Vol. I și II. Lei 24

Biblioteca de artă

Biografii. Memorii. Eseuri.

scrisori

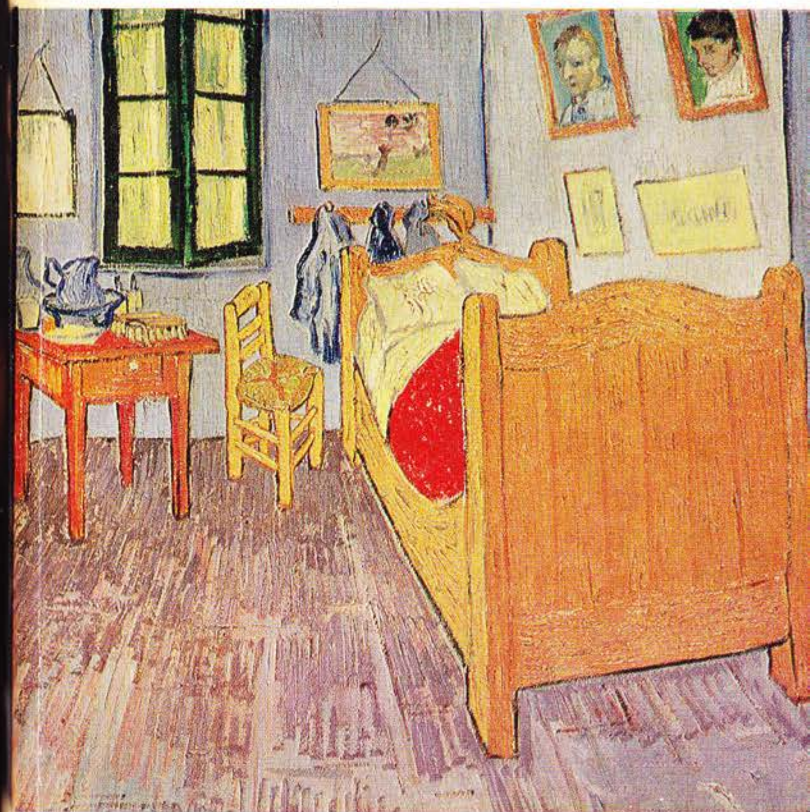

Adulți, sîntem soldați, încorporați în rîndurile generației noastre. ... Sîntem datori deci să ne dovedim mai credincioși lucrurilor moderne decît celor vechi. A privi îndărăt se poate să ne fie fatal. Că toți acei vîrstnici nu ne înțeleg, asta întru nimic nu ne poate tulbura, noi să ne urmăm într-una drumul nostru, chiar împotriva voinței lor, și ei înșiși vor zice mai tîrziu: negreșit, aveați dreptate.

Vincent către Théo
(Scrisoarea 160)

Vincent Van Gogh

scrisori

Editura Meridiane

Vincent Van Gogh

scrisori

Volumul I

În româneşte de
EM. SERGHIE

EDITURA MERIDIANE
Bucureşti, 1970

Pe coperta I:

VAN GOGH, *Camera de culcare*, 1889 (detaliu).
Ulei pe pînză, 72×90.
Col. Ir V. W. Van Gogh, Laren.
diapozitiv color: Musées
Nationaux, Franța.

Pe coperta a IV-a:

VAN GOGH. *Omul cu pipa*. Arles.
Ianuarie—februarie 1889.
Ulei pe pînză, 51×45.
Col. Kramarschi, New York.

DIN PARTEA EDITURII

Corespondența lui Vincent Van Gogh cuprinde 652 scrisori, în cea mai mare parte adresate fratelui său Théo, în perioada 1872—1890.

Între cei doi frați, uniți printr-o profundă afecțiune, se stabilește un fel de dialog care a dat naștere acestui document, unic în felul său, care oglindește viața lui Vincent Van Gogh, gîndurile sale despre artă în general, despre creația sa, concepția sa despre viață.

Publicarea acestei corespondențe se datorează Johannei Van Gogh-Bonger, soția lui Théo, care a avut marele merit de a aduna, a studia și a clasa aceste scrisori, și datorită căreia ele au fost editate în Olanda în 1914 [1].

Prima traducere a unei culegeri din scrisorile lui Vincent apare în America. De atunci cartea se traduce în toate țările, afirmîndu-se ca un monument literar de mare interes.

« Chiar dacă Van Gogh n-ar fi pictat nimic, ci ar fi fost doar autorul acestor 652 de scrisori, existența sa dramatică, viața sa de o înaltă exigență morală ar constitui

[1] Primele scrisori care văd lumina tiparului sînt « Scrisorile către Emile Bernard », publicate sub îngrijirea pictorului Bernard în 1911.

un exemplu demn de a fi cunoscut, iar scrisorile sale o hrană spirituală, o lectură aptă să-l determine pe cititor să gîndească la obligațiile sale morale », scrie autorul selecției de față, regretatul critic de artă Eugen Schileru.
În Franța prima antologie a scrisorilor lui Van Gogh apare în jurul anilor 1930, sub îngrijirea lui Charles Terasse. O nouă antologie, datorată lui G. Charensol, apare în 1950, la Editions Bernard Grasset, iar în 1960 Corespondența generală, la editura Gallimard-Grasset, tot sub îngrijirea lui G. Charensol. Această din urmă ediție avea la bază monumentala ediție olandeză în patru volume, publicată în 1952 cu ocazia centenarului nașterii lui Van Gogh, de către nepotul său, inginerul Vincent Van Gogh-Bonger, fiul lui Théo Van Gogh.
Antologia de față « eu am alcătuit-o cu zgîrcenie, de mai multe ori dintr-o scrisoare dînd doar unul sau cîteva fragmente. Am căutat însă să dau din toate epocile și din scrisorile trimise nu numai lui Théo, ci și celorlalți corespondenți, căci, de pildă, cînd scrie pictorilor, e mai tehnic, tratează probleme mai tehnice decît cînd scrie lui Théo. Numai așa cititorul poate reconstitui cum s-a format în *timp* omul și artistul Vincent. Numai așa cititorul percepe dominantele dar și armonicele personalității lui Vincent. Numai așa cititorului i se spulberă clișeele create de autorii de vieți romanțate » (Eugen Schileru).

Scrisorile lui Vincent sînt scrise în trei limbi — olandeză, engleză și franceză — cu azi știute incorectitudini. În prefața sa la ediția din 1950 a scrisorilor lui Vincent către Van Rappard, Louis Roëlandt scrie: « Stilul lui cîteodată e jalnic, textul e plin de greșeli de ortografie, e în permanent război cu gramatica și punctuația... Dar ce importanță are ! Scrisorile sale fac parte din patrimoniul umanității ».

*

Numărul din stînga de la fiecare scrisoare respectă numerotarea scrisorilor din ediția olandeză, ediția Centenarului. Litera alăturată indică persoana către care e adresată scrisoarea: T (Théo), R (pictorul Van Rappard), W (Wilhelmine), B (pictorul Bernard) etc.

Vincent nu-și datează toate scrisorile. Data cuprinsă între paranteze nu figurează în scrisoarea originală. Notele introductive la diversele perioade, notele de subsol și indicele de nume citate în text au fost întocmite în redacție.

HAGA. August 1872 — mai 1873

Vincent Van Gogh, fiul unui modest pastor calvinist, se naşte la 30 martie 1853, la Groot-Zesndert, Olanda. Fraţii tatălui său lucrează în comerţul cu obiecte de artă. Vincent intră la 16 ani funcţionar la Galeria de artă a casei Goupil din Haga. Este un funcţionar model, se ocupă cu mult interes de vînzarea reproducerilor de tablouri.
Théo, fratele său mai mic, va intra la rîndul său funcţionar la filiala din Bruxelles a firmei Goupil.
Între cei doi fraţi, legaţi printr-o mare prietenie, începe o corespondenţă care, cu scurte intermitenţe, va dura pînă la moartea lui Vincent. Prima scrisoare către fratele său, Vincent o scrie la vîrsta de 19 ani, în 1872. Théo avea pe atunci 15 ani.

T 1[1]

Haga, august 1872

Dragă Théo

Îţi mulţumesc pentru scrisoare, mă bucur că ai sosit bine. În primele zile ţi-am simţit mult lipsa; mi se părea ciudat de tot că nu te vedeam cînd mă întorceam acasă la amiază.
Am petrecut împreună zile foarte plăcute. Printre picături ne-am plimba de multe ori ducîndu-ne să vedem ba una ba alta.
Ce vreme îngrozitoare! Te vei fi plîns şi tu desigur de ea în cursul plimbărilor tale de la Oisterwijk. Aici am avut ieri alergări de trap cu prilejul expoziţiei; dar, din pricina vremii urîte, iluminaţiile şi focurile de artificii au fost amînate. În puţine cuvinte, bine că n-ai stat să le vezi. Familiile Hanebeck şi Roos îşi trimit salutări.

Cu aceeaşi dragoste, al tău
VINCENT.

---

[1] Cifra de la începutul fiecărei scrisori indică numărul sub care figurează în ediţia completă în lb. olandeză, ediţia Centenarului.

T 4

Haga, 28 ianuarie 1873

... Ce plăcere mi-ar face să văd acel tablou de Cluysenaer! N-am văzut de el decît doar cîteva pînze și mi se par foarte frumoase. Scrie-mi dacă și celălalt tablou este de Alfred Stevens, sau dacă nu este de Alfred, care este adevăratul prenume. Fotografia după Rotta o cunosc; am văzut chiar tabloul la expoziție, la Bruxelles. Ține-mă în curent într-una cu ceea ce mai vezi, asta îmi face întotdeauna plăcere. Albumul al cărui titlu mi l-ai indicat nu e acel la care m-am referit, care conține *numai* litografii după Corot.

Portretul lui Théodor Van Gogh de J. Isaäcson (Vincent nu a lucrat nici un portret al lui Théo)

LONDRA. 13 iunie 1873 — 15 mai 1875

Vincent este avansat și trimis la sucursala din Londra a firmei Goupil. Locul lui Vincent la Haga îl ocupă fratele său Théo.
Vincent locuiește la o doamnă Loyer, de a cărei fiică, Ursula, se îndrăgostește. Îi mărturisește dragostea dar află că e logodită. Vincent e foarte deprimat; trece printr-o criză mistică. Pentru a-l smulge din această stare, unchiul Cent obține detașarea lui Vincent în septembrie 1874 la centrala firmei Goupil din Paris. Din prima sa călătorie la Paris nu s-a păstrat nici o scrisoare. Corespondența între cei doi frați se întrerupe pînă în februarie 1875 — într-o perioadă foarte importantă pentru evoluția lui Vincent.

T 10

Londra, 20 iulie 1873

Dragă Théo,

... Arta engleză nu mă atrăgea prea tare la început, trebuie să te deprinzi cu ea. Sînt totuși aci pictori îndemînatici, între alții Millais, care a pictat *Hughenotul*, *Ofelia* etc. ale căror reproduceri în gravură ar trebui să cauți să le vezi, sînt foarte frumoase. Apoi Boughton, din care cunoști *Puritanii ducîndu-se la biserică* din colecția noastră de fotografii. Am văzut de el lucruri foarte frumoase. În plus dintre vechii pictori, Constable, un peisagist care a trăit acum vreo treizeci de ani. E minunat; datorează cîte puțin și lui Diaz și lui Daubigny. Apoi Reynolds și Gainsborough, care au pictat mai cu seamă portrete frumoase de femei; și apoi Turner, după care desigur că vei fi văzut și tu niște gravuri.

Sînt aci și cîțiva buni pictori francezi, între care Tissot... Otto Weber și Heilbuth. Acesta din urmă face acum niște picturi frumoase, în genul prețios al lui van Linder. Scrie-mi, întîmplător dacă sînt fotografii după Wauters, afară de Hugo van der Goes

şi de Marie de Bourgogne, şi dacă ai văzut şi fotografii ale tablourilor de Lagye şi de Braekeleer.
Nu la bătrînul Braekeleer mă refer, ci la fiul său, cred, care a avut la ultima expoziţie de la Bruxelles trei minunate tablouri, intitulate *Anvers*, *Şcoala* şi *Atlas*.
. . . Dacă vezi de asemeni ceva de Lagye, de Braekeleer, de Wauters, de Maris, de Tissot, de George Saal, de Jundt, de Ziem, de Mauve, scrie-mi numaidecît, sînt pictorii la care ţin foarte mult.

T 12

Londra, 19 noiembrie 1873

. . . Va trebui cîndva să-mi scrii ce pictori îţi plac mai mult, atît dintre cei vechi cît şi dintre cei moderni. Să nu uiţi de asta. Sînt foarte curios să aflu. Şi, vezi, du-te adeseori la muzeu, fiindcă e bine să cunoşti şi pictorii vechi. Ori de cîte ori vei avea prilejul, citeşte cărţi despre artă, de asemenea şi mai cu seamă publicaţii periodice, ca, de pildă, *Gazette de Beaux-Arts* etc.
Cînd voi avea ocazia îţi voi trimite o carte de Burger asupra muzeelor din Haga şi din Amsterdam. Vei găsi desigur vreo posibilitate să mi-o înapoiezi după ce o vei fi citit.

T 13

Londra, ianuarie 1874

. . . Văd că te interesează mult arta şi asta este un semn bun, dragul meu. Sînt încîntat că îţi place Millet, Jacque, Schreyer, Lambinet, Frans Hals etc., fiindcă, după cum zice Mauve, «asta e ceva!» Da, tabloul de Millet *Rugăciunea de seară* «e ceva», e măreţ, e plin de poezie. Cu bucurie aş mai vorbi despre artă cu tine — dar n-avem decît să ne scriem adeseori; să ţi se pară frumoase lucrurile, şi asta cît mai adeseori; celor mai mulţi nu li se par îndeajuns de frumoase.
Îţi înşir mai jos cîteva nume de pictori pe care îi preţuiesc îndeosebi:
Scheffer, Delaroche, Hébert, Hamon, Lyes, Tissot, Lagye, Boughton, Millais, Thijs Maris, de Groux,

de Braekeleer jr., Millet, Jules Breton, Feyen-Perrin, Eugène Feyen, Brion, Jundt, George Saal, Israëls, Anker, Knaus, Vautier, Jourdan, Compte-Calik, Rochussen, Meissonier, Madrazzo, Ziem, Boudin, Gerôme, Fromentin, Decamps, Bonington, Diaz, Th. Rousseau, Troyon, Dupré, Corot Paul Huet, Jacque, Otto Weber, Daubigny, Bernier, Emile Breton, Chenu, César de Cock, Mele Collart, Bodmer, Koekkoek, Schelfhout, Weissenbruch şi *last but not least*[1] Maris şi Mauve.
Şi aş putea continua astfel nu ştiu cît timp — şi mai sînt cei vechi şi desigur că am mai uitat de cîţiva dintre cei mai buni dintre moderni.
Plimbă-te mai departe mult, iubeşte mult natura, căci e singurul mijloc de a învăţa să înţelegi arta din ce în ce mai bine.
Pictorii, ei, înţeleg natura; o iubesc şi *ne învaţă să vedem*. Şi unii dintre ei fac numai lucrări bune, nu *pot* face ceva prost, după cum unii oameni de rînd nu pot face ceva bun.
Eu o duc bine; am un interior minunat şi mă bucur tare să cercetez cu de-amănuntul Londra, să studiez felul de viaţă al englezilor şi pe englezii înşişi. Apoi am la dispoziţie natura, arta şi poezia; dacă astea nu sînt de ajuns, ce oare o fi de-ajuns?
Dar nu dau uitării Olanda, mai cu seamă Haga şi Brabantul. În ceea ce priveşte negoţul sîntem foarte ocupaţi. Am început să facem inventarul, dar a trebuit să-l isprăvim în cinci zile; o să ne descurcăm, aşadar oarecum mai uşor decît voi la Haga.
Sper că ai petrecut zilele Crăciunului ca şi mine, în mod minunat.
Acum, dragule, noroc. Scrie-mi cît mai curînd. Am băgat nestingherit în această scrisoare tot ce mi-a venit în vîrful peniţei. Sper că ai s-o scoţi la capăt cu ea.
La revedere, salutări din partea mea celor din galerie sau oricărui altuia care întreabă de mine şi de asemenea, mai cu seamă tuturor celor de-acasă de la Tante Fie şi de la Haanebeek.

VINCENT.

[1] În lb. engleză — ultimul, dar nu cel mai puţin important.

T 17

Londra, 16 iunie 1874

Socotesc să plec de aici joi în 25 sau sîmbătă în 27 iunie, dacă nu intervine ceva pînă atunci. Sînt tare nerăbdător să-i văd pe toţi şi să văd Olanda! Şi apoi mor de dorul de a vorbi despre artă o dată pentru totdeauna cu tine; chibzuieşte bine, gîndeşte-te dacă ai să-mi pui vreo întrebare.

Avem aici multe pînze frumoase, între altele un admirabil tablou de Jaquet şi un izbutit Boldini. Sînt lucruri frumoase, anul acesta, la Royal Academy. Tissot are, între altele, trei tablouri.

M-am apucat iarăşi de desen, în ultimul timp, dar nimic prea deosebit.

M-am bucurat aflînd din scrisoarea ta că te duci în vizită adeseori la familia Haanebeek. La revedere. Salutări din partea mea tuturor prietenilor.

Tot fratele tău,

VINCENT.

Sînt încîntat că-l preţuieşti într-atît pe César de Cock. Este unul dintre puţinii pictori care a înţeles întrucîtva mai adînc Brabantul nostru. Nu ştiu dacă ţi-am spus că l-am întîlnit la Paris anul trecut.

T 20

Londra, 31 iulie 1874

Sînt mulţumit că ai citit Michelet şi că îl înţelegi în acest fel. O asemenea carte ne învaţă cel puţin să vedem că în dragoste sînt mai multe lucruri decît ceea ce oamenii au obiceiul să caute.

Pentru mine unul, cartea asta a fost o revelaţie şi totodată o evanghelie. « Nu se află pe pămînt femeie bătrînă»: nu înseamnă că nu sînt femei în vîrstă, dar că o femeie nu îmbătrîneşte atîta vreme cît iubeşte şi cît este iubită.

Şi apoi ce bogăţie într-un capitol ca, de pildă, « Nostalgiile toamnei !» Că o femeie este o fiinţă cu totul altminteri decît un bărbat (şi o fiinţă pe care n-o cunoaştem decît în mod cu totul superficial), după cum spui tu, da, asta o cred cu tărie.

Şi că un bărbat şi o femeie se poate să fie aidoma, să ajungă o unitate, să zicem să facă un întreg şi nu două jumătăţi, cred şi asta. Lui A. îi merge foarte bine. Facem împreună plimbări minunate. Totul e atît de frumos pe-aici, numai să ai un ochi ager şi candid, să n-ai în ochi prea multe bîrne care să-ţi stingherească vederea. Dacă n-ai aşa ceva, e frumos peste tot locul...

Acel tablou de Thijs Maris, pe care dl. Tersteeg l-a cumpărat, va fi fiind desigur foarte frumos. Am şi auzit vorbindu-se despre el. Am cumpărat şi eu unul şi l-am vîndut, cu totul în aceeaşi manieră. Rîvna de a desena, care mă apucase aci în Anglia, a dispărut din nou. Dar poate că toana se va redeştepta într-una din zile. M-am pus din nou pe citit cu nesaţ.

T 24

Londra, 6 aprilie 1875

... Am copiat oare *Meerestille* de Heine în carneţelul tău? Acum cîtva timp, am văzut un tablou de Thijs Maris care mi-a evocat poezia aceasta.

Un vechi oraş din Olanda, cu şiruri de case de un roşu-brun, cu pinioane în trepte, cu scări înalte şi cu terase cu acoperişuri cenuşii, cu uşi albe sau galbene, cu prichiciuri la ferestre şi cu cornişe; canale cu multe corăbii, şi un mare pod mişcător, sub care se află un şlep cu un bărbat la cîrmă, cu căsuţa paznicului de pod pe care îl vezi pe fereastră aşezat la biroaşul său. Ceva mai încolo pe canal, un pod de piatră peste care trec nişte oameni şi o căruţă cu doi cai albi.

Şi peste tot mişcare: un bărbat cu roabă, altul rezemat de parmaclîc priveşte în apă, femei îmbrăcate în negru cu bonete albe. În primul plan cheiul acoperit cu lespezi negre şi un parmaclîc. În depărtare un turn se înalţă pe deasupra caselor. Peste toate acestea, cerul de un alb bătînd în cenuşiu.

E un mic tablou pe înălţime.

PARIS. 15 mai 1875 — 28 martie 1876

Vincent este mutat la Paris. Munca în galeria de artă îl plictisește. Criza mistică ia forme acute. Concomitent se interesează de pictură. În această perioadă, determinantă pentru evoluția sa viitoare, începe să colecționeze gravuri, vizitează Luvrul.
În decembrie 1875 își petrece vacanța de Crăciun la Etten, unde a fost mutat pastorul Van Gogh. La începutul lui ianuarie își dă demisia de la Boussod & Valadon, succesorii firmei Goupil.

T 27

Paris, 31 mai 1875

Dragă Théo,

. . . Ieri am vizitat expoziția Corot. Era acolo, printre altele, tabloul *Muntele Măslinilor*. Mă bucur că a fost pictat.
La dreapta, un pîlc de măslini, întunecați pe albastrul cerului din amurg; mai în fund coline cu arbuști și cîțiva copaci mari rotați, deasupra cărora strălucește luceafărul de seară.
În Salon sînt trei tablouri de Corot, foarte frumoase; cel mai frumos, pictat de Corot cu puțin înainte de a muri, *Tăietorii de lemne*, o gravură în lemn, va apare probabil în *l'Illustration* sau în *Le Monde Illustré*.
Îți închipui desigur că m-am dus să vizitez și Luvrul și muzeul Luxembourg.
Tablourile de Ruysdael de la Luvru sînt minunate: mai cu seamă *Tufișul*, *Stăvilarul* și *În plin soare*.
Nădăjduiesc că vei vedea într-o bună zi tablourile mici de Rembrandt care se află acolo, *Pelerinii din Emmaus* și cele două tablouri *Filozofii*.

Vincent părăsește Parisul. După un scurt popas la părinți, la Etten, lucrează ca învățător la Ramsgate, apoi într-o suburbie din Londra, Isleworth. Zguduit de mizeria înconjurătoare, vrea să devină pastor. Intră ca ajutor de predicator la școala unui pastor metodist, domnul Jones. Crăciunul îl petrece la Etten. Părinții, îngrijorați de starea de exaltare a lui Vincent, îi caută de lucru în Olanda.

DORDRECHT. 21 ianuarie — 9 mai 1877

Vincent intră funcționar la librăria Blussé & Van Braam din Dordrecht. Este din ce în ce mai hotărît să devină pastor. În această perioadă începe să deseneze în mod asiduu, și deseori în scrisorile sale citatele din Biblie alternează cu peisaje descrise cu un ochi de pictor.

T 30

Paris, 6 iulie 1875

. . . Am închiriat o cămăruță în Montmartre unde ți-ar plăcea să stai. E mică, dar dă într-o grădiniță înconjurată de iederă și de viță de vie.
Hai să-ți spun ce gravuri am pus pe pereți: Ruysdael: *Tufișul* și *Spălătoriile*; Rembrandt: *Citirea Bibliei* (o cameră mare, Olanda de altădată) — seara; pe masă o lumînare; o mamă tînără, stînd lîngă leagănul copilului, citește din Biblie; o femeie bătrînă stînd jos ascultă. Scena îți evocă versetul: «Adevăr grăiesc vouă, că unde sînt doi sau trei, adunați întru numele meu, acolo sînt și eu în mijlocul lor». E o gravură veche pe aramă, deopotrivă de mare ca și *Tufișul*, minunat de frumoasă. Ph. de Champaigne: *Portretul de femeie*; Corot: *Seara*; Același: idem; Bodmer: *Fontainebleau*; Bonington: *Drumul*; Troyon: *Dimineața*; Jules Dupré: *Seara (Mulsul vacilor)*; Maris: *Spălătoreasa*; același: *Un botez*; Millet: *Ceasurile zilei* (gravură pe lemn, patru foi); Van der Maaten: *Înmormîntarea în grîne*; Daubigny: *Aurora (Cocoș cîntînd)*; Charlet: *Ospitalitate* (fermă înconjurată de brazi, iarna, în zăpadă; un țăran și un soldat în fața porții); Ed. Frère: *Croitorese*; același: *Un dogar.*

T 33

Paris, 13 august 1875

. . . Pe lista de tablouri pe care le-am atîrnat în camera mea am uitat să trec:
N. Maes: *Nașterea Domnului*; Hamon: *Dacă aș fi iarna cea mohorîtă.* Français: *Ultimele zile frumoase.* Ruyperez: *Imitația lui Isus Christos.* Bosboom: *Cantabimus et Psallemus.*
Fac tot ce pot ca să găsesc și pentru tine o gravură după Rembrandt: *Citirea Bibliei.*

T 85

Dragă Théo,

. . . Desigur sînt, prin alte țări, lucruri unice în felul lor, de pildă: coasta franceză pe care am văzut-o la Dieppe; maluri la marginea mării abrupte încununate de gazon verde, marea, cerul, porturi cu bărci vechi asemenea acelora pictate de Daubigny, năvoade și vîntrele negre, căscioare pe unde, ici și colo, se deschid hanuri cu perdelușe albe, cu ramuri verzi de brad la ferestre; căruțe trase de cai albi, cu harnașamente împodobite, cu partea frîului trecînd pe după urechea calului, albastră, cu ciucuri roșii, căruțași cu bluze albastre; pescari bărboși în straie cernite, mînjite de ulei; femei din Franța cu obraji palizi, cu ochi negri, cu privirea adîncă adeseori, cu fuste negre și cu bonete albe.
Da, și alte lucruri ciudate; de pildă, străzile din Londra, pe ploaie, felinarele lor aprinse, o noapte petrecută pe scara de la intrarea unei biserici vechi, cenușie toată, cum mi s-a întîmplat astă-vară, după drumul străbătut pînă în Ramsgate. Desigur, sînt în alte țări lucruri unice în felul lor, dar, pe cînd mă plimbam, duminica trecută, pe acest dig, îmi ziceam: «Ce minunat e pămîntul Olandei !»

AMSTERDAM. 9 mai 1877 — iulie 1878

Vincent e hotărît să devină pastor. Părinții nu sînt în stare să-i asigure sprijinul material pentru studiile necesare. La rugămintea părinților, unchii săi îl ajută să se pregătească pentru examenul de intrare la universitatea din Leyda. 15 luni de eforturi se soldează însă cu un eșec total.

T 103

Amsterdam, 27 iulie 1877

Dragă Théo,

. . . Mendès[1] mi-a dat speranța că după trei luni încheiate vom fi la fel de înaintați precum nădăjduise el, dacă toate ar merge bine. Dar lecțiile de greacă, în inima Amsterdamului, în inima cartierului evreiesc, într-o după amiază foarte călduroasă și zăpușitoare, cu gîndul la atîtea examene grele pe care le avem pe capul nostru ca să le trecem înaintea unor profesori vicleni și foarte învățați, lecțiile de greacă, zic, sînt mai înăbușitoare decît lanurile de grîu din Brabant, care vor fi fiind probabil straşnic de frumoase într-o zi ca asta.

T 106

Amsterdam, 18 august 1877

. . . M-am sculat dis-de-dimineață și am privit la muncitorii care veneau la șantier, pe un răsărit de

[1] Un tînăr rabin Mendès da Costa care-i dădea lui Van Gogh lecții de latină și de greacă în vederea examenelor de intrare la universitatea din Leyda.

soare măreț. Sînt sigur că ți-ar fi plăcut să vezi acest tablou ciudat, acest fluviu de siluete negre, mai mari și mai mici, mai întîi pe strada îngustă, unde nu răzbate decît foarte puțin soare, și apoi pe șantier. Am luat după aceea prînzul, o bucată de pîine goală și un pahar de bere; e un mijloc recomandat de Dickens celora care sînt cît p-aci să se sinucidă, spre a-i mai abate cîtva timp de la acest proiect. Și chiar dacă nu ești cu totul într-o asemenea dispoziție sufletească, e bine să-i urmezi sfatul din cînd în cînd, gîndindu-te, bunăoară, la tabloul de Rembrandt *Pelerinii din Emmaus*.

T 117

Amsterdam, 9 ianuarie 1878

C.M.[1] m-a întrebat astăzi dacă nu-mi pare foarte frumoasă *Phrynea* de Gérôme. I-am spus că aș avea o infinit mai mare plăcere să privesc o femeie urîtă de Israëls sau de Millet, sau o bătrînică de Ed. Frère. Căci ce înseamnă, ca să vorbim fără înconjur, un trup frumos ca al acelei Phryné? Un corp frumos au și animalele, poate că mai frumos decît al oamenilor, dar un suflet ca acela pe care îl au oamenii pictați de Israëls sau de Millet sau de Frère, iată ceea ce animalele nu au. Și viața nu ne-a fost ea dată spre a ne îmbogăți sufletul, chiar cînd fizicul ascunde suferința?

Nu simt, în ceea ce mă privește, decît foarte puțină simpatie pentru acea imagine de Gérôme, căci nu deslușesc într-însa nimic: n-are nici o semnificație. Niște mîini purtînd semnele muncii sînt mai frumoase decît cele care se văd în acel tablou.

Și mai mare este deosebirea între o asemenea fată drăguță și un om ca Parker sau ca Thomas A Kempis, sau ca făpturile pe care le picta Meissonier; după cum nu poți servi la doi stăpîni în același timp, nu se poate să-ți placă niște lucruri atît de diferite și să nutrești amîndurora simpatie. C.M. m-a întrebat apoi dacă o femeie sau o fată care ar fi frumoasă nu

[1] Cornelius-Marinus, unchiul lui Vincent, denumit uneori și unchiul Cor.

mi-ar plăcea; i-am răspuns că aş prefera să am a face cu una care ar fi urîtă sau bătrînă sau săracă, sau care ar fi nenorocită, într-un fel sau într-altul, dar care din experienţa vieţii, din necazurile ei, şi-ar fi însuşit înţelegerea şi un suflet.

T 121

Amsterdam, 3 aprilie 1878

Am reflectat din nou la subiectul convorbirii noastre şi, instinctiv m-am gîndit la vorbele «Sîntem astăzi ceea ce am fost ieri». Asta nu înseamnă că trebuie să batem pasul pe loc şi că nu se poate să nu căutăm să ne dezvoltăm; dimpotrivă, se impune în mod imperios să ne dezvoltăm şi să descoperim mijloacele potrivite.

Dar spre a rămîne credincioşi acestui îndemn, să nu şovăim şi, de îndată ce am început să considerăm lucrurile cu o privire liberă şi încrezătoare, să nu ne întoarcem înapoi, sau să lăsăm totul în voia sorţii. Acei care spuneau; « Sîntem astăzi ceea ce am fost ieri» au fost « oameni de treabă», ceea ce rezultă în mod desluşit din legea fundamentală pe care au redactat-o, lege care va dăinui pe veci şi despre care s-a spus că a fost scrisă « cu rază de sus» şi cu « deget de foc». E bine să fii « om de treabă», să cauţi într-adevăr să ajungi ceva mai straşnic; şi e nimerit să crezi că aceasta înseamnă să fii « om cu viaţă interioară şi inteligent».

Dacă oamenii ar avea convingerea că aparţin acestei categorii, şi-ar urma drumul în linişte şi cu sînge rece, fără a se îndoi de rezultatul final. A fost odată un om care, într-o zi, intră într-o biserică şi întrebă: « Poate că zelul meu m-o fi înşelat, că voi fi apucat pe o cale greşită şi că voi fi ales-o prost? Vai, dacă aş scăpa de această nesiguranţă şi dacă aş putea să am ferma convingere că în cele din urmă voi învinge şi voi reuşi !» Iar un glas îi răspunse: « Şi dacă ai avea siguranţa, ce ai face? Procedează ca şi cum ai avea-o şi nu vei mai fi umilit». Omul atunci îşi văzu de drum, nemaifiind neîncrezător, ci plin de încredere; se reîntoarse la lucrul său, fără a se mai îndoi, fără a mai şovăi.

În ceea ce priveşte a fi «om cu viaţă interioară şi inteligent» nu s-ar putea dezvolta această stare în propria conştiinţă prin studiul istoriei în general şi al anumitor persoane din toate timpurile în particular, din vremea Istoriei biblice pînă în vremea Revoluţiei[1], şi de la Odiseea pînă cînd şi-au scris cărţile Dickens şi Michelet? Şi nu s-ar putea trage o învăţătură din opere ca, de pildă, cea de Rembrandt sau din *Buruienile* de Breton sau din *Ceasurile zilei* de Millet, sau din *Benedicité*[2] de De Groux sau de Brion, sau din *Recrutul* de De Croux (sau dacă nu, de Conscience), sau din *Stejari înalţi* de Dupré, sau chiar din morile şi din nisipişurile de Michel? Am stat îndeajuns de vorbă despre ceea ce înseamnă pentru noi datoria, şi în ce chip am putea ajunge la ceva de seamă şi am tras concluzia că, în primul rînd, ţinta noastră este să alegem o profesie precisă, o ramură de activitate căreia să ne putem consacra pe de-a-ntregul.

Şi cred că am fost de asemenea de acord în această privinţă: se cuvine mai cu seamă să avem în vedere ţinta şi că o biruinţă atinsă după o viaţă întreagă de muncă şi de sforţări este preferabilă unei biruinţe cîştigate mai repede.

Cine trăieşte cinstit şi nu cunoaşte decît trudă şi dezamăgiri, şi totuşi nu se lasă abătut de ele, este mai valoros decît acela căruia îi merg toate în plin, şi care nu cunoaşte decît o prosperitate relativă. Căci o valoare superioară se constată în modul cel mai vădit la aceia cărora li se aplică vorbele: « Plugari, viaţa voastră e tristă; plugari, voi suferiţi în viaţă; plugari, voi sînteţi prea fericiţi»; la aceia care poartă stigmatele « unei întregi vieţi de luptă şi de muncă susţinută fără a se da bătuţi vreodată». Se cuvine să ne străduim să ajungem ca dînşii.

Să înaintăm deci pe drumul nostru, *indefessi favente Deo*[3]. Cît despre mine, trebuie să ajung un bun predicator, care să aibă de spus ceva bun şi folositor

---

[1] E vorba de Revoluţia Franceză din 1879.

[2] În lb. franceză. (Rugăciune inainte de masă.)

[3] În latină — neobosiţi cu sprijinul lui Dumnezeu.

semenilor şi se pare că e de preferat să mă pregătesc un interval de timp relativ lung şi să mă întăresc temeinic într-o fermă convingere, înainte de a fi chemat să vorbesc altora despre ea . . . Din moment ce ne vom strădui să trăim o viaţă dreaptă, totul va merge cît se poate de bine; fără îndoială, va trebui în mod inevitabil să avem adevărate necazuri, adevărate dezamăgiri; probabil că vom săvîrşi greşeli mari şi vom comite fapte rele; dar nu e mai puţin adevărat că e mai bine să ai spiritul inflăcărat, chiar dacă astfel comiţi şi mai multe greşeli, decît să fii mărginit şi mic la suflet.

E bine să iubeşti cît îţi stă în putinţă; într-asta rezidă adevărata forţă: cine iubeşte mult îndeplineşte multe, poate îndeplini multe lucruri mărețe, şi ceea ce se face din dragoste e bine făcut; eşti impresionat de o carte oarecare, de pildă, luînd la întîmplare: *Rîndunica*, *Ciocîrlia*, *Privighetoarea*, *Nostalgii de toamnă*, *Văd de aci o doamnă*, *Îmi plăcea acest orăşel ciudat* de Michelet, numai fiindcă, aceste cărţi au fost scrise din inimă, cu simplitate, cu smerenie. Dacă n-ar fi să spunem decît puţine vorbe, dar care să aibă un înţeles, ar fi mai nimerit decît dacă am rosti nenumărate care n-ar fi decît sunete goale, chiar dacă ar putea fi rostite cu mai mare uşurinţă, căci ar fi de puţin folos.

Dacă vom iubi cu statornicie ceea ce e într-adevăr vrednic de iubire şi nu ne vom risipi dragostea conferind-o unor lucruri de nimic, neserioase şi uşuratice, vom dobîndi în drumul nostru tot mai multă lumină, vom ajunge tot mai puternici.

Cu cît vom căuta mai repede să ne desăvîrşim într-un domeniu precis de activitate şi într-un meşteşug anumit şi ne vom însuşi un fel de a gîndi şi de a lucra relativ independent, cu cît vom respecta mai mult unele reguli fixe, cu atît va fi mai neşovăitoare structura psihică şi morală pe care o vom dobîndi. Nu se cade din această pricină să ajungem mărginiţi.

E înţelept să procedăm într-acest fel, fiindcă viaţa e scurtă, fiindcă timpul trece repede; dacă ne vom desăvârşi într-o singură activitate şi o vom pricepe bine, vom cîştiga în acelaşi timp înţelegerea şi cunoştinţe în multe altele, pe deasupra.

E uneori bine să ieşim în lume şi să venim în contact cu oamenii; cîteodată sîntem într-adevăr obligaţi, chemaţi să avem legături; dar acela care ar prefera să stea singur şi liniştit la treaba sa şi n-ar dori să aibă decît foarte puţini prieteni, acela ar circula cu cea mai mare siguranţă printre oameni şi în societate. Să nu ne bizuim niciodată că sîntem scutiţi de greutăţi, de griji, sau de piedici; nu se cade să ne croim o viaţă prea uşoară. Şi chiar în lumea celor culţi şi în societatea cea mai bună, în împrejurările cele mai prielnice, trebuie să păstrăm cîte ceva din firea originară a unui Robinson Crusoë, sau a unui om în stare naturală, altfel nu avem rădăcini în noi înşine; să nu lăsăm nicicînd să se stingă flacăra din sufletul nostru, ci dimpotrivă, s-o întreţinem. Şi cine păstrează sărăcia pentru sine şi o iubeşte, are o mare comoară şi va auzi continuu în mod limpede glasul conştiinţei sale; cine ascultă şi urmează acest glas dinlăuntru, care e cel mai mare dar de la Dumnezeu, va afla în cele din urmă într-însul un prieten şi nu va fi nicicînd singur . . .

. . . N-avem nevoie de nimic altceva decît de infinit şi de minune şi omul are dreptate să nu fie mulţumit de ceva inferior acestora şi să nu se simtă bine atîta timp cît nu l-a atins şi nu le-a admis.

Această mărturisire au exprimat-o în operele lor oameni aleşi, toţi acei care au gîndit aşa mai departe, care au căutat şi au muncit ceva mai mult decît ceilalţi, care au iubit mai mult decît ceilalţi, care au pătruns în adîncurile din oceanul vieţii. Să ne îndreptăm spre adîncuri, e datoria noastră, şi a noastră dacă vrem să ne alegem la pescuit cu mreaja plină; iar dacă se întîmplă să pescuim în tot cursul nopţii şi să nu prindem nimic, e bine să nu renunţăm, ci să aruncăm încă o dată plasa în zori de ziuă.

Aşadar să ne vedem mai departe în linişte de ale noastre, fiecare pe drumul său, mereu îndreptîndu-ne spre lumină: *Sursum corda*[1]; asemenea celora care ştiu că sîntem ceea ce sînt şi alţii, şi că alţii sînt ceea ce sîntem noi, şi că e bine să ne iubim unii pe alţii, cu

[1] În latină — Sus inimile! *(N. tr.)*.

o dragoste dintre cele mai curate, a celui ce crede, speră şi îndură toate şi nu piere niciodată.
Şi să nu ne prea pese de metehnele noastre, întrucît cine n-are de fel, are totuşi una, şi anume că nu le are, iar cine şi-ar închipui că este cu totul înţelept, acela ar face bine să înceapă din nou cu începutul, adică să înceapă a fi prost.

ETTEN. BORINAGE. BRUXELLES.
Iulie 1878 — 12 aprilie 1881

Vincent aspiră să devină evanghelist, să-i ajute pe cei sărmani, predicînd biblia. Urmează la Bruxelles cursurile pastorului Bokme. După trei luni i se refuză însă postul solicitat. Dezamăgit, pleacă din proprie iniţiativă într-o regiune minieră, la Pâturages. Predică Biblia, ajută pe cei bolnavi. În ianuarie 1878 i se confirmă postul de evanghelist. Predică la Wasmes, dînd dovadă de un zel considerat excesiv de comunitatea evanghelistă. În iulie 1879 e nevoit să-şi dea demisia. În această perioadă de mari frămîntări sufleteşti el continuă să deseneze, fixînd scene de mizerie din viaţa minerilor. Théo, vizitîndu-l în Borinage, îi vede schiţele şi-l sfătuieşte să persevereze pe această cale. Vincent rătăceşte prin Belgia. Théo îl ajută băneşte prin intermediul tatălui lor, pastorul Van Gogh.

T 123

Etten, 22 iulie 1878

Dragă Théo,

. . . După cum ţi-o fi şi scris, fără îndoială, Pa[1], ne-am dus săptămîna trecută la Bruxelles, însoţiţi de Pastorul Jones din Isleworth, care a petrecut aci ziua de duminică . . .
Am vizitat şcoala flamandă de pregătire, care cere un curs de trei ani, pe cînd, după cum ştii, studiile din Olanda iau cel puţin şase ani. Şi se poate chiar să obţii un post de evanghelist înainte de a-ţi termina studiile. Pentru asta se cere doar din partea candidatului să fie vrednic, să ţină conferinţe populare, pe un ton călduros sau să se adreseze poporului prin cuvîntări mai degrabă scurte şi însufleţite, decît savante şi lungi. Aşadar se pune mai puţin preţ pe cunoaşterea aprofundată a limbilor moarte şi a îndelungatelor studii teologice (cu toate că tot ceea ce poţi să ştii în acest domeniu constituie o bună recomandaţie), dar se iau mai cu seamă în conside-

[1] E vorba de pastorul Theodor Van Gogh, tatăl fraţilor Van Gogh.

rare aptitudinile în legătură cu munca practică și cu credința curată . . .
Acești domni din Bruxelles și-au exprimat dorința să intru la dînșii pe un termen de trei luni, ca să ne cunoaștem mai bine, dar aceasta ne-ar costa prea scump și trebuie să evităm cheltuielile. De asta prefer pentru moment să stau pe loc la Etten ca să lucrez puțin și să mă pregătesc; din cînd în cînd mă voi duce să fac cîte o vizită pastorului Pietersen, la Malines, ori pastorului De Jonge, la Bruxelles, străduindu-mă să-i cunosc mai bine. Cît timp va cere așa ceva va depinde în totul de ceea ce se va spune la Bruxelles . . .
În ultimul timp *L'Illustration* a publicat o excelentă gravură sub titlul *Un tînăr cetățean din anul al V-lea*, de Jules Goupil. Ai văzut-o? Am izbutit să mi-o procur; am atîrnat-o de perete în cămăruța care mi s-a pus la dispoziție, adică în camera de studiu care are o fereastră dînd în grădină și al cărei perete de afară este acoperit de iederă. Iată ce scrie revista mai sus pomenită despre această gravură: « O privire care a văzut priveliștea îngrozitoarei ghilotine, un gînd care a supraviețuit tuturor scenelor revoluției. Privitorul e aproape uimit că se află încă în viață după atîtea groaznice nenorociri».
Această operă este un eveniment vrednic de luat în seamă în viața artistică; ea va avea multă vreme o puternică influență asupra multora și va impresiona pe acei care au sentimentul artei mărețe tot atît cît o lucrare de Fabritius sau cît și alte tablouri mai mult sau mai puțin mistice din școala lui Rembrandt.

T 124

(Început de august, 1878)

. . . În ultimele zile am lucrat un mic desen după *Într-o duminică dimineața* de Emile Breton, în peniță, cu cerneală și în creion: ce frumoasă e această operă — a lucrat ceva special anul acesta și ai văzut multe dintre lucrările lui? Am scris ieri și astăzi o disertație despre parabola grăuntelui de muștar, care a cuprins douăzeci și șapte de pagini, deie cel de sus să conțină ceva bun.

T 126

Leeken, 15 noiembrie 1878

. . . Era tocmai în clipa cînd măturătorii de stradă se întorceau cu căruțele lor la care erau înhămați niște bătrîni cai albi . . . un lung șir de căruțe de-acestea staționa lîngă Arendarea gunoaielor, de unde începea drumul edecului. Aceste mîrțoage albe mi-au amintit de o veche gravură în aquatinta, pe care poate că o cunoști și tu; gravura în sine poate că nu are o prea mare valoare artistică, dar m-a impresionat. Mă refer la ultima din acea serie intitulată *Viața unui cal*. Înfățișează un bătrîn cal alb costeliv, peste măsură de istovit de o viață lungă de muncă. Nenorocitul animal se ține pe picioare într-un loc cum nu se poate mai jalnic și mai părăsit, într-un cîmp unde crește o iarbă sfrijită și anemică, pe ici pe colo cu cîte un copac strîmb, încovoiat sau curmat de furtună. O căpățînă zace pe pămînt; în depărtare, în fund de tot, scheletul spălat de ploi al unui cal zace lîngă coliba jupuitorului. Un cer de furtună atîrnă peste tot; e o zi încruntată și aspră, o vreme posomorîtă.
Priveliște sfîșietoare, nespus de tristă, care ar mișca desigur pe oricine își dă seama și simte că într-o zi și noi vom ajunge în situația nenorocită fără ieșire care se cheamă moartea și că sfîrșitul vieții omenești înseamnă lacrimi sau păr alb. Ce se află dincolo de viață este un adînc mister, pe care doar Dumnezeu îl cunoaște, pe care el totuși ni l-a destăinuit în mod lămurit în Cuvîntul său: va fi o înviere a morților.
Nenorocitul cal, bătrînul servitor credincios își așteaptă ceasul cel din urmă colo, cu răbdare și cu resemnare, curajos totuși, dacă îndrăznesc să spun, cu dîrzenie, ca și acea gardă care a zis: « Garda moare, dar nu se predă». M-am gîndit fără să vreau la toate acestea în seara cînd am văzut acei cai albi înhămați la căruțele de cărat gunoi.
Cît despre căruțașii cu zdrențele lor soioase, păreau scufundați, înrădăcinați mai adînc în sărăcie decît acel lung șir, sau mai exact decît grupul de nevoiași pictați de către De Groux în acea *Bancă a săracilor*. Mă impresionează tocmai și îmi pare semnificativ că imaginea părăsirii desăvîrșite, cu adevărat peste

putință de exprimat, a singurătății și a lipsei totale de la sfîrșitul lucrurilor, sau a vigoarei lor, ne îmboldește să ne gîndim la Dumnezeu. Așa mi se întîmplă și mie. O spune doar și Pa; « Prefer să iau cuvîntul la cimitir, fiindcă toți călcăm acolo același pămînt, și nu numai fiindcă pămîntul acolo este același pentru toți, dar fiindcă ne dăm seama de asta într-adevăr de îndată ce punem piciorul acolo».
Sînt bucuros că am putut vizita muzeul împreună, și mai cu seamă că am văzut opere de De Groux și de Leys și atîtea alte tablouri admirabile ca acel peisaj de Coosemans. M-am bucurat foarte mult de cele două gravuri pe care mi le-ai dăruit, dar s-ar fi cuvenit să primești de la mine acea mică acvaforte, *Cele trei mori*. Și apoi tu ai plătit-o din banii tăi — n-ai vrut nici chiar prețul pe din două, cum aș fi dorit atît. Păstreaz-o cu grijă în colecția ta, căci e admirabilă, cu toate că execuția nu e foarte reușită. În neștiința mea, îmi venea s-o atribui lui Brueghel de Catifea. Iată mîzgălitura despre care a fost vorba — *Au charbonnage*.
Sînt ispitit să desenez crochiuri sumare după nenumăratele lucruri de care dau în drumul meu, dar nu e bine de loc, fiindcă așa ceva poate că m-ar distrage de la munca mea, e preferabil să nu încep. După ce am sosit acasă am început o predică despre « Smochinul cel sterp», Luca, XIII, 6—9.
Acest mic desen *Au charbonnage*, nu e într-adevăr ceva extraordinar. L-am făcut așa, mașinal, fiindcă pe aici sînt mulți oameni care lucrează la scoaterea cărbunelui. Sînt tipuri într-adevăr caracteristice . . . Această căsuță se află lîngă drumul edecului, la drept vorbind e o cafenea mică, unde muncitorii vin să-și mănînce pîinea și să bea un pahar de bere la ceasul cînd se îmbucă la repezeală ceva.
Între timp am solicitat în Anglia un loc de propovăduitor al evangheliei printre mineri; mi s-a respins cererea, pentru că s-ar părea că ar trebui să am cel puțin douăzeci și cinci de ani. Știi doar că unul dintre principiile ori dintre adevărurile fundamentale, nu numai ale Evangheliei dar ale întregii Biblii, este că «lumina strălucește în întuneric». Prin întuneric spre lumină. Or, cine are într-adevăr nevoie de acest

adevăr în acest moment? Experiența a arătat că acei care lucrează în întuneric, în măruntaiele pămîntului, ca minerii în minele de cărbuni, sînt foarte impresionați de Cuvîntul Evangheliei și cred într-însul. Or, este în sudul Belgiei, în Hainaut, atît pe aproape de Mons cît și la frontiera franceză, chiar și mai încolo, o regiune numită Borinage, unde trăiește o populație de mineri și de lucrători în exploatări de cărbune. Iată ce am găsit într-un manual de geografie în privința acestora:
« *Borinii (locuitori din Borinage, regiune la apus de Mons) nu se ocupă decît cu extracția cărbunelui. Sînt o priveliște impunătoare aceste mine de huilă deschise la trei sute de metri sub pămînt, unde coboară zi de zi o populație muncitoare, vrednică de considerația și de dragostea noastră. Lucrătorul din minele de huilă este un tip propriu regiunii Borinage, pentru el ziua nu e zi și, afară de duminica, nu se bucură mai de fel de razele soarelui. El lucrează din greu la licărirea unei lămpi a cărei lumină e palidă și spălăcită, într-o galerie strîmtă, cu trupul frînt în două și cîteodată silit să se tîrîie; lucrează pentru ca să smulgă din măruntaiele pămîntului acea substanță minerală a cărei mare utilitate o cunoaștem; lucrează, în sfîrșit între mii de primejdii, reapărînd fără contenire, dar minerul belgian are o fire bună, s-a deprins cu acest soi de viață și cînd coboară în adîncul minei, deasupra pălăriei cu o lămpiță menită să-l călăuzească prin întuneric, are încredere în Dumnezeul său care e martor la munca sa și îl proteguiește pe dînsul, pe nevastă-sa, pe copiii săi*».
Așadar Borinage este la sud de Lessines unde se află carierele de piatră.
Tare aș vrea să mă duc prin partea locului ca propovăduitor al Evangheliei. Stagiul de trei luni cerut de domnul de Jonge și de pastorul Pietersen e pe sfîrșite. Înainte de a începe să predice și de a porni în lungile sale călătorii de apostolat și de activitate în rîndurile Gentililor, Apostolul Pavel a petrecut trei ani în Arabia. Dacă aș putea timp de doi sau trei ani să lucrez în liniște într-un asemenea ținut, să studiez și să observ continuu, nu m-aș întoarce fără să am de spus ceva care să merite într-adevăr oste-

neala de a fi ascultat — spun asta cu toată smerenia, dar cu sinceritate deplină.

. . . M-am plimbat în acea zi pînă dincolo de Forest; am apucat pe drumul cel mai scurt ducînd la o bisericuță cu pereții acoperiți de iederă. Am văzut acolo numeroși tei cu crengile și mai încîlcite, și ca să zic așa mai gotici decît acei pe care i-am văzut noi în parc; de-a lungul drumului desfundat ducînd la cimitir, trunchiuri și rădăcini răsucite, ciudate ca acelea gravate de către Dürer în *Călărețul, Moartea și Dracul*. Ai văzut vreodată tabloul (sau reproducerea în fotografie): *Muntele Măslinilor* de Carlo Dolci? Are într-însul ceva din Rembrandt; l-am văzut de curînd.

Cunoști fără îndoială acea acvaforte mare, lucrată de ajuns de prost pe același motiv, după Rembrandt. Este vorba despre perechea acelei *Citire a Bibliei*, cu două femei și cu un leagăn. De cînd mi-ai spus că ai văzut tabloul bătrînului Corot cu același subiect, mi-am tot amintit de el: l-am văzut într-o expoziție a operelor sale îndată după moartea sa; m-a impresionat foarte tare.

Cîte frumuseți cuprind operele de artă! Cu condiția ca să ții minte ceea ce ai văzut, nu ești niciodată lipsit de preocupări, nici cu adevărat singuratic, niciodată singur.

T 127

Petit-Wasmes, 26 decembrie 1878
Borinage, Hainaut

Mă grăbesc să-ți spun că nu sînt tablouri în Borinage, că în general nu se știe ce e un tablou. E așadar de la sine înțeles că de la plecarea mea din Bruxelles n-am mai văzut nici o operă de artă. Dar nu-i un motiv ca regiunea să nu fie foarte caracteristică și foarte pitorească; totul pe aici vorbește, ca să zic așa, și totul e foarte expresiv.

Zilele din urmă, de dinainte de Crăciun, au fost întunecoase, a nins. Totul amintea de tablourile medievale ale lui Brueghel și de multe altele care au izbutit să exprime într-un mod atît de izbitor efectul caracteristic al roșului și al verdelui, al negrului

și al albului. Ceea ce văd aci îmi evocă întotdeauna opera, de pildă a lui Thijs Maris sau a lui Albert Dürer. Sînt pe aici niște drumuri desfundate pe margini cu mărăcini și cu bătrîni copaci răsuciți cu rădăcini fantastice, care seamănă în totul cu drumul dintr-o acvaforte de Dürer, *Cavalerul și Moartea*. În zilele din urmă mai cu seamă a fost interesant să-i privești seara, pe zăpada albă, în ceasul amurgului, pe lucrătorii minelor întorcîndu-se pe la casele lor. Oamenii aceștia sînt negri pe de-a-ntregul cînd ies din mine la lumina zilei; parcă ar fi niște coșari. Locuințele lor sînt în general mici, mai degrabă niște colibe, risipite de-a lungul drumurilor desfundate, prin pădure și pe povîrnișul colinelor. Ici colo se mai văd acoperișuri de case învelite cu mușchi, și în faptul serii ferestrele cu ochiuri mici aruncă o lumină plăcută.

Se văd pe-aci, împrejurul grădinilor, a lanurilor și a arăturilor, garduri de acelea de mărăcini negri, cum se văd prin meleagurile noastre, în Brabant, desișuri și crînguri de stejar, și în Olanda, sălcii cu coroana retezată. Cu zăpada care a căzut în ultimele zile, toate acestea dădeau impresia unui scris pe hîrtie albă, ca paginile Evangheliei.

. . . Săptămîna aceasta am comentat textul din *Faptele Apostolilor* XVI, 9: « Noaptea i s-a arătat lui Pavel o vedenie: Un bărbat macedonian sta rugîndu-l și zicînd: Treci în Macedonia și ne ajută! » M-au ascultat cu atenție cînd am încercat să descriu înfățișarea acestui macedonian, însetat de mîngîierile Evangheliei și de cunoașterea unicului Dumnezeu adevărat. Le-am spus că se cuvine să ni-l închipuim ca pe un muncitor cu trăsături de durere și de necazuri și de oboseală; ca pe un muncitor oarecare, simplu ca atîția alții, dar cu un suflet nemuritor, lacom de hrana care nu piere, adică de cuvîntul lui Dumnezeu. Că Isus este învățătorul care poate întări, mîngîia și ajuta pe un muncitor care duce o viață grea, fiindcă El însuși este om al suferinței, el cunoaște toate cusururile noastre; i s-a zis fiul teslarului, cu toate că a fost fiul lui Dumnezeu; el a lucrat treizeci de ani într-un sărăcăcios atelier de dulgher al tatălui său spre a împlini voia lui Dumnezeu. Dumnezeu vrea ca, imitîndu-l pe

Cristos, omul să ducă o viață modestă pe pămînt, nenăzuind spre lucruri mărețe, și să nu strîmbe din nas în fața simplității traiului său umil, învățînd din Evanghelie să fie întotdeauna blînd și cu sufletul smerit.

T 129

Wasmes, aprilie 1879

E și timpul să-ți trimit din nou vești despre mine. Mi-au scris de acasă că te-ai dus să petreci cîteva zile la Etten, și că ai plecat pe cheltuiala firmei. Îmi place să cred că totul a mers bine în această călătorie. Îmi închipui că în această perioadă din an faci din cînd în cînd cîte o excursie la dunele din Scheveningen. Pe-aici, primăvara e foarte plăcută; ici și colo, prin unele locuri, ai putea să te crezi printre dune, din pricina colinelor.
Nu de mult am făcut o plimbare interesantă, am petrecut șase ceasuri într-o mină.
Și încă într-una dintre minele cele mai vechi și mai primejdioase de prin împrejurimi, numită Marcasse. Aceată mină are o foarte proastă faimă, drept urmare a numeroaselor accidente care se produc într-însa, fie la coborîre, fie la urcare, din pricina aerului înăbușitor, din pricina exploziilor de grizu, a apei subterane, a surpării vechilor galerii etc. E un loc sumbru; la prima aruncătură de ochi totul are o înfățișare înspăimîntătoare și jalnică.
Muncitorii din această mină sînt în general oameni foarte slabi și gălbejiți de friguri; au o înfățișare obosită, istovită, cu pielea tăbăcită și îmbătrîniți înainte de vreme; femeile îndeobște sînt și ele foarte palide și veștejite. Împrejurul minei, păcătoase sălașuri de mineri, cu cîțiva copaci uscați, pe de-a-ntregul înnegriți de fum, cu garduri de mărăcini, cu grămezi de gunoaie și de cenușă, cu mormane de cărbune steril etc. Maris ar fi făcut din astea un tablou admirabil. Voi încerca în curînd să lucrez un crochiu, ca să poți avea și tu idee.
Am avut o călăuză bună, un om care a lucrat în adîncul minei timp de treizeci și trei de ani, îndatoritor și răbdător; a făcut ceea ce i-a stat în putință ca să-mi explice totul.

Ne-am coborît împreună pînă la 700 de metri adîncime și ne-am dus să vedem ungherele cele mai îndepărtate din această lume subterană. Se numesc *cotețe* celulele unde lucrează minerii, iar cele mai îndepărtate de ieșire, *ascunzători* (locuri misterioase, locuri pe unde se scormonește).
Această mină are cinci etaje. Cele trei etaje de deasupra sînt sleite și prin urmare părăsite; nu se mai lucrează în ele fiindcă nu se mai găsește cărbune. Dacă i-ar veni cuiva în minte să facă un crochiu după aceste *cotețe*, ar crea ceva nou, ceva nemaiauzit sau, mai precis, ceva nemaivăzut. Închipuiește-ți o serie de celule într-o galerie de-ajuns de strîmtă și foarte scundă, susținută de o schelărie rudimentară. În fiecare dintre aceste celule, un lucrător îmbrăcat într-un costum de pînză ordinară, slinos și mînjit ca al unui coșar, desprinde cărbunele cu lovituri de cazma, la lumina slabă a unei mici lămpi.
În unele dintre aceste celule muncitorul stă în picioare, în altele e culcat pe pămînt. Această orînduire seamănă mai mult sau mai puțin cu chilioarele de fagure ale unui stup, cu întunecatul coridor al unei temnițe subterane, cu un șir de mici războaie de țesut sau, mai exact, cu o serie de cuptoare de pîine din gospodăriile țăranilor, sau și mai mult, cu despărțiturile dintr-un cavou. Galeriile se aseamănă cu marile hornuri de la fermele din Brabant.
În aceste galerii picură apă de peste tot și lumina de la lampă, care produce un efect ciudat, are aceleași răsfrîngeri ca într-o peșteră de stalactite. O parte din muncitori lucrează în etajele superioare, alții încarcă blocuri de cărbune în vagonetele care sînt îndreptate pe niște linii asemenea cu cele ale tramvaiului; printre aceștia din urmă sînt mulți copii, fete și băieți. Am văzut la 700 de metri adîncime un soi de grajd unde stăteau vreo șapte cai bătrîni care vor fi trăgînd desigur mai multe vagonete deodată spre locul de ieșire din galerie, adică spre locul unde sînt urcate sus. Alți muncitori se mai ocupă cu repararea vechilor galerii, care stau să se surpe, sau sapă altele noi. După cum marinarii duc dorul mării cînd sînt pe uscat, în pofida primejdiilor și a suferințelor care

îi pîndesc, minerului îi place mai mult să se afle sub pămînt decît deasupra.
Satele au o înfățișare de adîncă întristare, de pustietate, de moarte, fiindcă viața e concentrată sub pămînt și nu deasupra. Poți să trăiești pe-aici ani și ani și să nu-ți dai seama de această stare de lucruri, trebuie să înțelegi ce e cu mina pentru ca să înțelegi multe. Locuitorii sînt neștiutori de carte și foarte necultivați, dar deștepți, îndemînateci în meseria lor, curajoși și zeloși și țin foarte mult la libertatea lor; sînt în genere mici de stat, lați în spate și cu ochii adînc înfundați în orbite; foarte dezghețați și fac multă treabă. Foarte nervoși de altminteri, nu vreau să zic slabi de fire, dar sensibili. Sînt însuflețiți de o ură feroce și adîncă și de o neîncredere instinctivă împotriva acelora care ar vrea să le impună legea. Ca să ai legături prietenești cu minerii trebuie să fii miner, să nu faci pe înfumuratul, să n-ai apucături de om încrezut, nici ifose de atotștiutor, altminteri nu-i chip să te înțelegi cu ei și nu le poți cîștiga încrederea.
Ți-am vorbit cumva de acel miner care a fost ars în mod groaznic într-o explozie de grizu? Mulțumesc cerului, acum s-a întremat, iese pe afară și a început să se plimbe ca să învețe să umble; are foarte puțină putere în mîini și nu se va putea sluji de ele încă multă vreme ca să lucreze, dar a fost salvat. S-au semnalat numeroase cazuri de febră tifoidă și de friguri, care se numesc pe aci *friguri proaste*, care pricinuiesc vise foarte triste, coșmaruri și provoacă delir. Iată atîția bolnavi, căzuți la pat, sleiți de puteri, fără vlagă și nevolnici. Am vizitat o familie unde toți ai casei sufereau de friguri — acești oameni n-au decît un slab ajutor sau n-au nici unul, cei bolnavi îngrijesc deci bolnavii. Aci, bolnavii îngrijesc pe bolnavi, îmi spunea gospodina, după cum cel sărac este prietenul săracului.
Ai mai văzut lucruri frumoase în ultimul timp? Ard de nerăbdare să primesc o scrisoare de la tine.
Israëls a lucrat mult între timp? Acum cîteva zile, o iapă a fătat un mînz în grajd, un încîntător căluț care își împlînta solid picioarele după puțin timp. Muncitorii cresc capre; se văd și miei pe lîngă toate gospodăriile minerilor, precum și iepuri de casă

aproape peste tot locul. Trebuie să mă duc să vizitez bolnavii, adică trebuie să leg de gard penelul. Trimite-mi cît mai curînd știri despre tine, dacă ai vreme. Să-ți meargă în plin toate celea și fii sigur că sînt, cu o strîngere de mînă,

fratele tău devotat
VINCENT

Coborîtul în mină îți lasă o impresie mai degrabă jalnică. Cobori într-un fel de cușcă sau de paner, ca o găleată în fîntînă, dar într-o fîntînă la 600—700 metri adîncime; la sosire, dacă ridici ochii, întrezărești o licărire nu mai mare decît a unei stele de pe bolta cerului.
Ai aceeași senzație ca și cînd te afli pentru prima dată pe bordul unui vas în largul mării; mai neplăcută, ea nu dăinuiește îndelungă vreme, din fericire. Minerii se deprind repede, dar au totuși un fel de spaimă și de groază de care nu mai scapă și nu fără motiv de altminteri.
De îndată ce ajungi jos, pasul primejdios e făcut și osteneala pe care ți-ai dat-o este din belșug răsplătită prin ceea ce vezi.
Iată adresa mea; Vincent van Gogh, la Jean-Baptiste Denis, strada Petit Wasmes, Wasmes (Borinage, Hainaut).

T 130

Wasmes, iunie 1879

. . . Acum cîteva zile, am avut pe la ceasurile unsprezece o furtună înspăimîntătoare. Foarte aproape de aici, se află o înălțime de unde se zărește hăt-departe, în fundul văii, o parte din Borinage cu hornurile de pe acolo, cu dealurile de cărbune, cu casele muncitorilor și în timpul zilei cu o întreagă forfoteală de siluete negre pe care le-ai socoti drept furnici. La marginea zării, se deslușesc niște păduri de brad de lîngă care se desprind căsuțe albe, clopotnițe mici, o veche moară etc. Mai toată vremea plutește pe acolo un fel de negură deasă, sau e doar un efect ciudat de umbră și de lumină pricinuit de nori; totul îți în-

dreaptă gîndul spre tablouri de Rembrandt, de Michel sau de Ruysdaël.
În cursul furtunii dezlănțuite în toiul unei nopți întunecate ca infernul, fulgere luminau întreg acest peisaj, preț ca la un minut și produceau ciudate efecte. În primul plan, înaltele construcții ale minei « Marcasse», care se înălțau singuratice pe cîmpie, evocau în adevăr, într-acea noapte, arca lui Noe, așa cum o fi fost desigur în bătaia ploii, cînd un fulger sfîșia întunecimile potopului. În urma impresiilor produse de această furtună, am citit în seara asta auditoriului meu istorisirea biblică a unui naufragiu. Recitesc adeseori pagini din *Coliba Unchiului Tom*. Sclavia e încă în ființă peste tot locul într-această lume și problema a fost dezbătută în această carte minunată ca înțelepciune, dragoste, insuflețire și avînd o grijă exemplară de bunăstarea săracilor asupriți; o redeschid într-una în mod automat și fac într-însa de fiecare dată noi descoperiri.
Nu cunosc o mai bună definiție a cuvîntului « artă» decît aceasta: *Arta e omul adăugat naturii*, — naturii, realității, adevărului, dar cu o semnificație, cu o interpretare, cu trăsături caracteristice pe care artistul le scoate în relief și cărora le dă expresie, pe care « le desprinde», pe care le descurcă, le eliberează, cărora le dă culoare, strălucire.
Un tablou de Mauve sau de Israëls spune mai mult și vorbește mai deslușit decît natura însăși.
Se întîmplă la fel cu unele cărți, cu, de pildă, *Coliba unchiului Tom*, unde artistul, prezentînd lucrurile într-o lumină nouă, a înnoit viziunea noastră, cu toate că opera lui, publicată acum mulți ani, începe să treacă drept o vechitură. Este o revărsare de simțăminte gingașe; o operă foarte bine lucrată, într-adevăr de o mînă de maestru. A fost alcătuită cu mare dragoste, cu multă sinceritate, cu multă bună credință. N-are prea multă strălucire, e simplă, dar sublimă, nobilă și foarte distinsă.
Într-una din zilele din urmă, am citit o lucrare asupra regiunii miniere engleze care nu e prea bogată în amănunte.
De curînd am făcut cunoștință cu cineva care a fost supraveghetor într-o mină de cărbune timp de mulți

ani. De obîrșie modestă, nu-și datorește decît sie însuși situația la care a ajuns. Suferă de o boală de piept de ajuns de gravă și nu mai e în stare să coboare în mină.
E interesant să-l asculți vorbind despre meseria lui. A rămas prietenul muncitorilor, spre deosebire de atîția alții care nu se înalță în situații decît pentru bani, nu pentru ca să se distingă cu adevărat; aceștia sînt insuflețiți de imbolduri mai puțin nobile, chiar vulgare. Are inimă de muncitor sincer, onest și curajos, iar în ceea ce privește cultura generală e superior celor mai mulți dintre tovarășii săi de muncă.
De atîtea ori, în decursul unei greve, numai el a putut vorbi muncitorilor; aceștia nu voiau să asculte decît de el, disprețuiau sfaturile celorlalți și pretindeau să asculte numai de el în ceasurile de primejdie. Cînd l-am văzut pentru prima dată m-a dus gîndul la o acvaforte de Meissonier pe care o cunoști, desigur: *Cititorul*.
Un fiu al lui Denis e mai mult ori mai puțin logodit cu fiică-sa, de asta vine aci, dar arareori. De altminteri aci am făcut cunoștință cu dînsul. De atunci am fost de mai multe ori la el.
Ai citit *Părinții și copiii* de Legouvé? E o carte deosebită pe care mi-a împrumutat-o acest om și pe care am citit-o cu multă insuflețire.

T 132

(15 octombrie 1879)

Să fiu perfect, oare nu aș năzui la asta de fel, sau nu aș avea nevoie de așa ceva? Aș năzui să ajung mult mai bun. Dar tocmai fiindcă jinduiesc după asta, mi-e teamă de *leacuri mai rele decît răul*. Se poate să imputăm unui bolnav pentru că face stăruitoare cercetări asupra valorii medicului său și pentru că nu admite să fie îngrijit de-a-ndoaselea, ori de către un șarlatan?

T 133

Iulie 1880

Dragul meu Théo,
Scriu cam fără voia mea, fiindcă nu ți-am scris de atîta timp și asta din mai multe pricini.

Într-o oarecare măsură ai ajuns pentru mine un străin și eu de asemenea pentru tine, poate că mai mult decît îți închipui, poate că ar fi mai bine să nu mai continuăm astfel. Poate că nu ți-aș fi scris nici acum, dacă nu aș fi fost silit, dacă n-aș fi avut nevoie să-ți scriu, dacă, zic eu, tu însuți nu m-ai fi obligat la asta. Am aflat la Etten că mi-ai trimis cincizeci de franci, ei bine, am consimțit să-i primesc. Desigur că împotriva voinței mele, cuprins desigur de un sentiment de melancolie, dar mă aflu într-un fel de impas sau de încurcătură; cum aș putea face altminteri?
Și deci, spre a-ți mulțumi, îți scriu.
Cum poate că știi, m-am întors în Borinage; tata îmi zicea să stau mai degrabă în apropiere de Etten; eu am răspuns că nu stau, și cred că am făcut cît se poate de bine. Fără să vreau am ajuns să fiu considerat în familie drept un soi de personaj imposibil și suspect, un om care nu inspiră încredere; la ce aș mai putea, în vreun fel oarecare, fi de folos cuiva?
De asta, înainte de toate înclin să cred că e folositor și că e hotărîrea cea mai bună și cea mai cu judecată s-o iau din loc și să stau la distanța cuvenită, să fiu ca și cum n-aș fi...
Ceea ce este năpîrlirea pentru păsări, răstimpul cînd ele își schimbă penele, e răstriștea și nenorocirea, zilele anevoioase pentru noi ceștilalți, ființele omenești. Se poate să rămîi locului în acest răstimp de năpîrlire, se poate să și ieși dintr-însul ca și reînnoit, dar totuși așa ceva să nu se petreacă în ochii lumii, nu e prea plăcut, de asta deci se cade să te faci nevăzut. Bine, fie.
Acum, cu toate că este mai mult sau mai puțin descurajator de greu să recîștigi încrederea unei întregi familii, poate că nu cu totul lipsită de prejudecăți și de alte însușiri la fel de onorabile și conforme manierelor elegante, totuși eu nu-mi pierd cu desăvîrșire nădejdea că puțin cîte puțin, încet și sigur, înțelegerea cordială se va restabili cu unul sau cu altul.
Astfel, în primul rînd, tare aș dori să văd această înțelegere cordială, ca să nu spun mai mult, restabilită

între tata și mine, și apoi aș ține tot atît de mult ca ea să se restabilească între noi amîndoi.
Înțelegerea cordială e infinit mai bună decît neînțelegerea.
Acum am să te plictisesc cu oarecare chestiuni abstracte, totuși tare aș dori să le asculți cu răbdare. În ce mă privește pe mine, sînt un om pasionat, în stare și pornit să fac lucruri mai mult sau mai puțin nesăbuite, de care mi se întîmplă să mă căiesc mai mult sau mai puțin. Mi se întîmplă să vorbesc sau să trec la fapte cam prea iute, cînd ar fi mai bine să aștept cu mai multă răbdare. Mi se pare că alte persoane pot și ele uneori săvîrși asemenea nesocotințe. Așadar așa stînd lucrurile, ce-i de făcut? Se cade cumva să mă consider drept un om primejdios și incapabil de nimic? Nu cred. Dar e vorba să mă străduiesc prin orice mijloace să trag din aceste pasiuni înseși un folos. De pildă, ca să numesc una dintre pasiuni, am pasiunea mai mult sau mai puțin irezistibilă a cărților și am nevoie să mă instruiesc neîntrerupt, să studiez, dacă vrei, tot așa precum am nevoie să-mi înghit dumicatul de pîine. Tu, tu ai să înțelegi aceasta. Pe cînd mă aflam într-un alt mediu, în preajma unor tablouri și în preajma unor obiecte de artă, tu știi prea bine că m-a cuprins pentru acestea o nestăpînită pasiune care mergea pînă la înflăcărare. Și nu-mi pare rău de asta, și acum chiar, departe de tărîmul natal, adeseori mă prinde nostalgia de tărîmul natal, de tărîmul tablourilor.
Îți amintești probabil bine că mă pricepeam îndeajuns (și se prea poate că mă pricep și acum) ce însemna Rembrandt, sau ce însemna Millet sau Jules Dupré sau Delacroix, sau Millais, sau dl. Maris? Vezi, astăzi nu-i mai am în preajma mea, totuși e acel ceva care se cheamă suflet și despre care se susține că nu moare niciodată, ba că trăiește într-una și caută într-una și într-una și tot într-una. În loc să mă las doborît de dorul de tărîmul natal, mi-am zis: « Tărîmul natal sau patria este peste tot ». În loc să mă las deci în voia desperării, am înclinat spre melancolia activă, într-atît cît mă țineau puterile să lucrez; sau cu alte cuvinte am preferat melancolia care nădăjduiește, și năzuiește și caută, aceleia poso-

morîte care lîncezește, descurajează. Am studiat așadar mai mult sau mai puțin serios, cărțile pe care le-am avut la îndemînă, Biblia și *Revoluția Franceză* de Michelet și apoi, iarna trecută, pe Shakespeare și cîte ceva de Victor Hugo, de Dickens, de Beecher-Stowe și de curînd pe Eschyle și apoi pe mulți alții, mai puțin clasici, pe mai mulți vestiți maeștri de-a doua mînă. Știi doar și tu că unul care este pus printre maeștrii de a doua mînă se numește Fabritius sau Bida.

Cine se adîncește în toate acestea uneori e supărător, *shocking* pentru ceilalți și fără să vrea păcătuiește mai mult sau mai puțin împotriva unor forme și împotriva unor obiceiuri și unor conveniențe sociale. Totuși e păcat să le iei în nume de rău. De pildă, tu știi că adeseori mi-am neglijat îmbrăcămintea, asta o recunosc, și recunosc că e *shocking*. Dar vezi, strîmtoarea și sărăcia au fost oarecum de vină, și apoi asta e uneori un mijloc hotărîtor pentru ca să-ți asiguri singurătatea necesară, pentru ca să poți să adîncești mai mult sau mai puțin vreun studiu care te preocupă. Un studiu foarte necesar este medicina; aproape că nu-i om să nu se străduiască să știe cît de cît în această privință, să nu caute să priceapă măcar despre ce e vorba și uite că eu nu știu încă absolut nimic. Dar așa ceva te absoarbe, așa ceva te preocupă, dar așa ceva te îndeamnă să dorești cu ardoare, să visezi, să gîndești. Iată, poate că s-au și împlinit cinci ani, nu știu precis, de cînd sînt mai mult sau mai puțin fără slujbă, rătăcind de ici-colo; acum tu zici că de la data cutare și cutare am dat îndărăt, că mi s-a stins flacăra, că n-am făcut nimic. Să fie chiar adevărul adevărat? E adevărat că ba mi-am cîștigat bucata de pîine, ba cîte un prieten mi-a dat-o din bunătate, am trăit cum am putut, cu mare greutate, cum se întîmpla; e adevărat că am pierdut încrederea cîtorva, e adevărat că treburile mele bănești sînt într-o stare proastă, e adevărat că viitorul mi-e îndeajuns de sumbru, e adevărat că aș fi putut face mai mult, e adevărat că tocmai spre a-mi cîștiga pîinea am pierdut atîta timp, e adevărat că și studiile mele sînt și ele într-o

stare îndeajuns de jalnică și descurajatoare, și că îmi lipsește mai mult, nespus mai mult decît am. Dar oare asta se cheamă a da îndărăt, și asta se cheamă a nu face nimic?

Poate că îmi vei spune: dar de ce n-ai continuat cum am fi vrut să fi continuat, pe calea universității? Nu voi răspunde în această privință decît astfel: costă prea scump; și apoi această carieră n-ar fi fost mai bună decît cea din prezent pe calea căreia mă aflu.

Dar pe calea pe care mă aflu, trebuie să continui — dacă nu fac nimic, dacă nu studiez, dacă nu mai cercetez, atunci m-am dus pe copcă. Atunci, vai și amar de mine.

Iată cum privesc eu lucrurile: să continui, să continui, iată ce e neapărat necesar.

Dar care e scopul tău precis, vei zice tu; acest scop se va preciza, se va contura pe încetul și în mod sigur, după cum crochiul ajunge schiță și schița tablou, pe măsură ce lucrezi mai cu seriozitate, cu cît adîncești mai mult, în toate amănuntele ideea la început nelămurită, prima idee fugară și trecătoare, — afară numai dacă aceasta nu va ajunge o idee fixă.

Vei fi știind probabil că în ceea ce privește pe propovăduitorii evangheliei se întîmplă ca și cu artiștii. Este o veche școală academică, adeseori dezgustătoare, tiranică, culme a dezolării, în sfîrșit; niște oameni avînd drept cuirasă o armură de oțel de prejudecăți și de convenții, aceștia, ajungînd în fruntea treburilor, distribuiesc slujbe și prin vorbe folosite pe ocolite caută să-și susțină protejații și să-l excludă pe cel naiv.

Dumnezeul lor e ca și Dumnezeul bețivanului de Falstaff de Shakespeare, « interiorul unei biserici », « *the inside of a church* »; într-adevăr unii domni propovăduitori ai evangheliei (???), printr-o ciudată întîmplare (dacă ar fi capabili de emoție omenească poate că ar fi ei înșiși oarecum surprinși de asta) au același punct de vedere ca și bețivanul-bețivanilor, în domeniul celor spirituale. Și nu-mi prea vine a crede că orbirea lor se va schimba vreodată în clarviziune în această privință.

Această stare de lucruri are partea ei rea pentru cine nu e de acord cu toate acestea, pentru cine din tot sufletul și din toată inima și cu toată indignarea de care e capabil protestează împotriva ei. În ce mă privește pe mine, respect pe academicienii care nu sînt ca ceilalți, dar cei vrednici de respect sînt mai răspîndiți decît s-ar părea la prima vedere. Una dintre pricinile pentru care sînt acum fără slujbă, pentru care ani de zile am fost fără slujbă, — este pur și simplu findcă am altă concepție decît acești domni care dau slujbele celor care gîndesc ca și dînșii. Nu e vorba doar despre îmbrăcăminte, așa cum mi s-a imputat cu fățărnicie, ci e vorba despre ceva mai adînc, te asigur.

De ce îți scriu toate acestea — nu spre a mă tîngui, nu spre a mă dezvinovăți de ceva de care poate că sînt mai mult sau mai puțin vinovat, ci numai ca să-ți spun cele ce urmează: în cursul vizitei tale celei din urmă, de astă-vară, pe cînd ne plimbam împreună pe lîngă văgăuna părăsită denumită Vrăjitoarea, mi-ai amintit de acea vreme cînd ne plimbam la fel prin preajma canalului și a morii din Rijswijk « pe atunci, ziceai tu, eram de aceeași părere asupra multor lucruri, însă, ai adăugat, de atunci te-ai schimbat mult, nu mai ești același ». Ei bine, nu e chiar așa, mi s-a schimbat doar viața: pe atunci nu era așa de grea, și viitorul nu-mi apărea așa de întunecat — dar în ceea ce privește sufletul, în ceea ce privește felul meu de a vedea și de a gîndi, nu s-au schimbat, într-adevăr, într-atît s-or fi schimbat doar încît astăzi gîndesc, cred și iubesc mai adînc ceea ce și pe atunci gîndeam, credeam și iubeam. Ar fi o greșeală așadar dacă ai stărui să crezi, de pildă, că astăzi aș fi mai puțin însuflețit față de Rembrandt, de Millet, de Delacroix sau față de oricare altul, dimpotrivă; numai că, vezi tu, e vorba să crezi și să iubești mai multe lucruri, e ceva din Rembrandt în Shakespeare și din Corregio în Michelet, și din Delacroix în Victor Hugo, și apoi e ceva din Rembrandt în Evanghelie și ceva din Evanghelie în Rembrandt, cum vrei, ceea ce e mai mult sau mai puțin tot una, numai să vrei să înțelegi acest lucru, fără să cauți să-l întorci pe dos și dacă ții seama de sensul

nesigur al comparațiilor, care nu pretind să micșoreze meritele unor personalități originale. Și în Bunyan e ceva din Maris sau din Millet și în Beecher Stowe e ceva din Ary Scheffer.

Dacă ești acum în stare să ierți vina unui om de-a cerceta adînc tablourile, vei recunoaște că și cultul cărților e tot atît de sacru ca și acel pentru Rembrandt, ba chiar cred că amîndouă se completează. Îmi place foarte mult portretul de bărbat de Fabritius la care cîndva, pe cînd ne plimbam tot împreună, ne-am uitat multă vreme, la muzeul din Harlem. Bine, dar îmi place tot atît de mult *Richard Carton* de Dickens, din Parisul său și din Londra din anul 1793, și aș putea să-ți arăt și alte figuri peste măsură de surprinzătoare din atîtea alte cărți, cu o asemănare mai mult sau mai puțin izbitoare. Și cred că Kent, personagiul din *King Lear* de Shakespeare, e un personaj tot atît de nobil și de distins ca și cutare chip din Th. de Keyser, deși Kent și Regele Lear sînt considerați că ar fi trăit cu mult mai înainte. Ca să nu spun mai mult. Doamne, Dumnezeule, cît e de frumos Shakespeare! Cine e atît de misterios ca dînsul? Vorba și felul său de a scrie sînt într-adevăr ca un penel fremătînd de încordare și de emoție. Dar trebuie să înveți să citești, după cum trebuie să înveți să vezi și să înveți să trăiești.

Deci să nu cumva să crezi că tăgăduiesc una sau alta; eu sînt un fel de credincios în necredința mea, și cu toate că m-am schimbat, sînt același, zbuciumul meu nefiind decît acesta: la ce aș putea oare fi eu bun; n-aș putea cumva sluji și fi folositor în vreun fel oarecare; cum aș putea ajunge să știu mai mult și să adîncesc cutare sau cutare subiect? Uite, asta mă chinuiește într-una și apoi mi se pare că sînt prins ca într-un clește într-o mare sărăcie, că sînt exclus de a lua parte la cutare sau cutare faptă bună și că nu-mi sînt la îndemînă cutare și cutare lucruri trebuincioase. Din pricina asta te cuprinde uneori un sentiment de tristețe, apoi simți un gol acolo unde s-ar putea să afli prietenie și afecțiuni adînci și sincere și simți că o descurajare cumplită mistuie din însăși energia ta sufletească și o nenorocire de neînlăturat se pare că izbutește să pună stavilă impulsurilor de

afecțiune, și un val de dezgust te acoperă... Și apoi îți zici: pînă cînd, Doamne?

Bine, ce vrei, ceea ce se petrece înlăuntru apare oare în afară? Un om poartă un mare foc în suflet și nimeni nu vine nicicînd să se încălzească la el, iar trecătorii nu bagă de seamă decît o pală de fum sus la horn și apoi își văd de drumul lor.

Așa încît, iată, ce-i de făcut? — să întreții acest foc înlăuntru, să fii plin de duh în sinea ta, să aștepți răbdător, dar cu cîtă nerăbdare, să aștepți ceasul, zic, cînd un oarecare va binevoi să vină să se așeze la foc, opri-se-va oare? Cine știe? Cine crede în Dumnezeu, să aștepte ceasul care o să vină mai curînd sau mai tîrziu. Acum, pentru moment, toate treburile mele merg prost, după cît se pare, și astfel au mers de o bucată de vreme și poate că o să mai continue în acest fel într-un viitor de mai lungă sau de mai scurtă durată, dar se poate ca după ce totul parcă a mers alandala, totul să meargă mai bine după aceea. Nu mă aștept la așa ceva, poate că nici n-o să se întîmple, dar în cazul cînd se va ivi vreo schimbare în mai bine, am s-o socotesc drept ceva bine venit, voi fi mulțumit, voi spune « în sfîrșit! iată că *deci a fost ceva* ».

Dar, vei zice tu, ești totuși o ființă îngrozitoare, fiindcă ai niște păreri nemaipomenite asupra religiei și niște scrupule de conștiință copilărești. Dacă am chestii de acestea nemaipomenite sau copilărești, să dea Domnul să scap de ele, asta e și dorința mea. Dar iată cam cum stau în această privință. Vei afla în *Filozoful printre ai lui* de Souvestre, în ce chip un om din popor, un simplu muncitor foarte sărac, dacă vrei, își închipuia patria: « Poate că nu te-ai gîndit niciodată la ce e patria » începu el iarăși, punîndu-mi mîna pe umăr, « e tot ceea ce te înconjură, tot ceea ce te-a crescut și te-a hrănit, tot ce ai iubit, cîmpia pe care o vezi, aceste case, acești copaci, fetele tinere care trec pe acolo rîzînd, toate astea sînt patria! Legile care te ocrotesc, pîinea care-ți răsplătește munca, vorbele pe care le schimbi, bucuria și tristețea care îți vin din partea oamenilor și de la lucrurile printre care îți duci viața, toate acestea sînt patria! Cămăruța în care odinioară ți-ai văzut mama,

amintirile pe care ea ți le-a lăsat, pămîntul în care ea se odihnește, astea sînt patria! O vezi, o respiri peste tot. Închipuie-ți drepturile și datoriile, sentimentele și nevoile, amintirile și recunoștința, adună-le pe toate sub un singur nume și acest nume va fi patria. »

Acum, de asemenea, tot ce e cu adevărat bun și frumos, frumusețe morală interioară, spirituală și sublimă în oameni și în faptele lor, cred că vine de la Dumnezeu și că tot ce e netrebnic și rău în faptele oamenilor și în oameni nu e de la Dumnezeu, și nici Dumnezeu nu le socotește drept bune.

Dar fără să vreau îmi vine să cred totdeauna că cel mai bun mijloc de a cunoaște pe Dumnezeu e să iubești tare. Iubește pe cutare prieten, pe cutare om, cutare lucru, ori ce vei vrea, vei fi pe calea cea bună spre a cunoaște mai multe după aceea, iată ce-mi zic în gînd. Dar trebuie să iubești cu o adîncă și serioasă simpatie interioară, cu voință, cu inteligență, și să afli mai multe, mai bine și mai mult în această privință. Asta îndrumă spre Dumnezeu, asta duce la credința de nezdruncinat.

Vreunul, spre a da o pildă, îl va prețui pe Rembrandt, dar cu tot dinadinsul; el va ști într-adevăr că este un Dumnezeu, va crede într-însul într-adevăr.

Vreunul va studia cu temei Revoluția Franceză — nu va fi neîncrezător, el va vedea că și în marile evenimente iese la iveală o putere suverană.

Vreunul care ar fi asistat doar puțină vreme la cursul gratuit al ilustrei universități a sărăciei și ar fi dat atenție lucrurilor văzute cu ochii săi și auzite cu urechile sale și ar fi meditat asupra lor, în cele din urmă va crede și el, și va afla despre toate acestea mai multe decît ar putea spune. Străduiți-vă să înțelegeți ultimul cuvînt pe care-l spun artiștii renumiți, în capodoperele lor, maeștrii serioși, veți da de Dumnezeu acolo. Unul l-a scris sau l-a împărtășit într-o carte, altul într-un tablou.

Apoi citiți Biblia pur și simplu, și Evanghelia, ele dau de gîndit, dau mult de gîndit, dau totul de gîndit. Ei bine, meditați mult în această privință, meditați la tot ce se află în ele, aceasta vă va înălța gîndirea peste nivelul obișnuit fără voia voastră.

Fiindcă știm să citim, să citim deci! Acum, după ce din cînd în cînd s-ar putea să fiu cam cufundat în gînduri, cam visător, — unii ajung cam prea duși pe gînduri, cam prea visători, ceea ce mi se întîmplă și mie poate, dar vina e a mea — apoi, la urma urmelor, cine știe dacă n-aș avea de ce fi astfel; din cutare sau din cutare motiv am fost absorbit, preocupat, neliniștit, dar îți vii iarăși în fire din toate astea. Visătorul cade uneori într-o fîntînă dar după aceea se zice că iese iarăși la fața apei. Și omul cufundat în gînduri își are și el prezența sa de spirit din cînd în cînd, parcă prin compensație. Uneori cîte un om își are rațiunea de a fi din cutare sau cutare motiv, pe care nu-l observi întotdeauna din primul moment, sau pe care îl scapi din vedere fiind cufundat în gînduri, de cele mai multe ori în chip involuntar. Cine a călătorit îndelungă vreme, aruncat de colo colo pe o mare vijelioasă, sosește în sfîrșit la destinație, acela căruia i s-a părut că nu-i bun de nimic și că nu-i în stare să îndeplinească vreo slujbă, vreo funcțiune, în cele din urmă își găsește una și, harnic și capabil de acțiune, se arată cu totul altfel decît păruse a fi din capul locului. Îți scriu oarecum la întîmplare ceea ce îmi vine sub condei; aș fi tare mulțumit dacă oarecum ai izbuti să vezi în mine altceva decît un soi de trîndav.
Pentru că este trîndav și trîndav, care nu se potrivesc de fel între ei. Unul e trîndav din lene și din lipsa de bărbăție a caracterului, din ticăloșia firii lui; poți, dacă socotești bine, să mă iei drept unul de aceștia. Apoi este alt trîndav, trîndavul într-adevăr fără voia lui, mistuit lăuntric de o vie dorință de acțiune, care nu face nimic fiindcă nu e în stare să facă nimic, fiindcă e parcă întemnițat în ceva, fiindcă nu are ceea ce i-ar trebui ca să fie productiv, fiindcă fatalitatea împrejurărilor îl constrînge la această situație; unul de acestia nu știe nici el ce ar putea să facă, dar simte din instinct: dar eu sînt bun de ceva, simt că am un motiv de a trăi, îmi dau seama că aș putea fi un cu totul alt om! La ce, așadar, aș putea folosi, la ce aș putea sluji? E ceva înlăuntrul meu, ce o fi oare? Acesta e un cu totul altfel de trîndav, poți, dacă judeci cu temei, să mă iei drept unul de-aceștia!

O pasăre din colivie, primăvara, știe foarte bine că ar putea fi bună de ceva, își dă seama foarte bine că e ceva de făcut, dar nu-l poate face, ce o fi oare? Ea nu-și aduce aminte bine ce e; apoi îi trec prin cap gînduri nelămurite și își zice în sinea ei: « celelalte păsări își clădesc cuiburile lor și își scot puii și își cresc progenitura », apoi își izbește țeasta capului de vergelele coliviei. Dar, vezi, colivia stă locului și pasărea e nebună de durere.
« Iată o trîndavă » zice altă pasăre care trece pe acolo, « pasărea asta este un fel de rentieră. » Dar prizoniera trăiește și nu moare, nimic nu se arată pe dinafară din ceea ce se petrece pe dinăuntru; este bine sănătoasă, e mai mult sau mai puțin voioasă în bătaia razelor de soare. Dar vine anotimpul migrațiunii. Un atac de melancolie. « Doar are tot ceea ce-i trebuie » zic copiii care o îngrijesc în colivie; dar pasărea se uită afară la cerul înnorat încărcat de furtună și fierbe de revoltă împotriva nenorocirii pînă în măruntaiele ei: « Sînt în colivie, sînt în colivie și nu duc lipsă de nimic, imbecililor. Ai tot ceea ce-ți trebuie ție — ziceți voi! Ah, vă implor, redați-mi libertatea, vreau să fiu o pasăre ca celelalte păsări. » Omul trîndav seamănă cu acea pasăre trîndavă. Și oamenii sînt adeseori în neputință de a lucra ceva, prizonieri în nu știu ce colivie îngrozitoare, îngrozitoare, îngrozitoare la culme.
Mai e, știu, eliberarea, eliberarea într-un tîrziu. Un renume stricat pe nedrept sau pe drept, strîmtorarea, fatalitatea unor împrejurări, nenorocirea, acestea ne fac prizonieri.
Nu se poate nicicînd spune ce anume te închide, ce anume te zăvorăște, ce anume pare că te îngroapă de viu, dar simți totuși nu știu ce bariere, nu știu ce zăbrele, nu știu ce ziduri.
Toate astea-s închipuiri, nălucire? Nu cred; și apoi te întrebi: Doamne, o fi oare pe timp îndelungat, o fi oare pe mai totdeauna, o fi oare pe veci?
Află că numai dragostea adîncă, sinceră înlătură închisoarea. A fi prieteni, a fi frați, a iubi, asta deschide închisoarea cu o forță suverană, printr-un farmec atotputernic. Dar cine nu se bucură de ele rămîne în moarte.

Iar acolo unde renaşte dragostea, renaşte viaţa. Închisoarea se mai cheamă uneori: prejudecată, neînţelegere, ignoranţă fatală despre una sau despre alta, neîncredere, sfială neîntemeiată.
Dar, ca să vorbim despre altceva, dacă eu am coborît, pe de altă parte tu te-ai ridicat. Şi dacă eu am pierdut unele simpatii, tu le-ai cîştigat. Aşa încît de asta sînt bucuros, o spun cu adevărat, şi aşa ceva mă va bucura totdeauna. Dacă ai fi fost puţin serios şi puţin profund, s-ar fi putut să mă tem că asta nu va dăinui, dar fiindcă socotesc că eşti foarte serios şi foarte profund sînt înclinat să cred că o să dăinuiască. Numai dacă ai izbuti să vezi în mine altceva decît un trîndav de soi rău, m-aş simţi foarte bine.
Apoi dacă vreodată aş putea să fac ceva pentru tine, să-ţi fiu de folos în vreun fel, să ştii că sînt la dispoziţia ta.
Dacă am primit ceea ce mi-ai dat, tu ai putea de aşijderea să-mi ceri, în cazul cînd într-un fel sau într-altul mi-ar sta în putinţă să te ajut; asta m-ar bucura şi aş privi-o drept o dovadă de încredere. Sîntem îndeajuns de îndepărtaţi unul de altul, şi se poate să avem în unele privinţe moduri de a vedea deosebite, dar totuşi, într-un anume moment, într-o anume zi unul l-ar putea îndatora pe celălalt.
Pe ziua de astăzi îţi string mîna, mulţumindu-ţi din nou pentru bunătatea pe care ai avut-o faţă de mine.
Dacă mai curînd sau mai tîrziu ai dori să-mi scrii, adresa mea este la Gh. Decrucq, rue du Pavillon, 8, la Cuesmes, lîngă Mons.
Şi să ştii că scriindu-mi îmi vei face mare bucurie.

Al tău,

VINCENT.

T 134

Cuesmes, 20 august 1880

Dragă Théo,

Dacă nu mă înşel vei fi avînd încă *Muncile cîmpului* de Millet.
Ai vrea să ai bunătatea să mi le împrumuţi pentru scurtă vreme, trimiţîndu-mi-le prin poştă?

Află că sînt pe cale să schiţez nişte desene mari după Millet şi că lucrez la *Ceasurile zilei* şi la *Semănătorul*.
. . .Am făcut un desen care înfăţişează nişte cărbunari ducîndu-se la mină dis-de-dimineaţă, prin zăpadă, pe o pîrtie de-a lungul unui gard de mărăcini, nişte umbre care trec abia desluşindu-se prin amurg. În fund, ca un desen estompat, se zăresc proiectate pe cer vastele construcţii ale exploatării minelor de cărbuni şi elevatorul.
Îţi trimit crochiul, ca să poţi să ţi-l închipui. Dar simt nevoia să studiez desenul feţei după maeştri ca Millet, Breton, Brion, Boughton sau după altul. Ce părere ai despre crochiu, ideea ţi se pare bună?

T 136

Cuesmes, 24 sept. 1880

Scrisoarea ta m-a bucurat; îţi mulţumesc pentru că mi-ai scris în acest mod. Tocmai a sosit sulul conţinînd o nouă colecţie de acvaforte şi de foi diferite. Mai cu seamă minunata acvaforte: *Crîngul* de Daubigny şi Ruysdaël. Asta e. Îmi pun în gînd să fac două desene, fie în sepia, fie în altceva, unul după această acvaforte, celălalt după *Le Four dans les landes* de Th. Rousseau. Desenul în sepia e şi lucrat — e adevărat — dar comparîndu-l cu gravura de Daubigny vei înţelege că e slab, cu toate că acest desen, privit în sine, are parcă un oarecare ton şi simţămînt. Trebuie să mă ocup de el, să-l repun în lucru. Lucrez într-una după *Cursul de desen* de Bargue şi mă gîndesc să-l isprăvesc înainte de a începe altceva, căci pe zi ce trece lucrul acesta mă dezmorţeşte, şi îmi fortifică într-atîta mîna şi spiritul, încît n-aş putea să mă simt îndeajuns de îndatorat faţă de dl. Tersteeg[1] pentru că mi l-a pus la dispoziţie cu atîta generozitate. Aceste modele sînt excelente. Între timp mă îndeletnicesc cu lectura unei cărţi despre anatomie şi a alteia despre perspectivă, pe care tot dl. T. mi le-a trimis. Acest studiu este spinos şi uneori cărţile menţionate sînt cît se poate de plictisitoare, dar cred că bine fac studiindu-le.

[1] Directorul filialei firmei Goupil din Haga.

După cum vezi sînt pus pe lucru cu înverşunare, pentru moment însă nu am un rezultat foarte îmbucurător. Dar nutresc speranţa că aceşti spini vor da flori frumoase la timpul lor, şi că lupta aceasta la prima vedere stearpă nu este altceva decît o trudă a facerii. Durerea mai întîi, bucuria după aceea. Îmi pomeneşti despre Lessore. Îmi pare că-mi amintesc de acuarelele-peisaj foarte plăcute la înfăţişare, de un ton blond, de o factură la prima vedere uşoară şi vioaie, totuşi exactă şi distinsă, de un efect (fie zis fără o intenţie rea, ci dimpotrivă, cu una bună) oarecum decorativ, care îi poartă pecetea. Deci cunosc întrucîtva lucrul său, şi îmi vorbeşti despre un pictor care nu mi-e cu totul necunoscut. Îmi place portretul lui Victor Hugo, este foarte conştiincios lucrat, cu intenţia vădită de a învedera adevărul fără să umble după efecte.

. . . Am studiat oarecum cîteva opere de Hugo în iarna trecută, printre ele *Ultima zi a unui condamnat* şi o foarte frumoasă carte despre Shakespeare. Am început să studiez pe acest scriitor încă mai demult; e atît de frumos ca Rembrandt. Shakespeare este faţă de Charles Dickens şi faţă de V. Hugo ceea ce Ruysdaël este faţă de Daubigny şi Rembrandt faţă de Millet.

Ceea ce spui în scrisoarea ta în legătură cu Barbizon e foarte adevărat, şi îţi voi vorbi despre unele şi despre altele ca să-ţi demonstrez că acesta e şi felul meu de a vedea. N-am fost la Barbizon, dar chiar dacă n-am văzut această localitate, iarna trecută am vizitat Courrières. Am întreprins călătoria pe jos, mai întîi la Pas-de-Calais, nu la Canalul Mînecii, ci în departament sau în provincie. Am întreprins această călătorie, nădăjduind că poate o să găsesc acolo ceva de lucru, aş fi primit orice. Dar, la urma urmei, cam fără să vreau, n-aş putea exact preciza de ce anume. Îmi spusesem: trebuie să vizitezi Courrières. N-aveam decît zece franci în buzunar; luînd la început trenul, în curînd fui cu banii pe sfîrşite şi, rămînînd pe drum o săptămînă, mi-am tîrît picioarele îndeajuns de greu. Totuşi am vizitat Courrières şi atelierul d-lui Jules Breton pe dinafară. Exteriorul acestui atelier mi-a cam înşelat speranţele fiindcă e un atelier

nou-nouţ, de curînd ridicat din cărămidă, de o simetrie metodistă, cu un aspect neprimitor, te îngheaţă şi te enervează. Dacă aş fi putut vizita interiorul nu m-aş mai fi gîndit la exterior, sînt dispus să cred aşa ceva, ba chiar sînt sigur de asta, dar ce vrei, interiorul n-am putut să-l văd. Fiindcă nu îndrăzneam să intru. Am căutat în Courrières şi de jur împrejur vreo urmă de a lui Jules Breton, sau de a vreunui alt artist; n-am dat decît peste portretul său la un fotograf şi apoi în vechea biserică, într-un colţ întunecos, am dat peste o copie după *Coborîrea în mormînt* de Tiţian, care pe întuneric mi-a părut foarte frumoasă şi de o tonalitate demnă de mîna unui maestru. O fi fiind de Breton? Nu ştiu, neputînd desluşi nici o semnătură. Dar nici urmă de artist în viaţă. Se afla însă o cafenea zisă Café des Beaux-Arts, tot nouă şi din cărămidă, neprimitoare, şi care te îngheaţă şi te enervează. Care cafenea e împodobită cu un fel de fresce sau picturi murale, înfăţişînd episoade din viaţa ilustrului cavaler Don Quijote. Aceste fresce, ca să vorbim fără teamă, mi-au părut atunci îndeajuns de plicticos consolatoare, şi mai mult sau mai puţin mediocre. Nu ştiu de cine or fi.

Dar măcar am mai văzut atunci cîmpul de la Courrières, căpiţele, ogoarele de culoare închisă sau pămîntul de marnă de culoarea cafelei, cu pete albicioase acolo unde se iveşte marna, ceea ce pentru noi ceştilalţi, deprinşi cu terenuri negricioase, e un lucru mai mult decît neobişnuit.

Apoi cerul francez mi-a părut mai gingaş şi mai limpede, cu totul altfel decît cerul din Borinage, afumat şi neguros. Pe lîngă asta erau fermele şi hangarele; îşi mai păstrează, slavă şi mulţumire Domnului, acoperişurile de paie cu muşchi pe ele; am văzut şi stolurile de corbi ajunse de pomină datorită tablourilor de Daubigny şi de Millet. Ca să nu pomenesc din capul locului, precum s-ar cuveni, despre chipurile caracteristice şi pitoreşti ale diferiţilor muncitori, săpători, tăietori de lemne, argaţi mînînd caii înhămaţi la căruţă şi vreo siluetă de femeie cu bonetă albă. Chiar acolo, la Courrières, se mai află o exploatare de cărbune sau o mină; am văzut, pe înserate

schimbul de zi ieşind la suprafaţă, dar nu se aflau acolo muncitoare în costume bărbăteşti, ca în Borinage, ci numai mineri, cu înfăţişare obosită şi nenorocită, înnegriţi de praful de cărbune, îmbrăcaţi cu zdrenţe de mină şi unul dintr-înşii cu o veche manta soldăţească.
Cu toate că acest popas a fost pentru mine aproape ucigător şi că m-am întors sleit de oboseală, cu picioarele numai răni şi într-o stare mai mult sau mai puţin melancolică, nu-mi pare rău, fiindcă am văzut lucruri interesante şi fiindcă înveţi să vezi cu alţi ochi, chiar mai cu precizie, în asprele încercări ale necazurilor înseşi. Am căpătat cîte-o bucată de pîine pe drum, pe ici pe colo, în schimbul cîtorva desene dintre acele pe care le aveam în valiză. Dar sfîrşindu-mi-se cei zece franci, în ultimele zile am fost nevoit să-mi aşez tabăra sub cerul liber, în largul cîmpului, o dată într-o căruţă părăsită, albă toată de chiciură dimineaţa, culcuş de noapte îndeajuns de păcătos, o dată pe o grămadă de crengi uscate, şi altădată, cînd a fost oarecum mai bine, într-o claie în care am reuşit să-mi fac un adăpost întrucîtva mai comod, numai că ploaia măruntă nu-mi prea sporea tihna.
Ei bine, totuşi prin aceste grele necazuri am simţit că-mi recapăt puterile şi mi-am zis: orice ar fi, mă voi ridica deasupra acestor greutăţi, voi pune iarăşi mîna pe creionul pe care îl părăsisem în adînca mea descurajare şi voi începe din nou să desenez, şi din acel moment, parcă totul s-a schimbat în ceea ce mă priveşte şi acum am purces la drum şi creionul meu a ajuns oarecum mai ascultător şi pare că va fi din ce în ce mai ascultător, de pe o zi pe alta.
Sărăcia prea îndelungată şi prea grea mă descurajase pînă într-atît, încît nu mai puteam lucra de fel.
Am mai văzut ceva în cursul acestei călătorii: satele de ţesători.
Minerii şi ţesătorii sînt încă o seminţie întrucîtva aparte faţă de ceilalţi muncitori şi meşteşugari, şi am pentru dînşii o dragoste adîncă, şi m-aş considera fericit dacă într-o bună zi aş putea să-i desenez, astfel încît aceste tipuri încă inedite sau aproape inedite să fie date la iveală.

Omul din fundul prăpastiei, *de profundis*, e minerul; celălalt, pare visător, aproape gînditor, aproape somnambul, e ţesătorul. Iată că s-au şi scurs cam vreo doi ani de cînd trăiesc laolaltă cu ei, şi am izbutit să le cunosc întrucîtva firea proprie, cel puţin pe aceea a minerilor mai cu seamă. Şi din ce în ce mai mult aflu ceva impresionant şi chiar sfîşietor la aceşti sărmani şi obscuri muncitori, oamenii cu viaţa cea mai păcătoasă dintre toţi, ca să zicem aşa, cei mai dispreţuiţi, pe care ni-i închipuim îndeobşte, datorită unei imagini vii, poate, dar foarte false şi nedrepte, ca pe o seminţie de răufăcători şi de tîlhari. Răufăcători, beţivani, tîlhari sînt pe-aici ca şi prin alte părţi, dar nu aceasta este adevărata lor trăsătură caracteristică.
În scrisoarea ta ai pomenit în treacăt să mă duc mai curînd sau mai tîrziu, cînd aş putea şi cînd aş dori eu, la Paris sau prin împrejurimile sale. Desigur, ar fi marea mea dorinţă, dorinţa mea arzătoare să mă duc fie la Paris, fie la Barbizon, fie într-altă parte. Dar cum mi-ar fi cu putinţă, din moment ce nu cîştig nici un ban, şi cu toate că muncesc din greu, va trebui să mai treacă timp ca să ajung în stare să mă pot gîndi la asemenea lucru, cum ar fi acela de a mă duce la Paris. Căci, într-adevăr, ca să pot lucra cum se cuvine, mi-ar trebui cel puţin o sută de franci pe lună; se poate trăi cu mai puţin, dar atunci eşti în mare strîmtoare, chiar într-o strîmtoare mult prea mare.
Sărăcia îi împiedică pe cei ageri la minte să izbîndească, zice o vorbă veche a lui Palissy[1]; vorbă care cuprinde mult adevăr şi e cu totul întemeiată dacă îi pricepi semnificaţia şi adevăratul înţeles. În clipa de faţă, nu văd în ce mod acest lucru ar fi cu putinţă şi e mai bine să stau aici, lucrînd cum pot şi cum voi putea, şi la urma urmei e mai ieftin să trăiesc aci. Dar n-aş mai putea să locuiesc prea multă

---

[1] *Bernard Palissy* (1510?—1590?) — Ceramist şi emailist francez, scriitor şi savant, unul dintre creatorii ceramicii în Franţa, celebru prin vasele sale de pămînt ornate cu sculpturi artistice. Arestat ca hughenot, a fost închis la Bastilia, unde a şi murit.

vreme în cămăruța unde mă aflu acum. A fost de la început prea mică; apoi are două paturi, al copiilor și al meu. Și acum cînd lucrez după Bargue, cu o coală îndeajuns de mare, nu aș putea să-ți spun cît mă chinuiesc. Nu vreau să stînjenesc oamenii în gospodăria lor, afară de aceasta mi-au și spus că în ceea ce privește camera cealaltă, nu se putea s-o capăt, chiar plătind-o mai mult, căci are nevoie de ea nevasta ca să spele rufele, ceea ce într-o casă de miner firește se întîmplă aproape în fiecare zi.
Aș vrea deci să-mi iau pur și simplu o căsuță de muncitor; așa ceva costă în medie nouă franci pe lună. N-aș putea să-ți spun cît de mulțumit sînt că am reînceput desenul, cu toate că în fiecare zi mi se ridică și mi se vor mai ridica în cale noi greutăți. De mult mă preocupa așa ceva, dar mi se părea că lucrul ar fi cu neputință și mai presus de îndemînarea, de competența mea. Însă acum, deși îmi simt slăbiciunea și dureroasa mea atîrnare de atîtea și de-atîtea lucruri, mi-am recăpătat liniștea minții și energia îmi revine pe zi ce trece.
Iată în ceea ce privește venirea la Paris. Dacă s-ar ivi prilejul să intru în legătură cu vreun artist de treabă și viguros, mi-ar fi nemaipomenit de folositor; dar să mă duc așa nitam-nisam, n-ar însemna decît să repet, în format mare, popasul meu din Courrières unde speram să dau peste vreo ființă în carne și oase de specia Artist, dar unde n-am dat de așa ceva. E de datoria mea să mă deprind să desenez bine, să fiu stăpîn pe creion sau pe cărbune, sau pe penel — o dată ce voi dobîndi asta, voi face lucruri bune oriunde, și ținutul Borinage este tot atît de pitoresc cît Veneția cea veche, cît Arabia, cît Bretania, cît Normandia, cît Picardia sau cît Brie.
Dacă lucrez prost, vina este a mea. Dar în mod foarte sigur la Barbizon aș putea mai curînd decît într-altă parte să am prilejul, dacă s-ar întîmpla această coincidență fericită, să dau peste vreun artist mai înaintat, care pentru mine ar fi ca un înger trimis de Dumnezeu, ca să vorbesc în mod serios și fără nici o exagerare.
Dacă deci mai curînd sau mai tîrziu, ți se va prezenta mijlocul sau prilejul, gîndește-te la mine; pînă atunci

stau liniștit aci, într-o oarecare căsuță de muncitor, unde voi lucra cum voi putea.
. . . Îmi pomenești despre Méryon [1]; ceea ce spui despre el e foarte adevărat; cunosc într-adevăr întrucîtva gravurile sale. Dacă vrei să vezi ceva de ajuns de ciudat, așază una dintre schițele lui atît de precise și atît de puternice alături de o planșă oarecare de Viollet-le-Duc [2] sau de a oricărui dintre cei care lucrează în arhitectură. Atunci îl vei vedea pe Méryon în plină lumină datorită celeilalte acvaforte care va sluji, să nu ne fie cu supărare, de mijloc de a scoate în relief sau de contrast. Ei bine, ce vei observa atunci? Iată ce. Méryon, chiar cînd desenează niște cărămizi, granit, bare de fier sau parmaclîcul unui pod, pune ceva din sufletul omenesc zguduit de nu știu ce sfîșiere intimă, în gravura sa. Am privit la niște desene de arhitectură gotică de V. Hugo. Ei bine, fără să aibă viguroasa, magistrala factură a lui Méryon, cuprindea ceva din același simțămînt. Ce e acest simțămînt? E înrudit oarecum cu acela pe care Albrecht Dürer îl exprimase în *Melancolia* sa, pe care în zilele noastre îl are James Tissot [3] și d-l Maris (oricît de deosebiți ar fi unul de celălalt); cu drept cuvînt un critic pătrunzător a spus despre James Tissot: « E un suflet chinuit ». Dar orice ar fi, se află ceva din simțirea omenească și tocmai din acest motiv este măreț, imens, nesfîrșit, și dacă pui alături un Viollet-le-Duc, acesta e piatră, iar celălalt, să zicem că e Méryon, e spirit. Méryon ar fi avut o asemenea putere de-a iubi, încît, ca și Sydney Carton de Dickens, iubește chiar pietrele dintr-anumite locuri.

---

[1] *Charles Méryon* (1821-1868) — gravor francez. Unul dintre primii acvafortiști din timpul său. N-a fost apreciat de contemporani, a luptat cu mizeria și în cele din urmă și-a pierdut mințile.

[2] *Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc* (1814—1879) — arhitect francez. A restaurat numeroase monumente din Evul Mediu, printre care și catedrala Notre-Dame.

[3] *James Tissot* (1836—1902) — pictor gravor, emailist francez. A pictat portrete și numeroase tablouri pe teme religioase: seria *Istoria fiului rătăcitor*, *Din viața lui Isus Cristos*, *evocări din Biblie*.

Dar mai mult şi mai bine, într-un ton mai nobil, mai grav, dacă mi se îngăduie să spun, mai evanghelic, descoperi, de asemenea, mărgăritarul de preţ scos în evidenţă, sufletul omenesc, în Millet, în Jules Breton, în Jozef Israëls.
Dar, ca să ne întoarcem la Méryon, mai are, după cît mi se pare, o oarecare înrudire îndepărtată cu Jongkind, şi poate cu Seymour Haden, căci la un moment dat aceşti doi artişti au fost foarte puternici. Aşteaptă, vei vedea poate că şi eu sînt un muncitor harnic, cu toate că nu pot şti de pe acum ce-mi va sta în putere, totuşi, nădăjduiesc încă să fac nişte desene lucrate la repezeală care s-ar putea să exprime ceva simţire omenească. Dar trebuie mai întîi să desenez după metodica lui Bargue şi să fac şi alte lucruri, mai mult sau mai puţin spinoase. Drumul este strîmt, poarta este strîmtă, şi puţini o descoperă.

Vincent părăseşte Cuesmes şi se stabileşte la Bruxelles. Începe să deseneze metodic, muncind foarte intens. Se împrieteneşte cu pictorul Van Rappard.

T 137

Bruxelles, 15 octombrie 1880

Dragă Théo,

...Cred că o locuinţă şi poate de asemenea o hrană ceva mai bună decît aceea din Borinage va contribui spre a mă întrema puţin. Căci am încercat multe neajunsuri în acel *black country* [1] belgian şi sănătatea mea n-a fost prea bună în ultimul timp, dar numai să ajung într-o zi să pot desena într-adevăr ceea ce doresc să exprim şi voi uita totul, nu-mi voi reaminti decît de latura cea bună a lucrurilor care, dacă vrei s-o bagi în seamă, este şi ea. Dar trebuie totuşi să-mi dau silinţa să mă reîntremez cît de puţin, fiindcă am nevoie de toată vigoarea mea.

---

[1] În lb. engleză: ţinutul minerilor (*ad. literam:* ţară neagră).

T 138

Bruxelles, 1 noiembrie 1880

...Am făcut zilele astea un desen care mi-a cerut multă muncă, dar sînt bucuros că l-am început. Am desenat un schelet în peniţă, un desen de dimensiuni mari, pe cinci coli:
O coală: capul, scheletul şi muşchii.
O coală: trunchiul, scheletul.
O coală: podul palmei, scheletul şi muşchii.
O coală: dosul palmei, scheletul şi muşchii.
O coală: bazinul, picioarele şi scheletul.
...Am făcut acest desen după manualul *Esquisses anatomiques à l'usage des artistes* [1] de John. Această lucrare conţine şi alte desene care mi se par foarte de efect şi precise, o mînă, un picior etc. etc.
Acum caut să isprăvesc desenul muşchilor, mai cu seamă al trunchiului şi al picioarelor, desene care vor alcătui cu desenele executate pînă acum un trup omenesc în întregime; va urma după aceea corpul văzut de la spate şi de pe laturi.
Îţi dai seama aşadar că lucrez de zor; aceste lucruri nu sînt atît de uşoare şi cer timp, şi mai ales multă răbdare.
Voi căuta să pun mîna de la şcoala veterinară pe reproducerile anatomice, de pildă pe aceea a calului, pe a vacii şi pe a oii şi să le desenez ca şi anatomia omului.
...Ca să poţi desena trebuie să cunoşti legile proporţiilor, ale luminii şi ale umbrei, ale perspectivei; dacă n-ai aceste cunoştinţe, dai continuu o *luptă sterilă* şi nu izbuteşti niciodată să *zămisleşti.* De asta cred că am procedat bine cînd am pus la cale treaba în acest fel şi vreau să mă străduiesc să dobîndesc aci, în iarna aceasta, o oarecare agoniseală pe terenul anatomiei. Nu se poate să mai aştept vreme îndelungată, şi la urma urmelor aşa ceva mi-ar da şi mai multă bătaie de cap, findcă ar însemna o pierdere de timp. Cred că aceasta e şi părerea ta. Desenul înseamnă o luptă aspră şi anevoioasă.

---

[1] În lb. franc. — Schiţe anatomice spre folosinţa artiştilor.

...M-am dus la dl. Van Rappard[1] care locuieşte actualmente în rue Traversière, 6 a, şi am stat de vorbă cu dînsul. Are o înfăţişare plăcută; n-am văzut încă nici o lucrare de a sa, decît doar cîteva mici peisaje în peniţă. Este instalat într-un mod chiar luxos şi nu ştiu dacă e un om cu care eu, de pildă, aş putea să convieţuiesc şi să lucrez, asta din motive băneşti. În orice caz, am de gînd să mă întorc la dînsul. Mi-a făcut impresia că e un om serios.

Dragul meu, dacă ar fi trebuit să mai stau o lună la Cuesmes, aş fi căzut bolnav din pricina lipsurilor. Să nu-ţi închipui că trăiesc în belşug acum, căci hrana mea constă mai cu seamă din pîine goală şi din cartofi, sau din castane de acele care se vînd pe la colţuri de străzi. Ţin piept încercării, fiindcă am la dispoziţie o cameră ceva mai confortabilă şi fiindcă îmi îngădui din timp în timp, cînd mijloacele îmi îngăduie, o masă mai substanţială într-un restaurant. Cred că am îndurat de toate în răstimpul acestor doi ani petrecuţi în Borinage; nici pe departe n-a fost o şedere de plăcere! Se înţelege de la sine că cheltuielile mele probabil că vor trece peste suma de 60 de franci; nu mi-e cu putinţă să trăiesc mai ieftin. Articolele de desen şi modelele de recopiat costă desigur, dar sînt pentru mine un material de care nu mă pot lipsi. Doar stăruind în acest mod lucrul meu va putea fi rentabil mai tîrziu; altminteri nu voi izbuti niciodată.

Zilele acestea am citit cu multă plăcere un pasaj din cartea de Lavater şi Gall: *Fizionomie şi frenologie*, tratînd despre caracterul exprimat de trăsăturile feţei şi de forma craniului.

Am desenat *Săpătorii* de Millet, după o fotografie de Braun pe care am văzut-o la Schmidt şi pe care acesta mi-o împrumutase, împreună cu aceea a *Rugăciunii de seară*. Am trimis amîndouă desenele lui Pa, spre a-şi putea da seama de ceea ce lucrez eu.

---

[1] *Alexandre van Rappard* (1858—1892), pictor olandez, îl cunoscuse pe Théo Van Gogh la Paris, în cursul unei călătorii de studii. Vizita pe care i-o făcuse Vincent urmînd sfatul lui Théo a fost începutul unei prietenii care dură aproape cinci ani.

Scrie-mi repede, adresa mea este bulevardul Midi, 72. Modesta mea locuinţă costă 50 de franci pe lună; primesc aci pîine şi o ceaşcă de cafea dimineaţa, la amiază şi seara. Nu e pe degeaba, dar pe-aici traiul e scump.

Tablourile de Holbein din *Modele după Maeştri* sînt minunate; desenîndu-le îmi dau seama mai bine de asta decît altădată. Dar nu e uşor să le lucrezi, poţi să mă crezi.

T 140

Bruxelles, ianuarie 1881

...Am aproape în fiecare zi cîte un model, un bătrîn comisionar, sau vreun muncitor, sau vreun băieţaş pe care îl pun să-mi pozeze. Duminica viitoare vor veni să-mi pozeze unul sau doi soldaţi.

Şi fiindcă desigur acum nu mai sînt prost dispus, am cu totul altă impresie, mai bună fireşte, despre tine şi despre lume în general. Am şi desenat din nou un peisaj, adică nişte bălării, ceea ce nu făcusem de multă vreme.

Îmi place mult peisajul, dar de zece ori mai mult îmi plac studiile de moravuri, uneori de un înspăimîntător adevăr, astfel cum le-au desenat, în mod atît de magistral, Gavarni, Henri Monnier, Daumier, De Lemud, Henri Pille, Th. Schuler, Ed. Morin, G. Doré (de ex. într-a sa *Londra)*, A. Lançon, De Groux, Félicien Rops etc. etc.

Acum, fără a cuteza în vreun fel să pretind a mă înălţa atît de sus ca aceştia, totuşi desenînd mai departe tipurile de muncitori etc. sper într-adevăr să ajung a fi în stare mai mult sau mai puţin să lucrez la ilustrarea de ziare sau de cărţi. Mai cu seamă cînd voi avea posibilitatea să plătesc mai mult modelele, şi de asemenea modelele feminine, voi mai face progrese, presimt şi îmi dau seama de asta.

Şi voi ajunge probabil să izbutesc să fac şi portrete. Dar numai în cazul cînd voi lucra mult; nici o zi fără o linie, cum zicea Gavarni[1].

---

[1] *Nulla dies sine linia.* Pliniu, în a sa *Istorie Naturală* (35—36), atribuie această vorbă lui Appellius, care picta în fiecare zi.

E deci hotărît, rămîn în mod provizoriu aici, pînă ce poate că îmi vei propune un lucru sau altul. Nu [ ] mai scrie-mi din cînd în cînd. Dau zor acum să desenez pentru a treia oară toate exercițiile în cărbune din Bargue.

. . . Fiindcă între timp mi-ai pomenit în mod vag să vin la Paris, află că nu doresc altceva decît să mă duc într-adevăr cîndva, dacă aş avea bucuria să aflu că aş căpăta un serviciu ca să cîştig minimum 100 de franci pe lună; totuşi, întrucît am început desenul, nu l-am început pentru ca să-l las baltă, prin urmare voi căuta îndeosebi să continui şi să progresez în această direcţie. Desenul de figuri şi scenele de moravuri cer nu numai o cunoaştere a desenului ca meserie dar, pe lîngă asta, studii adînci de literatură, de fizionomie etc, care sînt greu de dobîndit.

T 142

Bruxelles, 2 aprilie 1881
72, Bd. du Midi

Drept răspuns la cele două scrisori ale tale, şi în urma vizitei lui Pa, pe care o aşteptam cu nerăbdare, ţin să-ţi spun ceva.

În primul rînd, Pa mi-a împărtăşit că tu îmi trimiţi bani de mult, fără învoirea mea şi că mă ajuţi să ies cu bine din greutăţile vieţii. Îţi mulţumesc din inimă. Îmi place să sper că nu o vei regreta; am astfel posibilitatea să învăţ un meşteşug care, dacă nu mă va îmbogăţi, îmi va îngădui cel puţin să cîştig minimum 100 de franci pe lună: tocmai cît îmi va trebui ca să ţin piept nevoilor de îndată ce voi ajunge mai bine înfipt în scări ca desenator şi voi găsi în sfîrşit un post stabil.

Voi putea să stau să lucrez la Rappard încă aproape o săptămînă, dar după aceea el va pleca probabil. Cămăruţa mea de culcare e prea strîmtă şi lumina într-însa nu e prielnică, iar gazdele ar obiecta dacă aş acoperi o parte din fereastră; nu-i chip nici să atîrn de perete gravurile sau desenele mele. Dacă aşadar Rappard va pleca de aici în mai, voi fi silit să mă mut, şi aş dori tare să plec să lucrez cîtva timp la ţară, la Heyst, la Calmphout, la Etten, la

Scheveningue, la Katwijk sau într-altă parte, sau pe undeva şi mai în apropiere, la Schaerbeek, la Haeren, la Groenendael.

ETTEN. 12 aprilie — 31 decembrie 1881

Complet istovit, Vincent vine la părinții săi, la Etten. Rămîne aici, hotărît să devină pictor. Se îndrăgostește de verișoara sa, fiica pastorului Stricker, Kate Vos-Kee. Este respins și de data asta. Vincent continuă să deseneze. Se hotărăște să se stabilească la Haga pentru a primi îndrumări de la vărul său, pictorul Anton Mauve.

T 144

Etten, 1 mai 1881

Dragă Théo,

Te felicit din toată inima de ziua nașterii tale. Mă gîndesc adeseori la vizita ta, sînt foarte mulțumit că am avut prilejul să vorbesc liber cu tine și sper că vei putea să mai vii o dată în cursul verii. Am sosit aci de cîteva zile, vremea e frumoasă, dar nu-mi îngăduie încă să desenez pe afară în fiecare zi.

Pînă una alta, m-am apucat de Millet, am început cu *Semănătorii*, tablou pe care l-am și terminat și am făcut o schiță după *Patru ceasuri din zi*. Mă gîndesc să reîncep *Muncile cîmpului*.

După cum știi, a fost o expoziție de acuarele la Bruxelles, destul de interesantă. Se putea vedea patru sau cinci Mauve, *Tăietorii de lemne* de J. Maris; dune asemănătoare unei pînze de Ruysdaël sau de v.d. Velde; apoi cinci desene minunate, mari de J.Weissenbruch, cinci mari lucrări de Roelofs și altele de Gabriel, de v.d. Sande, de Bakhuyzen, de Valkenburg, de v. Trigt, de Stortenbreker, de Vogel etc. Iată în ceea ce privește pe olandezi.

Mai era un Mesdag de care, din punct de vedere al gîndului, nu trebuia să ții seama, altminteri îi umbrea

pe toți. În orice caz am avut această impresie. Pînza reprezenta litoralul pe o vreme de furtună: un cer îmbîcsit de nori bătînd în cenușiu, cu răsfrîngeri de soare-apune.

În primul plan, un pescar de-a călare, o ciudată siluetă zveltă și sumbră care se desprinde din valurile acoperite de spumă albă. Personajul discută cu echipajul unei bărci de pescuit care, în al doilea plan, este aruncată de colo pînă colo de valuri. Pe pod niște bărbați își văd de treabă împrejurul unui felinar și se pare că discută cu bărbatul călare care a venit să ia ancora. E un desen mare de o asemenea valoare și de o asemenea vigoare, încît copleșea ca să zic așa pe toate celelalte, după cum am și spus.

Atenția mi s-a mai oprit asupra celor două desene de Ter Meulen, înfățișînd niște oi printre dune și niște oi pe zăpadă. Erau fără înconjur bune. Dacă amintirile mele sînt exacte, l-am văzut pe acest om spetindu-se muncind și iată că a ajuns la ceva; în orice caz, aceste desene erau excelente.

Mai erau și desene de Meunier *Slugă într-o șură*, de un ton, de o factură și de o compoziție delicate; simplitatea și fidelitatea lor față de natură îți evocau pe Millet. Tot de el, un fochist și un muncitor dintr-o uzină.

Mai erau multe desene de Rochussen. Și multe altele. La drept vorbind, în ceea ce privește belgienii, n-am fost impresionat decît de Meunier.

T 145

...Cînd nu plouă, plec de acasă, în general mă duc prin locuri înecate în bălării. Lucrez la studiile mele de dimensiuni îndeajuns de mari, cam cît acelea pe care le-ai și văzut cînd m-ai vizitat. Bunăoară, am lucrat între altele e colibă în bălării și, de asemenea, o șură cu acoperiș de stuf, pe șoseaua Spre Roozendaal, care se cheamă în partea locului șura protestantă. Poate că-ți amintești la ce mă refer.

Apoi morile din dreptul acelei pășuni, și ulmii din cimitir.

Și un alt tablou cu tăietori de lemne lucrînd pe un loc întins de pe care s-a tăiat o mare pădure de pini. Și îmi mai dau silința să desenez unelte de muncă,

de pildă: căruțe cu două roți, pluguri, grape, roabe etc. etc. ...
Studiul după tăietorii de lemne este cel mai izbutit și cred că o să-ți placă. S-ar putea ca Rappard să mai vină la vară aici pentru cîtva timp. Am primit o scrisoare de la dînsul.

T 148

(Iulie 1881)

...Nu știu dacă citești cărți englezești; în caz afirmativ îți recomand *Shirley* de Currer Bell, care mai are la activul său o carte intitulată *Jane Eyre*. Această operă e tot atît de frumoasă ca tablourile de Millais, de Boughton sau de Herkomer. Am descoperit-o în Princenhage și am citit-o cu nesaț în trei zile, deși e de-ajuns de voluminoasă.
Aș dori ca toată lumea să aibă capacitatea, pe care încep să o dobîndesc, de a citi o carte în scurt timp și să păstreze despre ea o impresie foarte precisă. Se întîmplă cu cititul ca și cu privirea în amănunte a unui tablou, trebuie să-i descoperi dintr-o dată frumusețea, fără să stai la îndoială, și să fii sigur în ceea ce privește aprecierile.
Sînt în curs să pun în ordine biblioteca mea; am citit prea multe cărți ca să nu continui în mod metodic; vreau să fiu la curent cu literatura modernă. Mi se întîmplă să-mi pară rău că am uitat istoria, mai cu seamă istoria modernă. Dar cultivînd părerile de rău și stînd cu brațele încrucișate nu ajungi departe; să încercăm mai degrabă să ne instruim mai mult.
M-am bucurat foarte tare cînd te-am auzit exprimînd în ultimul timp păreri filozofice cu adevărat sănătoase. Cine știe ce filozof vei ajunge!
Dacă dai peste *Iluziile pierdute* (două volume) de Balzac, operă prea lungă, începe cu *Moș Goriot*, care n-are decît un volum. De cum te înfrupți din asemenea bucate, nu-ți mai dorește inima altceva. Ține minte bine porecla dată lui Balzac: *veterinarul bolilor de nevindecat.*
Cînd voi fi sfîrșit cu Bargue, vom fi în pragul toamnei; e un anotimp minunat pentru desen și aș dori ca Rappard să se întoarcă aci.

Sper să găsesc un model bun, să zicem, pe Piet Kaufman, muncitorul. Cred că ar fi mai bine să nu-l pun să pozeze acasă, ci mai degrabă la șantier, la el acasă, sau pe cîmp cu o sapă, cu un plug sau cu altă unealtă. Trebuie să fii vrăjitor ca să le bagi în cap acestor oameni ceea ce înseamnă a poza. Oamenii de la țară și micii burghezi se agață de părerile lor și nu voiesc să renunțe la ele nici în ruptul capului; ca să pozeze, țin cu tot dinadinsul să se împopoțoneze cu țoalele lor de duminică cele mai caraghioase, în care nici genunchii, nici coatele, nici omoplații nici alte părți din corp n-au lăsat nici o urmă de adîncitură sau de umflătură. Într-adevăr, astea sînt neînsemnatele neajunsuri *din viața unui desenator.*

T 150

(Etten, septembrie 1881)

Cu toate că mai adineauri ți-am scris, am să-ți spun încă ceva.
Îndeosebi că au intervenit schimbări în desenul meu, atît în felul de a lucra cît și în ce privește rezultatul. În urma sfaturilor date de Mauve, am început din nou să lucrez după model viu. Din fericire am izbutit să conving diferite persoane să-mi pozeze, între altele pe Piet Kaufman, muncitorul. Studiul atent, desenul neîntrerupt și repetat după *Exercițiile în cărbune* de Bargue mi-au dat o mai bună înțelegere asupra desenului de figuri. M-am deprins să măsor, să descopăr și să caut liniile mari. Într-așa chip, încît, slavă Domnului, am izbutit încet-încet să lucrez ceea ce altădată îmi apărea absolut imposibil.
În cinci rînduri am desenat un țăran cu o sapă, adică un săpător, în tot felul de poziții; de două ori un semănător, de două ori o fată cu mătura în mînă. Apoi o femeie cu o bonetă albă, care curăță cartofi, un cioban sprijinindu-se în bîtă, și, în sfîrșit, un țăran bătrîn, bolnav, așezat pe un scaun lîngă vatră, cu capul în mîini și cu coatele pe genunchi. Bineînțeles nu mă voi opri aci; de îndată ce două-trei oi au trecut podul, toată turma le urmează. Ar trebui să desenez fără întrerupere săpători, semănători, plugari, bărbați și femei. Să studiez și să desenez tot ceea ce face parte din viața la țară. Cum atîția

alţii au făcut şi fac încă. În faţa naturii nu mă mai simt neputincios ca odinioară.
Din Haga am adus nişte conté [1], precum şi creioane; mă slujesc mult de ele la lucru.
Încep de asemenea să lucrez cu penelul şi cu estompa, cu puţin sepia, cu tuş şi din cînd în cînd cu puţină culoare. E sigur că desenele pe care le-am lucrat în ultima vreme seamănă foarte puţin cu ceea ce am făcut pînă acum. Dimensiunea chipurilor corespunde aproape cu aceea din Exerciţiile în cărbune.
În ceea ce priveşte peisajele mele, sînt convins că nu au de suferit de fel din această pricină, ba chiar dimpotrivă, au astfel de cîştigat.

T 151

(Sept. sau oct. 1881)

...Am primit de la unchiul din Princenhage [2], săptămîna trecută o cutie de culori, care e îndeajuns de bună, în orice caz bună îndeajuns pentru un începător (culorile sînt de la Paillard). Şi sînt tare mulţumit de ele. Imediat am încercat să fac o acuarelă, al cărei subiect ţi-l arăt mai jos.

T 152

(Octombrie 1881)

...Natura la început mai întotdeauna se împotriveşte desenatorului, dar acel care o atacă cu hotărîre dîrză nu se lasă abătut din drumul său de această ostilitate; dimpotrivă pe acesta ea îl îmboldeşte să învingă şi, judecînd bine, natura şi desenatorul sincer sînt de acord. Natura, desigur, este de neatins, dar totuşi se cade să o ataci şi chiar cu o mînă care să nu şovăie. Şi după ce vei fi luptat şi te vei fi bătut

---

[1] *Nicoles Jacques Conté* (1755—1805) — chimist francez, unul dintre întemeietorii Conservatorului de arte şi meserii din Franţa. A imaginat fabricarea cărbunelui care poartă numele său, pentru a înlocui mina din cărbunele natural, care lipsea în perioada ostilităţilor dintre Franţa şi Anglia.
[2] Unchiul Cent (Vincent), fratele pastorului Theodor Van Gogh, avea la Haga o vestită galerie de tablouri.

cîtva timp cu natura, ea se arată mai supusă şi mai ascultătoare. Nu pretind că aş fi şi ajuns la aşa ceva, nimeni nu-i mai puţin convins decît mine. Dar treaba începe să meargă. Lupta cu natura are uneori ceva din ceea ce Shakespeare numeşte «Taming the shrew» [1] (adică să învingi împotrivirea prin stăruinţă, cu voia sau fără voia ei). Părerea mea este că în multe domenii, dar îndeosebi într-acel al desenului, a urmări îndeaproape e mai bine decît a lăsa în voia sorţii. Îmi dau seama din ce în ce mai bine că desenul figurilor este de o utilitate de necontestat şi că foloseşte şi la desenul peisajului.
Dacă doreşti să desenezi o salcie cu coroana retezată ca şi cum ar fi o fiinţă vie — la drept vorbind chiar aşa este — îţi îndrepţi atenţia în mod spontan spre tot ceea ce o înconjură, cu obligaţia ca să nu ştii de nici o odihnă, de nici un răgaz pînă ce nu îi vei fi insuflat puţină viaţă.

R 3

Etten, 2 noiembrie 1881

Dragă prietene Rappard,
Îţi mulţumesc pentru răspunsul dumitale prompt; ai găsit deci casă şi locuieşti în vecinătatea Academiei. În legătură cu chestiunea care se află notată în josul biletului dumitale, ţin să-ţi spun că departe de a mi se părea «prostească» hotărîrea dumitale de a frecventa sanctuarul susmenţionat, mi se pare foarte înţeleaptă, atît de înţeleaptă încît — da! — era cît pe-aci să scriu prea înţeleaptă şi prea îndreptăţită. Dacă n-ai fi plecat, dacă expediţia dumitale s-ar fi isprăvit în chip jalnic, ar fi, după părerea mea, cu atît mai bine, dar din moment ce ai început-o, îţi doresc din toată inima mult succes şi nu mă îndoiesc totuşi de rezultat.
Chiar dacă dumneata şi alţii împreună cu dumneata frecventaţi într-adevăr Academia, nu vă voi socoti evident drept nişte academici, în sensul abject al cuvîntului. Adică, nu te voi socoti drept unul dintre

---

[1] Titlul unei comedii de Shakespeare. În româneşte *Scorpia îmblînzită*.

acei pedanţi pe care i-am putea numi farisei ai artei, al căror exemplu tipic este, după mine, moş Stallaert. Totuşi poate că chiar acesta să aibă partea lui bună; poate că aş avea altă părere despre Măria Sa dacă l-aş cunoaşte mai bine. E clar totuşi că ar fi greu să mă conving că Măria Sa n-ar avea o parte a dracului de păcătoasă care, de fapt, întunecă toate eventualele părţi bune ale Măriei Sale. Mai plăcut decît orice mi-e să descopăr însuşiri la oamenii de acest soi. Să dau peste cîteva despre care să fiu obligat să spun: « Asta e oricum prea-prea; nu stă în picioare », mă întristează totdeauna şi mă scoate din fire; păstrez această nelinişte pînă în ziua cînd descopăr ceva bun într-însul. Să nu credeţi că mă bucur şi că îmi place cînd observ la o fiinţă ceva rău; asta mă mîhneşte de-obicei, mă întristează într-atît, încît cîteodată nu pot să-mi păzesc gura. Lucrul ăsta mă irită.

Nu-mi place să văd bîrna din ochiul meu, şi totuşi da, totuşi mi s-a întîmplat să-mi descopăr una, dar nu m-am resemnat, ci m-am străduit să mă descotorosesc de ea.

Tocmai de asta nu sînt nesimţitor cînd îmi dau seama că alţii suferă de aceeaşi boală; ştiu din experienţă cît e de dureros să ai în ochi o bîrnă.

Mai cu seamă nu mă socotiţi drept un fanatic, nici drept un om care ţine morţiş la părerile sale. Cutez şi eu să iau o hotărîre tot aşa ca fiecare; eşti uneori într-adevăr obligat să iei o hotărîre în viaţă, eşti uneori într-adevăr obligat să te pronunţi, să îndrăzneşti să ai curajul părerilor tale şi să nu le schimbi. Totuşi, mă străduiesc într-una să privesc mai întîi lucrurile sub aspectul lor net bun şi să nu văd decît după aceea, fără voie, partea lor cea rea; cred aşadar că în cele din urmă îmi voi făuri o concepţie generoasă, largă, lipsită de prejudecăţi în liniile sale generale, chiar dacă n-am izbutit încă să mi-o făuresc pînă acum. De aceea sufăr ca de o « oarecare nimicnicie a vieţii umane » cînd dau peste unul care îşi închipuie că are întru totul dreptate, şi care pretinde să treacă drept unul avînd întotdeauna dreptate, căci sînt profund convins de putinţa proprie de a mă înşela, ca şi de aceea a tuturor fiinţelor omeneşti.

Cred că şi dumneata eşti în căutarea unei concepţii generoase, largi, lipsite de prejudecăţi în privinţa lucrurilor vieţii, mai cu seamă în domeniul artei. Prin urmare, departe de mine gîndul de a te socoti drept un fariseu, atît din punct de vedere moral, cît şi din punct de vedere artistic.

Asta nu-i un motiv ca oameni ca dumneata şi ca mine, însufleţiţi de intenţii cu desăvîrşire cinstite, care nu sîntem totuşi perfecţi, să nu săvîrşească adeseori greşeli grave şi să nu sufere înrîurirea celor din jur şi a împrejurărilor. Ne-am amăgi pe noi înşine dacă ne-am crede atît de solid înfipţi pe picioarele noastre, încît n-ar mai fi cazul să ne temem că vom cădea . . . Noi ne credem, dumneata şi cu mine, solid înfipţi pe picioarele noastre, în orice caz într-o anumită măsură, dar vai şi amar de noi dacă o să ajungem încrezuţi şi nu o să ne îngrijim să aflăm dacă avem oarecare calităţi, mai mult ori mai puţin bune. A pune prea mult preţ pe calităţile noastre, chiar dacă le avem în realitate, ne va duce la fariseism.

Cînd dumneata lucrezi studii bune de nud — asemenea acelora pe care le-am văzut — fie la Academie, fie într-altă parte, şi cînd eu desenez săpători într-un ogor de cartofi, iată lucruri bune făcute de noi; mulţumită acestora vom progresa.

Mi se pare că trebuie cu toate acestea să nu ne încredem în noi înşine, să ne apărăm de noi înşine, cînd ne dăm seama că am purces pe calea cea bună. Să ne spunem atunci: trebuie să fiu cu ochii în patru, acum, căci sînt în stare să-mi vatăm propriul interes cînd totul se prezintă bine. Afară numai dacă nu sînt cu băgare de seamă. Cum trebuie să fim cu băgare de seamă? N-aş putea să te lămuresc, dar sînt într-adevăr convins că trebuie să fii atent în cazul de faţă, căci printr-o experienţă personală, amară, în cele din urmă am înţeles adevărul rostit mai sus: am fost înhăţat, dar am învăţat. Conştiinţa că sînt supus greşelii mă va scăpa de multe greşeli, dar nu mă va opri să nu săvîrşesc desigur încă multe altele. Dacă vom cădea, ne vom ridica singuri !

Aşadar cred că este nimerit să pictezi nuduri la Academie, fiindcă am încredere în dumneata; dumneata n-o să te socoteşti că eşti pe calea cea dreaptă în

felul fariseilor, şi nu o să-i consideri pe cei care au altă părere drept inşi fără nici o valoare. Nu numai vorbele şi declaraţiile dumitale, dar mai ales opera dumitale mi-au strîns şi mi-au întărit această convingere.

Astăzi am desenat iarăşi un săpător. După vizita dumitale, am lucrat şi un băiat care taie iarbă cu secera. Şi apoi un bărbat şi o femeie aşezaţi lîngă foc.

Vizita dumitale ne-a făcut mare plăcere tuturor. Sînt atît de mulţumit că ţi-am văzut acuarelele; ai progresat într-adevăr.

Aş ţine mult totuşi să văd că desenezi sau că pictezi oameni de rînd, cu hainele lor. Nu m-aş mira văzînd că te descurci bine; mă gîndesc foarte adeseori la acest cititor pe care l-ai desenat în timpul predicei ţinute de pastorul Kam. Dar de atunci nu am mai văzut desene de dumneata de acest fel şi îmi pare foarte rău; te vei fi schimbat cumva, îţi pleci urechea acum mai mult la predică decît te uiţi la predicator şi la auditoriul său? În unele împrejurări se poate întîmpla ca oratorul să ne mişte atît, încît să uităm de tot ceea ce ne înconjură; dacă se întîmplă astfel în biserică, aş dori să se întîmple întotdeauna astfel.

Sper că îmi vei scrie în curînd şi că vei avea vreme bună şi mult succes la Bruxelles. Mai cu seamă vino pe la noi de îndată ce te vei întoarce; să cădem de acord dacă e cu putinţă de pe acum că aşa va fi. Multe complimente din partea părinţilor mei şi dintr-a mea, o strîngere de mînă în gînd.

T 153

(Etten, 3 noiembrie 1881)

Dragă Théo,

Vreau să-ţi împărtăşesc ceea ce am pe inimă. Poate că ţi s-a şi adus la cunoştinţă. În cazul acesta nu-ţi voi spune nimic nou. Sînt îndrăgostit nebuneşte de K. [1]. Cînd i-am spus-o, mi-a răspuns că trecutul şi

[1] Kee, o vară a lui Vincent, fiica pastorului Stricker din Amsterdam, a rămas de curînd văduvă, cu un copil de patru ani.

viitorul sînt de nedespărţit în ceea ce o priveşte, şi că niciodată n-ar putea răspunde simţămintelor mele. O luptă cumplită s-a dat atunci în inima mea: să mă resemnez, să mă supun acestui: « niciodată, nu, niciodată » sau, dimpotrivă, să refuz a socoti această întîmplare drept isprăvită şi să mai păstrez puţină nădejde, să nu mă dau învins.

Am ales această ultimă alternativă.

. . . Între timp, lucrez mai departe, aprig, şi de cînd am întîlnit-o, lucrez chiar cu mult mai uşor.

. . . Un an întreg alături de dînsa ne-ar fi de folos, şi ei şi mie, însă părinţii sînt într-adevăr de neînduplecat asupra acestei chestiuni.

Îţi dai bine seama că înţeleg să fac tot ce-mi stă în putinţă ca să mă apropii de ea. Sînt hotărît să o iubesc pînă ce ea în cele din urmă mă va iubi.

Ţi se întîmplă cîteodată, Théo, să fii îndrăgostit? Ţi-o doresc din suflet căci, crede-mă, neînsemnatele necazuri inerente dragostei au şi ele importanţa lor. Eşti uneori deznădăjduit, în unele clipe te crezi de-a dreptul în iad, dar mai presus de toate e altceva, şi mult mai bun. Sînt trei situaţii posibile:

1 Să nu iubeşti şi să nu fii iubit;
2 Să iubeşti şi să nu fii iubit (cazul meu);
3 Să iubeşti şi să fii iubit.

Susţin în ce mă priveşte că situaţia a doua e mai bună decît prima, dar cea de a treia... *e summum*. Ei bine, *old boy*, îndrăgosteşte-te deci şi tu şi istoriseşte-mi şi mie la rîndul tău. Taci mîlc în ceea ce priveşte destăinuirea mea şi arată-mi multă simpatie. Rappard a sosit aci, a adus cîteva acuarele care nu sînt de loc rele. Sper că Mauve va veni în curînd, altminteri mă voi duce eu la dînsul. Desenez mult şi mi se pare că merge mai bine. Lucrez cu pensula mult mai des decît înainte. E atît de frig încît nu prea mai desenez decît figuri în interior, o croitoreasă, un împletitor de coşuri etc.

Dacă vreodată ai să ajungi să te îndrăgosteşti şi vei auzi la rîndul tău un « niciodată, nu, niciodată » să nu care cumva să te resemnezi! Dar eşti atît de norocos încît sper că ţie n-o să ţi se întîmple aşa ceva niciodată.

T 154

(Etten, 7 noiembrie 1881)

Old boy, scrisoarea asta e numai pentru tine, n-o vei arăta nimănui, nu-i aşa?

... Ţin să te întreb mai întîi dacă te miră că poate să fie pe lume o dragoste într-atît de sinceră şi de înfocată, încît să nu consimtă să se răcească nici chiar după numeroase « niciodată, nu, niciodată »? Nu, departe de a te mira, aceasta îţi pare firesc şi rezonabil.

Dragostea este ceva pozitiv, ceva puternic, ceva într-atît de profund, încît e tot atît de cu neputinţă pentru cineva care iubeşte de a-şi înăbuşi acest simţămînt ca şi de a încerca să-şi pună capăt vieţii. Iar dacă îmi vei răspunde: « Unii oameni totuşi îşi pun capăt zilelor » îţi voi răspunde simplu: « Nu cred să fac parte din aceştia ».

Am prins gust de viaţă, vezi tu şi sînt fericit că iubesc. Viaţa şi dragostea mea sînt una. « Dar te loveşti de un « Niciodată, nu, niciodată ! » Îţi voi răspunde: « *Old boy*, consider acest ,,Niciodată, nu, niciodată" drept ceva trecător, ca un sloi de gheaţă pe care trebuie să-l apropii tare de sufletul meu ca să-l silesc să se topească. »

... Mă întreb în zadar în care manual de fizică au învăţat ei că gheaţa nu se poate topi?

... « Slăbiciune, pasiune, lipsă de judecată, necunoaştere a vieţii, poate că vor obiecta unii, iată de ce dai dovadă cînd spui: ,,ea şi nimeni altcineva", caută o portiţă de scăpare, caută de aranjează bine lucrurile ». Departe de mine acest gînd!

Slăbiciunea mea să fie tăria mea. Vreau să depind de ea şi de nimeni altcineva, şi chiar dacă mi-ar sta în putinţă n-aş dori să fiu independent de ea.

Ea a iubit tare pe altul şi gîndurile ei sînt într-una la acest trecut; şi se pare că are mustrări de cuget numai la gîndul unei noi dragoste. Este totuşi o vorbă şi tu o cunoşti: « Trebuie să fi iubit, apoi să fi deziubit, apoi să iubeşti şi mai mult ».

« *Să iubeşti şi mai mult, draga mea, de zeci de ori dragă, preaiubita mea* ».

Am băgat de seamă că ea se gîndea visătoare într-una la trecut şi se afunda într-însul cu evlavie. Atunci mi-a venit un gînd: cu toate că respect acest simţămînt şi că adîncul ei doliu mă tulbură şi mă impresionează, mi se pare totuşi că poartă într-însul ceva de piază-rea.

Nu mă pot aşadar lăsa înduioşat, ci trebuie să fiu tare şi neşovăitor ca un stilet de oţel. Mi-am pus în gînd să mă străduiesc a-i sădi în inimă « ceva nou », care să nu alunge ceea ce e din trecut, dar care să aibă tot atîta drept la viaţă.

Şi atunci am purces a-i vorbi, cu gravitate şi cu neîndemînare la început, dar cu hotărîre totuşi, ca să ajung să-i spun: « K., te iubesc ca pe mine însumi » şi ea îmi spuse: « Niciodată, nu, niciodată ! ».

« Niciodată, nu, niciodată » ce oare le poţi opune? « Să iubeşti şi mai mult ! »

Nu ţi-aş putea spune încă cine va învinge, Domnul ştie; eu ştiu doar un singur lucru: « *That I had better stick to my faith* » [1].

Cînd astă-vară am auzit acest « niciodată, nu, niciodată » Doamne, ce cumplit a fost, cu toate că n-a venit pe neaşteptate. Am simţit apăsînd asupra mea în acea clipă o greutate la fel de zdrobitoare ca osîndirea pe veci — şi într-adevăr — în acea clipă am fost, ca să zic aşa, aruncat la pămînt.

Dar atunci, în acea nelinişte de nespus a sufletului meu, un gînd îmi ţîşni ca o lumină în noapte: se resemnează cine poate să se resemneze, dar dacă puteţi crede, atunci credeţi! Mi-am venit în fire pe dată, nu ca un resemnat, dar ca un credincios, şi n-am avut alt gînd decît acesta: ea şi nimeni altcineva.

Mă vei întreba: din ce veţi trăi dacă o cucereşti? Sau poate că îmi vei spune: n-o vei avea. Dar nu, nu mă vei întreba aşa ceva. Cine iubeşte trăieşte, cine trăieşte munceşte, cine munceşte îşi cîştigă pîinea.

---

[1] În lb. engleză: Că e mai bine să mă ţin tare de credinţa mea.

De aceea sînt liniştit şi încrezător; această stare sufletească înrîureşte în mod hotărît asupra lucrului meu, care mă atrage din ce în ce mai mult, tocmai fiindcă îmi dau seama că voi izbîndi. Nu că voi ajunge ceva nemaipomenit, dar totuşi cineva « de rînd », înţelegînd prin asta că opera mea va fi sănătoasă şi rezonabilă, că va avea raţiunea sa de a fi şi va folosi la ceva. Cred că nimic pe lume nu ne azvîrle cu atîta vigoare în realitate ca o dragoste adevărată. Şi cine se aruncă în realitate, se află el oare pe calea cea rea? Eu socotesc că nu. Cu ce aş putea asemăna acest simţămînt ciudat, această descoperire bizară, care se cheamă « a iubi »? Căci omul sincer îndrăgostit descoperă o nouă emisferă în viaţa sa.

Şi de asta îţi doresc să te îndrăgosteşti şi tu la rîndul tău. Dar pentru aşa ceva e nevoie de o « ea »; în ceea ce priveşte această « ea », se întîmplă ca şi în ceea ce priveşte celelalte lucruri: cine caută în cele din urmă găseşte, cu toate că faptul de a găsi este un noroc, şi nu un merit al nostru.

R 4

(Etten, 12 noiembrie 1881)

Dragă prietene Rappard,

...Cred că te străduieşti din ce în ce mai mult să ajungi cu adevărat realist, chiar cînd lucrezi la Academie, şi că la Academie îndrăgeşti de asemenea realitatea. Totuşi fără a fi cu totul conştient. Fără să-ţi dai seama, această Academie este o iubită; ea împiedică să se trezească în dumneata o dragoste mai serioasă, mai înfierbîntată, mai rodnică. Trimite la plimbare pe această iubită şi îndrăgosteşte-te nebuneşte de adevărata dumitale iubită, de coana-natură sau de realitate.

Eu de asemenea m-am îndrăgostit, ba chiar nebuneşte, de o coană-natură sau realitate. Sînt tare fericit de atunci, deşi ea mă loveşte adeseori peste degete, cînd îmi îngădui să o consider prea devreme drept a mea. Deci departe de mine gîndul de a pretinde că am şi cucerit-o, dar pretind să o cuceresc; umblu după cheia inimii sale, în pofida loviturilor bine aplicate pe care mi le dă peste degete.

Să nu care cumva să crezi că nu e decît o singură femeie purtînd numele de coana-natură sau de realitate; nu, acesta nu e decît un nume generic, comun multor surori, purtînd pronume diferite. Nu trebuie aşadar nicidecum să ajungem la rivalitate!

Ai înţeles, dragul meu? E numai şi numai artistică, bineînţeles, nu-i aşa?

După părerea mea sînt două feluri de iubite. Primei categorii îi aparţin acelea la care se poate găsi dragoste, dar dîndu-ne seama, un singur partener sau amîndoi în acelaşi timp, că această dragoste nu e veşnică; acelea cărora nu ne lăsăm pradă fără să ne rezervăm o portiţă de scăpare, fără de gînd ascuns. Aceste iubite enervează, măgulesc, te alintă şi te strică apoi — apoi — pîrjolesc pe destui bărbaţi. Iubitele de a doua categorie sînt de alt soi. Exagerat de serioase, de făţarnice, de viclene!!! Sînt femei de marmură — sfinx-vipere de gheaţă — care doresc să se lipească de bărbaţi cu totul şi pentru totdeauna, dar ele, la rîndul lor, ele nu se dau niciodată pe de-a-ntregul, fără să nu-şi rezerve o portiţă de scăpare, fără să n-aibă un gînd ascuns. Ele sug sîngele, aceste iubite, îngrozesc bărbaţii, îi împietresc.

Ceea ce am spus pînă acum e numai din punct de vedere artistic, dragul meu. Compar această primă categorie de iubite, acelea care pîrjolesc, cu şcoala artistică alunecînd lesne în banalitate, iar cealaltă, categoria iubitelor (exagerat de serioase) care îngrozesc şi împietresc, cu realitatea academică sau, sau... vrei cumva să învelesc în ceva dulce hapul ca să-ţi bag pe gît realitatea neacademică? Nu, nu e cu putinţă să mai menţin dulceaţa pe hap; doresc să nu crezi orbeşte. Hapul e amar, dar foarte prielnic sănătăţii... e un hap de chinină.

Ai înţeles, dragul meu?

Pe lîngă aceste două categorii de femei, mai sînt, slavă Domnului, şi altele, din familia coanei Naturi şi a Realităţii; dar numai cu preţul a numeroase zbuciumări lăuntrice se poate dobîndi una de-acestea. Ele pretind — nici mai mult, nici mai puţin — să ne lăsăm pradă cu totul inima, sufletul, mintea unei porniri cunoscute şi, mai mult, toată dragostea

noastră, şi apoi... apoi ni se dau şi ele însele. Totuşi, deşi aceste cucoane-Naturi sînt sincere ca porumbiţele, ele sînt totodată prudente ca şerpii, şi ştiu foarte bine să deslușească pe cei sinceri de cei care nu sînt. Ea împrospătează, ea dă noi puteri, ea dă viaţă! Această coană-Natura; această coană-Realitatea! Rappard, unii oameni — şi dumneata şi cu mine sîntem dintre aceştia — nu înţeleg însă că au avut mai înainte, fie dîndu-şi seama, fie fără să-şi dea seama, iubite de una sau de cealaltă categorie, sau chiar de amîndouă soiurile, decît în clipa cînd iubesc cu adevărat.

Tu ai deci, după părerea mea, o iubită care te îngrozeşte, te împietreşte şi îţi suge sîngele.

De aceea, prietene, te încredinţez că trebuie să te desprinzi din braţele acestei femei de marmură (afară numai dacă n-o fi de ghips, ce grozăvie!), altminteri o să mori de frig!

Pînă atunci recunoaşte că, în cazul cînd aş căpăta în ochii dumitale un rol de diavol ispititor, în cazul cînd ţi s-ar părea că te atrag într-o fîntînă adîncă, recunoaşte că s-ar putea ca fîntîna aceasta să fie fîntîna adevărului [1].

În sfîrşit, nu te mai făli cu o iubită neacademică (dacă e vorba despre artă), ascultă! După părerea mea, e o scorpie. Dragul meu, sînt de părere că te va înşela dacă te laşi captivat de ea. Dă-o la toţi dracii. Ia-o la goană cît mai repede — numai din punct de vedere artistic, nu-i aşa — dragul meu? Ei bine! Dacă afară de asta şi mai mult decît asta mai este ceva — cu atît mai bine, nu mă dezic, chiar dacă aş vrea să dau vorbelor mele un înţeles nefigurat! Ai priceput, dragul meu, şi — spune-mi acum — îmi vei scrie mai repede, ce zici?

Crede-mă că sînt, cu o strîngere de mînă,

Cu totul al tău
VINCENT.

---

[1] În lb. franceză: *le puits de la verité.* Aluzie la proverbul francez *La verité est au fond d'un puits*, adică în orice privinţă trebuie să te osteneşti mult ca să descoperi adevărul *(N. tr.)*.

Am lucrat un desen în zilele din urmă. O mîzgălitură la repezeală: un muncitor aşezat la masă ca să ia o gustare, care îşi taie o bucată de pîine. Jos, pe pămînt, o sapă cu care tocmai s-a întors de la cîmp. E întrucîtva rece totuşi, dragul meu, aceea pe care spui că o iubeşti, aceea care vremelnic este idealul tău. E chiar întocmai precum mi-o închipuisem eu — de marmură, de ghips — cine ştie. Cel mult somnambulă. Vie, nu este.

Te întrebi deci:

De unde vine ea?... din ceruri.

Unde stă?... în lumea largă.

Intenţiile sale?... frumosul şi sublimul.

Dar, pe legea mea, eşti sincer cel puţin şi fără să-ţi dai seama, eşti cu totul de acord cu mine recunoscînd aşadar că ai o iubită de acele pe care le-am semnala sub numele de exagerat de serioasă etc. etc.

E întocmai aşa, o descrii foarte bine. Dar cît este de făţarnică această frumoasă — şi tu, cît eşti de îndrăgostit de ea, ce păcat!

Doamnă, cine eşti dumneata? Sînt «frumoasa, sublima». Dar spune-mi, sublima şi frumoasa mea, aceea care se simte astfel este ea într-adevăr aşa? Admit într-adevăr că în oarecare clipe grele din viaţă, în cursul durerii mari, în înflăcărarea paroxistică a bucuriei, se poate să te crezi şi frumoasă şi sublimă şi desigur, sper că sînt dintre aceia care izbutesc să aprecieze aceste lucruri. Totuşi dumneata, Doamnă, mă laşi rece şi fără nici o emoţie; de ce oare? Şi doar nu am pielea prea groasă; sper; fiinţe nici chiar drăguţe, în mod precis sublime m-au fermecat adeseori, dar dumneata, Doamnă, dumneata nu mă farmeci cituşi de puţin. Că eşti frumoasă şi sublimă, să nu te făleşti!

Doamnă, nu te iubesc de fel, şi apoi nici nu cred că dumneata ai izbuti să iubeşti, decît în înalte sfere academice, aşa mai merge, dar prin bălării, la gura sobei, în intimitate, asta nu, de loc. Nu-mi îndruga de astea, Doamnă — frumoasă şi sublimă — nu ştii de fel ce înseamnă aşa ceva.

Vezi, Doamnă, eu nu sînt decît un ins cu pasiuni omeneşti, şi atîta timp cît mă plimb «pe acest pămînt» prin bălării, n-am cînd să mă consacru unei dragoste

cereşti şi mistice, atîta vreme cît simt alta de o calitate mai pămîntească şi mai sinceră.
De ceva frumos şi de ceva sublim am nevoie, admit, dar îmi trebuie înainte de toate şi altceva decît astea — ca să încep — bunătate, bunăvoinţă, duioşie; ai din gros de astea, Doamnă, dumneata cea făţarnică? Înclin să nu mă îndoiesc. Şi apoi, Doamnă, spune-mi, ai într-adevăr trup şi suflet? Înclin să mă îndoiesc, pe legea mea, atît în ceea ce priveşte trupul, cît şi în ceea ce priveşte sufletul.
Ascultă, frumoasa mea, de oriunde ai pretinde că vii, tu care spui că ai drept scopuri principale «frumosul şi sublimul» (care n-ar putea fi decît rezultate, nicidecum scopuri), de oriunde ai veni, zic eu, desigur că nu din sînul lui Dumnezeu cel viu, şi apoi nici din sînul unei femei. Pleacă, Sfinx îngheţat, şterge-o cît mai repede — îţi zic — nu eşti decît o minciună. Nu exişti de fel. *(Tiavolul nu esist defel*, ar zice Nucingen [1]). Dacă tu exişti totuşi, dacă cu adevărat vii de undeva, eşti sigură de tot şi fără nici o îndoială că nu te tragi din însuşi Satana — părinte al minciunii, că eşti mai puţin viperă şi mai puţin şarpe decît el, Doamnă, frumoasă şi sublimă?
Să zic eu unul, în ce mă priveşte, că iubita ta, « frumoasa, sublima », care spune că vine din ceruri şi că locuieşte peste tot pămîntul este o fiinţă mai mult decît suspectă, ar însemna că nu mă exprim îndeajuns de energic.
Întreab-o dacă e bună şi de folos, dacă iubeşte şi are nevoie de iubire. Ea se va tulbura, şi dacă va spune da, va spune o minciună.
Ea — mă refer la cealaltă — nu la aceea ale cărei scopuri le-am citat mai sus. De unde vine ea?
Departe de mine gîndul de a nega divinitatea, nemurirea să, cred în ele în mod sigur şi chiar în primul rînd. Totuşi ea e foarte pămîntească şi foarte femeie şi se trage dintr-o femeie.
Ea? Unde stă? Ştiu într-adevăr unde stă, şi nu stă prea departe de fiecare dintre noi.
Ea. Intenţiile sale? Ce ştiu eu unul, cum să spun — aş vrea să-mi ţin gura — totuşi fiindcă se impune

[1] Personaj din Balzac, care stîlceşte cuvintele *(N. tr.)*

să vorbesc, ei bine, mi se pare că sînt acelea de a iubi şi de a fi binevoitoare, de a trăi, de a da viaţă, de a o împrospăta, de a o tămădui, de a o întreţine, de a lucra, de a răspunde cu scînteie la scînteie, de a fi bună mai cu seamă, de a fi de folos — de a sluji la ceva, la aprins focul, de pildă, de a da o felie de pîine cu unt unui copil, un pahar de apă unui bolnav.
Ah! Dar toată treaba asta e foarte frumoasă, este sublimă. Da, dar ea nu ştie că asta se numea astfel, ea credea că e simplu de tot, ea nu o făcea anume, nu avea intenţia să facă atîta zgomot, ea îşi închipuia că nimeni nu bagă de seamă.
« Judecăţile » ei, vezi tu, sînt puţin strălucitoare, nu sînt prea căutate, simţămîntul ei este întotdeauna adevărat.
Ca să afle care îi este datoria ea nu se va lua după indicaţiile minţii, ci după ale inimii sale.
Dar asemenea femeie nu e de fel o iubită. Fiindcă, vorba lui Michelet, o doamnă e o doamnă...
...Aş mai putea formula o sumedenie de obiecţii împotriva multora dintre teoriile dumitale, dar fiindcă o asemenea iubită îmi stă ca sarea-n ochi, în situaţia care ne preocupă, îţi las în pace teoriile. Dacă ai putea să dai răvaş de drum acestei frumoase şi sublime Doamne — şi dacă te-ai îndrăgosti de cealaltă, îmi pare că ea ar da ghes să încolţească teorii cu totul diferite în capul şi în sufletul dumitale. Mi se pare de altfel că aş putea conchide după unele simptome că, deşi ai fi încă foarte legat de frumoasa şi sublima Doamnă, nu vei mai rezista multă vreme lîngă ea. Decît dacă n-o să te împietrească, n-o să te îngrozească şi n-o să te fixeze în felul acesta, dar asta mi se pare puţin probabil, tu avînd prea mult bun simţ ca să se întîmple aşa ceva. Păzeşte-te — încălzeşte-te bine — ştii (ia oarecare precauţie împotriva înrîuririi sale de a îngheţa omul), apoi plimbă-te adeseori (mai ales cînd vei simţi vag că începi să împietreşti), cine e pus în gardă se păzeşte îndoit; deci iată-te înştiinţat.
Să nu-mi porţi pică; dacă n-ar fi o frază academică, aş spune « este spre binele tău ».

În sfîrşit, să-ţi fie de bine, mai am încă de hăituit o jivină, dar nu-ţi spun acum care. Ascultă, cu toate acestea îţi voi spune. Jivina pe care o urmăresc cu înverşunare e « resemnarea în dezamăgire ». Tot o invenţie fariseică a unui iezuitism de necrezut. Dar asta e teologică, foarte teologică. Dragul meu, să nu te resemnezi nicicînd şi să nu fii dezamăgit nicicînd; iată sfatul cel mai bun pe care ţi-l pot da; e chiar mai bun decît acela de-a trimite la toţi dracii pe glaciala ta iubită, cu atît mai vîrtos cu cît aceste două sfaturi nu fac decît unul singur.

T 157

Etten, 12 noiembrie 1881

Dragă Théo,

... Dar tocmai fiindcă dragostea este atît de puternică, noi nu sîntem în stare de cele mai multe ori, în timpul tinereţii (vreau să spun la 17, la 18, la 20 de ani) să ţinem drept cîrma noastră.

Vezi tu, pasiunile sînt pînzele bărcii noastre.

Şi cineva care la douăzeci de ani se lasă cu totul în voia simţămîntului său, întinde prea mult pînzele în direcţia vîntului şi barca sa ia apă şi se cufundă — afară numai dacă nu iese la suprafaţă.

Dimpotrivă, cine înalţă la catargul său pînza Ambiţiei, pluteşte drept înainte prin viaţă, fără să aibă a se plînge de accidente, fără să umble de colo-colo în zig-zag, pînă ce, în sfîrşit, ajunge în împrejurarea cînd observă că n-are destulă pînză şi cînd îşi zice: aş da tot ce am pentru un metru pătrat de pînză mai mult şi nu-l am. Şi ajunge la desperare.

Atunci începe să chibzuiască şi îi vine în gînd că poate folosi o altă forţă: îşi aduce aminte de pînza aceea, pînă mai adineauri dispreţuită, pe care o aşezase nu mai ştie de cînd împreună cu încărcătura. Şi tocmai această pînză îl scoate la liman.

Pînza *Dragostea* are să-l scoată la liman; dacă n-o înalţă de fel, nu va intra în port.

T 160

19 noiembrie 1881

... Adulţi, sîntem soldaţi, încorporaţi în rîndurile generaţiei noastre.

Nu aparţinem aceleia a lui Pa, a lui Moe [1], a unchiului S[2]. Sîntem datori deci să ne dovedim mai credincioşi lucrurilor moderne decît celor vechi. A privi îndărăt se poate să ne fie fatal. Că toţi acei vîrstnici nu ne înţeleg, asta întru nimic nu ne poate tulbura, noi să ne urmăm într-una drumul nostru, chiar împotriva voinţei lor şi ei înşişi vor zice mai tîrziu: negreşit, aveaţi dreptate.

Deşi poate că mă crezi mai mult sau mai puţin instruit într-unele sau într-altele, ţi se va părea că sînt foarte mărginit şi neştiutor în ceea ce priveşte nenumărate alte lucruri. Vai ! viaţa modernă grăbită, agitată, înfrigurată ne opreşte să cunoaştem de toate şi totul.

Dar oare şovăi-vom, tu şi cu mine, dacă ar trebui să facem o declaraţie de dragoste unei tinere şi ne vom îndoi oare că în cele din urmă vom obţine victoria? Fără îndoială ar fi prezumţios să te arăţi că mergi la sigur, dar e îngăduit să crezi următoarele: lupta mea lăuntrică nu va fi de prisos, ţin cu tot dinadinsul să o dau, fie cum o fi, cu toate slăbiciunile şi cusururile mele.

Chiar dacă voi cădea de nouăzeci şi nouă de ori, mă voi ridica a suta oară.

Ce-or fi îndrugînd la verzi şi uscate? Ei vorbesc despre « un mijloc de trai » de parcă nu l-aş avea. Care artist n-a fost nevoit să şi-l dobîndească dîndu-şi multă osteneală şi n-a tras pe dracul de coadă; are el altă posibilitate acel care vrea să simtă pămîntul solid sub picioarele sale?

De cînd oare nu mai are posibilitatea să-şi cîştige mijloacele de trai acela care dispune de o îndemînare de desenator?

Am început să fac din nou un muncitor cu sapa lucrînd la scosul cartofilor de pe un ogor. Dau mai multă atenţie lucrurilor dimprejur. În fund, nişte boschete şi o fîşie lungă de cer deasupra.

Cît de frumoasă e cîmpia, dragul meu ! Voi lucra desene mult mai temeinice de îndată ce voi cîştiga

---

[1] Pa — tatăl, Moe — mama *(N. tr.)*.
[2] Unchiul S. — pastorul Stricker, *(N. tr.)*.

mai bine și voi putea destina modelelor mele mai mulți bani. Am făgăduit.
A poza e o muncă grea pentru modele, te rog să mă crezi. Cu atît mai vîrtos cu cît ale mele nu sînt dintre profesioniști. Dar sînt poate mai bune decît aceștia. Dacă ți se prezintă prilejul cîndva să trezești interesul cuiva pentru desenele mele, îmi pare că ai putea să și începi să vorbești despre mine fără să te sfiești. Totuși, s-ar impune să consacru ceva mai mulți bani pentru modele, dacă doresc să fac desene mai bune. În acest moment ele mă costă 20, 25 sau 30 de cenți pe zi, dar nu-mi pot îngădui acest lux zi de zi. La drept vorbind, nu lucrez de ajuns după modele; aș progresa mult mai repede dacă aș putea să dispun pentru ele de mai mulți bani.
În cursul iernii nu voi putea lucra de fel pe afară după vreun model; va trebui să lucrez înăuntru, dar nici acest lucru nu este lipsit de importanță. Îți mulțumesc pentru banii de drum, dragule. E foarte gentil și foarte omenos din partea ta.

R 5

Etten, 21 noiembrie 1881

Dragă Rappard,

... Largul mării este, la drept vorbind, adevăratul dumitale element; chiar la Academie nu puteai să-ți renegi adevărata dumitale fire, nici caracterul dumitale adevărat. Iată de ce toți acei domni refuză să te recunoască și îți spun vorbe frumoase amăgindu-te cu făgăduieli mincinoase. Iată de ce individul Ten Kate și eu însumi, chiar mai puțin decît el, nu reușim să învingem valurile, nici să ne mișcăm, nici să manevrăm pînzele după voia noastră. Cu toate acestea, în cele din urmă vom ajunge adevărați marinari, dacă nu ne vom îneca și dacă năvala de reziduri de pe Fundul mării scoase la suprafață nu ne va zdrobi de stînci. Nici pomeneală de îndurare; cel ce dorește să atingă adîncimile, trebuie să treacă printr-o perioadă de frămîntări și de lipsuri și de oboseli. La început prindem pește puțin, sau chiar de loc, dar învățăm să cunoaștem locurile navigabile printre bancuri și să cîrmim barca; e o știință indis-

pensabilă. Iar în curînd vom prinde pește mult, chiar pește de cel mare, mă înțelegi?
... Ai păstrat epistolele mele? Dacă ai o clipă de răgaz și dacă nu le-ai dat încă pe foc, recitește-le, îți spun, deși poate că e pretențios din partea mea să-ți cer așa ceva. Nu le-am scris cu ușurință, cu toate că nu mi-a fost teamă că o să mă înflăcărez și o să las în voie frîul pe gîtul fanteziei. Ai să spui acum că sînt într-un cuvînt un fanatic, că predic cu adevărat într-una o doctrină.
Ei bine, dacă vrei s-o iei astfel, fie. Dacă e nevoie, nu văd nici un neajuns într-asta, nu mi-e rușine de sentimentele mele și nu mă înroșesc la gîndul că sînt în stare să am principii și o credință. Mă vei întreba atunci, spre ce țel vreau să-i îndrum pe oameni, și în special încotro vreau să mă îndrept eu însumi? Înspre larg, ceea ce nu este josnicie, nici sfială. Și ce doctrină predic? Oameni buni, să ne închinăm sufletul cauzei noastre, să muncim din toată inima și să iubim ceea ce iubim.

T 161

Etten, 23 noiembrie 1881

Dragă Théo,

... Nu se află necredincioși mai împietriți, mai vulgari decît pastorii, dacă nu cumva soțiile pastorilor (regula are și excepții), dar se întîmplă ca unii pastori să aibă o inimă bună sub o platoșă de bronz dur de tot.
... Ești sigur că te prăpădești cînd ești singur, nu te salvezi decît împreună cu alții, iată o maximă de-acele pe care Michelet izbutește să le exprime în toată simplitatea. Ai uneori impresia că s-a înșelat, dar trebuie să recunoști apoi că în sfîrșit avea dreptate.

HAGA. 31 decembrie 1881 — septembrie 1883

La sfîrșitul lui 1881, Vincent părăsește prezbiteriul din Etten pentru a scăpa de atmosfera de bigotism. Pleacă la Haga unde îndrumările vărului său, pictorul Anton Mauve, îl ajută să facă progrese. Se instalează într-un cartier popular împreună cu o femeie de moravuri ușoare, Christine, Sien, pe care o culege de pe drumuri gravidă; cu ea încearcă să întemeieze un cămin. Își atrage prin aceasta nemulțumirea familiei. Bunele relații se rup în cele din urmă din pricina femeii care nu se poate dezbăra de apucăturile sale.
În cei doi ani petrecuți la Haga în condiții morale și materiale de nedescris, Vincent pictează mult: aproape 20 de tablouri, 200 de desene, acuarele și litografii.
Va pleca de aici în Drentha, ale cărei peisaje sălbatice i-au fost descrise cu entuziasm de prietenul său, pictorul Van Rappard.

T 166

Haga, joi seara

Dragă Théo,

De Crăciun am avut o ceartă destul de violentă cu Pa; discuția s-a înveninat pînă într-atît, încît Pa a considerat că e mai bine să plec. A spus-o pe un ton atît de hotărît, încît am plecat chiar în aceeași zi. Motivul a fost că nu mă duceam la templu și i-am spus că dacă sînt obligat și că dacă trebuie cu tot dinadinsul să mă duc, nu voi mai merge de loc, nici de politețe, cum mă dusesem în mod regulat de la întoarcerea mea la Etten. Dar adevăratul motiv nu este acesta, ci mai curînd cele întîmplate în vara asta între K. și mine.
... După cît îmi aduc aminte, nu m-am înfuriat niciodată pînă într-atît; am spus verde că mi se părea îngrozitoare această religie și că nu mai voiam să mă ocup de ea, tocmai fiindcă mă adîncisem cu gîndul într-însa, în epoca cea mai jalnică din viața mea, că trebuia deci să mă feresc de ea ca de o mare nenorocire.

T 169

(7 ianuarie 1882)

Cît despre Mauve — da, desigur, îl prețuiesc mult; îl simpatizez cu adevărat și apreciez mult creația lui; mă cred fericit că pot să profit de sfaturile sale, dar nu vreau să mă îngrădesc într-un procedeu, într-o școală, într-o tendință; afară de Mauve, îmi plac și alți pictori care nu se aseamănă de fel cu el și nu lucrează ca dînsul. În ceea ce mă privește pe mine și în ceea ce privește lucrul meu, dacă sînt între noi unele puncte de asemănare, sînt și diferențe reale. Dacă îmi place într-adevăr cineva sau ceva, îmi place în mod sincer și în cele din urmă mă îndrăgesc pasionat, cu ardoare, fără ca din această pricină să cred și să afirm în mod stăruitor că numai unii sînt desăvîrșiți și că ceilalți nu fac nici două parale — departe de mine acest gînd!
... Știi că îmi dau multă osteneală să lucrez niște acuarele; dacă izbutesc să ajung la îndemînare, se vor vinde lesne.
Te asigur, Théo, că întîmpin mari greutăți în a mă sluji de aceste scule. Cînd am fost prima dată acasă la Mauve cu desenul meu în peniță, Mauve mi-a zis: «Ar trebui să încerci să lucrezi în cărbune și în cretă, cu penelul și cu estompa». Am dat dovadă de multă răbdare, dar răbdarea parcă nu mă ajuta de fel. Mi-am ieșit din sărite uneori pînă la a călca în picioare cărbunele și a-mi pierde orice curaj. Și totuși, după cîtva timp ți-am trimis cîteva desene în cretă, în cărbune și cu pensula. M-am întors acasă la Mauve cu o întreagă serie de desene, în privința cărora a exprimat firește unele observații, și pe bună dreptate, și tu de asemenea, dar făcusem oarecare progres.
Iată-mă din nou într-o asemenea perioadă de luptă și de descurajare, de răbdare și de nerăbdare, de speranță și de adîncă mîhnire. Dar trebuie să trec peste toate aceste obstacole, mai devreme sau mai tîrziu voi ajunge să deprind cum se face o acuarelă.

T 177

Sîmbătă

... Fie el ceva mai lung sau ceva mai scurt, drumul de urmat este cu totul indicat: a pătrunde adînc natura.
Trebuie să exprimi adevărul, zicea Gavarni. Nu are importanță că te lovești cîtva timp de mărunte neajunsuri bănești, în cele din urmă vei trece peste ele și vei vinde atunci mai scump ceea ce se privea cu dispreț altădată.

T 178

Vineri, 3 martie

... Pe mîine aștept vizita a doi copii pe care va trebui să-i distrez și să-i desenez în același timp. Doresc ca atelierul să mi se umple de viață; de altminteri, cunosc acum multă lume din cartier. Duminica va veni un « bărbat orfan »[1] un tip vestit, dar nu va putea să stea foarte multă vreme. Poate că e adevărat că n-am dibăcia de-a întreține relații cu oamenii care se dau în vînt după apucături alese. În schimb, mă pricep mai bine să leg prieteșug cu oamenii săraci și cu micii burghezi. Dacă joc și pierd într-o parte, joc și cîștig în cealaltă, și mi se întîmplă să fac bucuros ceea ce îmi displace, fiindcă n-am încotro, și să-mi spun: la urma urmelor, se cuvine să trăiesc ca un artist, în ceea ce privește sentimentele și cu privire la ceea ce caut să exprim; al dracului să fiu dacă mă gîndesc la rău.

T 179

... Vreau mai bine să nu mănînc la amiază timp de șase luni și să fac astfel economii, decît să primesc din cînd în cînd zece florini de la Tersteeg , împreună cu imputările lui.
Tare aș dori să știu ce ar avea de spus pictorii despre afirmația lui « să lucrezi mai puțin după modele, ca să scapi mai ieftin », mai ales după ce am găsit

[1] Pensionarii azilului de bătrîni au aici un nume foarte expresiv: *weesmannen*, *weesvrouwen* (bărbați-orfani, femei-orfane). (Vincent către Théo, scris. 235)

modele care nu costă prea scump, în urma unor stăruitoare căutări.
Să lucreze fără modele e o pacoste pentru un pictor de figuri, mai cu seamă la începuturile sale.

T 180

... *Théo, e aproape uimitor ! ! !*
Iată că mai întîi am fost înștiințat să mă duc să iau scrisoarea ta. Într-al doilea rînd, C.M. îmi comandă douăsprezece mici desene în peniță, vederi din Haga, după ce a văzut cîteva care erau gata (cele din Paddemoes, din Geest, din Vleersteeg erau gata) a 2.50 florini bucata, preț fixat de mine, avînd făgăduiala că dacă i le fac pe plac, îmi va mai comanda alte douăsprezece, dar cărora le va fixa el prețul, peste cel stabilit de mine. *Tertio*, m-am întîlnit de curînd cu Mauve care, din fericire, scăpat de grija tabloului său celui mare, mi-a făgăduit că mă va vizita în curînd. Așadar mișcă, merge, va merge și mai bine !
M-a mai impresionat un gest și m-a impresionat puternic.
Ascultă: Spusesem modelului meu să nu cumva să vină astăzi — nu-i spusesem pentru ce. Biata femeie s-a înfățișat cu toate acestea; am protestat. « Da, însă nu vin ca să pozez, mi-a răspuns ea, vin numai ca să văd dacă aveți ceva de mîncare. » Îmi aducea o porție de fasole verde și de cartofi. Sînt totuși lucruri vrednice de admirat în viață.
Am transcris cîteva fraze care m-au mișcat tare și m-au emoționat în *Millet* de Sensier; au fost rostite de Millet:
« Arta este o luptă — în artă trebuie să-ți pui pielea la saramură. E vorba să muncești cît șapte. Mai degrabă să nu spun nimic, decît să mă exprim fără vigoare. »
Chiar ieri am citit aceste cuvinte, dar le-am gîndit și eu înainte vreme. Și de asta resimt uneori nevoia să mă exprim mai degrabă cu un creion tare de tîmplar și cu penița, decît cu un penel gingaș. Păzea, Tersteeg ! Păzea ! Nu ai dreptate !

T 181

. . . Iată lista pînzelor olandeze destinate Salonului: Israëls: un bătrîn (dacă n-ar fi un pescar, ar fi Tom Carlyle, autorul volumului *Revoluția franceză* și al volumului *Olivier Cromwell* fiindcă are incontestabil capul caracteristic al lui Carlyle), un bătrîn așezat la gura vetrei, unde o bucată de turbă abia aruncă o licărire roșiatică în semiîntuneric. Căci acest bătrîn se află într-o căsuță acoperită cu stuf, într-o veche căsuță cu o ferestruică împodobită cu o perdea albă. Cîinele său, îmbătrînit împreună cu dînsul, stă cinchit alături — cei doi bătrîni se uită unul la altul, cîinele și bătrînul se uită unul în ochii celuilalt. Moșul și-a scos cutia de tutun din buzunarul de la pantaloni, își îndeasă în pipă tutun, în semiîntuneric. Nimic altceva — semiîntunericul, tăcerea, singurătatea acestor doi bătrîni, moșul și cîinele, două ființe care se înțeleg, expresia gînditoare a bătrînului. La ce s-o fi gîndind? Nu știu, n-aș putea să spun, dar o fi fiind desigur absorbit de vreun gînd adînc, fără de sfîrșit, în legătură cu cine știe ce, cu vreo amintire ivindu-se brusc dintr-un trecut îndepărtat. Poate că aceasta îi scoate în relief înfățișarea plină de melancolie, de bucurie, de resemnare, acel ceva care amintește de vestitul poem de Longfellow, în care fiecare strofă sfîrșește astfel: « Dar gîndurile din tinerețe sînt gînduri lungi, prelungi ».
Mi-ar plăcea să văd în această pînză de Israëls perechea pînzei: *Moartea și tăietorul de lemne* de Millet. Într-adevăr, nu cunosc nici o altă pînză, afară de *Moartea și tăietorul de lemne* de Millet care să poată suferi comparație cu aceea de Israëls, la care să se poată privi în același timp. Mai mult, puterea mea de imaginație apropie în mod irezistibil această pînză de Israëls de aceea de Millet, căci ele se completează una pe alta.
După părerea mea, s-ar cuveni să se agațe această pînză de Israëls în apropiere de *Moartea și tăietorul de lemne* de Millet. Prima pînză la capătul unei galerii lungi și strîmte și a doua la capătul celălalt — doar aceste două tablouri, altele să nu mai fie, în această galerie.

Această pînză de Israëls este magistrală; la drept vorbind, nu m-am uitat decît la ea, atît mă cucerise. Mai era totuși o lucrare de Israëls, o pînză mică cu cinci sau cu șase figuri, o familie de muncitori așezați la masă.
Mai este și o pînză de Mauve, un tablou mare înfățișînd o barcă de pescuit trasă pe dune: o capodoperă. N-am auzit niciodată vreun îndemn însuflețit la resemnare, nici nu mi-am închipuit vreodată vreunul cu putere mare de înrîurire, afară doar de acel tablou de Mauve și de lucrările lui Millet.
Este într-adevăr resemnarea, dar cea adevărată, nu aceea a pastorilor. Aceste gloabe, aceste biete mîrțoage sleite de puteri, negre, albe, de culoare închisă bătînd în negru, sînt acolo răbdătoare, supuse, resemnate, liniștite. În curînd ele vor trebui să tragă încă un crîmpei de drum luntrea cea grea, munca fiind pe isprăvite. O clipită de oprire. Ele gîfîie, sînt acoperite de sudoare, dar nu murmură, nu protestează de fel, nu se plîng de nimic. De vreme îndelungată s-au obișnuit așa, s-au obișnuit de ani și ani. Sînt resemnate să mai trăiască puțin și să muncească, iar ca mîine vor ajunge la parlagiu; « fie », sînt gata de așa ceva.
Descopăr în acest tablou o filozofie deosebit de înaltă, practică și liniștită; el parcă ar glăsui: « să poți suferi fără să te plîngi, iată singura soluție practică; aceasta e știința-științelor, învățătura de tras, dezlegare a problemei vieții ». Cred că acest tablou de Mauve ar fi unul dintre puținele tablouri în dreptul căruia Millet s-ar fi oprit multă vreme, spunînd în sinea lui: « are suflet, pictorul ăsta ».

T 182.

. . . Théo, eu nu sînt fără îndoială un peisagist Cînd voi picta peisaje, voi avea întotdeauna într-însele urmă de figuri.
E foarte bine totuși ca unii să fie mai cu seamă peisagiști. Și atîta îmi sparg capul ca să aflu dacă nu cumva ești unul de aceștia, fără să-ți dai seama. Și atîta îmi sparg capul ca să răspund la întrebarea: Théo, ești tu într-adevăr și în esență un negustor?
. . . Îmi vei răspunde probabil: se va fi întîmplînd

unora să regrete că s-au făcut pictori. Or fi regretînd în cele din urmă acei care neglijează la început să studieze în chip serios, dar dau din mîini și din picioare și fac pe dracu-n patru ca să se distingă. În sfîrșit, oamenii zilei sînt oamenii unei singure zile; acei care au destulă credință și destulă dragoste ca să simtă satisfacție din ceea ce altora li se pare plictisitor, adică studiul anatomiei, al perspectivei și al proporțiilor, aceștia țin piept și ajung să dea în pîrg încetul cu încetul, dar în chip sigur. Mi s-a întîmplat, rămînînd fără un ban, să uit de mine și să-mi zic: voi încerca să lucrez ceva mai mult sau mai puțin lesne de vîndut, dar rezultatul a fost jalnic; nu reușeam așa ceva și Mauve îmi spunea atunci cu drept cuvînt: nu ești pe calea cea bună, rupe marafeturile astea! Chiar în clipa aceea nu mă puteam hotărî să-l ascult, dar mai tîrziu, în mod spontan le-am rupt în bucățele. Însă cînd am început să fac niște desene temeinice, Tersteeg a găsit cu cale să cîrtească și s-a supărat, nețînînd seamă de calitățile lor și cerîndu-mi, pe șleau, să lucrez de celea « vandabile ».

... Mă îndeamnă să-ți pomenesc despre această chestiune faptul că, deși sînt copleșit de greutăți financiare, cred că nu e nimic mai serios decît un « meșteșug manual ». În sensul literal de muncă îndeplinită cu mîinile. Dacă tu ai ajunge pictor, te-ar uimi că meșteșugul de pictor, cu tot ceea ce se leagă de el, este într-adevăr o muncă de ajuns de aspră din punct de vedere fizic; să pictezi cere o sforțare de ajuns de grea, zi de zi, fără să mai vorbim despre încordarea minții și despre alte bătăi de cap.

T 184

... Meșteșugul de pictor îți îngăduie să cîștigi îndeajuns de mulți bani ca să ai cu ce trăi, tot așa ca și meșteșugul de fierar ori de medic, de pildă. Un artist este în orice caz cu desăvîrșire opus unui rentier; și, după cum zic, dacă ții să stabilești o comparație, meșteșugul acesta are mai multă asemănare cu acela de fierar ori de medic. Îmi aduc aminte foarte bine ceea ce mi-ai scris în această privință odinioară, cînd îmi spuneai să mă fac pictor și cînd

mi se părea acest proiect de nerealizat și nici nu voiam să aud vorbindu-se despre asta.

Dar citirea unei cărți cu un cuprins lesne de înțeles asupra perspectivei, *Le Guide de l'A.B.C. du dessin*[1] de Cassagne a măturat îndoielile mele; peste opt zile am desenat interiorul unei bucătării cu sobă, cu scaun și cu masă și cu fereastră, toate la locul lor, deși mi-am închipuit totdeauna că a reda într-un desen adîncimea și perspectiva semăna a vrăjitorie sau era o creație a întîmplării. Dacă ai desenat cum se cuvine doar un singur lucru, ai și căpătat o dorință irezistibilă de a începe atîtea alte obiecte.

Dar să înduplеci prima oaie, să treacă podul, aci e greutatea.

... Într-o bună zi, după ce lumea va începe să spună că știu într-adevăr să desenez, dar nu să pictez, poate că voi da la iveală un tablou într-un moment cînd nimeni n-o să se aștepte. Dar nu-l voi lucra, cu siguranță, atîta vreme cît mi se va părea că *trebuie* să-l lucrez și că nu trebuie să lucrez altceva. În ce privește pictura, sînt două moduri de a o considera: cum să n-o faci și cum s-o faci; cum s-o faci, cu mult desen și cu puțină culoare, cum să n-o faci, cu multă culoare și cu puțin desen.

... Neștiința unora face parte din ceea ce ei numesc cultura lor generală. Să le fie de bine.

T 185

Aprilie 1882

... Convingerea că nimic (afară de vreo boală) nu-mi poate răpi această forță care începe să se dezvolte, această convingere mă îndeamnă să privesc viitorul cu bărbăție și să am puterea de a îndura atîtea și atîtea neplăceri.

E un lucru minunat să mă uit la un obiect, să mi se pară că e frumos, să-l studiez, să-l țin în mîinile mele, să-mi spun în cele din urmă: o să încep să-l desenez, apoi să-l desenez pînă cînd voi putea spune « ăsta e ».

Neîndoielnic nu înseamnă că sînt mulțumit de lucrul meu pînă într-atît, încît să-mi închipui că n-aș putea

[1] Călăuza primelor elemente ale desenului *(N. tr.)*.

să lucrez şi mai bine. Dar drumul spre a lucra şi mai bine mai tîrziu, trece prin a lucra astăzi cît mai bine cu putinţă; astfel, succesul de mîine este asigurat.
... Micul desen aici alăturat [1] este un crochiu lucrat în grabă după un studiu mare, a cărei expresie este mai sumbră. Are Tom Hood, mi se pare, un poem în care vorbeşte despre o aristocrată care nu închide ochii toată noaptea fiindcă, ieşind ziua în oraş ca să-şi cumpere o rochie, a văzut lucrînd într-o cameră prost aerisită nişte biete croitorese palide, tuberculoase şi istovite. Bogăţia sa îi stîrneşte mustrări de cuget şi se trezeşte peste noapte bîntuită de spaime. Pe scurt, e un chip de femeie zveltă, albă şi neliniştită în noaptea întunecoasă.

T 189

... Prin aceste vorbe, Mauve a dovedit că este tot atît de timid pe cît păruse de curajos la început, ca să mă exprim astfel. După dînsul ar fi trebuit să desenez după modele de ipsos, asta s-ar fi cuvenit să lucrez îndeosebi. Cu toate că nu pot suferi să desenez astfel, aveam totuşi cîteva picioare şi cîteva mîini în atelier, dar nu mă foloseam de ele evident drept modele. Într-o zi, mi-a vorbit despre această metodă pe un ton de profesor de academie. Eu m-am stăpînit, dar, după ce am ajuns acasă, cuprins de-o straşnică mînie, am aruncat aceste păcătoase mulaje în cutia de cărbuni unde s-au prefăcut în ţăndări. Şi mi-am zis în sinea mea: nu voi mai desena după modele de ipsos decît după ce aceste modele vor fi iarăşi albe ca înainte şi cînd nu vor mai fi pe lume picioare şi mîini de oameni vii de desenat.
Mai tîrziu i-am spus lui Mauve: « Dragule, nu-mi mai pomeni despre modele de ipsos, căci îmi inspiră dezgust ». După această declaraţie, am primit de la Mauve o scrisoare anunţîndu-mă că nu se va mai interesa de mine timp de două luni. Şi chiar aşa a şi fost, dar eu n-am stat cu braţele încrucişate între timp, cu toate că n-am desenat după modele de

[1] *The great Lady*, tot atît de renumit ca şi *Sorrow*, este lucrat după Christine, pe care Van Gogh o numeşte, scurtîndu-i numele, « Sien ».

ipsos, ah nu! Ba e cazul să spun că am lucrat cu mai multă însufleţire şi cu mai multă îndemînare de îndată ce m-am simţit liber. După ce a trecut răstimpul de aproape două luni, i-am scris spre a-i adresa cuvinte de laudă pentru marea pînză pe care tocmai o isprăvise, apoi într-altă zi am schimbat cîteva vorbe cu dînsul pe stradă.
Acum după ce s-au scurs de mult cele două luni, încă nu ne-am revăzut acasă la mine. Ceea ce mi s-a întîmplat cu Tersteeg m-a împins să-i scriu lui Mauve: să ne dăm mîna şi să nu ne mai purtăm pică. Dacă totuşi îţi e neplăcut să mă îndrumezi, recunoaşte că mi-e neplăcut să fiu îndrumat de dumneata, cînd îmi ceri « să mă conformez riguros » tuturor vrerilor dumitale; n-aş mai putea să mă supun lor. Prin urmare, e mai bine să ajungem la soluţia de a nu mă mai îndruma şi de a nu mai fi îndrumat. Asta nu mă împiedică să nu am obligaţii faţă de dumneata şi să nu-ţi datorez multă recunoştinţă.
Mauve nu mi-a răspuns la scrisoare, nu l-am mai revăzut. Iată ce m-a îndemnat să-i spun lui Mauve « E mai bine să ne vedem fiecare de drumul nostru! »: căpătasem siguranţa că era influenţat în mod serios de Tersteeg.

T 190

... Ştii bine, ţin mult la Mauve, şi mă îndurerează gîndul că toată fericirea pe care mi-a îngăduit s-o întrevăd nu o voi dobîndi niciodată, întrucît mi-e teamă că mă voi lovi de mai multe greutăţi, de mai multă duşmănie, cu cît voi tot progresa.
Voi avea mult de suferit, tocmai datorită unor trăsături proprii fiinţei mele, cărora nu le pot aduce nici o schimbare. Mă refer în primul rînd la înfăţişarea mea, la felul meu de a vorbi şi de a mă-mbrăca; apoi la mediul pe care îl frecventez şi pe care voi continua să-l frecventez chiar atunci cînd voi cîştiga mai mulţi bani, pentru că felul meu de a vedea şi subiectele pe care le desenez o cer imperios.
... Tocmai fiindcă am o destoinică mînă de desenator nu mă pot opri să nu desenez. Te întreb pe tine: oare m-am îndoit, am şovăit, am dat dovadă de slăbiciune din ziua cînd m-am apucat de desen?

Am motive să cred că tu știi bine că am luptat fără întrerupere, că înflăcărarea mea a crescut în mod progresiv, firește. Drept dovadă, crochiul alăturat a fost făcut la Geest, pe burniță, pe o stradă cu noroi, în plină hărmălaie și într-un tărăboi grozav...

...Să lucrezi pe șantiere, prin fundături și pe străzi, să lucrez prin case, prin sălile de așteptare și chiar prin cafenelele populare — nu e nici o plăcere, decît în cazul cînd ești artist. Un artist preferă să se oprească în cartierul cel mai jegos, numai să fie pe acolo ceva de desenat, decît să ia parte la un ceai în tovărășia unor doamne drăguțe. Doar dacă nu are de gînd să deseneze femei — atunci chiar un ceai se poate să-i pară atrăgător unui artist.

Iată unde vreau să ajung: să umbli după subiecte, să vizitezi adeseori pe muncitori, să-ți spargi capul înaintea unui model, să desenezi la fața locului după natură este într-adevăr o treabă greu de făcut și cîteodată chiar o trudă păcătoasă, iată ceea ce vreau să spun.

T 191

... În ce mă privește, m-am izbit ani și ani de zile de povîrnișul dușmănos și neomenos al firii lui[1]. Mi-a dat el vreo bucată de pîine după ce am demisionat de la Goupil[2]? — afară numai dacă n-oi fi fost demisionat — ori după ce m-am dedicat desenului (recunosc a fi săvîrșit greșeala de a nu mă fi dedicat din primul ceas), adică în decursul anilor cînd am trăit în străinătate într-o sărăcie crîncenă, fără prieteni și fără vreun ajutor: am fost nevoit adeseori să petrec noaptea pe stradă, în Londra, apoi în Borinage, trei nopți una după alta. M-a îmbărbătat vreodată, el care mă cunoaște de atîta amar de ani; mi-a dat el curaj cînd era cît pe aci să mă prăpădesc? Sînt îndreptățit să răspund: Nu. M-a îndatorat el în vreun fel oarecare? Iarăși nu. Cu excepția că mi-a dat cu împrumut *Cursul de desen* de Bargue, după ce l-am implorat literalmente de patru sau de cinci ori.

... Toate aceste neliniști adînci, toate aceste necazuri în cele din urmă m-au tulburat, m-au scos din fire. Cînd Mauve mă maimuțărește și îmi imită felul de-a vorbi, spunînd: « Tu vorbești așa », îi răspund: « Dragul meu, dacă ai fi petrecut atîtea nopți jilave pe străzile Londrei ca mine, ori atîtea nopți geroase sub cerul liber în Borinage — flămînd, fără acoperiș și scuturat de friguri, ai face și dumneata din cînd în cînd schime urîcioase și glasul dumitale ar păstra amintirea lor pe deasupra ».

[1] E vorba despre Tersteeg.
[2] În aprilie 1876, la Paris.

T 195[1]

... Am isprăvit două desene mari. Mai întîi, un *Sorrow*[2] de format mai mare, doar figura, fără vreo persoană în jur. Totuși, poza e foarte puțin schimbată; părul nu e dat peste spate, atîrnă în față și e în parte împletit. De asta umărul, gîtul și spatele sînt vizibile. Și am dat mai multă atenție figurii. Celălalt, *Rădăcinile*, înfățișează niște rădăcini de copac într-un pămînt nisipos. Am căutat să exprim aceeași idee în peisaj ca și în figură.

Ideea de a se înrădăcina convulsiv, pătimaș în pămînt și de a se afla totuși smulse în parte de furtuni. Am vrut să exprim o răsfrîngere a luptei pentru viață, atît în această albă și zveltă figură de femeie, cît și în acele rădăcini noduroase, negre, aspre și respingătoare. Mai precis spus, am încercat să fiu credincios naturii care se oferea privirii mele, fără să filozofez; primul ca și al doilea desen aproape mașinal au reflectat în cele din urmă ceva din această luptă gigantică. În orice caz, îmi pare că am pus în ele oarecare simțămînt, dar poate că mă înșel. În sfîrșit, vei judeca și tu.

Se poate să le socotești demne de noua ta locuință, dacă le vei descoperi unele calități; dacă s-o întîmpla așa, ți le ofer de ziua nașterii, pentru care te felicit. Fiind însă îndeajuns de mari (o coală Ingres întreagă) mă întreb dacă le voi trimite fără să întîrzii. Spune-mi dacă Tersteeg m-ar socoti obraznic și pedant dacă

[1] Această scrisoare este numerotată după clasificarea d-rului J. Hulsker, Ed. Gallimard-Grasset păstrează această numerotare.
[2] În lb. engleză: suferință, tristețe *(N. tr.)*.

i-aş cere să le pună într-o ladă. Deşi *Rădăcinile* n-ar fi decît un desen de creion, am muncit şi am răzuit de parcă ar fi fost vorba despre o pictură.

...Iată ce gîndesc cu privire la creionul tîmplarului. Meşterii cei vechi, cu ce or fi desenat ei? Desigur că nu cu un Faber B, BB, BBB etc. etc. Scula de care Michelangelo şi Dürer s-au slujit semăna probabil tare cu creionul tîmplarului. Dar n-am stat pe lîngă ei şi nu ştiu. Ştiu totuşi că folosind un creion de tîmplar se pot dobîndi efecte cu mult superioare celor obţinute cu acele elegante creioane Faber etc. Cărbunele e foarte convenabil, dar cînd stărui prea mult îşi pierde strălucirea; pentru a-i păstra fineţea trebuie să-l fixezi pe loc. Am observat că desenatori ca, de pildă, Ruysdaël, Goyen, Calame, iar dintre

moderni Roelofs, bunăoară, l-au folosit mult pentru peisaj. Dar dacă cineva ar fi inventat o peniţă bună spre a lucra în exterior, cu călimară, poate că lumea ar avea mai multe desene în peniţă.

Se obţin rezultate remarcabile cu cărbune muiat în prealabil în ulei. Am putut să văd asta la Weissenbruch; uleiul slujeşte drept fixativ şi negrul începe a fi mai cald şi mai profund. Mi-am zis totuşi că-i mai bine să aştept un an mai degrabă decît să încerc imediat. Îmi spun asta fiindcă nu vreau ca frumuseţea să se datoreze materialului folosit, ci mie însumi. De îndată ce voi fi ceva mai avansat, mă voi găti din timp în timp cu un costum frumos. Vreau să spun că mă voi folosi de un material care îmi va răsplăti ostenelile. Cu obligaţia ca să fiu în stare să lucrez ceva bun, treaba va merge de la sine şi se poate ca rezultatul chiar să întreacă aşteptările mele. Dar înainte de toate şi înainte de succes — lupta corp la corp cu natura.

...Sînt pasionat de desen, mă absoarbe din ce în ce mai mult şi *where is a will is a way* [1].

Where is a will is a way, dar trebuie să fie de aceeaşi părere şi o parte şi cealaltă. Îmi trebuie voinţa de a face tablourile, iar celora care îmi arată sau îmi vor arăta simpatia, voinţa de a vinde sau de a cumpăra aceste tablouri.

Cred că se poate găsi *the way*, dacă *the will* este. Însă dacă toţi spun ca Tersteeg: « E nevandabil » şi « e dizgraţios », voi avea un munte de neplăcere în perspectivă. Orice s-ar întîmpla, îmi voi da şi mai multă silinţă ca să înving acest « dizgraţios » şi acest « nevandabil ».

T 192

... Mauve îmi poartă pică fiindcă am declarat: sînt un artist. Nu retrag această afirmaţie, fiindcă este vădit că ea presupune: să caut într-una, fără să

---

[1] În lb. engleză — a vrea înseamnă a putea (unde e voinţa este calea) *(N. tr.)*.

aflu vreodată perfecţiunea. Este exact contrariul cuvintelor: Oh! am şi aflat-o acum, am găsit o soluţie.
După cîte ştiu eu, această frază înseamnă: Caut, îmi urmăresc cu înflăcărare scopul, îmi stă pe inimă într-adevăr lucrul acesta.
Am totuşi şi eu urechi de auzit, Théo! Cînd mi se spune « Ai o fire vicleană », ce să fac?
M-am întors la locul de unde am plecat, singur, cu sufletul copleşit de tristeţe, gîndindu-mă că Mauve îndrăznise să-mi spună aşa ceva. Nu îi voi cere explicaţii, nici nu îi voi exprima scuze. Şi totuşi —şi totuşi — şi totuşi!
Tare aş vrea ca lui Mauve să-i pară rău de cuvintele pe care mi le-a spus!
... Se nutresc bănuieli împotriva mea — e ceva în aer — ascund ceva, Vincent are o taină care se teme de lumină.

Ei bine, domnilor, am să v-o spun eu, vouă, acelora care ţineţi cu străşnicie la manierele elegante şi la politeţe, şi asta cu condiţia ca să fie totul spoială. Ce oare vădeşte mai multă politeţe, delicateţe, simţire şi curaj: să laşi în voia sorţii o femeie sau să-ţi fie milă de o femeie lăsată în voia sorţii?
Astă-iarnă am întîlnit o femeie însărcinată, lăsată în voia întîmplării de către bărbatul al cărui copil îl purta în pîntece.
O femeie însărcinată care, pe vreme de iarnă, rătăcea pe străzi, umblînd să-şi cîştige pîinea cea de toate zilele, ghiceşti tu în ce fel.
Am angajat-o pe această femeie drept model şi am lucrat cu dînsa toată iarna.
N-am putut să-i plătesc salariul întreg al unui model; i-am plătit echivalentul chiriei sale şi, slavă Domnului, am izbutit s-o feresc pînă acum, ca şi pe copilul său, de foame şi de frig, împărţind pîinea mea cu dînsa. Cînd am întîlnit-o, această femeie mi-a atras atenţia prin înfăţişarea sa de nevoiaşă.
M-am îngrijit ca să facă nişte băi şi să ia întăritoare, atît cît mi-a fost cu putinţă. Am însoţit-o pînă la Leyda, unde se află o maternitate; va avea posibilitatea să se ducă să nască acolo. (Nu-i de mirare că

se îmbolnăvi, poziţia copilului fiind anormală; a fost nevoită să îndure o operaţie, a trebuit să se îndrepte poziţia copilului cu ajutorul forcepsului). E totuşi foarte posibil ca să scape teafără din asta. Ar urma să nască în iunie.
Mi se pare că orice bărbat care preţuieşte cît pielea ciubotelor sale ar fi procedat la fel, într-o împrejurare ca asta.
Am socotit că e atît de natural şi de normal ceea ce am făcut pentru ea, încît am crezut că pot s-o păstrez în serviciul meu. La început nu ştia să pozeze, dar în cele din urmă s-a deprins; am progresat în desenul meu, tocmai fiindcă aveam un model bun. Femeia asta s-a alipit acum de mine ca o porumbiţă îmblînzită; în ce mă priveşte pe mine, neputîndu-mă însura decît o singură dată, ce aş putea face mai bun decît să mă însor cu ea, fiind singurul mod de a o ajuta mai departe; altminteri sărăcia o va constrînge să apuce din nou pe calea care duce la prăpastie. Ea n-are bani de loc, dar mă ajută să cîştig bani prin lucrul meu.
Sînt pătruns de entuziasm şi de ambiţie în ceea ce priveşte meşteşugul şi lucrul meu; am lăsat baltă o bucată de vreme pictura şi acuarela, numai fiindcă Mauve nu s-a mai ocupat de mine. Dacă s-ar întoarce la mai calde sentimente, aş începe din nou cu mult curaj.
Deocamdată, să nu mai văd penel înaintea ochilor, mă scoate din fire.
... Crezusem că lumea avea să mă înţeleagă fără să-mi ceară explicaţii. M-am gîndit la o altă femeie, de dragul căreia inima îmi bătea încă, dar ea era atît de departe şi nu voia să mă vadă, pe cînd aceasta rătăcea pe străzi, pe vreme de iarnă, bolnavă, însărcinată, lihnită de foame. N-am putut proceda altfel. Mauve, Théo, Teresteeg, pîinea mea e în mîinile voastre: mă veţi lăsa fără de pîine şi îmi veţi întoarce spatele? Eu m-am explicat şi acum aştept să mi se răspundă.

T 197

(11 mai 1882)

... Îmi dau seama că opera mea se înrădăcinează în sufletul poporului şi că trebuie să mă afund în

straturile cele mai umile ca să prind viaţa pe viu şi să progresez, chiar cu preţul multor griji şi al multor strădanii.
Nu-mi închipui că aş putea urma altă cale; nici nu năzuiesc să mă văd scăpat de greutăţile şi de grijile mele; trag nădejde doar ca aceste greutăţi şi aceste griji să nu-mi ajungă de neîndurat. Nu mi se va întîmpla nimic atît cît voi lucra şi cît voi putea să mă bucur de simpatia pe care mi-o arată oameni ca tine.
Cu viaţa se petrece ca şi cu desenul. Trebuie uneori să lucrezi repede şi hotărît, să ataci cu vigoare subiectul şi să-ţi dai silinţa să tragi cu iuţeala fulgerului liniile principale pe hîrtie.
Nu se cade să şovăi sau să ai îndoieli, mîna să nu-ţi tremure, privirea să nu ţi se rătăcească la stînga sau la dreapta: să se fixeze asupra subiectului care este în faţa ta. Trebuie să te adînceşti într-însul într-atît şi atît de tare, încît să creezi într-o nimică de vreme un lucru oarecare pe foaia ta de hîrtie sau pe pînza ta, acolo unde n-a fost nimic, şi pe care nu vei putea spune după aceea cum l-ai creat. Judecata şi chibzuiala trebuie să preceadă lucrul definitiv. În timpul lucrului e puţin loc de chibzuială sau de judecată. Să lucreze repede atîrnă de om; înainte de a fi în stare de aşa ceva, trebuie să fi căpătat oarecare experienţă. Cîrmaciul ajunge uneori să se folosească de furtună ca să împingă înainte nava, în loc să îngăduie să fie expediată în împărăţia crabilor.
Iată ceea ce vreau să-ţi spun încă o dată:
N-am proiecte grandioase de viitor; dacă simt că-mi încolţeşte uneori pofta — preţ de-o secundă — după o viaţă de bunăstare, liberă de griji, mă întorc întotdeauna cu drag la greutăţile, la grijile mele, la viaţa mea de osteneală şi îmi zic: este mai bine aşa, învăţ mai mult şi nu preţuiesc mai puţin; pe această cale nu mă pîndeşte primejdia de a mă prăbuşi. Trăiesc absorbit de lucrul meu şi am încredere: voi ajunge într-o bună zi să-mi asigur, muncind, traiul, nu în lux ci după vechea vorbă: îţi vei cîştiga pîinea în sudoarea frunţii, datorită bunăvoinţei unor oameni ca tine, ca Mauve şi ca Tersteeg (în pofida neînţelegerii care ne-a pus faţă în faţă astă-iarnă).

... Cînd văd că se calcă în picioare atîţia oameni slabi, încep să mă îndoiesc de valoarea a ceea ce se cheamă progres şi civilizaţie. Desigur, am încredere în civilizaţie, chiar în epoca noastră, dar într-o civilizaţie întemeiată pe adevărata milă. Mi se pare că este barbar şi nu respect de fel tot ceea ce distruge vieţi omeneşti.
... Aş dori ca toţi acei care îmi vreau binele să înţeleagă că faptele mele duse pînă la capăt îmi sînt inspirate de o dragoste sinceră şi de o adîncă nevoie de dragoste; că nechibzuinţa, orgoliul şi nepăsarea nu sînt motorul vieţii mele şi că purtarea mea e o dovadă că sînt hotărît să prind rădăcini în clasele cele mai de jos. Nu cred că s-ar cuveni să-mi caut salvarea în clasele mai ridicate sau să-mi schimb firea. Trebuie să mai îndur multe lucruri şi să învăţ multe înainte de-a ajunge la maturitate; e o chestiune de timp şi de muncă neîntreruptă.

T 198

Dragă Théo,

Primind scrisoarea ta din 13 mai, care se va fi încrucişat cu a mea, cred că este absolut necesar să-ţi dau fără să întîrzii cîteva explicaţii suplimentare. Desigur, apreciez la justa lor valoare unele observaţii pe care le aflu în scrisoarea ta, de pildă: numai avînd un spirit meschin şi cultivînd o ruşine neîntemeiată se poate să aşezi o clasă socială deasupra alteia.
Ai dreptate, dar societatea nu urmează această judecată; ea nu vede de fel, nici nu respectă «omenia» în fiinţa umană; ea dedică întreaga ei atenţie valorii unui om în bani ori în bunuri, în tot timpul cît acesta se află dincoace de mormînt; societatea nu priveşte de cealaltă parte a mormîntului. Tocmai de asta ea înaintează atît de greu, deşi are picioare. Cît despre mine, acord ori retrag simpatia mea oamenilor ca oameni; cei din jurul lor nu mă interesează de fel. Într-o oarecare măsură îmi însuşesc preceptul tău (dacă aş avea posibilitatea m-aş resemna şi în privinţa altor lucruri); mulţi oameni nu duc un anumit fel de viaţă decît ca să abată atenţia de la ei — pentru ca nimeni să nu se amestece prea mult

în treburile lor. Mi se întîmplă foarte adeseori să mă mulțumesc cu unele lucruri fiindcă îmi zic: nu voi face asta ori nu voi spune cealaltă, de teamă să nu supăr pe cutare ori pe cutare.
Cînd e vorba despre treburi serioase, cată să nu îngădui să ți se impună de către opinia publică purtarea, nici pasiunile... În acest domeniu cată să te mulțumești cu primele principii ale moralei: iubește pe aproapele tău ca pe tine însuți și lucrează într-așa fel încît să te poți justifica înaintea lui Dumnezeu. Împlinește ceea ce se cuvine și fii loial. De la legătura mea cu Christine judec în acest fel; ce să cred despre acela care ar începe să-mi vină într-ajutor ca apoi să mă lase deodată în plata domnului? Aș socoti fără îndoială că acest om ar fi făcut mult mai bine să nu se ocupe niciodată de mine, dacă n-avea de gînd să continuie, că el m-a amăgit, într-un cuvînt. Tatăl copilului Christinei s-a purtat exact după cum glăsuiește scrisoarea ta, Théo, și, după părerea mea, s-a purtat foarte rău. A fost foarte prietenos cu ea, dar n-a luat-o în căsătorie, chiar cînd ajunsese să fie însărcinată de către el, invocînd situația sa socială, familia sa etc. Christine era însă foarte tînără în vremea aceea; îl cunoscuse după încetarea din viață a tatălui său, nu prea știa ce face. La moartea acelui om ea s-a trezit singură cu un copil, părăsită, nemaiavînd pe nimeni pe lume. Atunci s-a văzut nevoită să facă trotuarul împotriva voinței sale. A căzut bolnavă, copleșită de sărăcie, a ajuns în spital... Acel om a fost evident vinovat înaintea lui Dumnezeu, dar societatea l-a stimat mai departe: o plătise! N-o fi avut el totuși păreri de rău și remușcări cînd s-o fi aflat față în față cu moartea?
Așa e lumea; alături de asemenea firi, sînt altele ca a mea, de pildă. Eu nu mă sinchisesc mai mult de societate decît acel ins s-a sinchisit de echitate. El s-a mulțumit cu o aparență de echitate, pe cînd eu îmi bat joc foarte tare de părerea societății. În nici un caz, nu vreau să înșel, nici să părăsesc pe o femeie. Dacă o femeie, K. de pildă, nu vrea să mă primească, nu îi forțez mîna, chiar dacă pasiunea mea pentru dînsa ar fi de două ori mai violentă;

mă dau în lături, cu inima pustiită, cînd opune vorbelor mele « ea și nimeni altcineva » un « el în nici un caz ».
Nu țin să forțez mîna și nu vreau să abandonez. Și eu, cînd mi se forțează mîna sau cînd sînt părăsit, mă răzvrătesc.
Dacă aș fi luat în căsătorie o femeie și aș fi observat că ea se distrează cu altcineva, nu aș răbda-o lîngă mine, dar nu aș goni-o înainte de a fi istovit toate mijloacele de a o aduce din nou la sentimente mai bune.
Ai aflat acum ceea ce cred eu despre căsătorie și că o iau în serios. Ei bine, cînd am întîlnit-o pe Christine, cum ți-am și spus, era însărcinată și bolnavă, umbla prin frig și eu eram singur, după lovitura pe care tocmai o primisem la Amsterdam [1]. Am prins dragoste de ea fără să mă gîndesc din primul moment s-o iau în căsătorie. Apoi, după ce am izbutit s-o cunosc mai bine, am înțeles că trebuie să încep lucrurile altminteri dacă voiam s-o ajut cu folos.
Atunci i-am vorbit deschis, i-am spus: Iată ceea ce gîndesc despre una, despre alta și iată cum văd eu starea ta și a mea. Sînt sărac, dar nu sînt un ademenitor. Ai putea tu să te înțelegi cu mine, da sau nu? Ea mi-a răspuns: Rămîn lîngă tine, chiar dacă ai fi mai sărac. Iată unde ne aflăm.
Ea va pleca în curînd la Leyda, și am de gînd să mă căsătoresc cu ea de îndată ce se va întoarce. Altminteri starea noastră, a mea ca și a ei, ar ajunge cu desăvîrșire falsă, ceea ce țin să evit cu orice preț. În puține cuvinte, mă socotesc drept un muncitor care exercită o meserie; ea îmi este de ajutor. Desenele mele sînt în posesiunea ta; în cursul anului ce vine, tu ai în mîna ta pîinea mea zilnică, tu și toți acei care binevoiesc să mă ajute. Îți vei fi dînd seama că îmi dedic lucrului meu cea mai mare parte din energie, că am desenul — pictura de asemenea, cred — în sînge, și că asta iese la iveală încetul cu încetul.

[1] Van Gogh se referă la vizita la părinții lui Kee, cînd pentru a o obliga pe Kee să-l primească își pusese palma deasupra unei lămpi aprinse.

Théo, nu cred să fi dat de rușine familia prin ceea ce am făcut; aș dori de asemenea ca ea să admită cu resemnare ceea ce este. Altminteri, ar însemna să ajungem într-una la cuțite. Voi declara la rîndul meu: Refuz să părăsesc, ținînd seama de cutare sau de orice altceva, pe o femeie de care am prins dragoste printr-o legătură de într-ajutorare și de respect reciproc. Nu s-ar putea spune așa ceva despre mine; vei înțelege că nu este vorba despre « încăpățînare », nici despre « a face grosolan ceea ce mă taie capul ».
Mă resemnez cu privire la trectutul ei; la fel se resemnează și ea cu privire la al meu. Dacă familia mea m-ar respinge fiindcă am ademenit pe o femeie, m-aș considera drept un ticălos dacă aș fi ademenit-o; dar dacă ea s-ar ridica împotriva mea fiindcă sînt hotărît să fiu credincios unei femei căreia i-am făgăduit să-i fiu credincios, mi-aș disprețui familia. Nu orice femeie e croită să ajungă nevastă de pictor; asta e supusă, ea se desăvîrșește zi de zi.
Înțeleg acum de ce unele trăsături ale firii sale au izbutit să înspăimînte pe unii. Înțeleg foarte bine că Tersteeg o judecă precum mă judecă pe mine și că afirmă: această femeie are o fire cu neputință de suportat, este cu adevărat neplăcută — și o s-o țină așa într-una.
Cunosc îndeajuns societatea și oamenii ca să pretind doar să nu se împotrivească proiectului meu de căsătorie. Cît despre celelalte, sper că pîinea zilnică nu îmi va lipsi, atîta timp cît voi da dovadă că lucrez cît pot de bine și muncesc din greu, fără răgaz, ca să ajung un bun pictor, dacă nu un simplu desenator. Nu am de gînd evident să mă întorc la părinții mei, nici eu singur, nici împreună cu ea; nu voi face în ceea ce mă privește nici o încercare de apropiere, voi rămîne în mediul pe care lucrul meu mi-l impune. Așadar nu voi supăra pe nimeni, afară numai dacă niște răuvoitori nu vor căuta să dea cu tot dinadinsul peste un obstacol de neprevăzut. Îmi place să cred că nu se va întîmpla una ca asta. Sînt foarte hotărît să mă mulțumesc cu orice, dar n-aș putea concepe în nici un caz să fiu nestatornic în sentimente față de Christine.

...În momentul de față, iureșul vieții și lucrul meu nu-mi dau răgaz și mă împing tot înainte; trebuie să folosesc cu îndrăzneală orice posibilități noi de izbîndă care mi se ivesc dacă vreau să stau înfipt pe picioarele mele în această luptă. Să-mi încrucișez brațele ar fi fost cu cale în trecut; acum, după ce mi-am descoperit menirea și meșteșugul, lucrez cu energie și cu voință.
Iată de ce cred că fondul scrisorii tale este pe de-a-ntregul greșit. Poate că nu vei fi chibzuit îndeajuns? Îmi spui că după capul tău nici un motiv nu mă obligă s-o iau în căsătorie pe Christine. Iată ceea ce gîndim noi, eu și Christine: năzuim amîndoi către o viață de familie, să trăim unul lîngă altul; avem nevoie unul de celălalt pentru lucru; trăim deci zi de zi împreună și, fiindcă nu putem îndura o stare falsă, credem că doar căsătoria este mijlocul desăvîrșit de a astupa gura lumii și de a înlătura imputarea de concubinaj. Dacă nu ne căsătorim, lumea se va socoti îndreptățită să pretindă ba că una ba că alta nu sînt de cuviință. Dimpotrivă, dacă ne căsătorim, ne vom confunda în sărăcie și ne vom lipsi de orice îmbunătățire a situației noastre sociale, dar cel puțin vom fi îndeplinit ceva curat și cinstit. Sper că vei înțelege acest punct de vedere al nostru.
Dacă ai putea să-mi asiguri pe tot anul în curs 150 de franci pe lună (cu toate că desenele mele nu sînt încă « vandabile », că ele nu constituie decît temeiul operei mele viitoare), mă voi dedica îndeletnicirii mele cu și mai mult entuziasm și cu mai multă îndrăzneală, știind că mă pot bizui pe o sumă minimă: strictul necesar lucrului meu, pîinea noastră zilnică și o casă de dormit. Astfel îmi va fi cu putință ca să lucrez. Dimpotrivă, dacă mi-ai tăia ajutorul tău, aș lăsa totul baltă; cu toată bunăvoința, mîna mi s-ar paraliza; ar fi de plîns, într-adevăr groaznic. Ce folos ați trage dintr-asta, tu sau altcineva? Mi-aș pierde curajul, Christine și copilul s-ar prăpădi. Ți se va părea desigur nesăbuit din partea mea să te cred în stare de o asemenea ispravă, dar se comit pe lume asemenea fapte. Dacă e scris să mă lovească această cumplită soartă, lovească-mă.

La revedere, dragule. Dar mai chibzuieşte cu mintea liniştită înainte de a mă lovi şi de a-mi tăia capul (odată cu el pe al lui Christine şi pe al copilului). Îţi repet, dacă e să-mi pierd capul, fie — dar aş prefera totuşi să mi-l păstrez, căci am nevoie de el ca să desenez.

T 193[1]

...Ca să izbutesc să-ţi dau putinţa să înţelegi mai bine ceea ce ţi-am scris acum, aş vrea să mă limitez să-ţi explic ceea ce este lucrul de căpetenie. Nu am de retras nici o iotă din cele spuse despre călătoria mea la Amsterdam. Totuşi să nu mă socoteşti drept o fiinţă grosolană, dacă mă văd silit să te contrazic. Îngăduie-mi mai întîi să-ţi mulţumesc pentru cei cincizeci de franci.

N-ai pricepe nimic dacă nu m-aş explica prin vorbe pline de vigoare şi n-aş mai zice nici cîrc dacă ai pretinde că ar trebui să fac sluj în faţa ta. Nu cred că ai fi înclinat să pretinzi aşa ceva. Ba cred că nu te vei simţi atins dacă scriu că oarecare dintre forţele tale vitale par mai puţin dezvoltate decît isteţimea ta în unele chestiuni: într-o anumită privinţă eşti de mii de ori mai în curent decît mine şi în nici un fel nu voi înfrunta primejdia de a te contrazice. Bag de seamă adeseori, mai ales după ce-mi dai unele lămuriri, că înţelegi multe lucruri mai bine decît mine. Totuşi punctul tău de vedere într-ale dragostei mă uluieşte.

Ultima ta scrisoare m-a pus pe gînduri mai mult decît îţi închipui. După mintea mea, iată greşeala pe care am săvîrşit-o şi iată motivul principal pentru care am fost îndepărtat. Cînd n-ai bani, eşti dat pe gîrlă; prin urmare a fost o greşeală şi o nesăbuire din partea mea să iau în înţelesul strict al cuvintelor cele spuse de Mauve, şi să cred, fie şi o clipă doar, că Tersteeg avea să-şi amintească de toate greutăţile mele.

Banii sînt în zilele noastre ceea ce a fost dreptul celui mai puternic în trecut. Este primejdios să încerci să contrazici pe careva: asta nu îl întărîtă pe convorbitor să cugete şi asta îţi aduce de-obicei o lovitură de pumn în moalele capului, o lovitură de pumn de acest soi: nu voi mai cumpăra nimic de la el, sau, nu îi voi mai veni într-ajutor.

Ca urmare a acestui principiu, poate că îmi pun în primejdie viaţa contrazicîndu-te, dar nu pot să fac altminteri, Théo. Dacă ţii să mă ucizi, iată ţeasta mea. Ştii în ce stare mă aflu, ştii că viaţa şi moartea mea atîrnă, ca să zic aşa, de ajutorul tău. Vezi bine, sînt prins între două focuri — dacă răspund la scrisoarea ta: « Da, Théo, ai dreptate, o voi arunca pe drumuri pe Christine »: primo, voi rosti ceva împotriva adevărului dîndu-ţi dreptate, secundo, îmi voi lua obligaţia să comit ceva dezgustător.

Dacă te-aş contrazice şi dacă tu ai răspunde violent ca T. şi ca M., mă voi alege cu ţeasta zdrobită, ca să mă exprim astfel. Ducă-se pe pustii ţeasta mea, dacă este nevoie. Altă soluţie ar fi şi mai rea.

Aş vrea să-ţi explic limpede şi pe scurt unele chestiuni. Cu atît mai rău dacă vei interpreta greşit lămuririle mele şi dacă, în consecinţă, îmi vei refuza de acum înainte sprijinul tău. Să le trec sub tăcere ca să mă pot bizui mai departe pe ajutorul tău mi-ar părea ceva mîrşav. Prefer deci să mă expun soluţiei mai rele. Dacă voi izbuti să te conving de ceea ce tu încă nu eşti convins, cred că Christine şi copilul său, ca şi eu însumi, vom trage folos cu toţii. Dar ca să ajung acolo trebuie să înfrunt primejdia de a-ţi spune cele ce vor urma.

Spre a-mi exprima simţămintele mele faţă de K. declaram verde: « ea şi nimeni altcineva ». Al său « niciodată, nu, niciodată » n-a izbutit să mă înduplece să renunţ. Îmi păstram speranţa, şi dragostea îşi păstra vioiciunea, în pofida respingerii pe care o consideram drept un sloi de gheaţă care în cele din urmă desigur că avea să se topească. Totuşi am fost cuprins de nelinişte. Trăiam pradă unei mari îngrijorări care ajunse încetul cu încetul de nesuferit fiindcă K. se îndîrjea să nu scoată o vorbă, fiindcă nu primeam nici o vorbuliţă drept răspuns la scrisorile mele.

[1] Plasată după scrisoarea 198 în ediţia Gallimard-Grasset (1960).

Am plecat atunci la Amsterdam. Mi s-a spus acolo: Cînd te vei apropia de casa aceea, K. o va lua la fugă. La hotărîrea ta: « ea și nimeni altcineva » ea va răspunde printr-un « el în nici un caz »; stăruința ta este dezgustătoare.

Atunci îmi băgai degetele în flacăra lămpii și cerui: Îngăduiți-mi să o văd atît cît o să pot ține mîna mea în această văpaie. Nu este de mirare ca Tersteeg să-mi fi examinat mîna probabil după aceea. Dar ei au suflat în lampă și mi-au zis: N-o s-o vezi de fel.

Nu mai puteam îndura, mă înțelegi, mai cu seamă cînd se insinua că voiam să-i forțez mîna; vedeam limpede că mă pocneau cu argumente cumplite, că îmi cotonogeau vorbele « ea și nimeni altcineva » prin lovituri năprasnice. Atunci am simțit că dragostea mea trăgea să moară; ea n-a murit cu totul și nici de îndată, dar îndeajuns de repede oarecum, și un gol, un gol nesfîrșit se adînci în sufletul meu.

Tu știi că eu cred în Dumnezeu și că nu puneam la îndoială puterea dragostei. Totuși am simțit ceva întocmai acelui: « eli, eli, lamma sabathani? [1] ». Nu mai înțelegeam nimic și mă gîndeam: mă voi fi înșelat oare?... O! Dumnezeule al meu, nu mai este deci Dumnezeu!

Nu puteam să înfrunt mai departe îngrozitoarea primire de gheață de la Amsterdam: tocmai la spartul tîrgului ajungi să-l cunoști pe negustor.

Destul. Mauve mi-a adus oarecare desfătare și mi-a dat ceva curaj. Mi-am pus la bătaie toate puterile la lucrul meu. Apoi, după ce M. m-a lăsat singur și am fost bolnav timp de cîteva zile, am întîlnit-o pe Christine pe la sfîrșitul lunii ianuarie.

Vei spune, Théo, că n-aș fi făcut așa ceva dacă aș fi iubit-o pe K. Nu înțelegi acum că nu mai puteam, după zdruncinul moral de la Amsterdam? Ar fi fost mai bine să mă las pradă desperării în acel moment? De ce un om cumsecade ajunge la desperare? Nu sînt un ticălos, nu merit să fiu tratat cu atîta răutate. Prin ce sînt ei mai vrednici, ceștilalți?

---

[1] « Doamne, Dumnezeule al meu, de ce m-ai părăsit? »

Este adevărat că ei au ieșit învingători, că ei mi-au dat peste cap planurile. Dar nu le voi mai cere povețe. Stau și întreb, ca bărbat și om în toată firea: am dreptul să-mi arunc în spinare niște haine de muncitor și să duc o viață de muncitor, am sau n-am? Cui sînt dator să dau socoteală, cine va avea îndrăzneala să-mi impună cu sila felul de a mă purta? Să apară acel care poftește să-mi pună bețe în roate! Vezi tu, Théo, sînt obosit și sleit de puteri. Chibzuiește și ai să înțelegi. Drumul mi-e mai puțin drept fiindcă spune careva: a părăsit drumul cel drept? C.M. și el îi tot dădea din gură cu privire la drumul cel drept, întocmai ca Tersteeg și ca pastorii. Dar C.M. îl caracterizează pe De Groux drept un ticălos, prin urmare îi dau voie să-și strice gura degeaba cît o vrea, mi-a împuiat urechile de ajuns. Ca să uit de el, mă întind cît sînt de lung pe burtă pe nisip în fața unei bătrîne rădăcini de copac și desenez. Purtînd bluza mea de muncitor de pînză groasă, cu luleaua în dinți, îmi afund privirea în adîncimile cerului albastru — ori mă uit îndelung la mușchi și la iarbă. Ceea ce mă liniștește. Și mă liniștesc și cînd Christine și mamă-sa pozează — iar eu calculez proporțiile și caut ca să ghicesc sub cutele rochiei corpul cu lungi linii unduioase. Sînt atunci la mii de leghe de C.M. și de Tersteeg și mă simt mult mai bucuros. Dar grijile își scot capul, vai! sînt nevoit să vorbesc sau să scriu despre bani și totul începe din nou. Aș fi de părere că T. și C.M. ar face mult mai bine să nu se ocupe de « drumul de urmat », ci să-mi dea curaj să desenez.

Vei zice că C.M. se execută. Iată de ce comanda de la el nu-i gata încă.

...Lucrez pentru C.M. douăsprezece desene cu prețul de 30 de florini, deci cu doi florini și jumătate bucata. Este o muncă greu de îndeplinit, ale cărei sforțări nici măcar pe departe nu sînt plătite cu 30 de florini; să nu mi se arunce în obraz deci că ar trebui să consider acești bani drept o pomană sau drept o binefacere.

Mi-am și cheltuit multă energie cu celelalte șase, am făcut niște studii — și totul a rămas baltă. Mi-am mai închinat altor șase desene aceleași sfor-

țări, deci nu se poate vorbi despre trîndăvie. Dar sînt împiedicat în acțiunile mele.
Îmi dau osteneala să judec: nu este un motiv să mă necăjesc din pricina asta. Dar sînt scos din fire, iritarea nu mă lasă în pace, îmi vine în minte mereu cînd m-apuc de lucru iarăși. Într-atît și așa de tare, încît sînt nevoit să mă supun mie însumi și să încep să lucrez altceva.
Nu-l înțeleg pe Mauve — ar fi fost mai politicos din partea lui să nu se ocupe niciodată de mine. Ce mă sfătuiești tu, să dau gata comanda lui C.M., sau să n-o dau gata? Aici am ajuns, neștiind ce să fac.
Odinioară predomina altă stare de spirit printre pictori. În zilele noastre se înghit pe nemestecate unul pe altul; fac pe domnii de primul rang prin vile și își petrec timpul urzind uneltiri. În ceea ce mă privește prefer să mă aflu în Geest într-o uliță cu lume multă, sărăcăcioasă, noroioasă, posomorîtă; nu mi-e urît niciodată pe-aici, în timp ce mă plictisesc în acele case frumoase. Fiind de părere că nu este prielnic să mă plictisesc, zic: Locul meu nu e acolo, nu mă voi mai duce. Slavă domnului, am de lucru, dar ca să pot lucra trebuie să am bani; fiindcă nu cîștig încă nici o para, asta e buba! Dacă voi izbuti peste un an — poate că mai curînd, poate că mai tîrziu, nu știu — să desenez Geestul așa cum îl văd, plin de siluete de femei bătrîne, de muncitori și de prostituate, T. se va dovedi mai binevoitor. Dar atunci eu îi voi spune: « Dă-mi bună pace! » și voi adăuga: « M-ai lăsat la voia întîmplării cînd mă luptam cu greutățile, nu te mai cunosc; dă-te la o parte, îmi astupi lumina ». Doamne sfinte, de ce m-aș teme, ce-mi pasă de acel « nu place » și de acel « de nevîndut » al lui Tersteeg? Dacă mi se întîmplă să-mi pierd curajul, contemplu *Săpătorii* de Millet, *Banca săracilor* de De Groux și Tersteeg îmi pare atît de mărunt, atît de măruntel! Toate trăncănelile lui îmi apar atît de neînsemnate, încît îmi recapăt buna dispoziție, îmi aprind luleaua și m-apuc din nou să desenez.
Și dacă vreunui împuternicit al civilizației i-ar veni în gînd vreodată să-mi pună vreo piedică în cale, i-s-ar întîmpla să audă vorbe care l-ar scoate din luptă.

Mă vei întreba, Théo, dacă toate acestea se adresează ție. Îți răspund: « Théo, tu mi-ai dat pîine și cine altul mi-a venit într-ajutor, nu-i așa? Prin urmare, tot ceea ce am spus adineauri nu se adresează ție ». Cîteodată mă întreb de ce fratele meu nu s-a făcut pictor și dacă în cele din urmă nu se va plictisi în sînul acestei civilizații? Nu cumva îi va părea rău lui cîndva că nu i-a întors spatele, că nu a deprins o îndeletnicire manuală, că nu a luat în căsătorie o femeie și că nu a îmbrăcat haina de muncitor? Poate că ai temeiurile tale să nu faci așa ceva, să nu mai vorbim despre asta. Nu știu dacă tu cunoști abecedarul dragostei. Ți se pare că sînt pretențios? Vreau să spun că dragostea îți apare în adevărata sa lumină cînd te afli stînd jos la căpătîiul unui bolnav, uneori fără nici o lăscaie în buzunar. Nu e cu totul același lucru cu « a mînca fragi primăvara »; nu găsești fragi de mîncat decît preț de cîteva zile, pe cînd celelalte luni din an sînt cenușii, întunecate. Dar cîte nu învață omul în timpul acestor luni întunecate! Uneori îmi spun că tu știi toate acestea și uneori că tu nu le știi.
Țin să simt pe propria mea piele bucuriile și necazurile familiale, ca să le pot exprima prin desenele mele. După ce m-am întors din Amsterdam, mi-am dat seama că dragostea mea — deși sinceră, deși cinstită — fusese în adevăratul înțeles al cuvîntului, ucisă. După moarte înviam. *Resurgam.*
Atunci am întîlnit-o pe Christine. Nu mai putea fi vorba să șovăi, să tărăgănez lucrurile. Trebuia să acționez. Dacă n-aveam de gînd s-o iau în căsătorie, ar fi fost mai cuviincios din partea mea să nu mă interesez de viața sa. Neîndoielnic, hotărîrea mea adîncește o prăpastie, îmi pricinuiesc, cu dinadins, ceea ce se chiamă « a se declasa ». La urma urmelor, nimic nu-mi interzice să nu mă declasez, fiindcă nu este la mijloc o faptă rea, cu toate că societatea o caracterizează drept vrednică de condamnat. Îmi întocmesc, așadar, căsnicia ca un muncitor. Mă simt în ea foarte mulțumit; aș fi vrut să mă hotărăsc la așa ceva mai de mult, dar n-aveam fondurile necesare. Îmi place să cred că peste această prăpastie tu îmi vei întinde mai departe mîna. Ți-am

vorbit despre o sută cincizeci de franci, tu susții că mi-ar trebui mai mult.

...Țin să-mi fixez acum un drum drept și să-l urmez. Să-mi amîn căsătoria, m-aș da de minciună și îmi displace profund. Și ea și eu căutăm să strîngem băierile pungii și s-o scoatem la capăt cum om putea numai și numai să ne căsătorim.

Eu am treizeci de ani, ea are treizeci și doi; înseamnă că nu ne aruncăm într-o legătură de dragoste întîmplătoare ca niște copii. Cu privire la mama și la copilul său, acesta o spală de orice prihană a păcatului: eu respect pe o femeie care este mamă, nu iau în seamă trecutul ei. Sînt bucuros că are copil; ea își dă seama astfel de ceea ce se cade să-și dea seama.

Mamă-sa trebăluiește cît e ziulica de mare; ar fi vrednică să i se confere o decorație fiindcă a făcut rost de hrană ani și ani de zile celor opt copii ai săi. Ea n-ar vrea să atîrne de noi, își cîștigă cele necesare vieții muncind cu ziua.

E deja tîrziu, Christine se simte cam rău; ziua plecării sale la Leyda se apropie. Iartă-mă că îți scriu la repezeală, fiindcă sînt obosit.

Totuși am ținut să răspund la scrisoarea ta.

De la Amsterdam mi s-a dat răvaș de drum fără cruțare, am fost silit să plec de-a binelea. Ar fi însemnat nesăbuire din partea mea să continuu jocul. Ar fi trebuit să ajung la desperare, să mă arunc în apă, sau să fac vreo prostie de acest soi — să ferească Sfîntul. Aș fi săvîrșit una ca asta dacă aș fi fost un ticălos. Am căpătat un nou imbold, nu cu știința mea, ci fiindcă am găsit prilejul și pentru că nu am refuzat să o iau de la capăt din nou.

Este o legătură de dragoste cu totul deosebită. Christine și cu mine, noi ne înțelegem mai bine. Nu trebuie să ne sinchisim de ceva, neavînd desigur pretenția de a ține casă mare; acest gînd nu ne-a trecut prin cap nici o clipită.

Cunoscînd prejudecățile acestei societăți, îmi dau seama că n-am de făcut altceva decît să mă retrag din lumea mea, care de altminteri s-a lepădat de mine de multă vreme. Atunci totul va fi hotărît, nu se va mai putea reveni asupra celor stabilite.

Se prea poate ca să mai aștept cîtva timp pînă cînd mă voi așeza la un loc cu ea, dacă împrejurările nu se vor potrivi; dar sînt cu tot dinadinsul decis să mă însor fără nici un fel de paradă gălăgioasă și cu atît mai rău dacă unul sau altul vor striga că-i scandalos. Ea fiind de religie catolică, asta va simplifica mult lucrurile, fiindcă nu ar mai putea fi vorba despre o ceremonie religioasă, de care nici ea și nici eu nu vrem să auzim vorbindu-se.

Îmi vei răspunde: este, scurt și cuprinzător, așa. Fie.

Nu vreau să aud vorbindu-se decît despre un lucru: să desenez. Ea de asemenea, are o ocupație statornicită: să slujească drept model. Aș vrea să mă instalez în casa de-alături; este tocmai cît trebuie de mare pentru noi; se poate aranja un dormitor în podul casei și atelierul va fi mai bun decît acesta, ca spațiu și ca lumină. Fi-va cu putință? Chiar dacă ar trebui să mă aciuez într-o coteneață, tot aș prefera să-mi îmbuc dărabul de pîine în fața unei vetre a mele, oricît de jalnică ar fi, decît să trăiesc fără a o lua în căsătorie.

Ea știe ce înseamnă sărăcia lucie, eu de asemenea. Nevoia, necazul, au și părți rele; orice ar fi, sîntem gata să ne expunem primejdiilor. Pescarii știu că marea este primejdioasă și furtuna îngrozitoare, dar ei n-au căzut la învoială niciodată că primejdiile ar fi niște temeiuri îndestulătoare ca să stea pe uscat. Ei lasă această înțelepciune acelora care o socotesc pe placul lor. Deslănțuiască-se furtuna, cadă noaptea: ce este mai de temut, primejdia sau teama de primejdie? Eu prefer realitatea, primejdia însăși. Rămas bun, Théo, e tîrziu, sînt obosit, am vrut să-ți scriu oricum, cu speranța că tu mă vei înțelege; aș fi dorit să mă exprim mai clar, mai prietenos; îmi place să cred că nu te vei supăra pe mine din pricina celor cîte ți-am scris mai sus și că nu le vei lua drept o jignire. Crede-mă,

cu totul al tău,
VINCENT.

...Să mă bizui mai departe pe ajutorul tău va fi pentru mine o surpriză unică în felul său, un cîștig

neaşteptat, la care nu cutezasem să sper, fiindcă trăiesc, de cînd am avut un moment priincios, în aşteptarea mai răului, ca şi Christine de altfel, căreia i-am tot dat de ştire din timp: Ascultă, draga mea, mă tem că nu e departe ziua cînd nu voi mai avea bucata de pîine. Nu ţi-am scris-o înainte de a se oferi prilejul ca să-ţi vorbesc despre asta. Dacă îmi vei da mai departe ajutorul tău, va fi o soluţie şi o uşurare atît de neprevăzute, atît de nesperate, încît voi fi copleşit de fericire; nu îndrăznesc să cred în aşa ceva în momentul de faţă, alung din răsputeri gîndul acesta în timp ce îţi scriu în chip hotărît, ca să nu par slab.
Experienţa de astă-iarnă cu Mauve mi-a slujit drept lecţie, ea m-a întărîtat să fiu gata la mai rău — la o sentinţă de moarte din partea ta, mă refer la suprimarea ajutorului tău.
Vei răspunde: dar ţi-am trimis într-una, fără întrerupere, ajutorul — da, dar l-am primit într-una cu un fel de nelinişte adîncă, gîndindu-mă: nu a aflat încă tot ceea ce va afla cîndva, nu mă voi linişti pînă cînd momentul culminant nu se va dezlănţui, trebuie să mă aştept la mai rău.
În prezent criza s-a dezlănţuit; nu pot să-i prevăd toate urmările, nu îndrăznesc încă să sper. I-am spus lui Christine: întîmplă-se orice s-ar întîmpla, te voi conduce pînă la Leyda. Nu ştiu care va fi situaţia mea cînd te vei întoarce, dacă voi avea bucata de pîine, sau dacă nu o voi mai avea, dar tot ce voi avea va fi atît pentru tine şi pentru copil, cît şi pentru mine.
Christine nu ştie nici un amănunt şi nici nu caută să afle, ştie că sînt cinstit faţă de ea şi ţine să stea cu mine oricum.

Am crezut mereu că îţi vei întoarce faţa de la mine de îndată ce vei fi pus în curent. Astfel încît trăiam zi de zi, continuu absorbit de ameninţarea mai răului, şi încă nu cutez să mă socotesc eliberat de ea. Am lucrat de asemenea zi de zi, comandînd numai ceea ce eram în stare să plătesc cu bani gheaţă, neîndrăznind să încep să lucrez o nouă pînză, neîndrăznind să pun mîna pe ceva, cum aş fi cutezat dacă aş fi putut să sper la o îmbunătăţire a relaţiilor mele cu Mauve şi cu Tersteeg. Dar îmi spuneam din nou în gînd că prietenia lor a fost uşuratică şi lipsa lor de bunăvoinţă adîncă; am luat în serios cu adevărat vorbele spuse de Mauve: « Totul s-a isprăvit între noi » nu în clipa cînd mi le-a adresat (m-au lăsat de ajuns de nepăsător atunci, le-am înfruntat ca indienii care zic în timp ce cineva îi chinuieşte: Nu mă doare !), ci cînd mi-a scris: « Nu mă voi mai ocupa de dumneata timp de două luni ». În sfîrşit, de cînd am sfărîmat modelele de ipsos. Pe scurt, mi-am spus într-una în sinea mea: Nemaiavînd ceva de sperat în ce mă priveşte, de la Mauve şi de la Tersteeg, voi mulţumi Domnului atîta timp cît Théo îmi va trimite mai departe cele de trebuinţă. Numai de-aş putea-o conduce pe Christine fără vreun accident pînă la Leyda ! Îi voi explica apoi toată tărăşenia şi îi voi zice: « Încetează trimiterile tale, iată ce am făcut ».
Înţelegi tu dintr-astea ceva?
Mă aştept la mai rău; răspunde-mi, dar te rog vorbeşte-mi lămurit.

T 205

Dragă Théo,

... Dacă e adevărat că astă-iarnă n-am cheltuit atît cît ceilalţi pictori pe culori, nu e mai puţin adevărat că studiul perspectivei şi al proporţiilor m-a obligat la cheltuieli mai mari; într-adevăr mi-am făcut rost de un instrument a cărui descriere se află într-o lucrare de Albert Dürer şi de care vechii olandezi se foloseau. El îţi îngăduie să compari proporţiile obiectelor apropiate cu acelea ale obiectelor care se află într-un plan mai îndepărtat, presupunînd că construcţia după legile perspectivei pare cu neputinţă.
Cînd faci această construcţie măsurînd atît cît poţi doar din vedere, te înşeli de obicei, afară numai dacă nu ai multă experienţă şi multă practică.
N-am izbutit din primul moment să lucrez acest instrument, dar am reuşit, în cele din urmă, cu ajutorul tîmplarului şi al fierarului. Întrevăd posibilitatea de a dobîndi rezultate şi mai bune, continuînd cercetările mele.

R 9

(iunie 1882)

Prietene Rappard,

Îţi înapoiez alăturat cu mulţumiri cei 2 florini 50 pe care ai avut bunătatea să mi-i împrumuţi. Am căpătat un răspuns cu privire la desenele mele: am obţinut mai puţin decît nădăjduiam, cu toate că aşteptările mele nu depăşeau 30 de florini — pentru şapte bucăţi. Am pus mîna pe 20 de florini şi am primit o observaţie pe deasupra: « Oare nu-mi închipui cumva că asemenea desene au o cît de mică valoare comercială? »

Vei fi de acord cu mine să declari sus şi tare că timpurile nu sînt uşoare şi vei recunoaşte că asemenea experienţe (sînt lucruri şi mai grave în comparaţie cu alte purtări, aceasta trece încă drept ceva de mare boierie) ziceam deci că asemenea experienţe nu sînt de loc încurajatoare.

Arta este geloasă, ea ne cere tot timpul nostru, toate puterile noastre; să fii privit, cînd i te consacri de-a-ntregul drept un om puţin practic, ori drept mai ştiu eu cine, are uneori un gust tare amar.

În sfîrşit, e de datoria noastră să încercăm să ieşim din încurcătură.

Am răspuns că nu aveam pretenţia să fiu în curent cu valoarea comercială a lucrărilor şi că dacă el, negustorul, îmi spunea că ele nu aveau valoare comercială, n-aveam nici o poftă să-l contrazic, nici să contest punctul său de vedere; că, în ceea ce mă privea pe mine, acordam mai multă importanţă valorii artistice şi că preferam să mă interesez îndeaproape de natură decît de calculul preţurilor; în sfîrşit, că îi vorbeam despre preţ, că nu-i dădeam desenele pe nimic, numai fiindcă aveam, ca tot omul nevoi omeneşti: să mă hrănesc, să am un culcuş etc. şi că socoteam de datoria mea să rezolv aceste probleme întrucîtva de mică importanţă. Îi mai spuneam că nu voiam să-i impun lucrările mele împotriva dorinţei lui şi că eram dispus să-i nimeresc nişte desene aşa cum le dorea el, dar că eram tot atît de dispus să mă las păgubaş de clientela sa. Ştiu cu siguranţă că chestiunea aceasta va avea

alte urmări şi că atitudinea mea va trece drept o manifestare de nerecunoştinţă, de bădărănie şi de violenţă.

...Dagul meu Rappard, nu ştiu precis dacă se cade să rîd sau să plîng de toate acestea. Mi se pare întîmplarea asta atît de caraghioasă. Desigur, negustorii bogaţi, ei sînt oameni de ispravă, cinstiţi, sinceri, loiali şi delicaţi, pe cînd noi, bieţi indivizi ticăloşi care desenăm pe cîmp, pe stradă sau în atelier, cînd dis-de-dimineaţă, cînd pînă noaptea tîrziu, cînd pe un soare arzător, cînd pe ninsoare, noi sîntem nişte nătărăi lipsiţi de delicateţe, lipsiţi de simţ practic, lipsiţi de « manierele elegante ». Admit într-adevăr, în ce mă priveşte pe mine! Unchiul din Amsterdam a găsit cu cale să-mi spună cu multă îndrăzneală că De Groux a fost într-adevăr un păcătos de om. Îţi închipui cît au putut aceste vorbe să schimbe părerea mea despre papa De Groux!

T 212

(6 iulie 1882)

Dragă Théo,

...Încetul cu încetul, pe nesimţite, sentimentele noastre au evoluat. Am avut nevoie unul de celălalt, nu ne-am mai despărţit. Viaţa unuia s-a amestecat în viaţa celuilalt şi astfel s-a înfiripat dragostea. Ne uneşte strîns unul de celălalt o legătură reală, nu un vis, ci realitatea. Consider drept o supremă fericire că gîndurile mele şi energia mea au descoperit de atunci un punct de reazem şi un sens precis. Dacă este adevărat că am nutrit pentru K. mai multă pasiune, şi că aceasta, în anumite privinţe, a fost mai frumoasă decît Christine, dragostea mea pentru cea din urmă nu e mai puţin sinceră, nu, în mod sigur, căci situaţia ei a fost prea gravă şi importantă, a trebuit să acţionez şi să dau dovadă de simţ practic. A fost astfel din momentul cînd am făcut cunoştinţă cu ea.

Iată rezultatul: cînd vei veni să mă vezi, nu mă vei afla nici abătut, nici melancolic; vei pătrunde într-un interior care îţi va plăcea, cred, cel puţin că nu-ţi

va displăcea. Un atelier de începător, şi un menaj încă tînăr în plină activitate.
Un atelier nici mistic, nici misterios, căci îşi are rădăcinile în însăşi viaţa. Un atelier unde se află un leagăn şi un scăunel de copil. Un atelier unde nu este nici o lîncezeală, ci unde totul creşte, aţîţă şi îndeamnă la muncă.
Cînd unul sau altul începe să-mi explice că nu mă pricep la treburi băneşti, îi arăt tot ceea ce am. Am făcut tot ceea ce mi-a stat în putinţă, frate, am stat de strajă ca tu să-ţi poţi da seama (şi nu numai tu, ci oricine are ochi ca să vadă) că *năzuiesc*, şi izbutesc uneori, să îndeplinesc unele lucruri în mod practic. *How to do it?* [1].
...Să nu-ţi închipui că mă consider drept desăvîrşit, nici că m-aş crede fără pată atîta timp cît atîţia vorbesc despre caracterul meu neplăcut. Mi se întîmplă adeseori să fiu melancolic, susceptibil şi ursuz; să doresc simpatia celorlalţi, de parcă mi-ar fi foame şi sete; să mă dovedesc indiferent şi răutăcios cînd mi se refuză această simpatie şi chiar să torn uneori gaz peste foc. Nu prea ţin la societatea altora; mi-e adeseori penibil şi de nesuferit să-i vizitez pe unii şi să flecăresc cu ei. Dar ştii tu cărei cauze se datorează toate acestea, cel puţin în bună parte? Pur şi simplu nervozităţii mele; sînt nemaipomenit de simţitor, atît în ceea ce priveşte fizicul cît şi în ceea ce priveşte moralul, şi asta datează din anii mei cei nenorociţi. Întreabă deci pe medic — el va înţelege de îndată despre ce este vorba — dacă s-ar putea să se întîmple altminteri, dacă nopţile petrecute pe străzile friguroase, sub cerul liber, dacă teama că n-o să am de mîncare o bucată de pîine, dacă încordarea neîntreruptă, consecinţă a împrejurării că n-aveam nici o situaţie, dacă toate necazurile mele cu prietenii şi cu familia nu-şi trag obîrşia pe trei sferturi din anumite trăsături ale firii mele, din schimbările mele de dispoziţie sufletească şi din perioadele mele de deprimare?
Sper că nici tu, nici acei care vor încerca să-şi dea osteneala să chibzuiască, nu mă veţi osîndi, nici

---

[1] În lb. engleză: cum s-o fac?

nu mă veţi socoti drept un nesuferit. Eu mă lupt împotriva acestei înclinaţii, dar nu izbutesc să-mi schimb firea. Am părţile mele rele, desigur, dar am şi de cele bune, ce dracu! Nu s-ar putea să se ţină socoteala şi de acestea?

T 215

...Nu mă simt de loc descumpănit, scos dintr-ale mele în tovărăşia femeii şi a copiilor, am mai curînd impresia că mă aflu în elementul meu şi că asta a început de mult. Să mă slujesc de mîinile mele ca să îndeplinesc o muncă grea pe care femeia n-ar putea-o îndeplini din pricina slăbiciunii sale, bunăoară, să fac paturile sau o mie de alte treburi mărunte — e o veche deprindere a mea. A fost de datoria mea de ajuns de adeseori să mă ocup de aceste treburi, în folosul meu personal şi în folosul bolnavilor. Vechile tablouri olandeze dovedesc cu prisosinţă că acestea nu te opresc să desenezi şi să pictezi. Că atelierul şi gospodăria sînt laolaltă nu dăunează de loc, mai ales dacă e vorba despre figuri. Îmi amintesc de interioarele de atelier lucrate de Ostade — mici desene în peniţă, reprezentînd probabil un colţ al locuinţei sale care arată destul de vădit că atelierul lui Ostade oferea fără îndoială puţină asemănare cu atelierele unde se văd arme orientale, vase, covoare persane etc.

T 218

Astăzi am executat un studiu după leagănul copilului din cîteva trăsături de penel.
Pe lîngă asta, lucrez la un desen în genul aceluia pe care ţi l-am trimis de curînd.
Mîinile mi-au ajuns cam prea albe, după gustul meu, dar oare mi se poate imputa acest lucru?
Voi reîncepe lucrul în aer liber, mai puţin mă interesează să nu se întoarcă boala[1], decît să aştept mult şi bine lucrul. Arta este geloasă, nu admite ca boala să pună stăpînire pe ea. Mă închin deci în faţa vrerilor ei.

---

[1] Vincent s-a îmbolnăvit de o boală venerică şi a stat internat o vreme la spital.

Sper că în curînd o să-ți trimit cîteva desene mai cum se cuvine să fie.
Pe scurt, oameni ca mine n-au dreptul să fie bolnavi. Trebuie într-adevăr să cunoști bine felul cum privesc eu arta. Spre a ajunge la adevăr trebuie să lucrezi vreme îndelungată și mult. Ceea ce doresc eu, scopul pe care mi-l propun este treabă anevoie de atins, și totuși nu cred că țintesc prea sus. Vreau să fac desene care să impresioneze. *Sorrow* este un slab început, poate că restrînsele peisaje ca *Laan van Meerdervoort*, *Livezile din Rijswijk*, *Uscătoria de calcani*, sînt și ele tot atîtea începuturi. Orice ar fi, am exprimat într-însele un sentiment izvorît de-a dreptul din sufletul meu.
Nu țintesc să exprim în figurile, în peisajele mele un fel de melancolie sentimentală, ci o durere tragică. În sfîrșit, doresc să ajung în situația de a se spune despre opera mea: omul acesta simte în mod intens, omul acesta este înzestrat cu o sensibilitate foarte gingașă. Cu toată așa-zisa mea bădărănie sau din pricina acesteia, înțelegi tu?
...Ce însemn eu în ochii celor mai mulți? O nulitate, un om straniu, un om supărător; unul care n-are o situație în societate și nu o va avea niciodată; pe scurt, ceva mai puțin decît cea mai mare nulitate. Bine, să presupunem că ar fi întocmai așa. Aș vrea să dovedesc prin opera mea că totuși se află ceva în sufletul acestui om straniu, al acestei strașnice nulități.
Aceasta e ambiția mea, orice s-ar întîmpla, ea se inspiră mai puțin din pizmă decît din dragoste, și mai mult din seninătate decît din pasiune. Dacă e adevărat că am uneori necazuri pînă peste cap, nu e mai puțin adevărat că subzistă în mine o armonie și o muzică senină și pură. Descopăr subiecte de tablouri sau de desene în cea mai sărăcăcioasă căsuță, în cel mai murdar colțișor. De o pornire de nestăvilit mintea-mi este împinsă în această direcție.
Din ce în ce mai mult m-am descotorosit de celelalte preocupări străine de artă; cu cît trece timpul, privirea-mi este mai pătrunzătoare să prindă pitorescul. Arta cere o muncă înverșunată; trebuie să

lucrezi fără încetare, întîmple-se ori ce s-ar întîmpla, și să observi într-una.
Prin muncă înverșunată înțeleg, în primul rînd, să lucrezi fără întrerupere, dar și să nu lepezi convingerile tale din pricina observațiilor cutăruia sau cutăruia. Am o neîndoioasă speranță, frate; peste cîțiva ani, ba chiar într-una din zilele apropiate, vei putea vedea lucrări de mîna mea care îți vor da oarecare satisfacție după toate jertfele pe care ți le-ai impus. În ultima vreme, n-am prea stat la taclale cu pictori. Și nu am nici un motiv să mă plîng de acest lucru. Nu atît la glasul pictorilor, cît la glasul naturii trebuie să-mi plec urechea. Îmi dau seama mai bine acum, de ce Mauve îmi spunea, sînt peste șase luni de atunci: « Nu-mi vorbi despre Dupré, vorbește-mi mai degrabă despre un mal rîpos sau despre ceva de acest soi ». La prima vedere, aceste vorbe ar părea exagerate, dar sînt întru totul adevărate. Să înțelegi lucrurile, realitatea, la urma urmelor, este mai important, decît să înțelgi cuprinsul unor tablouri; este în orice caz un contact mai rodnic și mai însuflețitor.
Fiindcă mi-am format despre artă și despre însăși viața — a cărei esență este arta, — o concepție atît de cuprinzătoare, atît de largă, am impresia că aud o notă stridentă, falsă, cînd văd pe unii agitîndu-se cu frenezie. Cît despre mine, descopăr în pînzele moderne un farmec specific, de care cele vechi sînt lipsite. Stărui a privi arta engleză — de pildă pe Millais, pe Herkomer și pe Frank Hol — drept una dintre cele mai sublime și dintre cele mai nobile expresii ale artei. Asta am vrut să spun scoțînd în evidență deosebirea dintre arta veche și arta modernă: poate că modernii sînt mai mari gînditori. E și o mare diferență de simțămînt între *Frig de Octombrie* de Millais și *Spălătoriile din Overveen* de Ruysdaël, de pildă. Și la fel între *Emigranții irlandezi* de Hol și femeile adîncite în citirea Bibliei, din tabloul de Rembrandt.
Rembrandt și Ruysdaël sînt sublimi și pentru noi tot atît cît și pentru contemporanii lor, dar noi descoperim la moderni trăsături caracteristice care ne sînt mai bine cunoscute.

La fel se întîmplă cu gravurile în lemn de Swain și cu acelea de vechi maeștri germani. De aceea modernii o luaseră pe un drum greșit cînd acum cîțiva ani îi apucase furia de a-i imita pe cei vechi.
Tocmai de asta consider că e atît de drept ceea ce spune moș Millet: « *Mi se pare nesăbuit că oamenii țin să fie altceva decît ceea ce sînt* ».
Această observație pare banală și totuși este de o adîncime de nepătruns ca și oceanul; și întrucît mă privește pe mine, consider că se cade să fie luată drept regulă de viață.

T 220

Miercuri dimineața

. . . O repet: sinceritatea și dragostea față de natură și față de artă constituie pentru cine lucrează cu entuziasm și cu inteligență un fel de platoșă care îl ocrotește împotriva părerii oamenilor. Natura este și ea severă, chiar aspră dar ea nu te înșală niciodată și te ajută să progresezi.
. . . Cu cît mă înțeleg mai puțin cu ceilalți, cu atît mă conving mai mult să am încredere în natură și să mă concentrez asupra ei.
Toate acestea mă înseninează din ce în ce. Ai putea să-ți dai seama că verdele fraged, albastrul deschis sau miile de nuanțe de gri nu mă sperie. Aș putea spune că orice culoare conține o nuanță gri: roșul-gri, galbenul-gri, verdele-gri, albastrul-gri. Amestecul culorilor se reduce la aceasta.

T 221

(31 iulie 1882)

. . . După cum mă taie pe mine capul sîntem cu totul de aceeași părere, se înțelege de la sine, asupra negrului din natură. Negrul absolut, la drept vorbind, nu se află nicăieri. Negrul ca și albul intră în compoziția aproape a tuturor celorlalte culori și formează nemărginita variație de griuri, deosebite ca ton și ca vigoare. Așa încît, la urma urmelor, în natură nu se văd decît aceste tonuri și aceste intensități.
Culorile fundamentale sînt doar trei — roșul, galbenul și albastrul.

Portocaliul, verdele și violetul sînt culori compuse. Din aceste culori ies, dacă adăugăm negru și puțin alb, variațiile nesfîrșite ale griurilor: *roșu*-gri, *galben*-gri, *violet*-gri.
Nu e cu putință să determinăm numărul de griuri-verzi diferite, de pildă; este o gamă infinită.
Dar întreaga chimie a culorilor nu e mai complicată decît aceste cîteva simple culori fundamentale. Și o cunoaștere temeinică a acestora face mai mult decît a dispune de șaptezeci de culori diferite — ținînd seama că poți să combini peste șaptezeci de nuanțe și de intensități cu ajutorul celor trei culori fundamentale, adăugîndu-le alb și negru. E colorist cine izbutește, văzînd o culoare în natură, să o analizeze bine și să spună, bunăoară: în acest gri-verde intră galben cu negru și foarte puțin albastru, etc.
De asemenea e colorist cine izbutește să potrivească pe paleta sa diverse griuri din natură.
În același timp, este cu desăvîrșire necesar să ai simțul conturului puternic dezvoltat, atît pentru a face în aer liber un crochiu sau o simplă schiță, cît și pentru a le da gata după aceea.
. . . Am început să lucrez din nou la faimoasa salcie cu a sa coroană retezată și cred că a ajuns cea mai izbutită dintre acuarelele mele. Un peisaj sumbru — acel copac uscat de lîngă o baltă stătătoare acoperită de lintiță; în depărtare, un șopron al gării Rinului și o încîlceală de șine de cale ferată, iar mai încolo livezi verzi, un drum cenușiu; un cer pe care norii se alungă, niște nori pămîntii, dintre care unul singur este tivit cu un chenar subțire de un alb strălucitor și avînd o pată de un albastru intens acolo unde norii se destramă în aer. În sfîrșit, am încercat să exprim ceea ce simte și vede, după cît mi se pare, paznicul de barieră cu bluza groasă, și cu fanionul său roșu, cînd zice în sinea lui: « ce vreme posomorîtă e astăzi ! »
Simțămîntul naturii și dragostea de ea află mai curînd ori mai tîrziu un răsunet în sufletul acelora cărora arta le inspiră interes. Pictorul e dator să se cufunde cu totul în natură și să se folosească de toate facultățile lui intelectuale, și să-și exprime toate

simțămintele în opera sa, ca ea să ajungă lesne de înțeles de către ceilalți.
După părerea mea, să lucrezi cu scopul de a vinde, nu ești tocmai pe calea cea bună, ci mai degrabă îți bați joc de amatorii de artă.

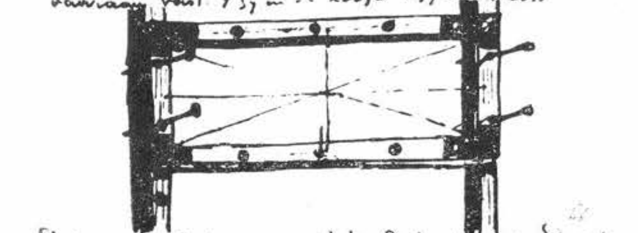
T 222

Sîmbătă

. . . Este evident că cheltuielile îi împiedică pe unii pictori să progreseze; eu, nefiind în situația aceasta, nu găsesc cuvinte ca să-ți exprim recunoștința mea pentru că-mi dai prilejul să lucrez în mod regulat. Dar trebuie să cîștig timpul pierdut din pricină că am început mai tîrziu decît ceilalți; se impune deci să lucrez cît doi, din răsputeri. Cu toată bunăvoința mea, aș fi nevoit să stau cu brațele încrucișate dacă n-aș putea să mă bizui pe tine.
Să-ți explic ce mi-am procurat.
Primo: o cutie de culori solidă, pentru douăsprezece tablete sau tuburi de culori de apă, cu un capac dublu cu balamale, care, deschis îmi slujește drept paletă; pot să mai pun în el o jumătate de duzină de penele.
E o sculă foarte folositoare cînd te duci să lucrezi pe afară; aveam neapărată nevoie de ea, la drept vorbind, dar, întrucît costă foarte scump, îmi luasem nădejdea de la ea pînă una-alta și mă descurcam pregătindu-mi culorile în niște farfurioare. Însă era anevoios să le iau cu mine, cu atît mai mult cu cît trebuia să mă încarc și cu alt bagaj.
. . . Acum am tot ce-mi trebuie pentru pictura propriu-zisă. Am și o provizie de culori-tuburi mari (care costă mult mai ieftin decît cele mici), dar vei înțelege că m-am mărginit la culorile fundamentale, atît pentru vopselele cu apă, cît și pentru vopselele de ulei: ocru (roșu-galben-portocaliu), cobalt și albastru de Prusia, negru și alb, apoi și de asemenea puțin carmin, vermilion, ultra-marin și gumă-gută [1] în tuburi mai mici.
M-am abținut să cumpăr culori pe care le pot prepara singur. Cred că am alcătuit o paletă de culori sănă-

[1] Culoare în acuarele.

toasă, corespunzătoare nevoilor de fiecare zi. S-ar putea adăuga ultra-marin, carmin și altceva în caz de neapărată nevoie.
La început voi picta tablouri mici. Am de gînd să fac exerciții în cărbune, la vară, ca să pot începe crochiuri mai mari și să mă apuc mai tîrziu de tablouri de format mai mare.
. . . În acest scop mi-am comandat un alt cadru pentru a studia perspectiva. Vreau să sper că va fi mai bun decît cel vechi, voi putea să-l fixez pe două suporturi pe solul inegal între dune.
De pildă cam așa:

T 223

Dragă Théo,
. . . Vei fi găsit desigur în scrisoarea mea precedentă un crochiu al cadrului meu pentru studiul perspectivei. M-am întors chiar acum de la fierar; a îmbrăcat

suportul cu vîrfuri de fier, iar unghiurile cu o garnitură de fier.
Ansamblul prevede două suporturi lungi.
Se fixează aci cadrul în lungime sau în înălțime, cu ajutorul unor picioare solide de lemn.
Astfel și atît de bine, încît ai crede că privești litoralul, pășunile sau cîmpia, pe o fereastră. Firele perpendiculare sau orizontale din cadru, diagonalele, firele în cruce care unesc mijlocul părților opuse, sau pătratele astfel formate prezintă puncte de reper pentru a trasa cu o mînă sigură un desen scoțînd în relief liniile de seamă și proporțiile.
Cel puțin cînd ai simțul perspectivei și cînd înțelegi de ce și cum ea modifică după cît se pare direcția liniilor și dimensiunile maselor și ale planurilor. Dacă nu știi acest lucru, te prinde amețeala cînd privești prin acest cadru și el nu-ți slujește la nimic, sau la mai nimic.
Cred că înțelegi ce plăcere e să îndrepți acest cozoroc spre mare, spre cîmpia verde, spre șesul acoperit de zăpadă pe vreme de iarnă, iar toamna spre încolăcirea ciudată a trunchiurilor groase și subțiri, spre un cer bîntuit de furtună.
Acest instrument îți îngăduie — după multe exerciții, după exerciții prelungite — să desenezi tot atît de iute ca fulgerul, și să pictezi, viu ca fulgerul, după ce desenul este definitiv trasat.
... Așadar lunea viitoare voi începe să lucrez desene de proporții mari în cărbune, folosindu-mă de cadrul meu, și voi picta cîteva studii mici, iar dacă îmi reușesc, sper că voi executa în curînd picturi mai bune... Mi-am cumpărat de curînd un pantalon călduros și trainic și, cu puțin înainte de sosirea ta, o pereche de ghete solide, așa încît voi putea înfrunta orice vreme. Ceva mai mult, sînt ferm decis a mă deprinde, pictînd peisaje, cu oarecare particularități ale tehnicii pe care cred că trebuie să le studiez ceva mai bine înainte de a începe să execut figuri. De pildă, cum să exprim unele subiecte, tonurile și culorile. Pe scurt, cum să exprim corpul — masa — lucrurilor.
... Iată așadar c-am intrat în horă.

T 224

... Țin să-ți spun că am pictat trei studii. Unul înfățișează un șir de sălcii avînd coroana retezată, din livada de dincolo de Geestburg, altul un studiu după drumul bătătorit, de foarte aproape de aici, — și astăzi am lucrat în grădina de zarzavat din Laan van Meerdervoort, unde m-am oprit în fața unui ogor de cartofi înconjurat de un rîuleț. Un moșneag în bluză albastră și o femeie scoteau cartofi și am așezat aceste două figuri în studiul meu.
Cîmpul era un pămînt nisipos și alb, pe jumătate săpat, pe jumătate acoperit de șiraguri de frunze uscate — printre care creșteau buruieni verzi.
În zare, un verde întunecat și cîteva acoperișuri.
Am pictat studiul acesta cu o plăcere adevărată.
Nu mă lasă inima să nu-ți spun că pictura îmi pare mai puțin inaccesibilă decît poate că îți închipui tu. Dimpotrivă, mă entuziasmează îndeosebi, fiindcă este un mijloc de expresie de efect.
Ceva mai mult, ea îți îngăduie în același timp să exprimi sentimente delicate, să dai glas unui cenușiu sau unui verde dulce într-un mediu aspru.
Sînt foarte mulțumit că am cele necesare ca să pictez, fiindcă am fost nevoit adeseori să-mi înfrînez pofta de lucru. Pictura, ca să spun drept, deschide un orizont mult mai larg.

T 225

(15 august 1882)

... Sîmbătă seara am început un subiect la care am visat adeseori.
E vorba despre un colț al unor fînețe verzi și întinse, cu căpițe de fîn, străbătute de un drum ca de cenușă, de-a lungul unui rîuleț. Și în zare, în mijlocul tabloului, soarele asfințește într-un roșu de flacără.
Nu pot să desenez în grabă acest efect; iată compoziția.
A fost mai ales o chestiune de culori și de tonuri; trebuia să potrivesc nuanțele gamei de culori a cerului — mai întîi o piclă liliachie — acoperind cu un văl soarele roșu pe jumătate ascuns de un nor violet întunecat, cu un chenar de un roșu aprins; în preajma soarelui, răsfrîngeri de vermilion, și deasupra

o fișie galbenă bătînd în verde și, mai sus, în albastru — numitul *cerulean blue*[1] — și pe ici, pe colo nori liliachii gri căpătînd reflexe de la soare.
Solul se aseamănă cu o tapiserie verde-gri-brună înțesată de nuanțe și de mișcare. Apa rîulețului strălucește pe acest fond colorat.
E un peisaj pe care Emile Breton, de pildă, l-ar picta cu plăcere.
Am mai pictat un colț din dune — factura e împăstată, greoaie.
Desigur, nu s-ar crede că aceste două studii pictate — marina și ogorul de cartofi — sînt primele mele lucrări.
Ca să-ți mărturisesc adevărul, eu însumi sînt întrucîtva surprins; crezusem că aceste prime s udii nu vor avea nici o noimă, dar că următoarele vor fi mai bune. Nu vreau să mă laud, dar au totuși o noimă, asta mă uimește.
Asta s-ar datora mi se pare faptului că am desenat și am studiat perspectiva atîta timp înainte de a mă băga în pictură, ca să pot compune un subiect cu îndrăzneală.
De cum mi-am cumpărat culorile și materialul de pictor, am muncit pe rupte și am lucrat din greu; am pictat șapte studii și sînt cu desăvîrșire istovit. Am pictat între altele un studiu cu o figură, o mamă și copilașul său la umbra unui copac înalt, profilîndu-se pe un fond de dune scăldate în soare. Aproape un efect italian.
N-am putut să mă stăpînesc să nu pictez, se cuvine s-o spun deschis; cu neputință să mă opresc vreo clipă, sau să-mi acord puțin răgaz...
... Iată unde voiam să ajung, îmi dau seama că ideea de culoare iese la lumină în mintea mea în timpul cînd pictez, pe cînd mai înainte nu o aveam, mă refer la cunoașterea nuanțelor și a intensităților.
...După cît pot eu să-mi dau seama, nu pictorii cei mai slabi sînt uneori în stare să nu lucreze o săptămînă sau două. Este o explicație: aceasta li se întîmplă tocmai acelora care *«își pun pielea la

[1] În lb. engleză — albastru ceruleum.

saramură»*, vorba lui Millet. Asta nu-ți dăunează, ba sînt de părere că nu trebuie să ne cruțăm cînd e vorba să facem ceva de ispravă; tragi de aici un profit, înțeleg prin asta că îți aduni studiile precum un țăran strînge grîul sau fînul său. Îți vii în fire, dacă un timp ești istovit. Pînă una alta nu-mi trece prin cap să-mi acord un răgaz.

T 226

Sîmbătă seară

... Să pictezi înseamnă să atingi în treacăt nemărginirea — nu pot să-ți explic decît așa — dar este un mijloc minunat ca să exprimi stări sufletești. Culorile conțin în ele izvorul tainic al armoniei și al contrastelor care îți vin cu supunere într-ajutor și din care nu s-ar putea trage folos altfel.

T 227

Dumineca după-amiaza

... Săptămîna asta am pictat două studii mari în pădure. M-am străduit să le dau mai multă strălucire și să le finisez mai mult decît pe primele. Cel mai izbutit, după părerea mea, înfățișează doar un petec de pămînt arat — loc nisipos alb, negru și cafeniu închis după o ploaie cu bășici. Așa încît, pe ici pe colo, un bulgăre de pămînt apare, reflectînd lumina soarelui și ieșind în relief mai mult.
Altă furtună, însoțită de o ploaie cu bășici, se dezlănțui după ce desenasem cîtva timp acest petec de pămînt, și ținu cam un ceas. Dar eram atît de îndîrjit, încît am stat la locul meu și mă așezai nici prea bine nici prea rău la adăpost după un copac gros. Cînd furtuna se liniști și ciorile începură din nou să zboare, nu-mi păru rău că așteptasem pînă atunci, fiindcă pămîntul muiat căpătase un ton profund, minunat.
Lucrasem în genunchi înainte de furtună, ca să am fundul cerului apropiat și, ca să continuu, am fost nevoit să mă pun în genunchi în noroi. Prevăzînd asemenea pățănii care mi se întîmplă adeseori, într-o formă sau într-alta, nu socotesc nepotrivit să mă îmbrac în haine de lucru care nu trebuie să fie cruțate. Drept urmare a excursiei acesteia am adus

la atelier un studiu al acestui petec de pămînt, cu toate că Mauve mi-a spus cu drept cuvînt, într-o zi pe cînd vorbeam despre unul dintre studiile sale: să desenezi bulgări de ăștia de pămînt și să împrăștii peste ei aer este muncă anevoioasă.
Celălalt studiu de pădure are drept subiect niște trunchiuri de fagi verzi pe un fundal de ramuri viermănoase și figura unei fete îmbrăcate în alb. Greutatea cea mare a fost să asigur claritatea și preciziunea acestui studiu, să pun cer printre acele trunchiuri care se aflau la depărtări neegale unele de altele, și cărora perspectiva le schimba grosimea și amplasamentul. Trebuia să lucrez ceva pe unde să se poată respira, să te poți plimba și să tragi pe nas mireasma pădurii.
... Îmi place pictura fiindcă după aceeași trudă pe care ți-o cere un desen, te întorci acasă cu un lucru care oglindește mai bine o impresie și e mult mai plăcut de privit. Și care este în același timp mai corespunzător realității. Într-un cuvînt, să pictezi ne răsplătește mai bine pentru ostenelile noastre decît desenul. Totuși, înainte de a putea să pictezi, este neapărată nevoie să poți să desenezi cu o siguranță oarecare proporțiile exacte și amplasamentul exact ale obiectelor. Dacă în acest domeniu apuci pe un drum greșit, ajungi la un fiasco.
... În zilele din urmă am citit cîteva pasaje dintr-o carte îndeajuns de tristă: *Scrisori și însemnări zilnice* de Gerard Bilders.
A murit aproape la vîrsta cînd eu am început să desenez, ceea ce îmi alină tristețea că am început atît de tîrziu. Ah! a fost nefericit și multă vreme necunoscut.
... La început totul mersese după pofta inimii lui — lucra la un maestru — ca într-o seră —, făcea progrese repezi, dar trăia de unul singur în Amsterdam, și n-a putut rezista cu tot talentul său; în cele din urmă s-a întors la tatăl său, descurajat de tot, acrit și lipsit de orice avînt, a continuat să mai picteze cîte puțin, apoi tuberculoza sau o altă boală l-a învins la vîrsta de douăzeci și opt de ani.
Nu-mi place la dînsul că, în timpul cînd pictează, se plînge de plictiseala lui cumplită și de lenea lui,

ca de ceva împotriva cărora n-are nici o putere; și se învîrte mai departe, neîntrerupt, în cercul mărginit al prietenilor săi, prea apăsător pentru el, și ia parte la petrecerile lor și la felul lor de viață, chiar dacă e sătul pînă-n gît de ele. În sfîrșit, îmi pare o ființă simpatică, dar îmi place mai mult totuși să citesc biografia lui moș Millet, a lui Th. Rousseau, ori a lui Daubigny.
Citind cartea lui Sensier despre Millet capeți curaj, pe cînd cartea lui Bilders te îmbolnăvește, nu altceva. Este adevărat că toate scrisorile lui Millet sînt o revărsare de mărturii asupra greutăților vieții sale, dar tot el adaugă imediat: « am pictat totuși asta sau asta », și se referă la ceea ce ar vrea să lucreze cu orice preț și își atinge ținta într-adevăr.
Și în Bilders dau prea adeseori peste fraze ca asta: « am avut gînduri negre săptămîna asta și am lucrat de mîntuială, am asistat la cutare concert, ori la cutare piesă de teatru și m-am întors de la ele și mai bîntuit de vise urîte ». Mă uimește din Millet această frază simplă: « trebuie orice s-ar întîmpla să fac asta ori asta ».
... Iată unde voiam să ajung: G. Bilders avea o concepție romantică despre viață, el n-a știut să-și digere *iluziile pierdute*, în timp ce eu consider că norocul meu e, dimpotrivă, că nu m-am apucat de pictură decît după ce iluziile mele romantice au ajuns de domeniul trecutului. Trebuie, desigur, să ajung din urmă o întîrziere și trebuie să trag tare, dar vezi că a munci este o necesitate atunci cînd iluziile pierdute aparțin trecutului, și e una dintre puținele bucurii care ne rămîn. Munca ne aduce o mare liniște, un mare calm.

T 228

... Am pictat săptămîna asta ceva care, cred, îți va aduce aminte de Scheveningue, așa cum l-am cunoscut atunci cînd ne-am plimbat pe-acolo împreună. Un studiu mare: nisip, mare și cer — un cer imens de un gri delicat și de un albastru cald, prin care iese la iveală o petișoară de un albastru dulce — nisipul și cerul sînt limpezi, așa încît ansamblul, însuflețit de figuri și de niște bărci de pescuit vio-

lent şi ciudat colorate părea blond. O barcă de pescari în clipa cînd se ridică ancora constituie subiectul acestui studiu. Caii aşteaptă să fie înhămaţi la barcă spre a o trage în mare. Îţi trimit alăturat un crochiu. Studiul mi-a pricinuit multă osteneală, aş fi preferat să-l fi pictat pe un panou ori pe o pînză. M-am străduit să însufleţesc coloritul — înţeleg prin asta să dau coloritului intensitate şi vigoare. E tare ciudat că tu şi cu mine parcă avem adeseori aceleaşi păreri. Bunăoară ieri seară, m-am întors acasă cu un studiu de pădure şi toată săptămîna, îndeosebi ieri, gîndurile mi-au fost absorbite de această problemă a intensităţii coloritului. Şi tare mult aş fi vrut să stau de vorbă cu tine despre studiul pe care îl aveam pe şevalet şi iată că, în scrisoarea ta de azi dimineaţă, îmi spui din întîmplare că ai fost impresionat, în Montmartre, de culorile puternic pronunţate care nu sînt mai puţin armonioase.

Nu ştiu dacă am fost impresionaţi exact de acelaşi lucru, dar ştiu bine că te-ar fi mişcat şi pe tine ceea ce m-a impresionat îndeosebi şi că l-ai fi privit cu aceiaşi ochi.

Pădurile şi-au şi îmbrăcat veşmîntul lor de toamnă — se văd efecte de culoare peste care nu dau decît arareori în tablourile olandeze.

Ieri pe seară, am lucrat un teren păduros, cam în pantă lină, acoperit de frunze de fag viermănoase şi uscate. Pămîntul era de un roşu-brun, cînd mai luminos, cînd mai întunecat, şi aceste nuanţe erau înteţite de umbrele purtate ale copacilor care aruncau peste ele nişte dungi, cînd delicate şi vaporoase, cînd desluşite, cînd pe jumătate şterse. Trebuia, şi am constatat că era foarte greu, să surprind intensitatea coloritului, substanţa şi consistenţa acelui teren şi numai pictînd mi-am dat seama de jocul de lumină din această întunecime. Trebuia deci să prind această lumină şi să prind de asemenea strălucirea, intensitatea acestui colorit bogat.

Nu s-ar putea închipui un covor mai minunat decît acest cafeniu brun-roşu intens, luminat de răsfrîngerile, potolite de pădure, ale soarelui de toamnă, care scăpăta.

Din acest pămînt ţîşnesc fagi tineri care capătă lumina dintr-o latură; această latură este de un verde sclipitor şi latura umbrită a trunchiurilor de un verde întunecat, cald şi puternic.

Peste aceste trunchiuri subţiri, peste acest teren brun-roşu se întinde cerul — foarte gingaş, albastru-gri, cald, cu puţin albastru scînteietor. Şi de pe acest cer se desprinde o dîră delicată şi vaporoasă de verdeaţă şi o leasă de tulpiniţe şi de frunze gălbui. Cîteva siluete, de oameni care adună lemne de foc, rătăcind pe acolo ca nişte mase întunecate de umbre misterioase.

Boneta albă a unei femei care se apleacă pentru ca să apuce o rămurică uscată se desenează deodată pe roşul-brun profund al solului. O fustă opreşte asupra sa lumina — o umbră purtată cade — silueta sumbră a unui vlăjgan se înalţă peste vlăstăriş. O bonetă albă, o glugă, un umăr — bustul unei femei se desenează pe cer. Aceste figuri sînt grandioase şi pline de poezie — ele se ivesc în jocul de asfinţit de soare al umbrelor îndesate, părînd nişte statuete de pămînt ars în lucru într-un atelier.

Îţi descriu natura, nici eu nu ştiu întrucît am izbutit să o reproduc în schiţa mea, dar ştiu foarte sigur că am fost mişcat de această armonie de verde, de roşu, de negru, de galben, de albastru, de brun şi de gri. Era un tablou ca de De Groux — de pildă, un efect de culoare ca *Plecarea Recrutului*, care se afla odinioară la Palais Ducal.

Mi-am dat multă osteneală ca să pictez aşa ceva. Solul a pretins un tub şi jumătate de alb, acest sol e totuşi foarte întunecat — şi apoi roşu, galben, ocru, brun, negru, pâmînt de Sienna, bistru, din care iese un brun-roşu, care merge de la bistru la roşu închis profund, chiar la roz palid, la blond şi la roşcat. Mai e şi muşchi şi o fişie subţire de iarbă fragedă, inundată de lumină strălucitoare: a fost greu de tot să le redau. Iată, în sfîrşit un crochiu despre care voi susţine, orice s-ar zice, că are oarecare valoare şi că exprimă ceva.

Mi-am spus pe cînd îl lucram: nu mă voi mişca de aici pînă cînd nu voi fi izbutit să strecor într-însul o răsfrîngere a toamnei, ceva *misterios*, cît de puţină sinceritate.

Am fost silit totuşi — fiindcă efectul acesta nu durează — a trebuit să pictez repede; am redat figurile dintr-o dată, din cîteva trăsături de penel viguros. Am fost surprins văzînd cît de solid stau înrădăcinate în pămînt aceste tulpini tinere; am început să le lucrez cu penelul, dar tuşele se amestecau între timp cu împăstarea solului şi am prins atunci să schiţez rădăcinile şi trunchiurile storcînd de-a dreptul tubul şi am remodelat cu ajutorul penelului.
Dar iată-le înfipte în sol: ţîşnesc, sînt dar înrădăcinate cu vigoare.
Într-un anumit înţeles, sînt mulţumit că nu am învăţat să pictez. Poate că aş fi *învăţat* să nu iau în seamă efecte de acest fel. Acum zic: nu,— iată exact ceea ce-mi trebuie; dacă n-o să iasă, ei bine, n-o să iasă, dar vreau să încerc să le pictez, deşi nu ştiu ce-i de făcut. N-aş putea să-ţi spun ce-i de făcut — mă aşez, iată, cu o foaie albă în faţa colţului de care am fost impresionat, privesc la ceea ce am înaintea ochilor şi îmi zic: această foaie albă trebuie să aibă pe ea o imagine — mă întorc acasă nemulţumit, o pun la o parte şi, după ce m-am odihnit puţin, privesc la ea, apucat de un fel de spaimă — sînt într-una nemulţumit, fiindcă amintirea acestui minunat colţ de natură prea îmi tot stăruie în suflet ca să pot să fiu mulţumit — dar asta nu mă opreşte să nu descopăr în opera mea o răsfrîngere a ceea ce mă impresionase şi îmi dau seama că natura mi-a povestit ceva, că ea mi-a vorbit şi că eu am consemnat spusele sale cu ajutorul stenografiei. Poate că vor fi fiind în stenograma mea cuvinte necitețe, greşeli, şi lipsuri, dar trăieşte ceva din ceea ce pădurea, litoralul şi figurile mi-au împărtăşit, nu într-o limbă cizelată, convenţională, ci insuflată de natura însăşi, şi nu printr-un procedeu savant sau printr-un sistem. Iată altă mică schiţă a dunelor. Erau pe acolo nişte mărăcini mărunţei ale căror frunze, albe pe o parte şi verzi-întunecate pe cealaltă se frămîntă şi strălucesc neîntrerupt. În fund pădurea sumbră.
Vezi că îmi închin toate puterile picturii şi că cercetez în toate amănuntele problema culorilor. Mă abţinusem pînă acum şi nu-mi pare rău. Dacă nu

mi-aş fi dat silinţa în ceea ce priveşte desenul, n-aş fi fost robit de o figură care îmi apărea ca o teracotă neisprăvită şi nu m-aş fi folosit de ea.
În clipa aceasta am impresia că mă aflu în largul mării — trebuie să consacru picturii toate forţele pe care le pot pune în lucrare. Dacă voi picta pe panouri sau pe pînză, cheltuielile vor spori; totul costă scump, culorile de asemenea costă scump şi provizia mea s-a epuizat repede — în sfîrşit, de aceste greutăţi se lovesc toţi pictorii, trebuie deci să ne drămuim mijloacele. Dar ştiu cu siguranţă că am simţul culorilor şi că acest simţ se va dezvolta din ce în ce, după cum ştiu de asemenea că am pictura în sînge. Sînt foarte, foarte fericit de ajutorul tău loial şi substanţial. Mă gîndesc adeseori la tine şi îmi exprim dorinţa ca opera mea să ajungă bună, interesantă şi puternică, pentru ca să-ţi aducă cît mai curînd cu putinţă puţină satisfacţie.

T 229

... Zvîcneşte în mine forţa de a crea, îmi spune cugetul că va veni o vreme cînd voi fi în stare, ca să zic aşa, zilnic să lucrez una sau mai multe bucăţi bune, şi asta în mod statornic.

T 231

... M-am dus de cîteva ori la Scheveningue în ultimele zile, şi într-o seară am avut norocul să văd sosind o barcă mare de pescari. ... Lîngă monument este o căscioară de scînduri unde un bărbat stă fără întrerupere la pîndă. De îndată ce barca se apropie într-atît încît să fie vizibilă cu ochii liberi, bărbatul a ieşit afară, ţinînd în mînă un steag mare albastru, urmat de o droaie de ţîngăi care nu-i ajungeau la genunchi. Le făcea o mare plăcere să stea lîngă bărbatul cu steag — şi-or fi închipuind că luau şi ei parte în felul acesta la aducerea bărcii la mal. La cîteva minute după ce omul nostru flutură steagul a trecut pe un cal bătrîn alt bărbat care urma să aducă ancora.
Apoi bărbaţi şi femei, chiar mame cu puştii lor au venit să îngroaşe droaia de copii care ieşise întru întîmpinarea echipajului.

Cînd barca ajunse la o depărtare potrivită, voinicul de-a călare a intrat în mare și s-a întors cu ancora.
Cei din barcă fură apoi aduși în spinare la mal de către voinicii încălțați cu cizme înalte. La fiecare om care sosea, avea loc un zgomotos concert de bun venit.
După ce fu adus pe mal tot echipajul, gloata se întoarse acasă vioaie ca o turmă de oi, sau ca o caravană, cu voinicul mereu în șa pe cămila sa, vreau să zic: pe calul său, cu bustul pe deasupra celorlalți părînd o înaltă nălucă. Mi-am încordat toată atenția, firește, ca să schițez feluritele aspecte ale scenei.
Am mai pictat cîteva episoade, și între altele grupulețul pe care îl vei găsi schițat aci alături.
Am pictat și un studiu marin, doar un crîmpei de plajă, marea, cerul; învăluire de ceață și de singurătate. Am cîteodată neapărată nevoie de tăcere — să nu fie decît marea cenușie și, zburînd pe deasupra, o singură pasăre acvatică; nici un glas, nici un zgomot decît murmurul valurilor, ca să mă odihnesc după zgomotul din Geest sau după strigătele prelungi de la tîrgul de cartofi.
Pe lîngă astea, mai cu seamă m-am îndeletnicit săptămîna în curs cu schițele și cu acuarelele. Lucrez mai departe ca să isprăvesc marea acuarelă cu banca, și de asemenea o schiță de femeie în grădina spitalului, și un colț al azilului din Geest.
... Dar ce greu e să insufli viață și mișcare în toate acestea, să orînduiești figurile la locul lor, despărțindu-le unele de altele. Iată lucrul cel mai greu de îndeplinit: să grupezi personajele care, deși formînd un tot, privesc unul pe deasupra celuilalt, întrecînd mulțimea cu capul sau de la umeri în sus; pe cînd în primul plan picioarele primelor figuri își trasează silueta viguros împreună cu, puțin mai încolo, fustele, — picioarele în pantaloni formînd altă masă nedeslușită unde, cu toate acestea, desenul tot apare.
Apoi la dreapta și la stînga, după locul de unde privești lărgirea și ingustarea laturilor. Cînd e vorba despre compoziție, toate priveliștile cu putință avînd

figuri, fie un tîrg, fie sosirea unei bărci, fie un grup de oameni lîngă o bucătărie populară; într-o sală de așteptare, la spital, la Muntele de Pietate, grupurile sporovăind sau plimbîndu-se pe stradă, toate sînt bazate pe același principiu al turmei de oi, de unde vorba *a se introloca întocmai ca turma de oi*. Și toate acestea se reduc la aceleași probleme, a luminii, a brunului, a perspectivei.

T 232

... Cu desenul se întîmplă cam ca și cu darul de a scrie. Copil fiind, cînd înveți să scrii, ai mai întîi simpla impresie că-i un lucru imposibil; crezi că n-ai să ajungi niciodată la așa ceva; îți pare că e o minune la mijloc cînd vezi pe învățător că scrie atît de repede. Asta nu e un motiv pentru ca în cele din urmă, cu timpul să nu deprinzi a scrie. Ei bine, cred sincer că în același mod trebuie să înveți a desena, că e tot atît de ușor ca și a scrie cîte ceva și că trebuie să ai proporțiile în minte, să te deprinzi a vedea așa încît să poți reproduce cînd vrei ceea ce ai văzut pe o scară mai largă sau mai redusă.

T 233

... A lucra studii, după părerea mea, înseamnă a semăna, a lucra tablouri înseamnă a culege.
Cred că judecăm mult mai sănătos cînd gîndurile ne izvorăsc din contactul direct cu lumea, decît atunci cînd începem să privim lucrurile cu scopul de a descoperi într-însele cutare sau cutare idee.
Se întîmplă la fel cînd e vorba despre culori. Unele culori duc casă bună între ele, dar eu mă străduiesc să fac tot ceea ce e cu putință ca să pictez lucrurile după cum le văd, înainte de a încerca să redau ceea ce simt. Și totuși simțirea este esențială, fără ea nu se poate face nimic de valoare.

R 13

(sept.-oct. 1882)

Prietene Rappard,

... Cunosc tabloul lui Boughton *Cîmpul văduvei*, e foarte frumos. Da, sînt atît de posedat de toate acestea, încît îmi organizez întreaga viață pentru

a putea reproduce toate aspectele traiului zilnic, pe care le descrie Dickens (. . .) Millet a spus: « în artă trebuie să-ți pui pielea la saramură ». M-am angajat în luptă, știu ce vreau și vorbăria privind « ilustrația » n-o să mă abată din drum. Nu mai am — ca să spun așa — relații cu artiști, fără a putea explica exact nici cum am ajuns aici, nici de ce. Sînt considerat un maniac și un bădăran bizar, din mai multe puncte de vedere. Mi se întîmplă desigur să mă simt cam singur, dar, pe de altă parte, aceasta îmi permite să-mi concentrez atenția asupra lucrurilor care nu sînt nestabile, e vorba despre frumusețea eternă a naturii. Mă gîndesc adeseori la vechea poveste a lui Robinson Crusoe care nu și-a pierdut curajul în singurătate, ci a început să-și creeze o sferă de activitate, asigurîndu-și o existență activă și animată grație propriilor căutări și a propriei sale munci.

T 236

Dumineca

Dragă Théo,

. . . Am mai lucrat cîteva studii după bărbatul orfan[1] și în săptămîna asta sper să-mi pozeze o femeie din azil. Dar sînt în mare strîmtorare, am nevoie de atîtea și atîtea ! Mai datorez niște bani lui Stam. Închipuie-ți că am primit de-acasă în săptămîna asta, spre marea mea surprindere, într-un pachet un palton de iarnă, niște pantaloni de stofă groasă și un mantou de femeie, destul de gros — ceea ce m-a emoționat tare.

Cimitirul cu crucile de lemn îmi umblă într-una prin minte, într-atît încît poate că voi lucra cîteva studii preliminare cu acest subiect — mi-ar plăcea să-l pictez pe zăpadă — la o înmormîntare a vreunui țăran, bunăoară, sau la ceva asemănător.

T 237

Duminică după-amiază

. . . Sînt cu totul de acord asupra celor scrise de tine cu privire la unele momente cînd parcă rămînem

[1] Vezi nota de la pagina 88.

surzi la lucrurile din natură, ori cînd natura parcă ne lasă nepăsători.

Asta mi se întîmplă de atîtea ori, dar cîteodată izbutesc să mă înfrîng și încep să lucrez altceva. Dacă m-am îndobitocit lucrînd peisaje ori efecte de lumină, încep figuri și invers. Adeseori nu-i altceva de făcut decît să aștept ca starea asta să treacă, dar de cele mai multe ori izbutesc să înfrîng această nepăsare schimbînd motivele cărora le acord atenția mea. Figurile mă interesează din ce în ce mai mult. Îmi aduc aminte că mi s-a întîmplat la un moment dat să mă atragă tare peisajul; eram mai impresionat de un tablou, ori de un desen în care un efect de lumină ori o atmosferă de peisaj erau bine exprimate, decît de vreo figură.

În general, pictorii de figuri îmi inspirau un fel de respect rece, mai degrabă decît o caldă simpatie. Îmi aduc aminte foarte bine că am fost în mod deosebit impresionat în acea vreme de un desen de Daumier, un bătrîn sub castanii de pe Champs-Elysées (o ilustrație pentru Balzac), cu toate că acest desen nu era atît de important, te asigur că m-a impresionat în mod cu totul deosebit prin interpretarea robustă și virilă a lui Daumier. Asta mă îmbie să zic în sinea mea: plăcut trebuie să fie să simți și să gîndești în acest fel, să nu iei în seamă sau să treci cu vederea o grămadă de amănunte, spre a te concentra asupra esențialului, care dă de gîndit și interesează ființa umană — ca ființă umană — în chip direct și individual mai mult decît pășunile ori norii.

. . . Doresc atît de adeseori să te am lîngă mine și mă gîndesc mult la tine. Ceea ce îmi scrii cu privire la firea unor artiști parizieni care trăiesc cu femei, care nu-s atît de mici la suflet ca ceilalți și se trudesc nebunește să salveze ceva-ceva măcar din tinerețea lor, îmi pare exact. Se află de aceștia pe acolo și pe aici. Poate că e mai anevoios la Paris decît pe aici să păstrezi, ca ființă umană, puțină gingășie în viața casnică, fiindcă trebuie să umbli mai mult decît pe-aici împotriva curentului. La Paris tare mulți au ajuns deznădăjduiți, de o deznădejde calmă, îndreptățită, rațională și logică. Nu

demult am citit ceva în acest sens în legătură cu Tassaert[1], care mi-e tare drag și a cărui soartă m-a mîhnit adînc.

Mai cu seamă fiindcă socotesc vrednică de respect orice încercare în această direcție. De altminteri, cred că se poate întîmpla ca unii să izbîndească și că nu se cuvine să se lase în voia deznădejdii, chiar dacă au avut cîteva neizbînzi dureroase, chiar dacă se simt uneori abătuți, trebuie să se reînsuflețească, să-și recapete curajul, chiar dacă rezultatul e altul decît bănuiseră de la început. Nu care cumva să crezi că privesc de sus și disprețuiesc oamenii de soiul acelora pe care mi-i descrii, fiindcă felul lor de trai nu s-ar întemeia pe principii serioase și îndelung chibzuite. Iată părerea mea în această privință: rezultatul trebuie să fie o faptă, nu o idee abstractă. Eu nu aprob principiile și nu le judec drept vrednice de respect dacă ele nu produc fapte. Socotesc că e bine să chibzuiești și să te străduiești să fii conștiincios, fiindcă asta determină creșterea activității unui om și adună într-un tot diferitele sale fapte. Acei de care-mi vorbești cred că ar putea să dobîndească mai multă tărie sufletească dacă ar lucra mai cu chibzuială. — Dar la urma urmelor îmi plac mai mult decît acei care fac paradă de principiile lor, fără să-și dea cea mai mică osteneală să le pună în practică, ba nici măcar nu se gîndesc să treacă de la vorbe la fapte. Fiindcă aceștia din urmă nu trag nici un folos din cele mai nobile principii, pe cînd primii, tocmai ei, cînd se hotărăsc să-și trăiască viața cu energie și cu chibzuință, sînt capabili de lucruri mărețe. Căci lucrurile mărețe nu se îndeplinesc numai din impulsurile inimii, ele sînt o înlănțuire de fapte mărunte strînse într-un tot. Ce înseamnă să desenezi? Cum să ajungi la așa ceva?

[1] *Nicolas — François-Octave Tassaert* (1807—1874) — pictor francez dintr-o familie originară din Anvers. Pictează tablouri istorice, scene galante, episoade sentimentale. Unele tablouri *(Femeia cu cățelul, Femeia cu paharul de vin* etc.) rivalizează cu micile capodopere ale secolului al XVIII-lea. Atins în 1862 de o boală de ochi, vegetează 14 ani uitat de toți și apoi se sinucide.

Trebuie să-ți croiești un drum printr-un zid de fier invizibil, care parcă s-ar înălța între ceea ce simți și ceea ce ești în stare să faci. În ce chip urmează să străbați acest zid? — fiindcă nu-i de nici un folos să te arunci într-însul; trebuie să găurești acest zid și să-l rozi cu pila, cu încetul și cu răbdare, după părerea mea. Dar cum vei putea continua cu sîrguință o asemenea muncă grea fără să te lași în voia altor ademeniri, afară numai dacă nu îți chibzuiești și nu îți orînduiești viața după niște principii? Și se întîmplă cu treburile artistice ca și cu celelalte. Măreția nu-i un lucru întîmplător, ea trebuie să fie căutată cu tot dinadinsul. Să hotărăști dacă, la început, faptele unui om îl vor fi călăuzind la principii sau dacă principiile îl vor fi călăuzind la fapte, îmi pare tot atît de greu, — și tot atît de fără rost — ca și să hotărăști dacă găina a premers oului sau s-a întîmplat de-a-ndoaselea. Dar mi se pare mai cu temei și de cea mai mare însemnătate să încerci să-ți dezvolți puterea de gîndire și voința.

. . . Sînt foarte curios să aflu dacă vei descoperi ceva însușiri în figurile pe care le-am desenat zilele acestea, cînd le vei vedea, mai curînd ori mai tîrziu. Și în acest domeniu dăm peste chestiunea găinii și a oului: trebuie să desenezi figurile în funcție de o compoziție concepută mai înainte, ori se cere să împreunăm figurile desenate separat într-așa chip, încît compoziția să le încorporeze?

Eu sînt de părere că asta e tot una, cu condiția să muncești. Isprăvesc de scris adoptînd concluzia din scrisoarea ta: nouă ne place deopotrivă să aruncăm o privire între culise, altminteri spus, sîntem înclinați să cercetăm de aproape lucrurile. Cred că această calitate e necesară ca să pictezi — e necesar să pui în acțiune această aptitudine cînd pictezi sau cînd desenezi. Chiar dacă avem unele aptitudini naturale (tu le ai, eu de asemenea -- poate că le datorăm tinereții noastre petrecute în Brabant și unui mediu înconjurător care a contribuit, mai mult decît e cazul în general, să ne deprindă să gîndim) doar mai tîrziu, cu mult mai tîrziu se dezvoltă și

dă în pîrg simţul artistic, graţie muncii. Nu ştiu în ce chip anume s-ar putea ca tu să ajungi un bun pictor, dar cred cu tărie că ai asemenea stofă şi că s-ar putea să iasă la iveală pictorul din tine.

T 238

... Am văzut în zilele din urmă — am de altfel un exemplar în colecţia mea — o gravură mare în lemn după un tablou de Roll, *O grevă a minerilor*. Cunoşti din întîmplare această pictură? Dacă vei fi găsit cumva prilejul ai văzut altceva din opera sa? (...) Acest tablou înfăţişează careul unei exploatări de cărbuni unde s-a îngrămădit o mulţime de bărbaţi, de femei şi de copiii, care dau asalt clădirii, după cît se pare. Ei stau în picioare sau pe vine în jurul unei căruţe cu două roţi răsturnate; sînt ţinuţi în respect de către nişte jandarmi călări. Un bărbat stă să mai arunce o piatră, dar o femeie încearcă să-i imobilizeze braţul. Fizionomiile sînt minunate, sînt excelent caracterizate şi desenul este aspru, violent; pînza, ea de asemenea, trebuie să corespundă subiectului. Nu seamănă cu ceva de Knaus sau de Vautier, dar se pare că e lucrată cu mai multă pasiune ca să spun aşa — aproape că n-are amănunte; totul e redus la mase, simplificat — dar are atîta stil! Şi pe lîngă asta e foarte expresivă: are suflet şi simţămînt; diferitele mişcări ale figurilor sînt exprimate cu o mînă de maestru.
Această gravură m-a impresionat tare, ca şi pe Rappard, căruia i-am trimis un exemplar. L-am descoperit într-un număr vechi din *l'Illustration*. Din întîmplare mi-a căzut în mînă un desen de un englez — Emslie, înfăţişînd nişte oameni care coboară în mină să dea ajutor unor victime ale unui accident, pe cînd nevestele îi aşteaptă. Asemenea subiecte sînt tratate destul de arareori. Cît despre acel redat de Roll, am asistat eu însumi la o scenă asemănătoare; mi se pare izbutit tabloul său tocmai fiindcă ansamblul exprimă în mod exact întîmplarea, cu toate că nu prea dai peste amănunte. Privindu-l, mi-am amintit de o vorbă spusă de Corot: « În unele tablouri nu e nimic, deşi e totul într-însele ». Compoziţia şi liniile ansamblului au ceva măreţ şi clasic,

ca un tablou istoric; aceste calităţi în momentul de faţă sînt tot atît de rare precum au fost în trecut şi precum vor fi şi în viitor. Asta îmi aduce aminte întrucîtva de Géricault, mai cu seamă, de *Pluta Meduzei* şi în acelaşi timp de Munkaczy, de pildă. ... Ca să-ţi spun adevărul, nu vreau să mă lipsesc de concepţia învechită, nici de concepţia nouă. Cuprind lucruri prea fără seamăn amîndouă curentele pentru ca să pot în mod sistematic să acord preferinţa mea unuia sau celuilalt. Schimbările înfăptuite de către tineri pe tărîmul artei nu sînt îmbunătăţiri în toate privinţele; nu toate constituie un progres, nici în ceea ce priveşte opera, nici în ceea ce priveşte personalitatea artiştilor şi am impresia adeseori că mulţi scapă din vedere punctul de plecare şi ţinta lor, altminteri spus că nu se menţin pe poziţie...

T 239

... Să nu uit să te întreb: se află în comerţ planşe ieftine de Daumier şi dacă sînt, care anume? Mi s-a părut întotdeauna că e foarte talentat, dar numai în timpul din urmă am început să cred că e de o mai mare însemnătate decît îmi închipuiam eu. Dacă afli amănunte interesante în privinţa lui, ori dacă ştii ceva despre desenele sale cele mai importante, ţi-aş fi recunoscător să-mi dai de ştire.
Am văzut mai demult cîteva dintre caricaturile sale şi se prea poate că tocmai de asta am avut despre opera sa o părere inexactă. Figurile sale m-au impresionat întotdeauna în mod deosebit, dar cred că nu cunosc decît o parte infimă din opera sa şi socotesc că, de pildă, caricaturile nu constituie desigur lucrările sale cele mai cu vază, nici cele mai principale. Îmi aduc aminte că am vorbit împreună despre el anul trecut în drumul spre Prinscenhage: tu susţineai că-l preferi pe Daumier lui Gavarni. Eu am ţinut partea lui Gavarni, şi m-am referit la cartea despre Gavarni pe care o citisem. Cartea asta e acum în posesiunea ta. Se cade să-ţi spun că deşi stima mea pentru Gavarni n-a slăbit, am început să cred că nu cunosc decît o foarte mică parte din opera lui Daumier, şi *că acea parte din opera sa pe care n-o*

cunosc conține tocmai calitățile care m-ar interesa mai mult (asta nu mă împiedică să nu apreciez de pe acum aceea ce cunosc dintr-însul). Și îmi aduc aminte în mod nedeslușit — dar se poate să mă înșel — că mi-ai vorbit despre niște desene mari, despre tipuri ori despre portrete de oameni din popor; aș dori să le cunosc. Dacă a făcut alte desene, tot atît de frumoase ca reproducerea pe care am cumpărat-o de curînd, *Cele cinci faze ale unui bețiv*, sau ca figura de bătrîn de sub castani despre care ți-am și pomenit, atunci da, poate că este maestrul nostru al tuturor. Ai putea să-mi luminezi căpățîna în această privință?

R 16

(sept.-oct. 1882)

Prietene Rappard,

... Pînă una alta, vorbind despre meseria noastră, cînd îți propui să desenezi figuri, trebuie să începi, după părerea mea, să simți intens ceea ce citești în *Punch*, într-un număr de Crăciun: « Bunăvoință față de toți ». Trebuie să simți o simpatie fierbinte, adevărată dragoste de oameni, și de toți oamenii, altminteri desenele tale vor fi întotdeauna reci și lipsite de vlagă. E necesar să ne supraveghem în această privință, să veghem spre a alunga scepticismul din sufletele noastre. Din această pricină mi se pare că e atît de puțin interesant să te amesteci în ceea ce aș numi eu uneltirile dintre pictori; cată să fii în defensivă în această privință, clipă de clipă. Mă gîndesc la vechea zicală: « Nu se poate să culegi smochine din ciulini » cînd constat că unii își închipuie că ar putea să capete strălucire în meserie întreținînd legături strînse cu cercurile artistice. Cred că Thomas A Kempis a spus pe undeva: « Ori de cîte ori mă aflu printre oameni, îmi pare că sînt mai puțin om ». Mie de asemenea, mi se pare că sînt mai slab, mai ales ca artist, cînd mă duc mai adeseori printre artiști. Dimpotrivă, a-ți uni temeinic toate puterile în scopul de a împlini o muncă întrecînd puterile unui singur om (...) îmi pare un lucru excelent. E drept că de cele mai multe ori, totul se

isprăvește în chip jalnic și lucrurile rămîn în starea în care au fost.

T 240

Dragă Théo,

... Iată cuvîntul cel din urmă: « În ochii voștri (ai publicului) arta aduce o plăcere nespusă și o înălțare sufletească. Este într-adevăr creată în folosul vostru. Prin urmare, stăruiți să vi se dea opere frumoase și cu siguranță că le veți obține ». Asta e concluzia sa [1].

El se folosește de un limbaj cu desăvîrșire cuminte, curajos și cinstit; modul său de a se exprima îmi aduce aminte de unele scrisori ale lui Millet. Să ascult vorbindu-se pe acest ton mă înviorează și mă unge la inimă.

Dacă pictorii și-ar uni strădunțele pentru ca lucrările lor (după părerea mea, ei le creează, orice s-ar spune, în folosul poporului, în orice caz, socotesc eu că vocația cea mai sublimă, cea mai nobilă a artistului într-asta consistă) să fie la mintea poporului și să fie la îndemîna tuturora, s-ar putea ajunge ca la începutul *Graphic*-ului.

Neuhijs, v. d. Velden au făcut în anul acesta desene pentru *De Zwaluw*, o revistă lunară care costă 7 cenți și jumătate. Unele sînt reușite, pe cînd cele mai multe dovedesc doar că s-a ocupat de ele în mod leneș (nu mă refer la desen, ci la modul de a le răspîndi în masele largi). După cîte am auzit spunîndu-se, această revistă nu va izbuti mai bine să țină piept greutăților decît consoartele sale răposate. Cui s-o fi cuvenind să atribuim acest insucces? Librarii spun că vînzarea acestor reviste nu le aduce nici un venit, și ei le sabotează în loc să le răspîndească.

T 242

... Reproduc o propoziție din ultima ta scrisoare: este o mare enigmă în natură. Viața în abstract e și

[1] Este vorba despre un pasaj dintr-un articol de Herkomer pe care Vincent îl citise în revista de artă engleză, *Art Journal*, tratînd despre desenele din *Graphic* (revistă ilustrată engleză) (*N. tr.*).

ea o enigmă; realitatea consitituie o enigmă în miezul altei enigme. Cine sîntem noi ca să pretindem s-o dezlegăm? Orice ar fi, nu sîntem decît un fir de praf al acestei societăți cu privire la care ne punem întrebarea: Unde merge ea, la Dumnezeu sau la diavol? *Totuși soarele răsare*, a zis Victor Hugo.

T 247

... Este lesne să spui, ca Mesdag despre un oarecare tablou de Heyerdahl pictat în stilul lui Murrillo sau al lui Rembrandt pe care el nu voia să-l primească de la tine: « Asta este în manieră veche! De asta n-avem nevoie! » Este mai ușor să spui așa ceva decît să înlocuiești această manieră veche cu ceva de aceeași valoare, chiar cu ceva mai bun. Și fiindcă mulți inși, în timpul acesta, judecă întocmai ca Mesdag, fără să vadă mai departe decît lungul nasului, se poate să nu fie fără cale că alții își pun întrebarea dacă am venit pe lume într-adevăr ca să dărîmăm, în loc să construim în continuare. Vorba: « Nu mai avem nevoie de asta », cît de pripit ne iese din gură! Cît este de nătingă și de urîtă! Andersen pare-mi-se, el, într-unul din basmele sale, pune această vorbă în gura nu a unui om, ci într-a unui porc bătrîn. Cine o aruncă, să se aștepte să i se azvîrle îndărăt.
... Spuneam adineauri: « Cine aruncă această minge, să se aștepte să i se azvîrle îndărăt ». Ei bine, Théo, mă tem să nu se întîmple ca mulți dintre cei care au jertfit ceea ce a fost vechi de dragul noului, să nu se căiască tare cîndva.
Asta de asemenea și mai cu seamă pe tărîmul artei. A fost un grup de pictori, de scriitori și, ca să spunem totul, de artiști care, în pofida a ceea ce îi dezbina, formau un tot unitar, aveau, ca să spunem totul, forță. Ei nu orbecăiau prin întuneric; aveau această lumină: știau ceea ce voiau și bine de tot, încît nu se îndoiau. Mă refer la perioada cînd Corot, Millet, Daubigny, Jacque, Breton erau tineri; și în Olanda, Israëls, Mauve, Maris etc.
Unul îl susținea pe celălalt; era ceva măreț, puternic. În timpul acela magazinele erau mai mici, atelierele poate că mai îngrămădite decît astăzi, fiindcă tot ceea ce era frumos se cumpăra...

T 249

Dragă Théo,
Am primit zilele acestea o scrisoare de la Rappard, fiind în corespondență cu el în legătură cu probele de litografie; și el lucrează de acestea.
I-am scris în treacăt: din nou m-am lovit de o piedică; o scrisoare conținînd bani, din care cea mai mare parte o destinam probelor mele, s-a rătăcit pe drum. El îmi răspunde: asta să nu te oprească din lucru, bizuie-te pe mine dacă nu poți înainta ori dacă ai nevoie de ceva.
Nu-i scrisesem cu gîndul ca să dobîndesc asemenea răspuns, ci pentru ca să mai lucreze și el cîteva probe. Nu încape îndoială că cele propuse de el m-au bucurat, căci asemenea semne de bunăvoință le consider drept o raritate. I-am răspuns: Îți mulțumesc deocamdată, dar dacă se va întîmpla cumva să nu pot înainta cu lucrul de loc, vom mai vorbi despre asta. Și i-am spus în ce grad am apreciat propunerea sa. Vezi tu, este la mijloc un caz de acelea despre care tu ai pomenit în scrisoarea precedentă.
Se înțelege de la sine că desenul, piatra, imprimarea și hîrtia costă bani, dar cheltuielile sînt relativ minime. Reproduceri ca ultima pe care ți-am trimis-o de pildă, ca una pe care am isprăvit-o ieri seară și care e definitiv gata, s-ar potrivi foarte bine într-o ediție populară, de care se simte nevoie, se simte chiar mare nevoie, în Olanda mai cu seamă.
O asemenea inițiativă, adică să compunem o serie de treizeci de desene și să facem din ele reproduceri, să schițăm, bunăoară, tipuri de muncitori, un semănător, un săpător, un tăietor de lemne din pădure, un plugar, o spălătoreasă de rufe și de asemenea un leagăn și un bătrîn de la azil — se deschide un întreg cîmp de lucru, se oferă un adevărat belșug de subiecte — se poate ori nu se poate să îndrăznim, nețînînd seama de riscuri? Problema pare chiar mai complicată: este asta o datorie sau un drept, sau într-adevăr o greșeală? Iată întrebarea.
Dacă aș avea fonduri, n-aș sta la gînduri să iau o hotărîre, mi-aș zice: înainte, și cît mai repede.
Dar nu le am. E cu putință, se cade să tîrăsc, să atrag pe altul, fără de care nu-i nimic de făcut, într-o acți-

une a cărei posibilitate de cîştig pare nesigură? În ceea ce mă priveşte pe mine, nu m-aş cruţa. Tu ai dovedit, ajutîndu-mă, că nici tu nu te-ai cruţa. Dar unora li se pare că este greşit şi fără minte din partea ta că te-ai îngrijit de mine şi ei socotesc isprăvile mele nesăbuite; mulţi, care se arată foarte însufleţiţi la început, în cele din urmă ajung la această concluzie şi nu sînt de-ajuns de mult timp înflăcăraţi şi curajoşi... ceva ca un foc de paie.
Într-adevăr pe nedrept, fiindcă nici tu, nici eu nu ne purtăm prosteşte, în acest caz. Această acţiune, care nu se bizuia decît pe o vorbă a ta — « Am stat de vorbă cu Buhot, care ştie un procedeu special de a lucra litografii despre care îţi voi scrie pe larg mai tîrziu; trebuie mai întîi să faci o probă pe hîrtia pe care ţi-o va trimite » — a căpătat în ochii mei, în scurt timp şi în ciuda începutului întrucîtva comun, proporţiile unei trebi importante. Prevăd că stăruind şi muncind din greu, s-ar putea ajunge la un rezultat pe care nu-l cred de loc fără rost, ci cu desăvîrşire bun şi folositor.
S-a pretins cu prisosinţă că în Olanda nu se ştie să se lucreze gravuri pentru popor. N-am fost niciodată cu totul convins de aşa ceva. Acum văd limpede: în ce mă priveşte pe mine, ştiu că e cu putinţă să se lucreze.
Asociaţia « 't Nut » l-a ajutat pe Elsevier, din Rotterdam, cu siguranţa unui cîştig de mii de florini, să editeze *De Zwaluw*.
Oare această *De Zwaluw* şi-o fi atins scopul? Nu; cu toate că a publicat cîteva frumoase reproduceri, această revistă, nu prea însemnată, nu a fost de-ajuns de îndrăzneaţă, de-ajuns de onestă, de-ajuns de cu miez. O simplă imitaţie după revistele englezeşti, care nu avea destulă originalitate. Sînt două sisteme: cum nu trebuie să faci şi cum trebuie să faci.
Mă tem că Elsevier a avut un gînd ascuns: « Cum nu trebuie să faci »; altminteri s-ar fi apucat de lucru într-alt fel, ar fi pus la bătaie şi ceva din avutul său. « Cum nu trebuie să faci » gîndeşte precum urmează: primesc atîta şi atîta de la « 't Nut », vînzarea îmi aduce atîta şi atîta, se cuvine înainte de toate să strecor atîta şi atîta în buzunar şi sînt dator să lucrez

aidoma colegilor mei, altminteri m-ar socoti drept om de nesuferit, drept cîine răpănos etc.
Se petrece atunci astfel: în loc să citezi ceea ce se citeşte în partea de jos a unei pînze de Millet[1]: « Se poate face şi deci să facem », Elsevier şi o mie de semeni declară: « Nu se poate face » sau într-adevăr se apucă de lucru în chip moliu, fără multă energie. Nu cunosc de ajuns conducerea de la *De Zwaluw* ca să hotărăsc cine este adevăratul răspunzător, dar cunosc de ajuns revista ca să îndrăznesc să-mi asum răspunderea aceasta: nu aţi făcut ceea ce aţi fi putut face, ea s-ar fi putut şi s-ar fi cuvenit să fie mai bună. Şi mai adaug: orice ar fi, au fost pe lume totdeauna olandezi îndrăzneţi, sinceri, curajoşi, oneşti, chiar în epoci de lîncezeală, de moleşire, cînd totul mergea anapoda, dăinuiau pe ici, pe colea unghere tainice, pe unde focul ardea mocnit mai departe. Îndeosebi în perioadele cînd se puteau rîndui olandezii printre primii şi cei mai buni.
Prin urmare, trebuie să cutezăm şi să ne jertfim, să înfruntăm oarecare primejdii, nu în scopul ca să dobîndim nişte beneficii, ci fiindcă aşa este bine şi folositor; ne trebuie acum încrederea semenilor, şi a concetăţenilor în general.
Dar înainte de a lua avînt, ţin să declar că, dacă e vorba despre a pune la cale o acţiune de a răspîndi gravuri în rîndurile poporului, eu nu vreau să mă ocup decît să le lucrez. Trebuie să fie la mijloc o facere de bine şi nu o afacere de librărie.
Se impune totuşi să se ia legătura cu librăria, dacă n-ar fi decît pentru imprimare etc. De asta îţi scriu, nu ca să te întreb: crezi tu că va merge treaba? În ceea ce priveşte librăria, mă limitez să pun întrebarea: Ce-i de făcut?
Sînt de părere că se impune să admitem cele ce urmează: dat fiind că este de folos şi necesar să facem, să reproducem şi să răspîndim în mase desene olandeze destinate caselor de muncitori şi fermelor, într-un cuvînt tuturor muncitorilor, cîteva persoane să-şi ia angajamentul să procedeze cum vor crede că este mai bine şi să pună totul în mişcare în acest scop.

[1] Este vorba despre *Drumul din nord-vest*.

Asociația nu va fi dizolvată pînă ce treaba nu va fi fost dusă la bun sfîrșit; ea se va sili să o înfăptuiască cît mai bine cu putință și în modul cel mai practic. Prețurile gravurilor să nu cumva să treacă peste zece cenți, peste cincisprezece cenți cel mult. Nu se va începe răspîndirea în popor decît după ce seria de treizeci se va completa și va fi imprimată și după ce prețul pietrelor, al imprimării și al hîrtiei va fi plătit.
Acele treizeci de gravuri vor fi puse în vînzare în același timp, dar va fi posibil să și le procure cineva și în mod separat. Colecția întreagă, legată în pînză va fi însoțită de o însemnare concisă; nu va fi vorba despre un comentariu asupra gravurilor, care vor trebui să vorbească bine de la sine, ci de a declara pe scurt, în termeni energici, în ce scop au fost ele făcute etc.
Iată rațiunea de a fi a acestei asociații. Dacă desenatorii vor trebui să se înhame singuri la lucru, toată munca și toate cheltuielile vor cădea în sarcina lor și întreprinderea se va duce de rîpă tocmai în mijlocul drumului. Prin urmare, să se împartă sarcinile, într-așa fel, încît fiecare să aibă partea sa pe care este în stare să o suporte, pentru ca treaba să poată fi dusă la bun capăt.
Venitul vînzării va fi destinat, în primul rînd, la plata cheltuielilor de editare, într-al doilea rînd, drept îndemnizație acordată desenatorilor care au dat un desen al cărui preț va fi stabilit între timp.
Aceste datorii o dată lichidate, soldul va trece la alte ediții, pentru ca inițiativa să trăiască mai departe. Promotorii inițiativei consideră că îndeplinesc o datorie socială. Fiindcă nu urmăresc avantaje personale, nici cei care acordă fondurile, nici desenatorii, nici toți cei care colaborează într-altă calitate, nu vor putea să ceară partea adusă de ei în asociație dacă aceasta din urmă nu se adeverește a fi producătoare de beneficiu — adică partea lor de contribuție o vor pierde — nici să ceară mai mult decît au adus dacă asociația reușește, întrecînd orice așteptări.
În acest caz, prisosul va servi ca să țină în viață asociația. În celălalt caz, pietrele litografice se vor cuveni colaboratorilor, dar primele șapte sute de

reproduceri, făcute pentru popor și nu pentru asociație, vor fi distribuite în mod gratuit.
Imediat după editarea primei serii de treizeci de gravuri, urmează a se chibzui și a se hotărî dacă este nimerit să se continue sau să se renunțe. În acest timp, dar nu înainte, acei care ar dori vor putea să scape basma curată.
Iată proiectul pe care l-am alcătuit și te întreb: Ce-i de făcut? Vrei tu să intri în joc?
Încă n-am vorbit cu nimeni despre asta, căci ideea am adîncit-o în mintea mea în timpul cînd lucram. Dar de atîta amar de vreme examinez împreună cu Rappard problema reproducerilor pentru popor, în înțelesul că și pe el îl interesează tot atît cît și pe mine, într-atît încît a ajuns să-mi spună de la sine ceea ce ți-am scris: îți voi da bucuros o mînă de ajutor. Totuși Rappard nu consideră încă treaba asta așa cum aș vrea eu să o considere; de pildă, nu este de acord cu mine asupra chestiunilor de tehnică. Cu privire la propunerea sa de a-mi avansa bani, iată ceea ce am hotărît: îi refuz pentru o întrebuințare personală, fiindcă nu m-aș putea servi de ei cu folos, decît dacă asociația despre care pomenesc nu s-ar înfăptui. Dacă vom ajunge cîndva în stadiul acesta, îmi va rămîne să rezolv repede și definitiv chestiunea: ce aș putea face după aceea? Pînă atunci, îi expun părerea mea și-l întreb, precum te-ntreb și pe tine: n-am putea să punem la cale un lucru de acest fel? Aș dori, în ceea ce mă privește pe mine, ca toți membrii acestei asociații să fie pe picior de egalitate, să n-avem nici regulament, nici președinte, nici asta nici cealaltă, dar m-aș mulțumi cu o notiță consemnînd existența asociației; însă, din momentul cînd textul definitiv va fi fost stabilit și semnat de către toți membrii, nu s-ar mai putea schimba, decît cu unanimitate de voturi; se va stabili apoi lista celor care s-au asociat, (dar nu se va da publicității, asociația urmînd să fie o asociație artistică particulară), menționînd pe ea ce anume ar putea fiecare să facă în atingerea scopului comun: A. se angajează să lucreze una sau alta; B. dă asta sau asta etc. Nimic mai mult. Pe lîngă toate astea, am ajuns la întîi decembrie. Dacă nu mi-ai scris încă, binevoiește să-mi scrii cît

mai curînd cu putință, căci nu mai am bani. Cu bine, crede-mă, cu o afectuoasă strîngere de mînă,

cu totul al tău

VINCENT.

T 251

. . . Nu știu dacă cunoști *Micuța Doritt* de Dickens, care dă viață personajului Doyce, omul care s-ar putea considera drept tipul însuși al acelora avînd drept principiu: « Ce-i de făcut? »

Chiar dacă nu cunoști minunata figură de muncitor din această lucrare, pasajul următor îți va da putința să-i înțelegi firea. Cînd ceva nu se înfăptuia, cînd se lovea de nepăsare ori de ceva și mai rău și nu mai putea merge mai departe, spunea pur și simplu: « Necazul ăsta nu schimbă nimic; totul e la fel de adevărat acum (după nereușită) precum era atunci (înainte de nereușită) ». Și începea din nou pe continent ceea ce nu îi reușise în Anglia, iar în cele din urmă reușea.

Iată unde vreau să ajung. Gîndul de a desena tipuri de oameni din popor de dragul poporului, tipuri de muncitori și de a-i răspîndi în ediții populare — această acțiune urmînd a fi socotită drept o facere de bine, drept o datorie, astfel și nimic altceva — este un gînd, vezi tu, despre care s-ar putea spune, chiar dacă n-ar reuși numaidecît și dintr-o dată: « treaba asta este tot atît de potrivită astăzi precum a fost ieri; și va fi la fel de potrivită mîine ».

Prin urmare, se poate să o începem și să o continuăm în liniște; nu este cazul să ne îndoim sau să desperăm de reușită, numai să nu ne lăsăm pe tînjală, nici să ne pierdem nădejdea.

Mi-am zis că datoria îmi este deplin indicată: să închin desenelor mele tot ceea ce am mai bun din vigoarea mea. Am și lucrat cîteva de cînd ți-am scris prima scrisoare cu privire la acest proiect.

În primul rînd, un semănător. Un voinic înalt, în vîrstă, o siluetă subțire întunecată, desenîndu-se pe un fond închis. În depărtare o colibă cu mușchi pe acoperiș, printre mărăcini și buruiene și o fîșie de cer cu o ciocîrlie. Un fel de cap de cocoș, o față spînatecă, un nas și o bărbie de ajuns de ascuțite, cu picioare lungi purtînd cizme.

Apoi alt semănător îmbrăcat cu pantaloni scurți și cu vestă de bumbac brun-deschis. Care va să zică figura aceasta se desprinde din cîmpul negru, al cărui fond este străjuit de un șir de sălcii avînd coroana retezată.

Este un altfel de tip, cu barba ca o salbă și lat în umeri; cam gros și scurt, îți cheamă în gînd mai mult sau mai puțin imaginea boului, așa încît înfățișarea lui întreagă evocă munca și țarina. Dacă vrei, pare mai degrabă un specimen de eschimos: cu buze groase, cu nasul cîrn.

Și apoi un cosaș purtînd o coasă într-o livadă. Capul său cu tichie de lînă se desprinde lămurit în văzduhul senin.

Mai mult, tot un unchiaș de acei în vestă scurtă, avînd în cap o pălărie rotată ponosită, cum se întîlnesc uneori printre dune.

Se întoarce acasă cu un coș de turbă.

M-am străduit să-mi exprim mai precis gîndurile în aceste desene decît într-acel al unchiașului ținîndu-și capul în mîini. Toți acești vlăjgani lucrează cîte ceva, și mi se pare că în mod obișnuit trebuie să iau de bună această regulă cînd îmi aleg subiectele. Tu știi că figurile în stare de repaus, cum se desenează foarte-foarte de multe ori, sînt tare frumoase. Se desenează în mai mare număr decît figurile la muncă. Este mai totdeauna ispititor să desenezi o figură în stare de repaus; să exprimi acțiunea, mișcarea e foarte anevoios și multora li se pare efectul « mai plăcut » decît celelalte.

Însă această desfătare să nu ne îmbie să pierdem din vedere adevărul și adevărul e că muncile grele, plictisitoare covîrșesc cu vîrf și îndesat stările de repaus în viață. Cunoști concepția mea: îmi dau silința să exprim munca.

T 253

. . . Îmi dau seama cu îngrijorare, și din ce în ce mai mult că îți vine tare greu să hotărăști care este cel mai bun mod de a lucra. Unul cuprinde atîta frumusețe, altul tot pe atîta, și de asemenea, pe de altă

parte, atîtea aspecte contrarii în fiecare, încît nu mai ştii, uneori, care cale să alegi. Dar este neîndoios că într-unul ca şi într-altul nu ne putem lipsi nicidecum de muncă. Cît despre mine, nu voi spune că nu s-ar putea să mă înşel: îmi dau prea bine seama de multele greşeli pe care le-am săvîrşit ca să spun că doar cutare sau cutare fel de a lucra este cel bun, cutare sau cutare cel prost. Asta se înţelege de la sine. Dar nu sînt nepăsător; cred chiar că este rău să fii aşa; cred că avem datoria să ne dăm osteneala să fim sinceri, să fim drepţi, ştiind totuşi că nu se poate trăi fără să nu comiţi greşeli, că nu se poate să străbaţi prin viaţă fără păreri de rău sau fără mîhniri adînci. Am citit cîndva nu ştiu unde: Ceva bun va să vină să se alipească binelui.
Ştiu eu dacă voi atinge cutare ţintă sau cutare alta? Cum aş putea să ştiu dinainte dacă greutăţile nu vor fi de neînvins?
Trebuie să ne vedem de drum înainte în tăcere, şi să-ţi laşi norocul să-şi dezlege sacul. Dacă o posibilitate se închide, poate că alta se va deschide; căci nu se poate să nu fie o ieşire, o posibilitate de viitor, deşi nu le cunoşti configuraţia. Cugetul este busola omului şi cu toate că uneori acul deviază, cu toate că, mai ales, numai îndrumîndu-ţi paşii într-o direcţie bagi de seamă greşelile de drum, cată să faci oricum tot posibilul ca să-ţi vezi de calea ta.

256

... Ceea ce se cheamă « alb-negru » constă, la urma urmelor de fapt în a picta în negru — a picta în sensul că trebuie să dai desenului adîncimea efectelor şi bogăţia nuanţelor de care o pînză nu se poate lipsi. Nu de mult ai spus cu drept cuvînt că fiecare colorit foloseşte o gamă de culori proprie.
Asta se aplică şi la alb-negru, fiindcă e acelaşi lucru, în fond: trebuie să poţi să treci de la luminile cele mai subtile la umbrele cele mai profunde, doar slujindu-te de cîteva ingrediente.
Unii desenatori lucrează cu o mînă nervoasă, aşa încît tehnica lor capătă ca să zic aşa, o rezonanţă de vioară, de pildă, Lemud, Daumier, Lançon — pe cînd alţii, Gavarni şi Bodmer de pildă, îţi sugerează mai

curînd pianul. Nu eşti şi tu de părerea mea? Millet poate că este o orgă solemnă...

... Mi se întîmplă să mă întorc cu gîndul la ziua cînd am sosit în acest oraş, anul trecut. Îmi închipuisem că pictorii de aici alcătuiau un fel de cerc ori de asociaţie unde ar predomina prietenia, cordialitatea şi o anumită solidaritate. Asta îmi părea firesc de tot şi nu ştiam că s-ar putea să fie altminteri.
N-aş vrea să-mi pierd iluziile pe care le nutream în această privinţă cînd am sosit aci, chiar dacă s-ar impune să le modific şi să fac deosebirea între ceea ce este şi ceea ce ar putea să fie.
Nu pot să cred că este o stare naturală să fie atîta nepăsare şi neînţelegere. De unde provine asta??? Nu ştiu şi n-am dreptul să cercetez ce e la mijloc, dar în ceea ce mă priveşte pe mine stabilesc drept regulă de purtare că e necesar să mă abţin de la două lucruri: mai întîi să nu mă cert, ci mai degrabă să caut să favorizez buna înţelegere, atît în folosul celorlalţi cît şi în folosul meu. Şi se cade să te abţii, apoi, după părerea mea, de a dori să treci în societate drept altceva decît pictor cînd eşti pictor. Ca pictor trebuie să renunţi la orice ambiţie socială şi să nu doreşti să trăieşti întocmai celor care locuiesc în Voorhout, în Willemspark etc. Căci în atelierele vechi, afumate, şi întunecoase predomină ceva intim, şi adevărat care preţuieşte nesfîrşit mai mult decît ceea ce ameninţă să le înlocuiască.

T 257

(3 ianuarie 1883)

... Tare aş dori să aflu de la tine dacă ţi se pare că acest mod de a lucra ar putea cumva să înlăture cîteva dintre obiecţiile pe care tu le ridici împotriva creionului. Iată deci cîteva « Figuri din popor »; am de gînd să caut subiecte de acest fel, încît să alcătuiesc un ansamblu care n-ar fi cu totul nevrednic să poarte drept titlu « Figuri din popor ».
Îmi place să cred, dragul meu, că voi ajunge, muncid de zor, să creez un lucru satisfăcător. Încă nu sînt în stare, dar mă zbat şi lupt ca să ajung la aşa ceva

— aş dori să creez ceva autentic, ceva nou — ceva care să aibă suflet. Înainte, înainte!

T 265

...Am pus mîna pe un Daumier, pe *« Acei care au văzut o dramă şi cei care au văzut un vodevil »*; mă prinde dragul de Daumier din ce în ce mai mult. Descopăr într-însul ceva pipărat şi « obiceiul de a gîndi », are duh şi totuşi este doldora de sensibilitate şi de pasiune; mi se pare cîteodată că aflu, bunăoară, în beţivii săi — ceea ce poate că se află şi în *Baricada*, pe care n-o cunosc — o pasiune pe care aş fi ispitit s-o compar cu scînteierea fierului încălzit pînă ajunge alb.
Se întîlnesc aceleaşi trăsături caracteristice de asemenea şi în unele capete de Frans Hals; sobre pînă într-atît, încît par mai curînd fără căldură, dar după ce priveşti la ele o clipă... te miri că un om care, cu totul neîndoielnic, lucrează pradă unei emoţii adînci, se supune pe de-a-ntregul naturii şi se contopeşte cu ea, poate să aibă destul sînge rece ca să picteze cu atîta siguranţă. Am dat peste ceva asemănător în studiile şi în desenele lucrate de De Groux. Se poate ca Lhermitte să fie şi el un om înflăcărat pînă la dogoare. La fel cu Menzel.
Dai de pasaje în Balzac sau în Zola, între altele în *Moş Goriot*, care vădesc o asemenea pasiune încinsă pînă la dogoare, exprimată prin cuvinte.
Sînt ispitit să fac o încercare, în scopul de a lucra într-alt mod. Adică să îndrăznesc, să mă încumet mai ceva. Dar stau şi mă întreb dacă nu este necesar de tot să studiez şi mai mult figura după model. Caut de asemenea un mijloc de a surprinde lumina ori de a-i îngădui să intre în atelier după planul meu. Pare-mi-se că ar trebui să vină de mai sus şi că este prea multă. Pînă una alta, i-am interzis uneori intrarea cu nişte cartoane, dar voi stărui să capăt nişte jaluzele de la proprietarul meu.
Ceea ce spuneam în scrisoarea pe care am rupt-o bucăţi, de îndată ce am scris-o, exprima părerea ta. Întrucît bag de seamă din ce în ce că nu sînt desăvîrşit şi că nu-mi fac datoria şi că la fel li se întîmplă şi celorlalţi — ne lovim într-una de greutăţi care

sînt contrariul închipuirilor — cred că toţi acei care nu se lasă doborîţi şi nu cad în nepăsare ajung la maturitate — şi că trebuie, aşadar, să îndurăm orice ca să o atingem.
Totuşi mi se întîmplă uneori să nu-mi dau seama că am abia treizeci de ani; mă simt mult mai bătrîn. Mă simt mai bătrîn de fiecare dată cînd mă gîndesc că foarte mulţi dintre cunoscuţii mei mă socotesc un ratat; mi se pare că într-o zi s-ar putea să aibă dreptate dacă anumite lucruri nu se schimbă. Cînd zic în sinea mea că s-ar putea să fie astfel, simt atît de intens realitatea încît mă descurajez şi toată rîvna mi se spulberă, ca şi cum aşa s-ar fi şi întîmplat. Cînd îmi recapăt dispoziţia obişnuită, mai potolită, mi se întîmplă să mă bucur că treizeci de ani s-au scurs şi că nu s-au scurs fără ca eu să nu fi deprins cîte ceva de care mă voi putea folosi mai tîrziu. Simt atunci în mine forţa şi rîvna de a trăi cei treizeci de ani care vor veni, dacă mi-o fi dat să-i trăiesc. Întrevăd în imaginaţie treizeci de ani de muncă temeinică, mai fericiţi decît primii treizeci.
Ceea ce se va petrece de fapt nu atîrnă numai şi numai de mine; societatea şi împrejurările au şi ele de spus cuvîntul lor.
Atîrnă de mine, îmi incumbă mie doar să trag folos din împrejurările în care mă aflu vrînd-nevrînd, şi să fac tot posibilul ca să progresez.
La treizeci de ani lucrătorul este în pragul perioadei cînd se simte în toată puterea, însufleţit din plin de tinereţe şi de curaj.
Dar are oarecum în urmă o întreagă frîntură din viaţa sa şi cîteodată se întristează fiindcă unele sau altele nu se vor mai întoarce. Să nutreşti cîteva păreri de rău anumite nu se poate califica drept moliie sentimentalitate. Multe lucruri abia încep la treizeci de ani şi e sigur că nu se isprăveşte totul la vîrsta aceasta. Dar nu mai speri că viaţa îţi va da ba de unele, ba de altele, fiindcă experienţa ţi-a arătat că nu se poate să le capeţi. Prinzi a înţelege atunci că viaţa nu este decît un biet răstimp de împrăştiere a bălegarului şi că strînsul roadelor nu-i treabă de pe lumea asta. Aşa se explică de ce aruncăm de pe buzele noastre uneori: ce-mi pasă mie de asta? drept răspuns la

judecata societății, și avem, oarecare drept să aruncăm această judecată de pe umerii noștri cînd ea ne apasă prea tare.
Ar fi poate mai bine să rup bucăți-bucăți și scrisoarea de față.
Te înțeleg foarte bine că te interesează mult starea femeii; de altminteri, de bunăvoința ta depinde salvarea sa și bunul mers al vindecării sale.
Căci nu trebuie să stai la gînduri; maxima următoare este adeseori de rigoare: dacă vrei un lucru bine făcut, fă-l tu însuți; nu-l lăsa pe seama altora. Asta înseamnă, ai grijă de orice și nu scăpa din vedere întregul. Iată că am avut cîteva adevărate zile de primăvară — de pildă, lunea trecută — de care m-am folosit din plin.
Cei din popor simt foarte puternic schimbarea anotimpurilor. Bunăoară, pentru un cartier ca Geest și pentru mahalale iarna este un prost răstimp, un răstimp supărător și dureros, pe cînd primăvara o dezrobire. Dacă îți încordezi atenția, observi că prima zi de primăvară este socotită drept o bunavestire.
Ți se sfîșie inima cînd vezi ieșind la iveală într-o zi ca asta atîtea chipuri pămîntoase, veștejite, nu ca să facă cine știe ce anume, ci ca să-și dea seama, s-ar zice, că primăvara a venit. Astfel vezi uneori oameni de tot soiul îmbrîncindu-se în piață, în locul unde se află instalat un negustor de șofranel, de ghiocei, de barba-caprei și de alți bulbi înfloriți. Și, între acestea, un funcționar public uscățiv la față, un soi de Josserand purtînd pardesiu negru, jerpelit, cu gulerul soios — ah, ce frumoasă priveliște un asemenea om aproape de niște ghiocei!
Cred că săracii și pictorii au laolaltă însușirea de a cunoaște semnele vremii și schimbarea anotimpurilor, pe cînd burghezii înstăriți nu dau nici o atenție acestor evenimente, ele nu înrîuresc mult starea lor sufletească. Mi s-a părut plină de duh vorba unui muncitor de la terasamente: Peste iarnă sufăr de frig cît și grîul de toamnă.

T 266

... Tocmai fiindcă aș vrea și caut să cultiv o prietenie adevărată, îmi vine greu să primesc fără să cîrtesc o prietenie convențională.
Cînd pe două ființe le leagă o prietenie adevărată, ele nu se supără cu ușurință una pe alta, chiar cînd ajung să se certe. Chiar dacă se supără, se împacă iute. Pe cînd, în prietenia care se lasă în voia convențiilor, dușmănia ia naștere curînd-curînd. Nu ne simțim liberi în ea; chiar dacă dăm frîu slobod sentimentelor adevărate, acestea în cele din urmă produc o impresie neplăcută și ne împiedică să ne dumirim asupra valorii noastre. Convenția atrage după sine neîncrederea și din neîncredere purced uneltirile. Cu prețul unei mai cordiale sincerități, ne-am putea croi o viață mai plăcută.
Ne deprindem totuși cu situațiile de fapt, chiar cînd sînt nefirești. Dacă ar fi cu putință să facem un salt peste treizeci, patruzeci ori cincizeci de ani în urmă, de sigur că ne-am simți mai la largul nostru în acele epoci decît în prezent — vreau să spun, de pildă, că tu și cu mine am fi mulțumiți în ele, în timp ce mă îndoiesc tare dacă peste cincizeci de ani am dori să ne întoarcem în *epoca* noastră. Căci dacă este o epocă de decădere, am fi prea îndobitociți ca să ne mai gîndim cîtuși de puțin la ceva, iar dacă este o epocă de progres, zic: cu atît mai bine.
Nu cred că ar fi absurd să te gîndești că viitorul s-ar putea să ne hărăzească o epocă de decădere. În istoria Olandei se denumește astfel un fenomen decurgînd din lepădarea principiilor și din înlocuirea originalității prin convențional. Cînd olandezii voiesc, izbutesc într-adevăr să se dovedească stăpîni, dar cînd sarea ajunge să pară searbădă, asta înseamnă că se intră în epocă de decădere. Istoria stă mărturie să ne probeze că o asemenea schimbare nu se produce de la o zi la alta, dar că este cu putință într-una.

T 270

... Va trebui totuși să trec prin alte înfrîngeri, fiindcă, după părerea mea, acuarela cere o mare dibăcie și o mare iuțeală în lucru. Ești silit, ca să

dobîndeşti armonia culorilor, să lucrezi pe o hîrtie pe jumătate umedă şi nu prea ai timp de gîndire.
Nu se poate deci să migăleşti cîte-un crîmpei, apoi altul, nu, trebuie să eboşezi aproape în acelaşi timp cele douăzeci ori treizeci de capete. De altfel, iată două vorbe de duh cu privire la acuarele: « Acuarela e ceva diavolesc »; cealaltă este o frază de Whistler, care spunea: « Da, am isprăvit-o în două ceasuri, dar ca s-o pot isprăvi în două ceasuri a trebuit să lucrez ani şi ani ».
... Îţi aminteşti că mi-ai adus astă-vară bucăţi de cretă de munte [1]? Am încercat să mă folosesc de ele în acest timp, dar n-am izbutit. Mi-au rămas cîteva bucăţi pe care le-am întrebuinţat din nou zilele acestea. Aci alăturat iată un crochiu lucrat cu ajutorul acestei crete. Uită-te ce negru cald şi caracteristic am obţinut. Aş dori mult să-mi mai aduci la vară, de pildă.
Acest procedeu prezintă un mare avantaj: bucăţile tari le ţii în mînă cu mult mai uşor cînd lucrezi la un crochiu, decît un creion conté, pe care nu-l poţi strînge bine între degete şi care se fărîmiţează imediat. Această cretă e deci foarte bună ca să lucrezi crochiuri pe afară.

T 271

... Dar ard de dorinţa de a-mi continua lucrul şi de a face noi progrese. Mă îmboldeşte de altfel faptul că Rappard, şi el, e pe cale să facă o mare sforţare — mai ceva decît mai înainte — şi că vreau să merg pe urmele sale, fiindcă noi ne înţelegem bine şi fiindcă am putea să ne ajutăm între noi din ce în ce. El a pictat mai mult decît mine şi a început să deseneze înaintea mea; ne aflăm totuşi aproape la acelaşi nivel. Picteze cît o pofti, însă nu înţeleg să-i cedez pasul în ceea ce priveşte desenul. Aş dori doar ca el şi cu mine să urmăm mai departe pe aceeaşi cale: să pictăm tipuri din popor, scene din cîte o cîrciumă

---

[1] Traducere literală din olandeză: *bergkrijt*. La ce fel de cretă s-a referit Van Gogh? — Chestiunea nu e limpede. Este vorba probabil de un soi de cretă foarte moale, care dă trăsături viguroase, de un negru profund. (Nota ediţiei americane din 1914).

păcătoasă, din vreun spital etc. Va veni să mă vadă zilele acestea şi sper să ne înţelegem asupra unei serii de desene luate din popor, din care vom face nişte litografii dacă vor fi de ajuns de reuşite.

T 272

... Creta asta de munte conţine suflet şi viaţă; creionul conté are ceva lugubru în el. Se prea poate ca două viori să aibă aproape acelaşi aspect, dar cînd cînţi din ele, din una scoţi un sunet frumos, pe cînd din cealaltă nu scoţi nimic.
Creta de munte ţine ascunsă o bogăţie de rezonanţe sau de sunete. Aş fi ispitit să spun că creta de munte înţelege ceea ce vrei să lucrezi, că ascultă în chip judicios şi se supune, pe cînd creionul conté este pasiv, nepăsător şi nu conlucrează şi nu adaugă ceva de la dînsul.
Creta de munte are un adevărat suflet de ţigan; trimite-mi ceva din această minune, dacă nu cumva îţi cer prea mult.

R 30

martie 1883

... Ai cumva portretul lui Carlyle, straşnicul portret din *Graphic*? De acest autor citesc acum *Sartor Resartus* sau filozofia ţoalelor ponosite; în rîndul acestor « ţoale ponosite » el trece toate felurile de formalisme şi, în domeniul religiei, toate dogmele. Ce frumos, ce sincer, ce omenesc. S-a mîrîit mult împotriva acestei cărţi, ca şi împotriva celorlalte opere ale sale. Mulţi îl consideră pe Carlyle drept un monstru. Iată, bunăoară, cîteva vorbe curtenitoare la adresa acelei « filozofii a ţoalelor ponosite »: Carlyle nu se mulţumeşte să lase în pielea goală omenirea, asemenea unui vierme, o şi jupuieşte de piele, pe lîngă aceasta. Şi nimic mai mult! Ei bine, nu e adevărat. Adevărul este că dovedeşte atîta sinceritate încît să nu-i zică piele unei cămăşi. Cît despre mine, în loc de a descoperi în lucrarea sa o tendinţă de a micşora omul — mai trebuie mult pînă la aşa ceva! — sînt de părere, dimpotrivă, că aşază omul mai degrabă la un nivel ridicat în univers. Pe lîngă asta, descopăr în sufletul său dragoste, multă

dragoste de omenire, mai multă dragoste în orice caz decît critici amare. Carlyle a învăţat mult de la Goethe, dar şi mai mult, cred eu, de la cineva care n-a scris cărţi, dar ale cărui vorbe au fost păstrate, deşi el însuşi n-a avut grijă să le aştearnă pe hîrtie — mă refer la Isus, care aşază, înainte de Carlyle, formalismele de tot soiul în rîndul acelor « ţoale ponosite ».

Am cumpărat în săptămîna aceasta o nouă ediţie de *six pence* din *Christmas Carol* şi din *Omul urmărit de stafii* de Dickens (London, Chapman & Hall), cu ilustraţii de Barnard, între ele un mezat de haine vechi. Socotesc drept frumos tot ceea ce e scris de Dickens, mai ales aceste două povestiri; le recitesc aproape an de an, din vremea cînd nu eram decît un puşti şi îmi par într-una tot noi. Barnard l-a înţeles bine pe Dickens. Nu de mult, am văzut nişte fotografii după desene în negru şi în alb de B., un şir de personaje de Dickens, între altele Mrs. Gamp, micuţa Dorrit, Sikes, Sidney Carton şi alţi cîţiva încă.

Unele figuri sînt însemnate cu sigiliul perfecţiunii, foarte importante şi tratate în genul caricaturii. După mintea mea, nici un scriitor nu este într-atîta pictor şi desenator ca Dickens. Personajele sale sînt reîncarnări. Am văzut o imagine, o mică gravură pe lemn de Swain, după Barnard. Un agent de poliţie negru trage după el o femeie îmbrăcată în alb care se apără; îi urmează o ceată de ştrengari. Nu e cu putinţă să se exprime mai bine, cu atît de puţine mijloace, trăsăturile caracteristice autentice ale unei mahalale sărace. Îmi voi da osteneala să găsesc un exemplar pentru dumneata. Nu e decît ceva mic.

Din păcate, n-am izbutit să capăt pentru dumneata reproducerea *Scaunul liber* de Fildes, care mi se făgăduise, ca şi alte cîteva. Individul şi-a adus aminte că le desfăcuse cu preţuri ieftine, acum un an.

Scrie-mi imediat. Îţi urez mare izbîndă în lucrul dumitale, în toate privinţele.

Să nu uit, am o ediţie franceză aproape completă a operelor de Dickens, întocmită sub controlul lui Dickens însuşi.

Parcă îmi aduc aminte că mi-ai spus cîndva că ţi-a fost cu neputinţă să-ţi dai seama în limba originală de toate lucrările lui Dickens, din pricina limbii engleze

a lui uneori complicată, cum e în *Timpuri grele*, să zicem, unde vibrează sonor dialectul minerilor. Dacă vrei să le citeşti în franţuzeşte, ţin la dispoziţia dumitale tomurile pe care le-ai dori. Aş fi bucuros chiar dacă aş putea să dau această colecţie din Dickens în franţuzeşte în schimbul a altceva, dacă ţi-ar face plăcere. Am de gînd să-mi procur încetul cu încetul ediţia engleză Household.

Salutare, cu o strîngere de mînă,

cu totul al dumitale,
VINCENT.

T 273

Dragă Théo,

... Cred că descopăr tot soiul de însuşiri cretei de munte, care îmi pare a fi o sculă minunată spre a exprima aspectele naturii. Dis-de-dimineaţă m-am dus să mă plimb afară din oraş prin păşunea de dincolo de Zuidbuitensingel, unde Maris locuia odinioară şi unde se află rîpa în care se aruncă cenuşa. M-am uitat vreme îndelungată la un rînd de sălcii avînd coroana retezată, sălciile cele mai noduroase, cele mai răsucite şi cele mai zănatice pe care le-am văzut în viaţa mea. Ele mărgineau o postată dintr-o grădină de zarzavat — de curînd săpată — şi se reflectau într-un rîu lat murdar — foarte murdar — unde se şi iviseră de iscoadă fire de verdeţuri primăvăratice. Strălucirea caldă a nuanţelor sumbre şi desluşite ale scoarţei lor brune, zbîrcite şi acel pămînt săpat căruia i se presimţea rodnicia, dacă îndrăznesc să spun, mi-au adus aminte de creta de munte. Anume — fiindcă sper să m-apuc de acest peisaj, de îndată ce voi avea iarăşi dintr-însa.

T 274

... Mi se pare cîteodată că preţurile diferitelor articole pentru desen şi pictură s-au urcat îngrozitor. Într-atît încît mulţi pictori vor fi fiind serios stînjeniţi în executarea proiectelor lor. Unul dintre visurile mele ar fi să avem mai multe instituţii ca *Graphic*, de pildă, unde cine ar vrea să lucreze să poată găsi

toate materialele, numai şi numai să dea dovadă de o măiestrie vădită şi de putere de muncă.
După cum Cadart, odinioară, a dat posibilitatea să graveze acvaforte atîtor artişti care, din pricina cheltuielilor, n-ar fi putut să le lucreze dacă ar fi trebuit să-şi procure cele necesare prin mijloace proprii.
Deşi eu mă bucur de mai multe avantaje decît mulţi artişti, nu-mi pot îngădui să lucrez tot ceea ce aş avea pofta şi curajul să execut. Cheltuielile sînt atît de numeroase, atît de diverse, începînd cu modelele, cu hrana şi cu dormitul, spre a sfîrşi cu penelurile, cu diferitele culori.
Totul parcă ar fi întrucîtva un război de ţesut, în care feluritele fire nu se cade să se amestece între ele. Fără îndoială întîmpinăm cu toţii aceleaşi greutăţi, aceleaşi supărări. Şi tocmai fiindcă toţi acei care pictează sau desenează trebuie să le înfrunte şi riscă să cadă doborîţi de ele, de ce nu sînt dispuşi mai mulţi pictori să-şi dea o mînă de ajutor, ca să lucreze împreună, ca soldaţii de pe aceeaşi poziţie? De ce, mai cu seamă, ramurile artei celei mai puţin costisitoare sînt într-atît de dispreţuite?

R 32

martie-aprilie 1882

Prietene Rappard

... Cred că cea mai mare parte din pictori şi-ar plăti mai multe modele dacă ar avea mai mulţi bani. Totuşi, să le consacrăm toate monezile noastre de 10 centime de care ne putem lipsi!
N-ar fi o treabă acătării dacă ne-am uni sforţările închiriind un local unde modelele şi-ar da întîlnire în fiecare zi, ca la *Graphic* altădată? În sfîrşit, orice s-ar întîmpla, să ne încurajăm unii pe alţii ca să lucrăm după modele şi să ne înduplecăm unii pe alţii — atît cît se pot oamenii îndupleca — să lucrăm nu într-aşa fel încît să le placă negustorilor şi amatorilor de artă obişnuită, ci să năzuim la vigoare bărbătească, la adevăr, la exactitate şi la onestitate.
După capul meu, toate acestea se cuprind în expresia « să lucrezi după un model ». Un fel de piază-rea ne îmbie, se pare, să numim « dezgustător » tot ceea ce se lucrează prin mijlocirea modelului, dar eu cred că

această prejudecată, care nu este imaginară, ci dimpotrivă de-a binelea reală, s-ar cuveni să dispară iute sub loviturile pe care pictorii sînt pe cale să i le tragă zdravăn, doar dacă, evident, aceştia ar fi de acord în această privinţă, s-ar ajuta între ei şi s-ar susţine unii pe alţii şi n-ar îngădui ca numai negustorii să vorbească publicului, spunînd şi ei o dată pentru totdeauna tot ceea ce de mult le stă pe suflet. Cu toate că sînt gata să admit că nu se va înţelege mai totdeauna ceea ce pictorii vor spune despre opera lor, cred totuşi că vor semăna o mai bună sămînţă în opinia publică decît aceea semănată de către negustorii de tablouri şi de către cei din ceata lor după o reţetă, veşnic aceeaşi: convenţia. Aceste gînduri mă conduc fireşte la capitolul — expoziţii. Lucraţi în vederea expoziţiilor. Foarte bine. În ceea ce mă priveşte pe mine nu prea dau într-adevăr mare importanţă expoziţiilor.
Altădată, le preţuiam mai mult decît astăzi Nu ştiu cum se face asta, dar altădată vedeam expoziţiile cu alţi ochi decît acum. Poate că deoarece am avut prilejul să-mi dau seama de ceea ce se petrece în culisele unei expoziţii? Ori n-o fi fiind la mijloc decît o nepăsare din partea-mi, fiindcă prea mulţi se înşală cu privire la rezultatele unei expoziţii? Dar nu vreau să vorbesc mai mult despre asta. Mă voi limita deci să adaug că mie personal, mi se pare mai de folos o asociaţie de pictori legaţi între ei de o dragoste reciprocă, de aceeaşi rîvnă, de o prietenie caldă şi de o adîncă bună-credinţă decît adunarea lucrărilor lor după reţeta expoziţiilor.
Privind nişte tablouri atîrnate unul alături de altul într-o sală, n-aş cuteza să trag concluzia că ar fi luat fiinţă un spirit de înţelegere salvatoare între acei care au pictat pînzele de-acolo. Or, dau mare importanţă uniunii lor spirituale, atîta importanţă chiar, încît cred că importanţa celorlalţi factori nu atîrnă decît de aceasta. Orice s-ar întîmpla, nici un succedaneu, oricît de important ar fi, cînd îl privim izolat, nu-mi pare că ar putea înlocui această uniune. Acei cărora le lipseşte această uniune, n-au pămîntul tare sub picioarele lor. Nu doresc de fel să se isprăvească o dată cu expoziţiile; doresc să se reorganizeze,

sau mai exact, să se reînnoiască şi să se întărească uniunea şi colaborarea între pictori: asta ar avea atîta însemnătate, încît chiar expoziţiile ar putea atunci să ajungă ceva folositor.

T 276

Dragă Théo,

De foarte multe ori, prin descrierile tale, mi-ai dat posibilitatea să arunc o privire asupra Parisului. De data aceasta, îţi dau eu prilejul să arunci o privire pe fereastra mea asupra şantierului năpădit de ninsoare pe de-a-ntregul.

Adaug un crochiu al unui ungheraş al casei. Două efecte dintr-aceeaşi zi de iarnă.

Poezia ne înconjură din toate părţile; a o transcrie pe hîrtie este o treabă care, din păcate, merge mai puţin repede decît a privi.

În legătură cu ceea ce menţionez mai sus, am lucrat o acuarelă, după care am prins acest crochiu. Dar nu mi se pare de ajuns de viu, destul de viguros.

Cred că ţi-am şi scris că am mai găsit în oraş ceva cretă de munte. Datorită acesteia sînt deci în plin lucru. După cît mi se pare, iată într-adevăr momentul cel mai caracteristic din această iarnă, zilele friguroase de săptămîna trecută.

A fost nemaipomenit de frumos datorită zăpezii, cerul îndeosebi părea ciudat. Şi topirea zăpezii aproape şi mai frumoasă.

A fost cu adevărat un model de vreme de iarnă, dacă pot să mă exprim astfel, o vreme de aceea care trezeşte amintiri de demult. Lucrurile cele mai obişnuite capătă un aspect care te impresionează într-atît, încît nu te poţi opri să nu evoci din instinct zilele poştalioanelor, ale trăsurilor folosite de curierii poştali.

Iată alt crochiu mic pe care l-am lucrat visînd la trecut. Înfăţişează pe un om în vîrstă care, poate că sosind cu diligenţa mai tîrziu decît trebuia, a fost nevoit să-şi petreacă noaptea într-un han dintr-un sat. El s-a sculat devreme şi în momentul cînd i se aduce ceea ce comandase, spre a se încălzi, un păhărel de rachiu, achită nota de plată hangiţei (o femeie simplă purtînd scufie de ţărancă). Dar e încă dis-de-dimineaţă, este «crăpatul de ziuă»; urmează a se duce să ia poştalionul; luna străluceşte încă pe cer; pe fereastra din sala cîrciumii se vede zăpada sticlind; obiectele au umbre purtate, fantastice, stranii.

La drept vorbind, acest episod nu-i mare lucru, crochiul nici el; dar şi unul şi celălalt te vor lămuri asupra a ceea ce am vrut eu să spun: anume că totul, în zilele acestea, avea acel nu ştiu ce misterios care te îmbie să mîzgăleşti ceva pe hîrtie.

În sfîrşit, natura întreagă e nespus de frumoasă, o expoziţie în alb şi în negru, datorită acestor efecte ale zăpezii.

Fiindcă sînt pus pe mîzgălit, mai adaug un crîmpei de desen, lucrat foarte în grabă, cu cretă de munte: o fetiţă lîngă un leagăn, tratată cam ca femeia şi copilul despre care mi-ai scris. Într-adevăr această cretă e un material ciudat.

Celălalt crochiu, al unui mic luntraş, a fost lucrat după un desen în care intră mult laviu, în tentă neutră şi sepia. Nu m-aş mira dacă mai nimicul pe care ţi l-am trimis de curînd ţi-o fi părut tot ceva foarte neînsemnat.

Cred că foarte anevoie s-ar putea să-ţi pară altminteri. E ceva supărător că, spre a distinge specificul deosebit al lucrării în alb şi în negru, se impune totdeauna să priveşti cu luare aminte întregul şi nu e cu putinţă totdeauna aşa ceva.

Vreau să spun că este hotărît o deosebire de factură între zece desene şi o sută de desene, de schiţe sau de studii.

Şi, fără îndoială nu din pricina cantităţii — să lăsm la o parte cantitatea — vreau să spun că este în alb şi în negru o anumită dărnicie care îţi dă posibilitatea să desenezi în zece poze diferite o figură care ţi se pare frumoasă, pe cînd în acuarelă, de pildă, nu ai putea fixa decît o singură poză, şi la fel dacă ai picta în ulei. Să presupunem că dintre aceste desene nouă ar fi proaste, îmi place să sper că proporţia dintre bun şi prost nu va fi într-una aceeaşi; ia-o pentru moment drept ceea ce este. Dacă te-ai afla în atelie-

rul meu, cred că n-ar trece săptămînă fără să nu-ți pun sub ochi nu unul, ci o grămadă de studii, și m-aș mira dacă prin acestea n-ai da peste cîte ceva care să-ți placă.
Nici celelalte n-ar însemna pentru asta că ar fi fost lucrate cu totul degeaba, ținînd seama că studiile neizbutite, într-o zi sau alta, vor avea desigur utilitatea lor dintr-anumite puncte de vedere, să slujească la vreo altă compoziție. De asta mă gîndesc eu că venind din nou aici, tu vei afla mai multe prilejuri ca să-mi dai poate un bun sfat.
. . . Țin să-ți mai spun o dată: astfel, după cîte cred eu, în ziua cînd voi fi izbutit să lucrez ceva cum se cuvine, voi afla în alb și în negru o oarecare libertate care îmi va îngădui, după ce voi fi găsit drumul, să produc mult. Firește, nu mă voi putea dispensa de o sîrguință constantă, pe care de altminteri o și pun în aplicare.
Așadar, dacă se va întîmpla ca micile desene în cretă de munte pe care ți le-am trimis să nu fie pe placul tău, cu toate că ți-am urmat sfatul cînd le-am lucrat, asta să nu te descurajeze. Stăruie din nou fără teamă asupra acestui capitol; cît de mai multe ori cu atît mai bine. Află de asemenea că după ce voi fi prins exact ceea se vrei tu să spui, voi fi gata, precum te asiguram mai sus, să lucrez zece ca să scot unul bun. În sfîrșit, cînd vei veni în atelier, vei constata, cred, că am activitate și sper că mă vei considera mai departe drept un om harnic, nu-i așa? că vei înțelege că dacă cineva este de obicei harnic de felul său, ori mai bine-zis cînd lucrul său nu are o destinație oarecare, și că dacă lucrează în mod cinstit, va lucra desigur de două ori mai mult dacă lucrul său ar afla o destinație precisă.
Deci, de asemenea dacă ar fi posibil să facă ilustrații.
. . .Totuși, cred că este la mijloc efectul pe care îl are totdeauna o dragoste adevărată, ceea ce e un lucru măreț. Și cred că se înșală acei care își închipuie că nu gîndești mai limpede (cînd iubești), fiindcă tocmai atunci gîndești mai limpede și lucrezi mai mult. Dragostea este ceva etern. Își poate schimba înfățișarea, dar nu-și schimbă fondul. Și este aceeași deosebire între cineva care iubește și aceeași per-

soană înainte de a iubi, ca între o lampă aprinsă și aceea care nu e aprinsă. Lampa se afla acolo, era o lampă bună, dar ea adaugă acum prezenței sale lumina; își îndeplinește funcția pentru care a fost creată. Ajungi să fii mai liniștit cu privire la atîtea și atîtea lucruri, deci mai bun și de muncă. Cît de frumoase sînt grădinile bătrîne de pe aici! Nu găsesc vorbele prin care să-mi exprim admirația. Și cu toate că Israëls le redă, pot să zic perfect, mi se pare ciudat că atît de puțini artiști își ațintesc ochiul asupra lor. Observ pe-aici, în Haga, și ca să zic așa în fiecare zi, o lume pe lîngă care atîția pictori trec în mod nepăsător și care e foarte deosebită de ceea ce lucrează cea mai mare parte din artiști. Nu m-aș încumeta să spun, dacă n-aș ști din experiență, că unii pictori de figuri trec pe lîngă atîtea subiecte, și dacă nu mi-aș aminti că am trecut și eu pe lîngă ele împreună cu ei; dacă, în momentul cînd o asemenea figură mă impresiona, nu aș fi auzit de atîtea ori spunînd: « Ce mulțime nespălată ! » ori « ce lume de rînd ! » și îndrugînd la vorbe pe care nu te-ai fi așteptat să le auzi din gura unui pictor. Da, asta mi-a dat de gîndit adeseori; îmi aduc aminte, între altele, de o convorbire cu Henkes, care totuși adeseori putea să vadă, și să vadă bine, și care m-a surprins tare. Totul se întîmplă, ca și cum, într-adins, s-ar evita ceea ce este mai serios, mai frumos, în sfîrșit, ca și cum s-ar pune botniță, ca și cum s-ar reteza aripile în mod intenționat.
De asta am din ce în ce mai mult respect pentru unii, în timp ce despre alții, cred vrînd-nevrînd că vor decădea, că vor ajunge sterili dacă vor continua astfel. Boema de altădată era hotărît foarte puternică în această privință fiindcă era productivă. Or, după unii, boema nu face nici o para chioară; însă recunoaște și tu că unii, vrînd să deșarte cana pînă la ultimul strop se pomenesc deodată că le cade capacul peste nas. Să tai capătul ars al mucului unei luminări, fie, dar să pui peste aceasta prea devreme căpăcelul stingătoarei nu e nici o ispravă.
Salutări, cu o strîngere de mînă,

Cu totul al tău,
VINCENT

R 33

(începutul lui aprilie 1883)

Prietene Rappard,

Aş vrea totuşi să-ţi pun o întrebare: ce crezi despre procedeul acesta pentru desenele în negru şi în alb? Lucrezi un desen fie în creion, fie în cărbune. Îl finisezi pe cît e posibil, dar fără să-ţi pese de slăbiciunea şi de imperfecţiunea rezultatului. În cele din urmă, iei pe paletă puţină cerneală de imprimerie, obişnuită, puţin brun, să zicem, ca şi ceva alb — pictură în ulei.

După ce ai amestecat culorile şi cerneala de imprimerie care, în stare naturală, este tot atît de groasă ca smoala, cu esenţă de terebentină (nu cu ulei, evident) începi din nou cu un penel, bineînţeles, desenul primitiv.

Am făcut experienţă nu de mult. Elementul principal din amestec este, neîndoios, cerneala de imprimerie, muiată cu ajutorul esenţei de terebentină (o moi spălînd desenul, dar, lăsînd-o mai densă, poţi să redai cele mai intense nuanţe de negru). Sînt încredinţat că se pot obţine în felul acesta straşnice rezultate. În sfîrşit, îţi voi spune mai mult despre asta în curînd; sînt pe cale să fac cercetări în această direcţie. Desenul la care lucrez acum înfăţişează un bărbat-orfan în picioare lîngă un sicriu, în ceea ce ei numesc « închisoarea cadavrelor ».

Salutare, cu o strîngere de mînă,

cu totul al tău,
VINCENT.

Evident, ai putea face experienţă ca să vezi dacă nu e cu putinţă să simplifici reţeta, folosind numai cerneală de imprimerie şi esenţa de terebentină.

Vorbesc despre cerneală de imprimerie de rînd, nu despre cerneală autografică.

Dacă n-ai la îndemînă, poţi să capeţi din orice imprimerie.

Ştiu din experienţă că cerneala de imprimerie se prinde foarte bine pe partea zgrunţuroasă a acelui soi de hîrtie pentru acuarele (n-are nimic în comun

cu *Whatman torchon)* din care Smulders a comandat în două formate deosebite, formatul mare la 3 florini 75 carnetul.

R 34

(Mai 1883)

Prietene Rappard,

Am primit telegrama dumitale azi-dimineaţă: eram pe cale să pornesc spre dumneata cînd am aflat că ai fost oprit să vii să mă vezi. Gîndindu-mă bine, am renunţat la proiectul meu, zicîndu-mi că medicul se poate să fi fost de părere că vorbitul etc. ţi-ar face rău.

Altminteri, îmi închipui că n-ai fi văzut vreun neajuns ca să vin să-ţi dau bună ziua. După capul meu, nu cred că aşa ceva ar fi putut să-ţi strice. Dimpotrivă, căci constituţia fiecărui artist vădeşte între altele o trăsătură tipică. O slăbiciune trecătoare, nervozitatea sau melancolia provin adeseori din încordarea minţii din timpul lucrului. Dar se produce tot atît de adeseori un fel de reacţie; slăbiciunea se poate să se vindece sub puterea încordării minţii. Cînd te-ai obosit dezbătînd un subiect şi discutînd cu prieteni, izolîndu-te cîtva timp se poate să-ţi facă bine de tot. Nu eşti în situaţia asta, după cît ştiu. Iată de ce aveam de gînd să mă duc să te văd. Dar mi-am zis: în casa lui Rappard este un tată, o mamă, surori, fraţi; servitoare şi servitori, mai ştiu eu ce, care, fără îndoială, veghează la repausul său, dacă medicul i-a prescris să se repauzeze. Dacă te duci la el într-un asemenea răstimp, să-l revezi nu se poate să fie foarte plăcut; este stingherit şi unul şi celălalt. În ceea ce mă priveşte pe mine, vă spun verde că simt uneori foarte desluşit aceste două forţe în mine-însumi — slăbirea şi îndîrjirea, datorate amîndouă unei singure pricini, încordarea minţii la lucru. Am atîta încredere în cea de a doua forţă, nu numai în privinţa mea, ci şi în privinţa celorlalţi încît n-am ţinut seama de sfatul medicului cînd m-am îmbolnăvit, anul trecut, nu fiindcă mi s-ar fi părut poveţele lui proaste, sau fiindcă aş fi susţinut că m-aş pricepe la boală mai bine decît dînsul, ci fiindcă îmi ziceam: trăiesc doar ca să pictez

și nu, în primul rînd, ca să-mi mențin trupul bine sănătos. Adevărul cuvîntului misterios: « Cine își va pierde viața, și-o va cîștiga pre ea» vă sare în ochi uneori.
Ei bine, am fost vindecat mai iute decît alți cîțiva cărora le-a trebuit nu știu cîte zile ca să se vindece de aceeași boală.
Dar, scumpul meu prieten, — îți scriu ceea ce aș fi dorit să-ți spun prin viu grai — fii cumpătat cu puterile dumitale. Înțeleg că nu se cuvine să le cheltuiești cu nici unul dintre lucrurile care nu duc de-a dreptul la ținta dumitale.
Am despre împodobirea cu înflorituri a bisericilor exact aceeași părere ca și despre lucrările decorative. După capul meu, înseamnă să tragi un foc pentru ceva care, la rigoare, merită într-adevăr o descărcătură de pușcă din partea cuiva a cărui cartușieră este bine umplută și care poate s-o umple din nou după ce o golește dar, prietene, nu merită un cartuș din partea unui bun trăgător și care este obligat să fie cu ochii în patru fiindcă multe lucruri depind de grija lui stăruitoare și care, în numele funcției pe care o deține, poartă pe umerii săi mai multă răspundere decît un oarecare.
Ceea ce este îngăduit altora se poate să fie vrednic de condamnat la dumneata, mai binele fiind în acest caz dușmanul binelui. Prin urmare, așteaptă mai binele.
Ești de părerea mea oare în privința răspunderii și a importanței funcției dumitale? N-aș putea s-o afirm cu siguranță. Fiecare dintre noi poate să aibă două puncte de vedere: asupra a ceea ce este și asupra a ceea ce s-ar putea să fie.
În primul caz, cred că nu se poate să ne închidem între cei patru pereți, avînd conștiința împăcată. Într-al doilea, se cuvine să ne dăm seama că o realitate colosală stă atîrnată deasupra capului nostru: noi fiind imperfecți și plini de cusururi, n-avem nici un drept să ne sustragem idealului cu viclenie, ca și de la tot ceea ce tinde spre infinit, ca și cum așa ceva nu ne-ar privi. Am un motiv oarecare să cred că funcția pe care o ai este foarte importantă, ținînd seama de împrejurări. S-ar putea ca părerea

mea s-arunce umbră asupra dumitale. Mă întreb ce voi face? La care părere va adera el, dumneata?
Nu prea e timpul priincios să filozofăm pe această temă. Să trecem la fapte. Doresc tare să te văd peste puțin. De un an n-am mai văzut nimic din opera dumitale. Ce vorbesc? De mai mult de un an, căci nu am avut norocul să văd ceva de dumneata cînd ai venit aici, anul trecut. Pe de altă parte, nici dumneata, ca să zic așa, n-ai mai văzut ceva din lucrul meu, afară de litografii.
Dacă socotești că-i potrivit, mie mi se pare, deci, că ar trebui să cădem la învoială ca să ne vedem în curînd. Îți propun să-mi precizezi ziua cînd aș putea veni să te prind în atelier într-o dimineață. Înțeleg bine că șovăi să vii pînă aici, atîta timp cît scuipi sînge în continuare; să convenim deci să amînăm vizita dumitale pînă cînd așa ceva nu se va mai repeta. Însă, în prima zi de care vei putea dispune după plac, fără a-ți supăra medicul, voi veni să te vizitez de îndată ce voi primi un rînd de la dumneata.
Precum vezi, îți scriu înainte de a fi primit scrisoarea despre care îmi dai de știre în telegrama dumitale. Presupun că ea nu va modifica complet planul meu, poate că îl va definitiva chiar.
Să nu crezi cumva că am vreun dinte împotriva tuturor lucrărilor decorative și împotriva tuturor împodobirilor cu înflorituri; sînt doar adversarul lor din pricina împrejurărilor în care trăim în zilele noastre în Olanda. Nu văd că ar fi vreo pagubă dacă un oarecare prisos de forțe s-ar pierde cu lucrul acesta, într-o epocă de multă energie, dominată de un spirit viguros și de un imbold de renaștere. Dar văd un mare păcat într-un răstimp, cînd entuziasmul și energia directe nu domină starea de spirit generală, mai ales la cei tineri. Așadar, cine se simte dotat de energie s-o concentreze; e un timp de veselie, dar e și un timp de strășnicie. E necesar să nu împărtășești această liniște, fiindcă tot ceea ce înfățișează convenția are trecere deocamdată — și s-ar putea să ne conducă la o epocă a perucilor, adică la un răstimp cînd lași să rămînă toate așa cum le-ai găsit.

Dar într-o epocă de decadență, nu de înfrumusețare cu înflorituri, vă rog; e de preferat deci să cauți unirea strînsă cu moșnegii care au slujit în garda lui Napoleon și să treci cu vederea prezentul.
Prietene dragă, unele gînduri îmi frămîntă mintea, luînd-o înaintea treburilor personale sau a greutăților intime. Dacă sînt dornic să stau la taifas cu dumneata, nu greutățile vieții intime îmi insuflă această dorință. Astfel, te-am ținut în curent cu unele chestiuni înainte de a ajunge să-ți mulțumesc pentru ajutorul pe care mi-l pui la dispoziție. El îmi aduce liniștea și mă cruță să fac atîtea încercări de care mi-e silă. Îți mulțumesc pentru el. Dar, la drept vorbind, îmi displace să vorbesc despre treburile personale cînd mintea mi-e absorbită de considerații generale.
Va fi la fel fără îndoială cînd voi veni să te vizitez. Nu pot totuși să-ți ascund că nu văd viitorul în roz nicidecum; mă îndoiesc tare că îmi va fi cu putință să împlinesc ceea ce am de gînd să fac. Aș vrea să discut cu dumneata în această privință, ca să-mi luminez căpățîna. Mi se pare că pot spune că dumneata apreciezi opera mea; sfaturile dumitale s-ar putea să-mi fie foarte folositoare într-anumite împrejurări, bunăoară, spre a mă ajuta să alcătuiesc un tot unitar definitiv al diferitelor mele studii. Am multe studii acum; două-trei compoziții mai impunătoare trăiesc nedeslușit în mintea mea, dar e probabil că le voi afla elementele de căpetenie în colecția mea de studii.
Fiindcă părerea dumitale are importanță în ochii mei tocmai de aceea este necesar ca să știi mai mult sau mai puțin din ceea ce gîndesc eu. Îmi place să cred că ai o deșteptăciune de ajuns de cuprinzătoare ca să pricepi punctul meu de vedere, chiar dacă nu-l poți adopta cu totul.
Potrivnic unei tendințe noi, nu sînt în nici un caz aceleia a lui Israëls, a lui Mauve, a lui Maris. Nu, aceasta este cea mai bună, după mine, dar alta i-a fost premergătoare care, deși îi seamănă, îi este cu totul opusă, la drept vorbind. De pildă, V. d. Weele este mai serios, a înțeles care este calea cea bună.

Duminica trecută am cercetat cu de-amănuntul studiile sale.
Or, cred că și dumneata ai apucat pe o cale bună, deși nu știu dacă nu se abate uneori spre tendința despre care am pomenit mai sus. Sînt gata să retractez această părere, dar nu e mai puțin impresia mea. Ei bine, eu de asemenea, caut calea cea mai bună, care mi se pare că este aceea a lui Israëls, a lui Mauve și a lui Maris. Nu știu dacă am făcut progrese în această direcție, și, mai puțin încă, ce progres voi face în viitor, dar pînă acum am lucrat cît am putut mai bine și voi lucra la fel mai departe. Aceste spuse, e departe de mine gîndul, tot atît de departe cît Nordul de Sud, să mă ridic, într-un fel pedant sau cu un ton pedant împotriva lucrărilor dumitale de decorare. Dar, aflîndu-mă eu însumi în căutare de ceva adevărat, cinstit și serios, îți spun asta cu deplină sinceritate, nu fiindcă am și găsit ceea ce caut, ci întrucît caut eu însumi.
Cred că noi — nu numai dumneata, ci eu cît și dumneata — avem datoria să ne ferim să ne devotăm pînă la jertfirea de sine lipsei de concizie și de claritate, ca să țintim la concentrare și la vigoare. Pe cuvînt, despre practică și nu despre teorie, sau despre filozofie aș dori să îți vorbesc cînd mă voi duce să te vizitez acasă la dumneata. O să fiu prozaic întocmai ca o dimineață de luni în raport cu practica.
Îmi scrii în legătură cu o ilustrație frumoasă de Howard Pyle din *Graphic*. Dacă vrei să te referi la compoziția care amintește de Terburg sau de Nicolas Keyzer — *Penn și colonizatorii* m-a impresionat și pe mine atît și atît de în bine încît am comandat acel număr. Da, este al dracului de frumoasă! Am cumpărat un număr din *London News*, de asemenea ca să am o reproducere după King — niște muncitori într-un vagon din *Underground*[1].
Am și subscris la *Salonul 1883* de Dumas, al cărui prim număr a apărut și costă 1 franc. Va fi complet în douăsprezece fascicule lunare.
Îmi pare rău tare, la urma urmelor, că n-ai venit, dar nu e vina dumitale.

[1] Metrou.

Pînă acum am stat la gînduri dacă să mă duc la dumneata, pentru seriosul motiv că multe persoane preferă să nu mă vadă şi pentru că, în general, şovăi să fac vizite. Asta se explică în parte prin aceea că am adăpostit la mine pe femeia cu cei doi copii şi se consideră că nu se poate avea relaţii cu mine din motive de respectabilitate. Pentru că mi-ai spus ceea ce gîndeşti dumneata pînă una alta, şi că nu ţii isonul celorlalţi, mi se pare că şovăielile mele nu mai au nici un rost de acum înainte.
Iată atitudinea pe care am adoptat-o: cînd careva se fereşte de mine din această pricină, nu mai caut să fiu împreună cu el; prefer să nu mă duc acolo unde s-ar putea să supăr prin prezenţa mea. Cu atît mai vîrtos cu cît înţeleg un pic, un pic, un pic, fireşte, un piculeţ, prejudecata acelora care ţin să se mărginească ori îşi dau osteneala să se mărginească doar la convenţiile sociale şi pe care sînt în stare să-i apreciez la valoarea lor adevărată; socotesc pe aceşti oameni drept nişte bicisnici, nu ţin să mă lupt cu ei şi în nici un caz să-i atac. Credincios acestui punct de vedere, fac mari economii de cartuşe. Or fi fiind oare acestea apucături de om prea pedant?
Cît despre dumneata, acceptă-mă aşa cum sînt şi să convenim că îmi vei da de ştire cînd se va putea să mă duc la dumneata acasă, fără să contravin prescripţiilor impuse de medicul dumitale.
Cu o strîngere de mînă în gînd, cu totul al dumitale,

VINCENT

Nu admit că un pictor nu poate sau nu e dator să facă altceva decît să picteze. Vreau să spun că dacă mulţi consideră că a citi cărţi sau a întreprinde ceva de acest soi înseamnă o pierdere de timp, sînt de părere, eu, că în loc de a lucra mai puţin şi mai puţin bine din pricina asta, lucrezi mai mult şi mai bine, numai să-ţi dai silinţa să te instruieşti în mod egal în domenii care se leagă direct de pictură şi că punctul de vedere pe care îl adoptăm şi concepţia noastră despre viaţă sînt în orice împrejurare de o mare însemnătate în ceea ce priveşte lucrul nostru şi îl înrîureşte puternic.

Cred că cu cît iubeşti mai mult, cred, cu atît desfăşori o mai bogată activitate; căci n-am vrut să consider vreodată drept dragoste, o dragoste care ar fi numai şi numai simţămînt.
Coletul cu gravuri pe lemn pe care ţi l-am expediat îmi place să cred că îţi va face plăcere. Cînd vei avea prilejul, trimite-mi-le îndărăt deodată cu toate cele aflate la dumneata mai de mult, le voi da lui V. d. Weele. Le-am triat cu încordată atenţie şi atît cît mi-a stat în putere să le verific, sînt tot ceea ce am în două exemplare. Am adăugat şi cîteva gravuri franceze.
Cît despre celelalte, le vom verifica împreună cînd vei veni cîndva, mai curînd ori mai tîrziu.
Va trebui atunci să cercetez şi numeroase reproduceri pe care din păcate, nu le am în dublu exemplar. Sper că îţi vor plăcea.
Scrie-mi cît mai curînd cu putinţă.

R 35

(Mai 1883)

Prietene Rappard,
Întorcîndu-mă acasă dau de cartea poştală a dumitale, sosită azi-dimineaţă la cîteva clipe după plecarea mea. Aflu din ea că ai avut şi dumneata o întîlnire astăzi după amiază, pe lîngă aceea de azi-dimineaţă cu modelul. Îmi pare rău că nu m-ai încunoştiinţat; dacă mi se cerea, s-ar fi putut să mergem împreună acolo.
În privinţa celorlalte, nu consider de fel drept un lucru de nimic plăcerea de a fi văzut opera dumitale şi sînt bucuros de a-ţi fi făcut o vizită, dat fiind că nu ţi-am zădărnicit nici un proiect.
Dacă s-ar fi întîmplat aşa, n-ar fi fost din vina mea fiindcă nu primisem scrisoarea dumitale. Am dat de ea aici la întoarcerea mea.
Îţi repet că opera dumitale mi se pare foarte-foarte izbutită. Mai ales schiţa după torcătoare; este foarte izbutită, mă auzi? E o adevărată torcătoare.
Regret că n-ai lucrat un desen în cărbune din *Decoratorii de geamuri de fereastră*. Aş vrea să-ţi sugerez să lucrezi unul. De ce? Fiindcă, fără nici o îndoială,

dacă pînza e frumoasă, desenul în cărbune nu ar produce o impresie mai puțin bună și ar da o expresie mai autentică și desăvîrșită.
Pe de altă parte, « negrul și albul » sau « luminosul și întunecatul » unui desen în cărbune are un farmec unic în felul său și dă prilejul în același timp să se lucreze reproduceri, pe cînd mi se pare că după o fotografie a pînzei dumitale n-ar ieși mare lucru, din pricina albastrului, care ar ajunge o pată albă.
Capetele dumitale de orbi (studii) mi se par minunate. Vrei să cădem de acord în principiu să ne mai vizităm încă o dată pînă la sfîrșitul anului?
Iată un pasaj din Dickens care, după mine, exprimă foarte bine cele ce se petrec în mintea unui pictor de figuri în timp ce lucrează:
« *Am închinat scrisului acestei povestiri multe ceasuri de muncă preț de doi ani; ele or fi fost foarte prost folosite dacă meritele și metehnele sale ar fi urmat să apară înainte de sfîrșitul lecturii. Dar cum nu este nesăbuit să gîndești că am împletit firele țesăturii cu atenție și cu stăruință mai încordate decît oricare cititor va putea să le împletească, în cursul aducerii la cunoștință, nu este nesăbuit nici să pretindem să fie judecată în totalitatea ei și după ce va fi terminată de citit*». (Din: Prefața la *Micuța Dorrit)*.
Ce frumoase vorbe! Iată, prietene, cum trebuie să apreciem un pictor de figuri, în totalitatea operei. Astfel te-am văzut astăzi, și simpatia mea pentru dumneata a fost consfințită.
În ceea ce te privește pe dumneata, apreciază-mă în continuare și pe mine, în totalitatea operei — cei mai mulți dintre ceilalți nu apreciază astfel.
Îmi place foarte mult că în atelierul dumitale se văd cărți de Hugo, de Zola, de Dickens — cărți scrise de pictori de figuri. Îți voi trimite spre citire *Pățania unui țăran* de Erckmann-Chatrian. Revoluția franceză constituie subiectul principal și Constituția din 1789 este considerată drept evanghelia modernă, nu mai puțin sublimă decît aceea din anul întîi din era noastră. Nu înțeleg să fii pictor de figuri și să nu apreciezi cărți de acest soi. Am impresia vidului cînd în atelierele pictorilor de figuri nu văd cărți moderne. Îmi închipui că dumneata gîndești la fel.

Am uitat să iau cu mine *Greva minerilor* de Roll pe care o ai în dublu exemplar, mi se pare? O și am, dar aș fi dat acest exemplar lui V. de Weele; între noi fie vorba, cred că are foarte mare nevoie să contemple compoziții de ale străinilor, am impresia că e cam copleșit de prejudecăți olandeze, deși s-a eliberat de ele ca să picteze marea sa pînză.
În legătură cu cerneala de imprimerie, vreau să-ți mai spun ceva: împrăști-o, întinde-o la noroc, fără să ai vreo grijă, peste o bucată de hîrtie sau peste un vechi studiu, fie și numai ca să vezi efectul. Dar să nu te dovedești cumpătat cu esența de terebentină. Sînt încredințat că vei trage multe foloase din această experiență. Studiul dumitale la care ți-am servit drept model mi-a făcut o foarte bună impresie după ce s-a uscat, dar îmi închipui că ar fi reușit mai bine dacă i-ai fi preparat un fond în cărbune.
Și altceva: încearcă, așadar, să speli cu un penel și cu apă un crochiu în creion litografic.
Dacă vrei să-ți dai osteneala să faci niște experiențe cu cerneala de imprimerie, vei ajunge la unele descoperiri foarte folositoare și foarte practice — probabil că mai ceva decît mine și mai bune.
Cît sînt de frumoase ilustrațiile de Lhermitte, de Perret, de Bastien-Lepage pe care le ai dumneata! În locul dumitale aș lucra mai multe capete de acelea frumoase ca orbii. Voi încerca și eu într-o bună zi, cu un creion mai ascuțit.
Cu bine. Cu o strîngere de mînă,

Cu totul al dumitale,
VINCENT.

T 290

Dragă Théo,

Nu mă pot stăpîni să nu-ți împărtășesc cîteva idei care mi-au venit în cap gîndindu-mă la o expresie ca « un porumbel domestic » (unul dintre acele momente din viață, pictate de Correggio). Așa ceva nu prea durează, dar bine că nu durează. E bine de asemenea că îl putem trăi, cunoaște și a nu-l da uitării — dar durează, în înțelesul că întristarea

cumplită (deşi se aşază — cred eu — în străfundul tainic al sufletului omenesc) face loc unei stări mai normale. Astfel, de pildă, femeia este parcă o cloşcă trăgîndu-şi puii după ea. Cu deosebirea că o cloşcă este o vietate încîntătoare. Dragul meu, am fost azi-dimineaţă într-o mahala, la o femeie bătrînă (trebuia să vorbim despre modele şi despre poză), care a crescut doi copii naturali ai fiicei sale, ca să zic aşa o întreţinută. Am fost impresionat de mai multe amănunte, mai întîi de starea de părăsire a bieţilor puşti, cu toate că bunica lor face tot ceea ce e cu putinţă şi că alţii sînt şi mai bătuţi de soartă; am fost adînc mişcat de abnegaţia acestei bunici şi mi-am zis că noi ceştilalţi, bărbaţii, nu trebuie totuşi să rămînem mai prejos cînd o femeie bătrînă întinde mîinile sale zbîrcite după o asemenea milostenie. Am zărit-o pe mama lor care trecea năprasnic, ca o vijelie: era o femeie cu veşminte neîngrijite şi rupte, cu părul încîlcit, nepieptănat.

Dragul meu, mi-am zis atunci că este o diferenţă totuşi între femeia cu care eu trăiesc — astfel cum este ea acum şi cum a fost acum un an, cînd am întîlnit-o — şi aceasta; la fel ca şi între copiii din mahala şi ai săi. Oh! cînd nu scăpăm din vedere de fel realitatea e clar ca lumina soarelui că se cuvine să avem grijă de ceea ce s-ar veşteji şi s-ar usca fără noi. Nici o judecată asupra neajunsurilor şi asupra necuviinţelor acestui interes nu ţine piept realităţii lucrurilor. Mai cu deosebire, în ceea ce mă priveşte pe mine, multe neajunsuri se îndulcesc tocmai fiindcă meseria mea trage folos dintr-însele, chiar dacă am şi dacă trebuie să mai am multe greutăţi de învins, între altele în domeniul bănesc. În situaţia mea, săracul poate să fie uneori prietenul săracului şi nu e rău să întipărim în mintea femeii şi a copiilor gîndul de a pune în practică tendinţa de a economisi, şi în aceea a bărbatului de a lucra din greu.

Cred că tu, tu vei avea de luptat, ca toată lumea, împotriva unor greutăţi de alt soi — se ivesc în orice viaţă de om. Cată să te pregăteşti, în chip serios, să descoperi puţin cîte puţin tot alte trăsături în sufletul femeii de care te ocupi, adică în

firea ei. Ca să vorbim fără înconjur, ea poate că îţi va înşela speranţele şi îi vei spune: Cît te-ai schimbat! Ea îţi va răspunde cu aceleaşi vorbe. Dacă nu vă veţi zborşi unul la altul în ciuda acestei schimbări reciproce, dacă te vei deprinde să înduri unele lucruri de ale ei şi dacă ea se va deprinde să îndure altele de ale tale, dacă vă veţi fi deprins şi unul şi celălalt să nu vă supăraţi pentru orice fleac, veţi fi făcut un mare pas înainte, după capul meu.

Vezi tu, de asemenea momente primejdioase nimeni nu se poate feri; asemenea momente primejdioase unesc şi mai strîns pe unele perechi, dar dezbină pe altele, ceea ce este foarte supărător. Pe scurt, nu-i uşor să duci lucrurile bine pînă la capăt.

În situaţia mea, bunăoară, mi s-a întîmplat să mă bucur, în cursul acestor momente primejdioase, că au fost copii. Asta îngăduie să se desluşească mai limpede făgaşul datoriei. În ceea ce o privea pe femeie, ca şi în ceea ce mă privea pe mine.

Vezi tu, un bărbat n-are un prieten mai bun decît datoria sa; deşi aceasta este adeseori un stăpîn aspru şi violent, atîta timp cît se află în slujba sa, nu se prea expune prăbuşirii depline.

Cred că tu vei avea de susţinut o luptă mai aprigă decît cea de mijloc. Întemeiez această ipoteză pe amănuntul că femeia face parte din ceea ce e obiceiul să numim clasele inferioare ale societăţii. Ceea ce va zice despre ea — cunoşti de ajuns de bine părerea lui ca să nu mai fiu nevoit să o repet — este, admit, în mod sigur adevărat, în orice caz din mai multe puncte de vedere. Totuşi, în unele situaţii, ca de pildă într-a ta, este vorba să se salveze o viaţă şi atunci nici Pa însuşi n-ar mai şti ce hotărîre să ia, sau, mai precis, cred că la urma urmelor inima lui ar intra în acţiune ca să aplece talerul balanţei. *Eu votez în favoarea vieţii.* Ah! uite, mi se întîmplă să mă întreb dacă stau la îndoială: ţi-ar plăcea să fii judecătorul care pronunţă o sentinţă de condamnare la moarte? Am acelaşi răspuns întruna la această întrebare: nu, sînt o dată pentru totdeauna adeptul suprimării pedepsei cu moartea, legale sau altminteri, a excomunicării şi a altor pedepse capi-

tale. Avem menirea să păstrăm viața, să o respectăm, chiar dacă societatea ne nedreptățește și dacă alegerea noastră nu se întoarce în profitul nostru.
Dragule, îți scriu rîndurile acestea ca să te asigur de afecțiunea mea, nu numai dacă lucrurile ies bine, ci și dacă ies prost.
Nu se cuvine să tragi concluzia din scrisoarea mea că lucrurile mi-au ieșit prost, căci motivele de recunoștință nu-mi lipsesc, cu toate că s-au ivit în cale multe necazuri mărunte. Întrevăd ca și tine latura « periculoasă » a unei asemenea situații — în ceea ce te privește pe tine. Nu este decît un început — și aș ține să-ți aduc la cunoștință o dată pentru totdeauna, părerea mea: sînt părtașul ideii de a salva viața unei femei necunoscute, chiar fără să știu de mai înainte ce va ieși din ea mai tîrziu, nici cum se va dezvălui.
Nu voi fi deci nicicînd din rîndul celor care zic: Nu s-ar fi cuvenit să faci una ca asta. Această sentință va oglindi mai tîrziu părerea generală dacă, din păcate, lucrurile nu vor ieși bine.
Îți scriu apoi scrisoarea de față ca să-ți spun cît socotesc eu că e de dorit să aveți un copil. Vei constata atunci că cea mai mare parte din oameni consideră deopotrivă copilul drept un neajuns, dar nu sînt de părerea asta, chiar dimpotrivă. Cred că totul s-ar putea aranja pentru ca să nu te compromiți în ochii societății. Să presupunem că te-ai afla în fața alternativei de a te compromite sau de a o părăsi. Și în această situație, te-aș aproba dacă ai zice: *Votez în favoarea vieții*, dacă ai respinge orice compromis, ținînd seama că viața omenească trebuie să fie salvată. Îți spun aceasta ca prevedere a oricăreia dintre soluțiile extreme, dar dacă se poate trăi în bună înțelegere cu toată lumea fără să o nedreptățești, — alege iute și degrabă această soluție.
În sfîrșit, nu-i de prisos să înșir toate acestea, cînd îmi vine în gînd, de pildă, că Pa mi-a mărturisit cîndva: E de-a pururi oarecare imoralitate în comuniunea cu o femeie de inferioară stare socială. (Sînt de părere că nu-i adevărat, căci nu văd nici cea mai slabă legătură între starea socială și moralitatea

cuiva: starea socială se referă la societate, și moralitatea este în legătură cu Dumnezeu.) Ba și mai mult: Nu-ți sacrifica situația de dragul unei femei. Dar aceste vorbe nu sînt vrednice să fie luate în seamă, de vreme ce o viață omenească se află într-o situație critică.
Totuși Pa nu este un fanatic; poate să se dovedească foarte cumpănit în judecata lui.
Poate că îți vei atrage dușmănia unor persoane; dar împotriva atîtor altora care, din principiu, nu leagă nicicînd decît relații fără importanță, cred că nimeni nu regretă că a umblat după o unire strînsă și trainică.
Unirea trainică aduce o adîncă pace lăuntrică; este în armonie cu natura, pe cînd acei care încearcă să se sustragă consecințelor comuniunii cu femeia înfring legile morale veșnice. Bărbatul care își pune viața în armonie cu legile naturii și cu morala colaborează prin însuși acest fapt la îndreptarea, la dezvoltarea și la instaurarea din nou a anumitor lucruri care sînt zdruncinate în societatea modernă. O unire trainică se dovedește cu adevărat adeseori că este un izvor de vigoare și de activitate reînnoite. Îți pierzi din ocrotitori, dar îți sporești vigoarea; te menții, la urma urmei.
Știi tu care este primejdia de temut, o primejdie pe care mi-o închipui mai bine acum decît înainte vreme? Cînd este vorba să interpretezi ceva, nu numai interpretarea ta are însemnătate, mai este și aceea a femeii care trăiește alături de tine. Cît despre tine, tu vei rezista dîrz, de nezdruncinat, înrîuririlor din afară, dar femeia poate că își va pierde cumpătul ușor în fața ostilității unor persoane. Ea poate că se va arăta dușmănoasă ca și persoanele mai sus menționate și va zice: Nu, asta nu merge, este cu neputință — atunci cînd treaba e pe cale de a se înfăptui, chipurile.
În sfîrșit, se prea poate ca femeia să se schimbe mult, în urma ciocnirilor pe care le-ați avea și cărora le-ar ține piept. Ea poate să iasă bine sau să iasă rău, după felul ei de-a înțelege lucrurile; vîslind împotriva curentului, felul ei de a fi poate cîștiga sau pierde.

Ei, da, nevoia de a retrograda este o trăsătură caracteristică a femeilor.
Dar fiindcă femeia ta se pare că are o oarecare provizie intelectuală și că are puțină cultură, cred că este îndoit de vrednică de încrederea ta.
Are o minte luminată; dacă ar fi fost, de altfel, mulțumită de soarta-i și puțin pretențioasă în ceea ce privește nevoile ei, nu cred că cele pe care le-am spus mai sus ar fi de temut. Dacă este în stare, pe deasupra, să vîslească împotriva curentului un oarecare timp, energia ei nu va putea decît să crească. Prin urmare, mult curaj!
Cît despre starea mea bănească, recunoaște că într-adevăr am nevoie de banii tăi, de oricît de puțin te poți tu lipsi — am nevoie ca de aerul pe care îl respir, și producția mea de ei depinde. Pe de altă parte, nu cred că se cuvine din conștiinciozitate să nu vrei să depui stăruințe ca să-mi recomanzi opera, căci cred că pot să te asigur că nu merg la o înfrîngere și că îi vom găsi oarecari prieteni. La rîndul meu, i-am scris lui C.M. ca să-ți ușurez sarcinile, dar în silă, trebuie să mă crezi; în altă privință, îți sugerez să scrii tu cîteva cuvinte lui Tersteeg, ca să-i spui ce desene mari am pe șevalet. O, dacă Mauve ar trece pe-aici acum, poate că aș putea, da, poate că aș putea să lucrez niște tablouri; cred că studiile și compozițiile sînt de ajuns de temeinice ca să ducă la o pînză. Dacă aș avea un mijloc de trai, n-aș fi constrîns să mă desfac de ele, aș păstra toate lucrările mele ca să alcătuiesc un tot unitar impunător. Să știi că ard de nerăbdare să te văd iarăși; sînt încredințat că îți vei da seama, frate, că sinceritatea ta și devotamentul tău pînă la jertfirea de sine au dat roade și vor da și mai multe. Asta nu exclude să am nevoie de bani ca să fac față cheltuielilor.
Chiar dacă nu izbutim să vindem aceste desene, îmi închipui că îmi vor da posibilitatea să-mi creez noi legături și poate să mă împac și cu C.M., cu Tersteeg sau cu Mauve. Cu bine, cu o caldă strîngere de mînă,

cu totul al tău,
VINCENT.

Doresc să-mi trimiți cît de mult ți-o sta în putință un material mai mult și mai bun decît de-obicei, fiindcă mi-ar plăcea să lucrez mai vîrtos în zilele viitoare, înainte de vizita ta.
Mă încînt cu speranța să mai fac un pas înainte în așteptarea ta, întrucît creionul litografic mi-a și asigurat cîteva rezultate care întrec în vigoare și în calitate desenele de mai înainte. Încă o străduință strașnică; presupun că vor putea și vor vrea să-mi încredințeze atunci o lucrare cu ilustrații. Cu toate că e un meșteșug care la prima vedere n-are strălucire, sînt născut ca să-l exercit; are să-mi placă și mă simt în stare să mă disting într-însul.
Am o mare poftă să m-apuc încă o dată de un laviu pe pînză; îl voi lucra înainte de a sosi tu aici. Să nu care cumva să-ți închipui că renunț să pictez pînze sau acuarele. Sînt ferm decis să dau un asalt în această direcție; dar tot desenul constituie baza oricărei lucrări; timpul pe care îl închin desenului nici vorbă că ar fi pierdut, dimpotrivă.
Nu e cu putință să se împiedice « imaginile de viitor », să nu se formeze de la sine. Chiar dacă ești convins că e cu neputință să prevezi cu siguranță și cu precizie. Cele ce mi-ai scris s-ar putea să aibă oarecare înrîurire asupra carierei mele. Cine știe dacă, în urma acestei întîmplări, nu ne vom vedea cumva mai adeseori?
Pe scurt, venirea ta aci capătă în ochii mei o îndoită însemnătate. Voi încerca să mai fac unele salturi înainte — dacă ți-e cu putință dă-mi din nou o mînă de ajutor.
Sînt încredințat că ne-am înțelege mai bine dacă ai duce o viață de familie. Mi se pare că am putea să ne într-ajutăm mai mult.
Prevăd că vei avea necazuri. Dacă îmi stă în putere să lucrez mai bine, astfel încît munca mea să ne aducă bani, îmi voi îndoi sforțările.
Dragostea aduce fericire, cu toate că societatea se crede obligată să pună la îndoială așa ceva. Fericirea constă într-aceasta: cînd lucrezi cu dragoste ajungi să treci peste o anumită măsură și ești mai puțin bîntuit de temeri. Va să zică dobîndești mai multă liniște sufletească. Te deprinzi să nu te dai

bătut. Orice s-ar întîmpla — fie că este, fie că nu este în folosul tău în societate — eu cred, frățioare, că tu n-ai avea decît de cîștigat dintr-asta, la urma urmei. În consecință, binecuvîntez tot ceea ce vei face. Să știi că din adîncul inimii fac urări pentru ca femeia pe care o îngrijești să-și restabilească sănătatea și să fie salvată.
Da, e o treabă pasionantă să salvezi o viață! Poate că vă va aduce o mare fericire, ție și ei. Puteri tainice, energia și vitalitatea se dezvoltă. Îți mulțumesc încă o dată pentru scrisoarea ta.

T 293

Dragă Théo,
Îți amintești că ți-am scris acum cîtva timp: « Stau jos în fața a două mari șasiuri neîntrebuințate și nu știu încă anume ce voi pune în ele ? »
Ei bine, de atunci, pe o pînză s-a ivit o grămadă de gunoi și, zilele acestea am înaintat puțin și la a doua, care în cele din urmă va ajunge să înfățișeze o grămadă de cărbune, așa cum o văd pe terenul din Rijnspoor pe fereastra atelierului meu. Sînt acolo mormane de huilă, oameni care vin și se duc de jur împrejur; și oameni de rînd care sosesc, împingînd la roabe, ca să cumpere un sac de cărbune; scena într-unele zile este foarte însuflețită. Iarna, mai ales, pe zăpadă, a fost tare frumos. De îndelungă vreme mă gîndeam la acest desen, și, nu de mult, într-o seară, mi s-a părut că toate sînt desăvîrșite: și am făcut o schiță. N-am schimbat de altminteri cine știe ce din ceea ce pusesem într-acea zi, în ceea ce privește liniile mari ale compoziției. Am găsit la fața locului un bărbat care s-a urcat pe mormanul de cărbune, s-a mișcat postîndu-se cînd ici, cînd colo, ca să pot vedea eu proporția figurii în diferite locuri. Am lucrat de atunci mai multe studii de personaje în folosul acestui desen, deși figurile din el trebuie să fie mai degrabă mărunte.
În timpul cînd lucram la aceste studii planul a început să mi se contureze în minte: al unui desen și mai mare, la scosul cartofilor. Poate că vei descoperi într-însul ceva, îmi trece prin minte. Ca peisaj, aș vrea un teren întins, cu o redusă perspectivă

a dunelor. Figurile ar avea o înălțime de aproape un picior[1] și compoziția, în lărgime, de două ori înălțimea. În față, într-un colț, niște femei îngenuncheate adună cartofi și alcătuiesc un *repoussoir*[2].
Într-al doilea plan, un șir de săpători, bărbați și femei. Trebuie să cumpănesc perspectiva terenului într-așa fel, încît, în colțul desenului opus aceluia unde femeile adunătoare de cartofi stau aplecate, să găsesc unde să așez roabele.
Ei bine, afară de figurile de femei în genunchi, aș putea de pe acum să-ți arăt celelalte figuri, în mari studii. Mi-ar plăcea să încep să lucrez la acest desen zilele-acestea. Terenul aproape că-l am în cap. Voi căuta un frumos ogor de cartofi, după placul meu; voi face studii în vederea marilor linii ale peisajului. La toamnă, cînd are loc scosul cartofilor, desenul va trebui să fie lucrat pînă în ultimele amănunte, cel puțin ca schiță înaintată; nu mi-ar mai rămîne atunci decît să descopăr valorile și să dau gata totul. Am văzut această scenă aici, anul trecut, și mai înainte, în Heike, unde a fost minunată; și încă înainte de anul trecut, în Borinage, unde scosul cartofilor se făcuse de către mineri. Proiectul a avut deci timpul să se desăvîrșească în mintea mea.
Figurile ar trebui să fie astfel încît să fie adevărate, oriunde le-ai plasa; mai mult decît un studiu de costume.
Ei bine, această hîrtie albă mă chinuiește mai presus de toate și, pe lîngă studiile isprăvite, mai caut fără încetare altele noi, în folosul acestui proiect. Șiragul de săpători ar trebui să fie o aliniere de figuri sumbre doar la prima înfățișare, sau văzute de departe. Dar, în realitate, foarte migălos lucrate și deosebite ca tipuri și ca atitudini. De pildă, un adolescent simplu de tot alături de unul dintre acei bătrîni, foarte caracteristici, din Scheveningue, într-un costum cu petece albe și întunecate, avînd o veche pălărie cu fundul înalt, de un negru tulbure, care se

---

[1] O treime de metru.
[2] *Repoussoir* — ton viguros de culoare, plasat în partea din față a tabloului pentru ca celelalte obiecte din tablou să pară mai îndepărtate.

poartă pe ceafă; sau chiar o femeie scundă, robustă, cuviincios îmbrăcată în negru, în fața unui înalt cosaș de pe lîngă frontieră cu pantaloni albi, cu bluză albastră palidă și cu pălărie de paie, avînd țeasta cheală, lîngă o femeie mai tînără.
Asemenea idei îmi vin în cap opunînd unele altora studiile pe care le-am și isprăvit. Vom vedea. Orice s-ar întîmpla, am cumpărat de la Laarman un șasiu mare (șasiu al unui vechi tablou), am întins hîrtia pe el; și din zi în zi proiectul mi se precizează. Dar e al naibii de greu să dai peste figurile care vor ședea bine, care se vor opune, una alteia, și care, totuși, să poată încăpea în același spațiu restrîns. Poate că va trebui să fac trei studii în vederea fiecăruia, sau mai multe, pînă cînd va ieși bine. Dar voi începe desenul, chiar dacă ar fi să procedez ca și cu grămada de gunoi, adică să încep din nou mai tîrziu pe alt șasiu, dacă prima execuție nu va ieși cum vreau.
...Mi-a prins foarte bine că am putut să mă duc să-l văd pe Rappard. La drept vorbind, de la el m-am ales cu ideea de a mă apuca să lucrez desene mari. Am observat tocmai că în timp ce le compui îți dai seama mai bine ce fel de studii va trebui să faci. Zilele acestea, lucrez cu multă poftă și aproape fără osteneală, atît de mare e plăcerea pe care o am. M-am stăpînit mult timp să nu compun, precum știi; și din acest punct de vedere, o revoluție s-a produs în mintea mea, neîndoios fiindcă venise sorocul ca ea să se producă; respir mai din belșug acum, după ce am lăsat slobod întrucîtva frîul pe care mi-l pusesem. Nu cred mai puțin că bine a fost că m-am îndîrjit mult timp și mai presus de toate asupra studiilor; așa se întîmplă cu de toate, dar e adevărat mai cu seamă în privința figurii. Ești dator să o studiezi mult și cu mare încordare, să nu-ți spui prea curînd că ai dat de rostul secretului ei.

...Eu unul, studiez adeseori, acum. Cînd desenez un săpător, al cărui picior e îndreptat înaintea celuilalt, sau al cărui braț și-a găsit un loc înaintea celuilalt, sau are capul aplecat înainte, desenez mai întîi în amănunte piciorul, brațul, gîtul, ceafa, partea dindărăt a capului, ceea ce este, prin urmare, ascuns;

apoi desenez ceea ce se vede, ceea ce iese în față ca să dobîndesc astfel efectul corespunzător realității.
Sper că voi avea cel puțin fantoma planului meu, al tabloului cu cartofi, cînd vei veni tu. Am o mare dorință să te văd. Nu știi încă nimic precis cu privire la data vizitei tale?
E timpul să mă întorc la muncitorii mei de la cărbune. Avutul meu în bani gheață se ridică în clipa asta la un neînsemnat mandat de un florin și douăzeci și trei de cenți pe care n-au vrut să mi-l achite fiindcă e rupt în două. Nu-i nevoie să-ți mai spun că îmi trec timpul pîndind sosirea scrisorii tale. Am întins totuși șasiul cel mare, ca să-mi treacă urîtul și să pot lucra, așteptînd să primesc ceva, căci după cît se pare nu voi mai putea avea un model de acum încolo. E totuși posibil să-mi găsesc unul. Paltonul din Scheveningue este o minunată pleașcă. Mi-a folosit ca să lucrez trei studii amănunțite: o femeie la cenușar și două cu roabele.
Cînd îmi vei mai trimite ceva bani, am de gînd să cumpăr un impermeabil cu guler drept, cu mîneci scurte și o bonetă de femeie. Bonetele sînt scumpe și se pare că e de ajuns de greu să găsești. În sfîrșit, am de mult una să-mi slujească la nevoie. Mai trebuie să-mi sosească peste puțin niște desene din Scheveningue.
Anul trecut, pe vremea asta, am fost în spital. Studiile pe care le-am pictat atunci îmi par proaste, nesincere. Îți pomenesc despre asta fiindcă de curînd tocmai am deshumat un vechi studiu după acest morman de cărbune ca să-mi dau seama cîte parale făceau studiile astea anul trecut. Astăzi mi se par spălăcite, lucrate neîngrijit, cu un cuvînt, prea pripite. De atunci, mi-am dat silința să mă concentrez mai mult asupra desenului de figuri și nu mă mai gîndesc să pictez decît cu totul întîmplător.
La revedere. Scrie-mi cînd vei putea. Noroc în toate. O strîngere de mînă.

Cu totul al tău,

VINCENT.

T 294

Dragă Théo,

...Acest desen de Rappard vrei să afli cum e? Ei bine, este exact de parcă ai citi descrierea unui interior de uzină făcută de Zola, de Daudet sau de Lemonnier. Am însemnat cu o linie un pasaj din scrisoarea sa, acela asupra « picturii-desen ». Ei bine, cam acelaşi lucru răspundeam eu anul trecut celora care îmi spuneau: « A picta înseamnă a desena folosind culoarea ». Eu le răspundeam: « Fie, şi a desena în negru şi în alb înseamnă întocmai a picta în alb şi în negru! » Ei ziceau: « a picta înseamnă a desena » iar eu: « A desena înseamnă a picta! »

Dar eram prea neîndemînatec însă pe atunci în factura mea, ca să pot spune acelaşi lucru altminteri decît prin vorbe. Acum, o spun mai puţin prin vorbe şi mai mult lucrînd, şi fără să rostesc ceva.

De cînd mi-ai scris că te-ai afla mai curînd în greutăţi financiare, am lucrat într-adevăr şi zi noapte, cu un fel de turbare.

...Voi dormi din nou foarte puţin la noapte, ca să desenez. Noaptea mi-e tare plăcut, cu draga mea pipă, cînd e tăcere peste tot.

T 297

... Acuarela nu-i mijlocul cel mai potrivit ca să exprime corpolenţa şi robusteţea figurilor. Nu mai e acelaşi lucru dacă urmărim să redăm numai tonul ori culoarea — în acest caz acuarela se potriveşte de minune. Consimt să admit că s-ar putea desena alte studii ale aceloraşi figuri din realitate, privite dintr-alt punct de vedere (de pildă al tonului şi al culorii), şi urmărind alt scop — , dar, te întreb, dacă starea sufletească şi simţirea mea mă îmboldesc să observ, în primul rînd, firea, structura şi mişcarea figurilor, mi se va imputa dacă, dînd urmare acestei emoţii, nu ajung să pictez o acuarelă, ci lucrez un desen numai în brun şi în negru?

... Mi se întîmplă să mă gîndesc totuşi la unele acuarele avînd contururi foarte viguros exprimate — de pildă la acele de Régamey, de Pinwell şi de Walker, de Herkomer (şi la acele de belgianul Meunier) dar,

chiar dacă aş căuta să lucrez de acestea, Tersteeg tot nu s-ar arăta mulţumit. Ar repeta: nu se vînd şi trebuie mai întîi şi-ntîi să pictezi lucruri care să se vîndă lesne.

După mintea mea, asta înseamnă în vorbe mai limpezi: Eşti un mediocru şi ai înfumurarea de a nu te supune şi de a nu face mărunte chestii mediocre, eşti caraghios cu aşa-zisele dumitale căutări şi nu lucrezi de fel.

Asta se află în adîncul vorbelor pe care Tersteeg mi le-a spus acum doi ani şi anul trecut — şi la ele trebuie să mă aştept din nou.

Mi se pare că Tersteeg va fi pentru mine veşnicul: Nu. Şi nu numai eu, ci aproape toţi acei care îşi caută propria cale avem pe unul de acest soi la spatele nostru ori pe urmele noastre, ca să ne descurajeze într-una. Se poate întîmpla ca asta să te necăjească uneori, să te tulbure, să te scoată din minţi, dacă mi-e îngăduit să spun.

Dar este veşnicul: Nu, cum tocmai ziceam; în schimb, dai peste un veşnic: Da, în exemplul oamenilor de caracter, le descoperi credinţa cărbunarului.

T 299

Dragă Théo,

Scrisoarea ta, pe cre o aşteptam cu nerăbdare, mi-a făcut mare plăcere.

Mi se pare foarte interesant ceea ce îmi scrii despre acea expoziţie. Oare acea veche pînză de Dupré ţi s-a părut atît de frumoasă? Mă voi hotărî în această privinţă cînd voi avea prilejul.

Descrierea ta, a tablourilor de Troyon şi a acelor de Rousseau este îndeajuns de cu miez ca să-mi fac o idee despre maniera lor.

Mai multe pînze din răstimpul cînd Troyon picta *Fînaţ comunal*, dau la iveală o doză de simţire care s-ar putea caracteriza drept dramatică, deşi nu înfăţişează figuri. Israëls a lovit în ţintă cînd spunea despre o pînză de Dupré (despre marele tablou care este în posesiunea lui Mesdag): S-ar părea că-s nişte figuri. Acestui efect trebuie să-i atribuim acel nu ştiu ce, care ne dă senzaţia pe care tu o enunţi precum

urmează: exprimă momentul cînd, şi colţul de natură unde poţi să te duci singur-singurel, fără să-ţi iei însoţitori.
Tufişul de Ruysdaël exprimă ceva la fel, tot atît de puternic.
Ai avut vreodată prilejul să vezi din vechile pînze de Jacque unde îl distingi poate la fel de exagerat, căci ţi se pare că umblă după efecte — la drept vorbind, nu-i aşa — şi ţi se par deosebit de frumoase, cu toate că Domnul Toată-Lumea nu le socoteşte drept cele mai frumoase lucrări de Jacque?
Fiindcă veni vorba despre Rousseau, cunoşti tabloul de Rousseau care este în posesia lui Richard Wallace [1] — o poală de pădure toamna, după ploaie, cu o vedere asupra unor păşuni nesfîrşite — mlăştinoase — pe unde pasc vaci — al cărui plan din faţă este puternic colorat? Mi se pare că este una dintre cele mai bune opere ale sale — ea îmi îndreaptă gîndul spre pînza cu soare roşu de la Luxembourg [2]. Efectul dramatic al acestor pînze ne explică, mai bine decît oricare manifestare de artă, expresiile *un colţ de natură văzut prin prisma unui temperament* şi *omul adăugat naturii* [3]; acelaşi efect în portretele pictate de Rembrandt, de pildă. Este mai mult decît natura, aduce o revelaţie. Mi se pare că trebuie să îl înconjurăm de respect şi să tăcem cînd auzim spunîndu-se, cum e cazul de multe ori, că e hiperbolic sau că foloseşte un procedeu.

---

[1] *Sir Richard Wallace,* filantrop şi colecţionar englez (1818—1890). Colecţia sa, lăsată moştenire statului englez, este vestită.

[2] Palat din Paris construit între 1615 şi 1620 pentru Maria de Medicis. L-a decorat Rubens, Poussin şi Philippe de Champaigne. Actualmente muzeu *(N. tr.).*

[3] Definiţii date peisajului, folosite adeseori de Zola în eseurile sale asupra picturii. Van Gogh, lector foarte pasionat al romanelor lui Zola, în ce priveşte calitatea acestuia de critic plastic nu se arată de fel entuziasmat. Ba spune în Scrisoarea 38 către Rappard: « Zola are comun cu Balzac amănuntul că nu pricepe mare lucru din pictură ». *(N. tr.).*

T 301

Dragă Théo,
Îţi mulţumesc pentru scrisoarea ta şi pentru ceea ce ea conţinea, deşi nu pot să-mi stăpînesc o izbucnire de tristeţe cînd citesc: « Nu pot să-ţi dau decît o slabă speranţă de viitor ».
Dacă faci numai şi numai aluzie la chestiunea bănească, asta nu e în stare să mă descurajeze, dar dacă trebuie să înţeleg că e vorba despre lucrul meu, atunci nu-mi explic, cum de se poate să merit aşa ceva, întîmplarea vrea tocmai să am posibilitatea să-ţi trimit fotografiile cîtorva dintre ultimele mele desene; ţi le şi făgăduisem, dar nu putusem să mă duc să le iau, din lipsă de bani.
Nu ştiu ce vrei să spui, fiindcă scrisoarea ta este foarte laconică. Ea mi-a tras o lovitură neprevăzută în coşul pieptului, dar aş dori totuşi să aflu ce este la mijloc, dacă ai observat cumva că nu fac progrese ori mai ştiu eu ce?
În privinţa chestiunii băneşti, îţi vei aminti că mi-ai evocat, sînt cîteva luni de atunci, timpurile grele şi că ţi-am răspuns: bine, este un motiv mai mult ca să facem fiecare în ceea ce ne priveşte îndoit mai mult. Mărgineşte-te să-mi trimiţi strictul necesar şi eu voi face tot ce-mi stă în putinţă, în cele din urmă poate că vom plasa ceva în revistele ilustrate. De atunci am pus pe şevalet mai multe compoziţii mari — mai complicate decît studiile de figuri.
Şi iată că prima mea expediere de fotografii — ai putea, cînd s-o oferi prilejul, să le arăţi unuia sau altuia — coincide tocmai cu al tău « nu pot să-ţi dau decît o slabă speranţă de viitor ». Înseamnă că este la mijloc ceva care iese din comun?
Vestea m-a tulburat întrucîtva, îmi datorezi nişte precizări cît mai curînd cu putinţă.
Iată fotografiile unui semănător, unui muncitor de la scos cartofi şi a unor lucrători de la turbărie. Am isprăvit de curînd alte desene: o carieră de nisip mărunt, nişte inşi care dau foc la buruieni, groapa de gunoaie, un muncitor de la scos cartofi — o singură figură, — încărcători de cărbune, şi am lucrat săptămîna asta la Scheveningue la reparatul plaselor de prins peşte (femei de pescari din Scheveningue).

Și încă la două mari compoziții înfățișînd muncitori din dune (una dintre ele i-am arătat-o lui Tersteeg altădată) care îmi vor cere încă multă muncă; nu încape îndoială că pe acestea aș dori să le isprăvesc întîi și întîi.
Lungi șiruri de săpători — bieți oameni puși la muncă de administrația municipală — în dreptul unui teren nisipos pe care trebuie să-l întoarcă din lopată. Acest desen pretinde o muncă anevoioasă. Vei descoperi ideea primă în muncitorii de la turbărie. Aș fi mai puțin trist, frate, dacă nu mi-ai fi spus ceva așa de neliniștitor. Îmi zici: să ne punem nădejdea în timpuri mai bune.
Dar asta e o formulă în care nu trebuie să ne încredem, după părerea mea, să știi. Să ne punem nădejdea în timpuri mai bune nu se poate să fie expresia unui simțămînt, ci trebuie să însemne: să facem ceva în această clipă. Ceea ce fac eu atîrnă de ceea ce faci tu, adică: dacă tu nu-mi mai trimiți tot atîția bani, nu voi mai putea să-mi continui munca și voi fi adus la desperare.
Fiindcă simțeam trăind în sufletul meu nădejdea în timpuri mai bune, am stăruit să-mi închin toate puterile lucrului din acest moment, fără să mă îngrijesc de viitor, altfel decît nutrind speranța că într-o bună zi voi culege ceea ce am semănat. Am fost constrîns ca să ajung aici, să rup din ce în ce mai mult, și în fiecare săptămînă tot mai mult, din hrana și din îmbrăcămintea mea.
Mă loveam de greutățile plecărilor la Scheveningue, de problemele picturii. Îmi ziceam: tot înainte, să nu renunți nici în ruptul capului. Dar aș dori acum să nu fi început, dragul meu, căci mă obligă la mai multe cheltuieli decît credeam și nu le mai pot acoperi.
Săptămîni, multe săptămîni, luni s-au scurs, în decursul cărora cheltuielile au depășit mijloacele mele bănești, cu toată osteneala pe care mi-o dădeam, cu toată grija și cu toate economiile mele la sînge. Cu banii pe care mi-i trimiți tu, e necesar nu numai s-o scot la capăt cu greutățile vieții timp de zece zile, dar și să plătesc atîtea datorii, încît cele zece zile care vin sînt cum nu se poate mai de post. Soața,

pe lîngă toate, trebuie să dea țîță copilașului și i se întîmplă adeseori să nu aibă lapte.
Și eu mă simt uneori foarte slăbit în timpul cînd lucrez în dune ori în alte părți; nu mănînc atît încît să-mi astîmpăr foamea.
Încălțămintea noastră e petec peste petec, scîlciată cum nu se mai află; toate acestea și alte necazuri mi-au împînzit obrajii cu zbîrcituri.
În sfîrșit, n-ar avea nici o însemnătate, Théo, dacă aș putea să mă agăț de gîndul că va merge totuși, numai să stărui cu răbdare și cu tărie. Dar iată că mi-ai scris: « nu pot să-ți dau decît o slabă speranță de viitor ». E pentru mine ca și cum mi-ai zice: *the hair that breaks the camel back at last*[1]. Povara este uneori atît de greu de dus încît un fir de pai mai mult expune cămila să fie trîntită la pămînt.
Uite ce-i de făcut — l-am și întîlnit de două ori pe Blommers în Scheveningue și am pălăvrăgit cu el; a văzut cîteva dintre desenele mele și m-a invitat să trec pe la el.
Am făcut acolo cîteva studii în culoare, o marină, un ogor de cartofi, un colț cu pescari reparînd plase — și aici, în atelier, un vlăjgan care pune varză într-o postată de cartofi, în locurile libere printre frunzele uscate; pe lîngă asta, lucrez la un desen mare înfățișînd dresul plaselor de prins pește.
Dar simt că rîvna de a lucra îmi dispare, am nevoie de un sprijin.
Vezi tu, cînd îmi spui « speră în timpuri mai bune » mi se pare că asta înseamnă că tu nu mai speri nimic, în ceea ce mă privește pe mine, de la viitor. Într-adevăr așa este? N-am ce să fac, grijile mă îmbolnăvesc, aș dori să fii lîngă mine.
Îmi scrii că efectul reproducerilor prin procedeul autografiei[2] a fost cam slab; nu mă miră de fel, gîn-

---

[1] Firicelul de pai rupe spinarea cămilei *(N. tr.)*.
[2] *Autografie* — procedeu care consistă în a scrie sau a desena pe o hîrtie specială cu ajutorul unei cerneli grase. Se decalchiază printr-o simplă presiune a desenului sau scrierii pe o piatră litografică. Se pot obține tiraje destul de mari. Are inconvenientul de a da adeseori probe litografice neclare și îmbîcsite.

deşte-te că starea fizică a omului înrîureşte asupra creaţiei sale; traiul meu e prea aspru şi prea frugal. Într-adevăr, Théo, ar fi trebuit să mănînc ceva mai mult faţă de munca mea, dar nu puteam să mi-o îngădui şi va fi într-una aşa, afară numai dacă n-o să-mi fac rost de ceva mai mulţi bani, într-un fel ori într-altul.
De asta te rog: haide, arată fotografiile lui Buhot sau oricui şi dă-ţi silinţa să găseşti datorită lor vreun debuşeu, dacă tu n-ai posibilitatea să-mi trimiţi bani.
Regret aproape că m-am apucat din nou să pictez; ar fi trebuit să renunţ pentru că nu-i chip să duc treburile la capăt astfel. Nu se poate picta fără culori, culorile costă scump, şi nu mai pot cere nici de la Leurs, nici de la Stam, cărora le şi datorez nişte bani. Şi totuşi pictez cu tot dragul.
De cum încep lucrul, studiile mele de anul trecut îmi trezesc din nou entuziasmul; mi-am atîrnat cîteva dintre ele în atelier.
Trebuie să atac marea — pe care o iubesc nespus — cu penelul; nu-i chip s-o prind altminteri.
Ascultă, Théo, îmi place să cred că n-o să-ţi pierzi curajul, dar, zău aşa, cînd îmi pomeneşti că « nu-mi dai speranţă de viitor » mă simt copleşit de tristeţe; e de datoria ta să ai curajul şi energia de a-mi trimite mai departe bani, altminteri sînt zăgăzuit, nu mai pot progresa. Acei care ar fi putut să-mi fie prieteni au ajuns între timp să mă duşmănească şi pare-se că ţin să nu se dezmintă.
Recunoaşte că n-am făcut nimic care ar putea să îndreptăţească o asemenea atitudine, în orice caz nimic care să poată să explice de ce anume Mauve, Tersteeg, şi C.M. s-au supărat pînă într-atît, încît să refuze să se uite la vreunul dintre desenele mele, ori să-mi adreseze vreo vorbă. Omeneşte este de înţeles să nu fii în relaţii bune cu cineva dintr-un motiv oarecare, dar nu e delicat să stai supărat mai bine de un an, după diferite încercări de împăcare.
Isprăvesc cu o întrebare: Théo, cînd îmi vorbeai, la început, despre pictură, am fi stat la gînduri dacă am fi putut prevedea unde aveam să ajung astăzi,

să socotim drept logică în ceea ce mă priveşte o carieră de pictor (ori de desenator, n-are importanţă)? Nu cred că am fi stat la gînduri atunci, mai ales dacă am fi putut prevedea fotografiile pe care le cunoşti, nu-i aşa? Trebuie să ai un ochi şi o mînă de pictor ca să creezi sub această formă ceea ce vei vedea în dune.
Mi se întîmplă adeseori să mă simt parcă năucit cînd constat că oamenii sînt nesuferiţi şi reci faţă de mine; îmi pierd atunci tot curajul. Îmi vin în fire apoi, mă apuc de lucru şi rîd de toate. Tocmai fiindcă lucrez şi nu îngădui să treacă nici o zi fără să lucrez, tocmai de asta mă bate gîndul că trebuie să aştept ceva de la ziua de mîine, deşi această speranţă din sufletul meu nu este ceva viu. Crede-mă, zău, nu am slobodă nici o părticică de creier ca să chibzuiesc la viitor, fie ca să mă descumpănesc pe deplin, fie ca să-mi ridic moralul. Să prinzi în mînă prezentul şi să nu-i îngădui să-şi ia zborul, fără să-ţi dai osteneala să scoţi mai întîi din el ceva, iată o poruncă a datoriei, după mintea mea. Încearcă şi tu să nu scapi din mînă prezentul în ceea ce mă priveşte pe mine; să ducem pînă la capăt ceea ce putem să ducem pînă la capăt şi ceea ce putem să facem astăzi să nu lăsăm pe mîine.
Rămînem înţeleşi, Théo, că tu nu trebuie să mă cruţi în cazul cînd este vorba despre bani, cu obligaţia să păstrezi, ca prieten şi ca frate, puţină afecţiune faţă de lucrările mele, fie că se pot, fie că nu se pot vinde lesne. Numai să mă pot bizui pe sprijinul tău în acest domeniu, celelalte puţin mă interesează şi, în acest caz, ar trebui să chibzuim cu tot calmul, cu sînge rece. Dacă nu se mai poate să mă bizui pe ajutorul tău bănesc, îţi propun să mă instalez la ţară, în vreun sat, departe de oraş, ceea ce mi-ar da putinţa să şi economisesc jumătate din chirie şi să am la preţul plătit aici pentru o hrană proastă, o hrană bună şi sănătoasă de care soaţa şi copiii mai ales au nevoie — şi eu de asemenea, într-adevăr.
Pe lîngă toate, poate că voi găsi modele mai ieftin. După cum ştii, am pictat anul trecut — am mai agăţat mai multe studii în atelierul meu, fiindcă

mi-am dat seama, pe cînd lucram la altele, că ele aveau totuşi oarecare calităţi.
Pictura mi-a fost de folos indirect la desen, astă-iarnă şi astă-primăvară; toate desenele mele au avut de profitat de pe urma ei.
În acest moment îmi dau seama că ar fi de dorit să mă ocup din nou, o bună bucată de timp, de pictură; este necesar, ca să mă deprind să întăresc nuanţele, chiar în desenele mele. Aveam în cap o pînză de ajuns de vastă, înfăţişînd nişte femei stînd jos, care dreg plase de prins peşte, dar scrisoarea ta m-a hotărît să las baltă acest proiect pînă cînd voi avea prilejul să-ţi vorbesc.
Mi s-au adus alte reproduceri, de ajuns de slabe ca intensitate, nişte autografii; omul mi-a explicat că ar fi trebuit să folosească mai multă cerneală şi că îmi va da altele mai bune. Nu-i nimic, am vrut să fac o încercare în scopul de a lucra nişte crochiuri de un format care să se potrivească la ilustraţii.
Crede-mă, Théo, aş putea să progresez mai mult dacă punga mi-ar fi mai înzestrată. Dar nu găsesc nici o soluţie; peste tot locul mă izbesc de cheltuieli. Cînd citesc biografia oricăruia dintre pictori, bag de seamă că toţi au avut nevoie de bani, şi că aveau grijă să n-ajungă bolnavi de inimă rea, cînd li se întîmpla să nu-şi poată continua lucrul.
Scrie-mi cît mai curînd, căci nu prea sînt într-al nouălea cer şi stau la gînduri dacă să lucrez mai departe în Scheveningue, din pricina cheltuielilor pe care le atrage pictura.
Am avut prilejul să discut cu Breitner asupra celor trei faimoase compoziţii ale sale. Ghicisem bine; le-a pictat într-un răstimp cînd nu prea era bine dispus. Mi-a destăinuit că îi părea rău că le executase astfel; mi-a arătat o compoziţie schimbată a beţivului său, şi nişte studii de cumetre care erau cu mult mai bune; mi-a arătat de asemenea nişte eboşe de acuarele şi o pînză înfăţişînd un atelier de potcovar, pictate cînd avea mîna şi mintea mai sigure şi mai liniştite.
Am citit cartea pe care mi-a dat-o, *Sora Filomena*, de Goncourt, acel care a scris despre Gavarni; e o istorisire care se petrece într-un spital, o foarte bună lucrare.

Sperasem că îţi va fi stat în putinţă să-mi trimiţi ceva bani — chiar dacă nu ai, vezi, scrie-mi, scrie-mi cît mai curînd, căci a nu-mi pierde curajul în împrejurările actuale este, în ceea ce mă priveşte, un adevărat tur de forţă.
Mi se pare că nuanţele desenelor, pe care le-am dat să le fotografieze, nu sînt încă de ajuns de adîncite, că nu exprimă de ajuns emoţia stîrnită de natură, dar dacă le compari cu cele mai de la început, cu figurile pe care le-am desenat odinioară, cred că nu mă înşel desluşind în ele un progres, nu ne putem înfrîna acest avînt.
Prin urmare să ne silim să lucrăm mai departe fără întrerupere. Aş dori să vii aici.
Orice ar fi, scrie-mi cît mai curînd. Rămas bun cu o strîngere de mînă,

Cu totul al tău,
VINCENT.

Théo, a cheltui mai mulţi bani decît primeşti nu e bine, dar a alege între a întrerupe lucrul şi a continua, aleg să lucrez pînă la sfîrşit.
Millet şi alţi precursori au perseverat fără să le fie teamă de portărel, unii au ajuns chiar în închisoare, ori au fost nevoiţi să caute culcuş în dreapta ori în stînga, dar nu şi-au întrerupt lucrul niciodată, după cît ştiu eu.
Cît priveşte greutăţile mele, este doar un început, fiindcă le văd ivindu-se cu grămada în depărtare, ca o imensă umbră neagră; acest gînd mă împiedică uneori de la lucru.

T 302

Duminică seara

Dragă frate,
Nu ştiu dacă am friguri, dacă să dau vina pe nervi sau pe altceva — dar nu sînt în apele mele. Mă gîndesc mai mult decît este necesar, cred, la faimoasa propoziţie din scrisoarea ta. Şi mă las pradă unei adînci nelinişti de care nu pot să mă descotorosesc cu toate încercările de a mă desprinde.

Nu o fi nimic sau o fi ceva la mijloc, nu-i aşa? Dacă e ceva, spune-mi sincer de ce fel de stavilă avem să ne temem?
Orice ar fi, răspunde-mi cu întoarcerea poştei, dacă se poate. Sînt ca legat de mîini şi de picioare, mă chinuiesc fără noimă, m-am simţit deodată într-o stare proastă, poate că din pricina surmenajului.
Orice ar fi, scrie-mi, dragul meu. Ai primit fotografiile? Mă voi duce la plimbare de îndată, în speranţa că îmi voi învinge neliniştea.

Salutări, şi cu totul al tău,
VINCENT.

La urma urmelor, n-am nici un prieten, afară de tine şi mă gîndesc instinctiv la tine cînd mi-e rău. Aş dori să vii să mă vezi şi să discutăm despre eventuala mea instalare la ţară.
După toate cîte ţi-am şi spus, nu am nimic prea ieşit din comun, merge, dar poate că sufăr de friguri intermitente sau de ceva de acest fel; în orice caz, nu sînt în apele mele.
Am fost silit din nou să-mi plătesc diferiţi creditori: proprietarul, negustorul de culori, brutarul, băcanul, cizmarul, nu ştiu încă pe cine; mai am foarte puţini bani. În sfîrşit. Nespus de supărător e că după atîtea săptămîni de asemenea viaţă, simţi uneori că îţi scade puterea de a îndura toate astea şi că începe să te cuprindă o oboseală generală.
Dacă n-ai bani pentru mine ca să mi-i trimiţi imediat, frate, scrie-mi oricum cu întoarcerea poştei, dacă se poate.
Cît priveşte despre acel faimos viitor, spune-mi sincer dacă întîmplări supărătoare sînt pe cale să se ivească: cine e vestit din timp se păzeşte îndoit. E mai bine să cunoşti dinainte greutăţile pe care va trebui să le învingi. Am lucrat astăzi dar deodată o nelinişte, o tulburare m-a pătruns pînă în măduva oaselor; nu ştiu precis cărei pricini s-o atribui.
Într-asemenea momente mi-ar plăcea să fiu de fier şi nu mă mîngîi cu gîndul că sînt doar o alcătuire din carne şi din oase.

Ţi-am scris de dimineaţă, dar după ce am pus scrisoarea la poştă am avut impresia că greutăţile aveau să se îngrămădească deodată şi mi-a venit rău fiindcă nu mai înţelegeam viitorul.
Nu aflu alte vorbe ca să mă exprim; nu pot să înţeleg de ce lucrul meu nu ar da roade.
M-am devotat lui din adîncul inimii, poate că a fost o greşeală, în orice caz în acest moment.
Dar îţi dai seama, dragul meu: cui să-ţi hărăzeşti cu folos, în viaţă, puterile, gîndurile, înclinaţiile tale? Trebuie să te resemnezi să alegi între conjuncturi şi să-ţi zici în gînd: voi face lucrul ăsta şi voi continua. Se poate să ajungi la o înfrîngere, la nişte înfrîngeri în şir, se poate să te izbeşti de un zid cînd oamenii nu vor să ştie de tine, dar nu se cade totuşi să te superi, nu-i aşa? Fără îndoială că nu trebuie să-ţi faci sînge rău, dar se întîmplă uneori să nu mai poţi rezista, să fii la sfîrşitul puterilor, chiar dacă ai voinţa de a stărui.
Mi-am zis: e de regretat că n-am căzut bolnav, că n-am izbutit să dau ortul popii în Borinage, în loc să încep a picta. Căci am căzut în spinarea ta, dar n-am ce face, la urma urmelor. Fiindcă trebuie să treci prin mai multe stadii înainte de a ajunge un bun pictor; pînă atunci tot ceea ce lucrezi nu e prost, numai să lucrezi cît poţi mai bine, dar puţini — or fi oare? — judecă munca ta în totalitatea ei, în funcţie de concepţiile, de aspiraţiile tale şi nu cer. . . nu mai ştiu ce nu cer, la drept vorbind.
Văd totul în negru. Ah! dacă aş fi singur de capul meu! Da, dar trebuie să mă interesez de aproape de soaţă şi de copii, de acei bieţi broscoi cărora aş dori să le asigur cele strict trebuincioase şi de a căror viaţă mă simt răspunzător.
Soaţa mi-e sănătoasă de cîtva timp.
Nu le pot mărturisi şi lor grijile mele, mă apasă pe inimă însă ceva greu astăzi. Mă mîngîi doar cu gîndul la lucrul meu, dar dacă nu este nimic de sperat dinspre partea asta, nu mai ştiu într-adevăr unde-mi stă capul.
Aci e nodul chestiunii, vezi tu, posibilităţile mele de lucru atîrnă de vînzarea pînzelor mele. Unele cheltuieli sînt necesare, şi cu cît lucrezi mai mult

cu atît ai mai multe (cu toate că asta nu-i admisibil din toate punctele de vedere). A nu vinde cînd n-ai bani, te pune în imposibilitatea materială de a face vreun progres, pe cînd așa ceva s-ar întîmpla de la sine în cazul contrar.

În sfîrșit, dragul meu, sînt mai neliniștit fiindcă această imposibilitate n-o pot îndura din pricina stării mele generale, și-ți împărtășesc gîndurile mele. Tare aș dori să vii aici în curînd. Dar mai ales, scrie-mi repede, am nevoie de slova ta. Firește, nu pot să vorbesc cu nimeni decît cu tine despre toate acestea, pe alții nu îi privește, de altfel nici nu se interesează.

T 303

Dragă frate,

De cînd ți-am scris, de ieri, sînt în parada unui simțămînt de teamă și de grijă care nu m-a lăsat să dorm noaptea trecută.

Pe scurt: voi putea sau nu voi putea continua, cu asta îmi sparg capul.

... Gîndul că va trebui să lucrez pe apucate, din cînd în cînd, e un coșmar. Nimeni nu e în stare să lucreze fără bani; după părerea mea, mai bine să mă gîndesc cît mai puțin la asta, dar oricine și-ar pierde curajul la gîndul că trebuie să se oprească din lipsă de cele neapărat necesare.

O, Théo, munca se îndeplinește printre griji și printre lovituri de-ale sorții; dar ce înseamnă toate acestea față de sărăcia unei vieți fără activitate?

Deci să nu ne pierdem curajul; trebuie să ne silim să ne îmbărbătăm sufletul, în loc să-l înduioșăm sau să-l descumpănim.

... Îmi dau seama (...) că am ajuns la o cotitură și că trebuie să schimb procedeul, în loc de a mă încăpățîna să mă folosesc de cel vechi. În primul rînd, trebuie să înving ceea ce ți-am semnalat (...) adică lipsa de plinătate, lipsa de simțire, cum i se mai spune; așa ceva nu se poate să ajungă un defect cronic al meu.

... Am reflectat atît la pricină cît și la remedii: nu văd altul decît să-mi reînnoiesc puterea de muncă și să mă îngrijesc ceva mai mult de starea mea fizică

care amenință să se înrăutățească din ce în ce. Îmi trebuie neapărat ceva bani pentru a-mi restabili sănătatea, altfel mi-e teamă de complicații din care ar fi greu să ies. De altminteri nu e decît un început — în orice caz, ultimele mele desene sînt, pe ici-pe colo, ceva mai puțin lipsite de simțire decît cele precedente.

Cred că situația s-ar îmbunătăți repede, Théo, dacă aș reuși să găsesc în stînga sau în dreapta, n-are importanță cum, puțin ajutor și puțină simpatie. Aș putea să-ți semnalez o epocă de lipsă de simțire asemănătoare în viața multor pictori, peste care ei au trecut învingători pe deplin... Îți voi cita un singur exemplu: toți acei care au trecut prin Școala din Roma au trudit o vreme cu multă sîrguință la figuri oarecare timp și au dat la iveală la sfîrșitul cursurilor niște chestii relativ bine lucrate, desenate cu o relativă precizie și totuși puțin plăcute de privit, fiindcă oglindesc un suflet chinuit; totuși această trăsătură se pierde după aceea, de cum acești oameni pot să simtă și să se miște mai în libertate. Eu nu mă cred atît de puternic ca aceștia; nu-i un motiv să nu-mi fi impus un studiu înverșunat al figurii, nu fiindcă m-ar fi obligat la aceasta un curs, dar ca să mă perfecționez în desen. Și tocmai această sforțare, acest surmenaj m-au împins să mă împotmolesc în acea lipsă de simțire.

... Nici vorbă să mă odihnesc, dar totuși mi-ar prinde bine să mă distrez puțin, lucrînd cu alte procedee, alte motive. După ce am desenat atîtea studii de figuri, am nevoie de altceva: de mare, de frunzișuri, de aramă, de miriști, de arătură. Nu m-am prea cruțat în ultimul timp, ca să recîștig timpul pierdut, mi-am tăiat din cheltuielile de trai într-așa fel, încît să-mi pot vedea de lucru mai departe, dar nu mai e chip să mă restrîng și mai mult, nu mai pot trage polițe asupra necesităților mele de viață. Nu pot să-mi strîng cureaua și mai tare, sînt vlăguit și secătuit.

Te rog să-mi spui chiar tu dacă e de mirare că am ajuns la desperare gîndindu-mă că veniturile îmi vor scădea, cînd cunosc de pe acum lipsurile și foamea.

... Sper, la urma urmelor, şi întîmple-se orice ar fi să se întîmple, că nu mă voi moleşi şi că un soi de febră, o adevărată furie a muncii mă va împinge, dacă va fi nevoie, peste toate obstacolele, cum o creastă de val aruncă o barcă peste colţurile de stîncă de la faţa apei sau peste un banc de nisip, şi astfel barca ajunge să fie salvată datorită furtunii (...) La urma urmei, n-ar fi o mare pagubă dacă m-aş îneca la mal: nu ţin pînă într-atît să reuşesc. Dar e firesc să-mi dau silinţa să sporesc viaţa în loc s-o las să se veştejească şi, pe de altă parte, se întîmplă să se spună că viaţa nu e nepăsătoare la modul cum te foloseşti de ea.
Orice ar fi, aceasta nu depinde de mine. Dacă nu găsesc un oarecare adaos de bani, voi avea atîta de plătit cînd voi primi suma obişnuită, încît nu-mi va rămîne mare lucru ca să-mi duc traiul în cele zece zile viitoare. În cea de a zecea zi voi pleca să lucrez, cu o senzaţie de slăbiciune şi de gol în stomac, într-atît încît drumul de nisip printre dune îmi va părea asemenea unuia din deşert.
Parcă pămîntul îmi fuge de sub picioare, nu-mi pot procura pe datorie strictul necesar, nu am lăscaie chioară ca să cumpăr cu bani peşin.
Mai mult, sînt în luptă cu această întrebare: Putea-voi să ţin piept şi să lucrez mai departe? Încotro merg? Ce-i de făcut ca să parez lovitura? În orice caz, scrie-mi cît mai curînd...

T 304

Se impune să mă silesc să prind oarecare putere căci dacă o recapăt, voi avea mare nevoie de ea.
Fiindcă mi-am pierdut toată vigoarea; nu e firesc să fiu obosit cînd fac un crîmpei de drum — ca de aci pînă la poştă de pildă; iată în ce hal sînt în clipa de faţă. O! asta nu mă va opri să nu-mi văd de munca mea mai departe. Totuşi trebuie să mă îngrijesc puţin.
Cînd stau să judec bine, sănătatea mea nu e vătămată de tot; starea în care mă aflu nu e cronică, fiindcă nu e pricinuită de abuzuri; mai degrabă de lipsa de hrană îndestulătoare o vreme prea îndelungată, ori de o hrană în cele din urmă prea puţin nutritivă.
Fă, aşadar, tot ce-ţi stă în putinţă ca să vii cît mai repede, frate, fiindcă mă întreb dacă voi mai putea rezista mult timp. Greutăţile mele sînt zdrobitoare, presimt că voi cădea doborît sub povara lor.
Se cade să-ţi spun cu toată sinceritatea: începe să-mi fie teamă că n-o să pot ajunge să fac faţă cheltuielilor în aceste împrejurări; trupul meu ar fi încă de ajuns de tare dacă n-ar fi trebuit să postesc prea adeseori, dar am fost silit de numeroase ori să aleg între a posti şi a lucra mai puţin; pe cît mi-a stat în putinţă am ales prima soluţie, pînă cînd în cele din urmă am ajuns să slăbesc în mod primejdios. Cum să rezist mai departe? Desluşesc atît de lămurit, atît de limpede înrîurirea acestei stări de lucruri asupra operei mele, încît mă întreb cum o s-o scot la capăt.
Frate, să nu sufli o vorbă nimănui despre asta, căci dacă anumite persoane s-ar întîmpla să o afle, ar zice: « O! Vezi bine, o prevăzusem şi o prezisesem noi de atîta vreme ». Ei nu s-ar mărgini să-mi refuze ajutorul, mi-ar răpi orice posibilitate de a-mi recăpăta puterile şi de a pluti împotriva curentului cu preţul unei susţinute răbdări.
Ţinînd seama de starea mea actuală, lucrul meu n-ar putea fi altminteri decît este.

T 305

Dragă Théo,

Azi dimineaţă am primit vizita unui ins care mi-a dres lampa acum trei săptămîni; îi cumpărasem cu acel prilej cîteva obiecte de teracotă, pe care mi le vîrîse pe gît, ca să zic aşa.
Venise să-mi pună unghia în gît fiindcă îi plătisem vecinului său şi lui încă nu. Începuse cu ţipete, cu ocările şi cu înjurăturile de rigoare. I-am răspuns că îi voi plăti de îndată ce voi primi banii, dar că n-aveam lăscaie în acel moment: mai bine aş fi turnat gaz peste foc. L-am rugat atunci să o ia din loc şi am vrut să-l scot din casă, dar el, care poate că nu aşteptase decît gestul meu, m-a apucat de guler, m-a aruncat de perete, apoi la pămînt.

Iată una dintre măruntele ticăloşii cu care trebuie să lupt.
Insul cu pricina era mai voinic decît mine şi nu m-a cruţat. Iar toţi băcanii etc. cu care ai de-a face zi de zi sînt croiţi după acelaşi tipar. Îţi cer să cumperi de la ei ba una ba alta, ori, cînd te aprovizionezi din alte părţi, stăruie să fii clientul lor, dar cînd, din păcate, trebuie să-şi aştepte gologanii mai mult decît pînă în prima zi dintr-a doua săptămînă, te fac albie de cîini şi caută să-ţi amărască zilele. În sfîrşit, ăştia-s ei, ce să le faci? Şi ei vor fi fiind desigur uneori strînşi în chingi. Îţi povestesc întîmplarea asta neplăcută spre a-ţi dovedi că trebuie să-mi trimiţi neîntîrziat ceva bani.
După ce m-am întors să lucrez în Scheveningue, am fost nevoit să-i oblig să aştepte cu răbdare pe cîţiva furnizori.
Am griji peste griji, frate, supărări şi încurcături. Ard de nerăbdare să te văd, fiindcă aş vrea să iau o hotărîre: e mai bine sau nu să mă mut? Ca să ţin piept aici greutăţilor mi-ar trebui ceva mai mulţi bani; viaţa este insuportabilă din lipsă de ceva mai mulţi bani.
Asta nu dăunează lucrului meu, în sensul că aceste mărunte neajunsuri nu-mi răcesc însufleţirea, nici nu mă împiedică să nu lucrez ba una, ba alta.
Am lăsat la De Bock două mici marine: una înfăţişează o mare bîntuită de vijelie şi cealaltă o mare liniştită. Mă voi dedica mai departe cu dragă inimă acestui soi de lucrări.
Ieri am pictat o casă de ţară cu acoperămîntul roşu, înconjurată de copaci înalţi. Am impresia că aş deprinde multe lucruri dacă aş picta figuri. De aceea m-am şi apucat: un băiat pe un ogor de cartofi şi un băiat într-o grădină, lîngă o perdea de stuf. Ar trebui să mă ţin de lucru cu energie. Nenorocirea neplăcută de azi-dimineaţă mi-a dat prilejul să înţeleg că e necesar să mă gîndesc la o instalare mai modestă într-un sat, dacă nu pot spera să fiu aici mai liber să fac ceea ce vreau. Nu voi spune că atelierul meu n-ar corespunde nevoilor lucrului şi că subiectele mi-ar lipsi. Mai mult, marea nu se află pe nicăieri prin apropiere.

Ceea ce ţi-am scris este adevărat, vreau să spun că nu mă simt prea în putere; am dureri între omoplaţi şi în vertebrele lombare, de ajuns de adeseori, dar ştiu din experienţă că trebuie să te cruţi în asemenea momente, altminteri ne pîndeşte primejdia de a slăbi într-atît, încît nu o să mai fie cu putinţă să-mi vin în fire.
Totul mi-e mai mult ori mai puţin egal. În ultimul timp greutăţile mele au fost cu adevărat prea împovărătoare şi planul de a-mi căpăta din nou prieteni, lucrînd cu sîrguinţă şi cu judecată, l-am lăsat baltă. Théo, s-ar cuveni să discutăm despre o anumită chestiune — nu zic că este actuală, dar viitorul s-ar putea întuneca şi aş vrea să mă înţeleg cu tine ca precauţie în vederea acestei eventualităţi.
Studiile şi toate lucrările mele care se află în atelier sînt fără doar şi poate proprietatea ta. Repet: nu e o chestiune de actualitate, dar s-ar putea ca mai tîrziu, de exemplu, dacă nu mi-aş plăti dările, să se scoată în vînzare tot calabalîcul meu; de aceea aş vrea ca totul să fie ridicat de aici şi să fie pus la adăpost acasă la tine. Am studii de care nu m-aş putea lipsi în lucrările mele viitoare şi care mi-au cerut multă osteneală.
Pe strada mea nimeni nu şi-a plătit dările pînă în prezent, toată lumea are totuşi impozitul fixat; perceptorii s-au şi prezentat de două ori acasă la mine; le-am arătat cele patru scaune de bucătărie ale mele şi masa de lemn alb, adăugînd că nu eram de ajuns de bogat ca să suport impozite la o cotă atît de ridicată; că ei pesemne nu greşeau, cînd dădeau de covoare, de piane, de opere de artă din vechime etc. acasă la un pictor, dar că eu nu eram în stare nici să-mi plătesc contul de culori, că nu se aflau articole de lux în casa mea, ci nişte copii, şi prin urmare, că nu era cu putinţă din partea lor să ceară de la mine cîtuşi de puţin.
Mai tîrziu, mi-au trimis nişte foi de impozit, apoi puneri în întîrziere de care nici nu m-am sinchisit. Cînd au venit din nou, le-am spus că toate acele hîrtii au fost de prisos, că mă foloseam de ele ca să-mi aprind luleaua; că n-aveam bani şi că vînzarea celor patru scaune, a mesei etc. nu le va aduce

oricum nimic, fiindcă aceste obiecte în stare nouă nu prețuiau cît echivalentul sumei pe care ei mi-o cereau stăruitor.
De atunci, adică de două luni, ei mă lasă în pace; ceilalți locuitori de pe stradă nu plătesc nici ei. Ca să închei povestea asta, îți voi mai spune că aș dori să știu unde să-mi pun studiile în siguranță, la nevoie. În sfîrșit, poate că s-ar putea să le depun acasă la V. de Weele, de pildă. Ca și materialul meu. Mereu mă mîngîi cu speranța întrucîtva că în timpul vizitei tale prin atelierul meu vei aprecia cîteva pînze drept vrednice să intereseze pe vreun amator, cu toate că ele nu au nici cea mai mică valoare comercială. De lucrări nu ducem lipsă.
La urma urmelor, nu am pînă într-atît impresia că aș fi descurajat; dimpotrivă, sînt de acord cu ceea ce am citit de curînd în Zola: *Am în prezent oarecare merit numai fiindcă sînt singur și fiindcă îmi displac neghiobii, nevolnicii, zeflemiștii tîmpiți și dobitoci, cinicii.* Dar toate astea nu mă opresc să nu pot susține asediul, dacă voi sta aci.
Îți vorbesc despre aceste lucruri fiindcă toate astea nu sînt decît un început. Pregătirea unei instalări mai ieftine poate că ar constitui o soluție; nu ar fi prea urgentă dacă n-ar fi vorba despre a trăi mai economicos.
I s-a decernat medalia de argint lui V. d. Weele pentru tabloul său; o merita și sînt încîntat că a obținut-o el.
M-am gîndit mult la această pînză de V. d. Weele, fiindcă l-am văzut pictînd cea mai mare parte din ea, fiindcă am discutat cu el despre ea și fiindcă mi-a plăcut de la prima aruncătură de ochi.
Cred, Théo, că voi fi în stare mai tîrziu să lucrez și eu asemenea pînze dacă voi lucra mai departe în chip regulat și la largul meu.
În orice caz, va trebui să încep a lucra cu stăruință și îndelungă vreme; ar trebui să am mijloacele bănești și mă îndoiesc că o să-mi fac rost de ele.
V. d. Weele se descurcă jertfindu-și jumătate din timp la munci grele, pe care nu le îndeplinește de plăcere, dar care îi dau posibilitatea să se perfecționeze în pictură, să mănînce etc. Poate că aș face

de astea și eu, da, poate că tot atîtea, dacă aș fi în stare să lucrez niște marafeturi care se cer pe piață, afară de lucrul meu propriu-zis.
Vînzarea nu m-ar interesa — dacă n-ar trebui să lucrez mai departe. Îți declar fără ocol că părerile mele despre artă, agonisite pe cînd eram în servici la G. et C°[1] nu au rezistat la confruntarea cu practica, deși simțul meu estetic nu s-a schimbat. Nu se pictează o pînză așa cum negustorul își închipuie, viața pictorului nu este ceea ce crede el, și nici lucrul său.
N-aș putea să-ți spun cu precizie de ce anume sînt convins despre adevărul unei vorbe de duh a lui Daubigny: *Nu tablourile pe care le prețuiesc mai mult îmi aduc un cîștig mai mare*, chiar dacă gîndisem că o spunea pur și simplu așa ca să spună ceva, în perioada cînd lucram la G. &C°.
Cu bine, dragul meu, sînt chiar la ananghie; ceea ce ți-am povestit mai sus despre tărăboiul de la mine de azi-dimineață îți arată că lumea nu se poartă de fel cu mănuși cu mine. Dacă aș umbla cu joben și cu vechituri din aceeași epocă s-ar ține ceva mai la distanță. Îmi dau seama de realitate, la urma urmelor, și nu mi se pare că ar fi prea încurajatoare. În sfîrșit, aș vrea să aflu o muncă grea pe lîngă lucrul meu, ca să fiu liber să fac tot ceea ce vreau. Cu bine, răspunde-mi repede, ard de nerăbdare să primesc o scrisoare de la tine,

Cu totul al tău,

VINCENT.

M-aș gîndi la viitor cu mai puțină teamă dacă n-aș fi atît de stîngaci în legăturile mele cu oamenii. Fără tine mi-ar fi aproape imposibil să găsesc ceva cumpărători, pe cînd dacă tu te-ai ocupa, în cele din urmă într-adevăr că am găsi. Cu condiția ca să facem tot ceea ce ne stă în putință, vom rezista și nu ne vom duce pe copcă, dar să căutăm să nu ne despărțim.

---

[1] Goupil & C°.

Am nevoie să te revăd, spre a hotărî împreună încotro să ne îndreptăm silinţele.
Pălăvrăgesc uneori cu De Bock şi cu alţi pictori, dar nu le pomenesc niciodată despre treburile mele cum le-aş vorbi dacă aş avea încredere într-înşii; ei n-au nevoie să ştie o grămadă de lucruri.
Nu dau prea mare importanţă întîmplării supărătoare de dimineaţă, dar trebuind să înduri o mulţime de neplăceri de acest soi te pomeneşti că ai nevoie să uiţi de toate din cînd în cînd, stînd la taifas cu cîte unul care înţelege perfect realitatea şi îţi acordă simpatia lui.
Sînt obişnuit să nu dau glas tuturor ăstora şi să mă descurc singur-singurel. Dar cînd ţi se pare că rutina de fiecare zi nu-ţi mai e de ajuns, începi să umbli după o prietenie sinceră şi de încredere. Se întîmplă aşa tocmai fiindcă trupul meu prinde a slăbi, şi fiindcă îmi dau seama că mi se împuţinează puterile am uneori nevoie, îţi mărturisesc sincer, să fiu iarăşi lîngă tine, bine dispus, şi să te revăd. În cursul anului, a trebuit să lupt mult ca să rezist în atelier, şi cîteodată foarte greu am izbutit să lucrez mai departe. Acum se impune să-mi împrospătez forţele.
Dacă ţi-e cu putinţă — şi ţi-e cu putinţă totuşi — scrie-mi ceva mai adeseori, în aşteptarea clipei cînd ne vom putea revedea. Caut să lucrez mai departe, dar sînt din ce în ce mai copleşit de o senzaţie de sfîrşeală, de slăbiciune generală; rezultatul surmenajului nu mă cruţă nici o clipă; sînt nevoit să mă apăr, altminteri starea mea s-ar înrăutăţi.
Nu-i voi vorbi despre asta lui De Bock, nici altuia de teapa lui — dar am destulă încredere în tine ca să ţi-o mărturisesc. Nu-i vorba să-mi pierd curajul sau să renunţ; adevărul e că am cheltuit prea multă forţă încît nu mai pot, şi că sînt istovit.
E necesar deci să ne înţelegem bine mai departe şi să păstrăm între noi o prietenie caldă. Dacă se întîmplă vreo nenorocire o vom înfrunta împreună, frate, să rămînem credincioşi unul altuia.
Eu am totul de cîştigat dintr-asta, căci fără tine n-aş fi putut ţine piept greutăţilor pînă astăzi; în ce te priveşte pe tine, tu nu cîştigi nimic, decît doar

certitudinea de a asigura o carieră cuiva care nu şi-ar face-o fără ajutorul tău.

T 306

. . . Ce să spun despre clipele cînd îţi dai seama că un fel de fatalitate preschimbă binele în rău şi răul în bine?
Cred că ai dreptul să consideri o parte din aceste gînduri drept produsul surmenajului şi că se cade să nu crezi, cînd ele ies la iveală, că îţi impun cu sila ceea ce trebuie să faci, şi nici că totul ar fi de fapt aşa de negru cum ţi se pare. Dimpotrivă, e cuminte să-ţi dai silinţa să te întăreşti fiziceşte; în cele din urmă ai înnebuni dacă ţi-ai petrece timpul rumegînd în minte aceste gînduri. Trebuie să-ţi dai o mare silinţă să le stăvileşti cînd ele te năpădesc şi chiar dacă asta nu e de nici un ajutor, să te mărgineşti la aceste două remedii şi să consideri stăruinţa melancoliei drept un ce supărător. La urma urmelor, forţa spirituală îţi va spori şi te vei îndîrji să trăieşti.
Sînt stări cu neputinţă de cercetat, tristeţea şi melancolia, dar, opunîndu-te acestor elemente negative, ai drept forţă pozitivă munca pe care în cele din urmă totuşi o duci la bun sfîrşit în aceste condiţii.
Dacă viaţa ar fi atît de simplă şi dacă realitatea s-ar asemăna cu povestea celui care face paradă de virtute, ori cu predica de fiecare zi a unui pastor oarecare, n-ar fi prea greu să-ţi tai drum printr-însa. Dar lucrurile nu stau astfel; realitatea este infinit mai complicată, binele şi răul în sine sînt tot atît de rare ca şi albul şi negrul în stare pură în natură. Să ne păzim să nu cădem în negrul absolut — într-o anumită melancolie, dar trebuie să ne ferim de asemenea şi de alb, culoarea pereţilor daţi cu var, care sînt ipocrizia şi fariseismul veşnice. Cine îşi dă silinţă să asculte viteješte raţiunea şi mai ales conştiinţa — raţiunea supremă, raţiunea sublimă — cine se îndîrjeşte să fie cinstit, nu se va rătăci, cred eu; cu toate că nu e cu putinţă să te descurci fără a nu săvîrşi unele greşeli, fără a nu te izbi cu capul de pragul de sus, fără a nu-ţi scoate în vileag unele slăbiciuni, nici să atingi perfecţiunea. Cred că se naşte atunci un simţămînt adînc de milă şi de

bunătate, mai simplu decît simțămintele croite pe măsură a căror specialitate o au pastorii.
Chiar dacă un clan sau altul te consideră drept o nulitate și te rînduiește printre mediocri, dacă îți dai seama că ești un om obișnuit printre ceilalți, în cele din urmă vei dobîndi o seninătate oarecare. Vei ajunge să-ți dezvolți conștiința pînă într-atît încît să faci dintr-însa purtătorul de cuvînt al unui eu mai bun, căruia eul obișnuit nu-i este decît slugă. Și dacă te ferești să nu cazi în scepticism și în cinism, nu vei fi trecut în rîndul zeflemiștilor corupți. Nu vei izbuti de prima dată. Mi se pare demnă de admirație vorba lui Michelet, care exprimă atît de bine ceea ce vreau eu să spun: *Socrate se născu un adevărat satir, dar prin devotament, prin muncă, prin renunțarea la lucrurile ușuratice, se schimbă atît de complet, încît în ultima zi, în fața judecătorilor săi și în fața morții, avea într-însul un nu știu ce dintr-un zeu, dintr-o rază din înaltul cerului, de care se ilumină Parthenonul.*
Ei bine, descoperim același fenomen la Isus. El a pornit în viață ca simplu muncitor, dar s-a înălțat și a ajuns altceva, puțin importă ce anume, și-a dobîndit o personalitate revărsînd atîta milă, atîta dragoste, atîta bunătate și atîta căldură, încît ne simțim și astăzi atrași de ea.
Un ucenic dulgher se schimbă adeseori într-un patron dulgher mic la suflet, nesimțitor, avar și înfumurat; orice s-ar spune despre Isus, el își închipuia altminteri lumea decît prietenul meu dulgherul de la șantierul așezat îndărătul casei mele, care s-a ridicat la rangul de domnul Vautour, el face mai mult paradă de știința lui și are o mai bună părere despre el însuși decît Isus.
Dar e mai bine să nu mă adîncesc prea mult în abstracții.
Voi căuta înainte de orice să-mi recapăt puterile; îmi place să cred că mintea îmi va fi ceva mai limpede de îndată ce mă voi fi întremat și că voi fi capabil să cuget la mijloacele de a-mi schimba tehnica spre a evita lipsa de simțire din lucrările mele. Vom vorbi din nou despre astea cînd vei fi aici — nu cred că se va întîmpla peste cîteva zile.

Dacă aș putea să-mi îngădui o hrană mai consistentă o bucată de timp, cred că m-aș descotorosi de neliniștile mele cele mai grave, deși rădăcinile bolii sînt adînci, mi-ar plăcea să mă îngrijesc cum se cuvine, ca să-mi agonisesc o rezervă îmbelșugată de sănătate și de vigoare. Ceea ce n-ar fi de domeniul imposibilității, cu condiția ca să ies din casă adeseori și să am o muncă atrăgătoare.
E de netăgăduit că toate lucrările mele sînt slabe și lipsite de simțire.
Asta mi-a sărit în ochi în ultimul timp. Nu mă mai îndoiesc că o schimbare în bine generală, fundamentală, ar fi absolut necesară. Mă gîndesc să cer părerea ta în această privință, după ce vei fi cercetat cu deamănuntul lucrul meu din anul acesta; te voi întreba atunci dacă ești de acord cu mine asupra măsurilor pe care s-ar cuveni să le iau. Dacă te vei alătura părerii mele, vom izbuti să învingem piedicile. Nu va mai fi nici un motiv de a șovăi, ci de a avea credința cărbunarului [1]...

T 307

Am pictat un studiu pe plajă. Sînt acolo cîteva diguri, zăgazuri foarte solide, clădite din pietre roase de vreme, din ramuri împletite între ele. M-am așezat pe unul dintre ele ca să pictez fluxul și am stat locului pînă cînd valurile mă siliră să-mi adun tot calabalîcul. Drumul care leagă satul de mare este străjuit de tufărișuri de un verde închis cu nuanțe de bronz, zbîrlite de vîntul din larg și care par atît de reale încît îți zici privind la unele: Ei! iată, e chiar *Tufărișul* de Ruysdaël. Distanța pînă acolo o străbați cu tramvaiul cu abur, care te duce pînă acolo chiar dacă ai bagaje sau ai de luat cu tine studii încă umede.
... Trebuie să te întorci nu cu zece, ci cu treizeci sau chiar cu patruzeci sau cu cincizeci de ani înapoi, ca să dai peste perioada cînd s-a început să se picteze dune etc. care aveau încă trăsături distinctive. În vremea aceea lucrurile aveau mai mult decît acum, un aspect în felul picturii lui Ruysdaël.

[1] *La foi du charbonnier* — credința simplă a omului de treabă.

Ca să dai peste un colț care să-ți evoce atmosfera din Daubigny sau din Corot, trebuie să te duci mai departe, la terenul pe unde apoape că nu sînt urme de picior de-ale ahtiaților de băi de mare. Fără îndoială Scheveningue este foarte frumos, dar de vreme îndelungată natura sa nu mai e virgină; de această virginitate a naturii am dat în chip neobișnuit în cursul plimbării despre care ți-am vorbit.

... Arareori tăcerea și natura mi-au vorbit atît de elocvent în vremea din urmă.

T 308

(iulie 1883)

... Zilele-acestea m-am descotorosit de o preocupare dureroasă. Anul trecut, mi-am dat silința în mai multe rînduri să pictez niște studii de figuri, dar rezultatele îmi clătinară curajul. Iată că m-am apucat din nou și treaba merge ca pe roate, fiindcă desenez cu înlesnire mai multă decît anul trecut. Eram descumpănit cînd pictura îmi încurca crochiul; pe de altă parte, îmi trebuia oarecare timp ca să-mi compun crochiurile, adică nu-mi izbutea treaba cînd modelul nu stătea destul de multă vreme.

Acum îmi bat joc la patrat și la cub dacă crochiul se șterge; îl reconstitui pe dată cu penelul, și îi dau de ajuns de bine forma pentru ca studiul să-mi fie de folos. Drept aceea, îți declar că deosebesc mai precis calea; îmi dau seama foarte bine că va trebui să pictez multe studii, dar nu voi avea cu ele mai multe greutăți ca să le pictez decît ca să le desenez. Prin urmare, va trebui să pictez și să pictez și anul acesta; în cele din urmă vom ajunge să întrezărim o rază de lumină. Sper asta cu tărie. Îmi pun în gînd să pictez peste iarnă niște studii de capete cu aceeași bună dispoziție ca și cele cîteva studii desenate pe care ți le-am trimis. M-aș fi pus la lucru la ele chiar de îndată dacă n-ar fi trebuit să profit de vremea bună ca să umblu cu stăruință după figuri de-a lungul cîmpului.

... Cît despre primele două figuri pe care le-am pictat anul acesta, m-am apucat de ele exact ca anul trecut — începi cu desenul și completezi apoi conturul. Tocmai ceea ce aș vrea să numesc procedeul steril. Celălalt procedeu constă în a face desenul în cele din urmă, în a căuta mai întîi tonurile fără a te sinchisi cine știe cît de desen; îți dai silința pur și simplu să așezi tonurile aproape la locul lor, precizezi încetul cu încetul forma și subdiviziunea culorilor. Procedînd astfel, figura pare înconjurată de spațiu și răsfrînge o oarecare gingășie. Mai mult, coloritul este mai subtil, din pricină că se suprapun mai multe culori, atît și așa de bine încît se topesc.

Vei băga de seamă diferența dacă n-o să mai retușez cele două studii pe care le-am pictat de curînd.
... Oricît de puțin îmi va sta în putință, mă voi duce să pictez cîteva studii pentru această pînză în dune, înainte de a sosi tu aici; vreau să spun că voi lua cu mine modelul, dis-de-dimineață sau pe înserate, la cîmp, dincolo de Loosdunen. Cred că voi putea face acolo treabă bună.
Voi fi nevoit să aduc unele schimbări în compoziția desenului, și va trebui mai ales să studiez mai mult efectul, dar, în general, îl voi lăsa cum este. Pare-mi-se că va fi necesar să pictez cîteva figuri foarte deslușite și să acopăr partea rămasă cu un frotiu cenușiu-liliachiu. Cred că împărțirea petelor deschise și a petelor întunecate ale desenului nu e de ajuns de simplă, ținînd seama că figurile sînt luminate într-o parte și adumbrite în cealaltă, la fel ca și pămîntul. Trebuie să se apropie tonalitatea figurilor și a pămîntului ca ele să formeze o siluetă sumbră desenîndu-se pe cerul limpede — altminteri cerul și pămîntul au să constituie mai degrabă un tot nebulos care o să dea relief figurilor mai pronunțate.
Aceste două efecte se află în realitate, dar efectul desenului în actuala sa stare lasă de dorit; e prea arid și prea fără vigoare; ceva mai mult, tonalitatea figurilor corespunde prea mult cu tonalitatea pămîntului, astfel încît ele nu se desprind una de alta; pe lîngă asta, cerul nu se potrivește cu restul.
În sfîrșit, va trebui să schimb tonalitatea cu totul, dar voi putea să păstrez întrucîtva compoziția.
Gîndul că ne vom revedea în curînd și că vom chibzui atunci asupra mijloacelor de a continua lucrul îmi dă puțină liniște. Pînă una alta mă voi sili să mai pictez cîteva studii. Ca să le pot lucra, aș dori să primesc, dacă e cu putință, banii de la 10 ale lunii cu cîteva zile mai devreme. În acest caz, mă voi sili să mă duc să pictez studii în dune, înainte de vizita ta. Nu am lăscaie într-acest moment, fiindcă am fost nevoit să fac multe plăți. Mi-ai scris — îți amintești? — că lichidarea socotelilor tale cu firma poate că îți va aduce o deziluzie. Îmi place să cred că dezastrul nu se va produce; va trebui să recunoaștem că vom avea noroc dacă rezultatul va întrece așteptările noastre

și să nu cumva să pierdem vreo secundă din timpu pe care îl vom mai avea înaintea noastră.

T 309

... Mi-am dat silința să exprim în cele mai multe studii efectul produs asupra mea de un peisaj; nu pretind să-l exprim tot atît de bine ca tine în scrisori, fiindcă mă lovesc încă adeseori de unele greutăți tehnice — dar cred că nu nimeresc alături cu totul, de pildă, în acele care înfățișează o siluetă a orașului, pe înserate, ori un drum al edecurilor și al morilor.
În celelalte privințe sînt tare plictisit că mă simt prost dispus totdeauna cînd nu lucrez; cred totuși că asta va trece încetul cu încetul. Mă voi sili să adun provizii de puteri, căci voi avea nevoie de ele ca să pictez vîrtos — și figuri.
Zilele-acestea simțul culorilor s-a deșteptat în mine în timpul *cînd* pictam; iese la iveală mai cu putere și într-alt chip decît înainte vreme.
Se prea poate ca indispoziția din zilele din urmă să decurgă dintr-un fel de revoluție în felul meu de a lucra; am încercat mai de mult să înfăptuiesc această schimbare și m-am gîndit îndelung la ea.
Mi-am dat silința adeseori să mă feresc de lipsa de simțire în lucrările mele, dar se întîmpla mereu același lucru ori aproape același lucru. De cîteva zile slăbiciunea mea mă oprește să lucrez ca de obicei, și s-ar părea că asta îmi folosește mai degrabă decît mă supără; cînd mintea mi-e mai mult ori mai puțin obosită și cînd privesc la cele din jur printre gene, în loc să studiez articulațiile și să analizez structura, mi se pare că văd obiectele mai mult niște pete de culori una lîngă alta.
Sînt curios să cunosc evoluția și rezultatul acestui fenomen.
Mi s-a întîmplat să mă mir că nu sînt mai colorist, fiindcă temperamentul mă duce într-acolo — nu încape îndoială, simțul culorilor nu mi se prea dezvoltase pînă acum.
Repet, sînt curios să cunosc rezultatul — în orice caz, văd deslușit că ultimele mele studii se deosebesc de celelalte.

Dacă amintirile îmi sînt exacte, ţi-am trimis anul trecut unul dintre ele, care înfăţişa cîteva trunchiuri în pădure.
Nu cred că s-ar putea să-l socoteşti în mod sincer prost, dar nu este încă « bravo, minunat »; nu descoperi prin ele ceea ce se află în studiile coloriştilor. Unele culori sînt adevărate, dar, cu toate că sînt adevărate, ele nu produc efectul dorit; efectul e prea slab, deşi culorile sînt împăstate pe ici, pe colo. Dacă iau studiul în discuţie drept piatră de încercare, pot să afirm, cred, că tot coloritul studiilor mele isprăvite de curînd, care sînt totuşi împăstate, este din ce în ce mai puternic, fiindcă nuanţele se amestecă şi fiindcă tuşele se împletesc într-aşa fel încît ansamblul pare mai topit şi exprimă mai bine farmecul norilor sau al ierbii, de pildă.
Am intrat la griji adeseori fiindcă nu progresam în privinţa coloritului, dar mi-am recăpătat curajul. Vom vedea urmarea.
Înţelegi că ard de nerăbdare să te revăd, căci dacă ai ajunge şi tu la încheierea că o schimbare este pe cale să se producă, nu m-aş mai îndoi că sînt pe drumul cel bun. La drept vorbind, nu prea îndrăznesc să mă încred în proprii mei ochi cînd este vorba despre lucrările mele.
Să luăm, de pildă, cele două studii care au fost pictate sub bătaia ploii — un drum noroios cu o figură: pare-mi-se că sînt opusul celorlalte studii — cînd privesc la ele sau peste atmosfera acelei posomorîte zile ploioase, pe cînd figura răsfrînge un fel de viaţă care nu reiese totuşi din precizia desenului, căci ea nu e, ca să zicem aşa, desenată, nu este decît o adunătură de cîteva pete. Iată unde vreau să ajung: cred că aceste studii înfăţişează mai mult sau mai puţin aspectul misterios pe care natura îl capătă cînd o priveşti printre gene, astfel încît formele se simplifică şi ajung pete de culoare simplă.
Timpul împlinească-şi treaba sa; pînă atunci, descopăr în mai multe studii ceva mai mult decît culori şi decît tonuri.
Zilele-acestea mi-am adus aminte de o istorisire citită odinioară într-o revistă engleză: o poveste cu pictori, unde este vorba despre un seamăn care, istovit de o

perioadă de greutăţi, caută refugiu într-un cotlon îndepărtat de oraş din turbării; se regăseşte pe sine, dacă îndrăznesc să spun, în sinul acelei naturi melancolice şi izbuteşte să picteze natura aşa cum o simte şi cum o vede el. Această istorisire minunat povestită — după cît se pare de un scriitor ajuns la măiestrie artistică — mă impresionă cînd o citii şi stăruie fără întrerupere în mintea mea de cîteva zile.

... În mod maşinal, fără nici un motiv precis, adaug scrisorii mele cîteva rînduri, ca să-ţi împărtăşesc un gînd care mi-a venit în minte.
Nu numai că m-am apucat să desenez de ajuns de tîrziu, dar nici nu sînt sigur că o să mai trăiesc mulţi ani.
Dacă socotesc în linişte, dacă îndrăznesc să fac un calcul, un fel de deviz, şi dacă încep să m-afund în gînduri în această privinţă, ajung la încheierea cuminte că nu sînt în stare de fel să prevăd cu siguranţă nici cîtuşi de puţin în acest domeniu.
Totuşi comparaţia între diferite persoane a căror viaţă o cunoşti, ori comparaţia între tine însuţi şi alţi cîţiva, cu care ai unele asemănări, îngăduie nişte concluzii care nu sînt fără temei. De pildă, cred că pot conchide, fără nici o exagerare, că trupul meu, întîmplă-se orice s-ar întîmpla, va rezista cîţiva ani, să zicem între şase şi zece ani [1]. Îndrăznesc să trag această concluzie cu atît mai mult cu cît nu am nici un motiv să mă folosesc de expresia *întîmple-se orice s-ar întîmpla.*
Mă bizui cu tărie pe această bucată de vreme; cît despre restul vieţii, ar însemna să fac speculaţii în gol îndrăznind să fixez limite; de cei zece ani care vor veni va atîrna lucrul meu viitor, dar se va mai putea face oare ceva în favoarea mea, da sau nu?
Dacă mă voi cheltui fără socoteală în cursul acestor zece ani nu voi trece peste pragul vîrstei de patruzeci de ani; dacă mă voi menţine în bune condiţii ca să pot rezista pieptiş loviturilor obişnuite şi ca să înving unele greutăţi fizice, mai mult ori mai puţin compli-

[1] Vincent scrie aceste rînduri cu *şapte* ani înainte de a muri.

cate, voi ajunge în apele navigabile întrucîtva liniștite, între vîrsta de patruzeci și cea de cincizeci de ani. Asemenea speculații nu sînt de actualitate deocamdată; doar asupra proiectelor în legătură cu cei cinci sau zece ani viitori, după cum am spus mai sus, doar asupra lor se cade să ne îndreptăm atenția.

Nu am de gînd să mă cruț, nici să fug de emoții și de osteneli — mi-e aproape indiferent dacă o să trăiesc un răstimp mai îndelungat sau mai scurt; ba mai mult, nu sînt în stare să-mi îndrum viața animală așa cum poate să și-o îndrume un medic, de pildă.

Trăiesc deci ca un incult, care nu știe decît un singur lucru cu siguranță: trebuie să împlinesc în cîțiva ani un rost anumit; nu e de fel nevoie să mă grăbesc din cale-afară, căci n-ar duce la nimic; trebuie să mă țin morțiș de lucrul meu, cu calm și cu seninătate, cît mai regulat și cît mai cu ardoare cu putință; lumea nu prea mă interesează, dar am o datorie față de ea și, de asemenea, obligația, fiindcă am cutreierat printr-însa timp de treizeci de ani, să-i las drept recunoștință cîteva suveniruri sub formă de desenuri ori de tablouri — care n-au fost concepute și executate ca să placă unei tendințe sau alteia, ci ca să exprime un simțămînt omenesc sincer.

Așadar opera mea constituie singura-mi țintă — dacă îmi concentrez toate sforțările asupra acestui gînd, tot ceea ce voi întreprinde, sau nu voi întreprinde va fi simplu și ușor, atîta cît viața mea nu va semăna cu un haos și atîta cît toate acțiunile mele se vor îndrepta spre același scop. Deocamdată, lucrul meu înaintează încet — un motiv mai mult de a nu pierde timpul. Cred că Guillaume Régamey n-a lăsat după el un renume temeinic stabilit (știi că sînt doi Régamey: F. Régamey care pictează japonezi este fratele premergătorului), nu încape îndoială că-i respect tare personalitatea. A murit în vîrstă de treizeci și opt de ani, timp de șase-șapte ani el s-a consacrat aproape numai desenelor care au o pecete cu totul proprie; le-a meșterit atunci cînd era copleșit de dureri fizice. Iată un exemplu printre altele, iată un foarte bun artist printre mulți alții.

N-aș vrea să mă compar cu el, căci nu merit; am vrut doar să citez un exemplu de stăpînire de sine și de

voință, un exemplu de om concentrat asupra unei idei însuflețitoare care, în grele împrejurări, îi arăta ce drum să urmeze și mijlocul de a îndeplini, fie ce-o fi, cu toată seninătatea, o frumoasă operă. Așa mă văd eu pe mine — țin morțiș să creez în cîțiva ani o operă lucrată din toată inima și cu dragoste, la care să sîrguiesc în chip hotărît. Cu atît mai bine dacă o să fiu în viață mai multă vreme decît sper, dar nu vreau să țin seama de această eventualitate.

Se cere neapărat să înfăptuiesc ceva autentic în puțini ani: acest gînd mă va călăuzi în tot timpul cît voi întocmi proiectele cu privire la opera mea. Vei înțelege că sînt îmboldit de dorința să mă apuc de ea cu toată vigoarea; și că sînt hotărît să folosesc mijloace de expresie simple. S-ar putea să-ți dai seama de asemenea că nu-mi apreciez studiile în mod izolat, că mă interesez îndeaproape de totalitatea operei mele.

T 310

... Că doresc din adîncul inimii să te văd, nu e nevoie să-ți spun; în ultimele zile, departe de a mă simți bine cu sănătatea, am avut într-una același și același lucru, din cînd în cînd aceleași palpitații care, cred eu, în cele din urmă vor degenera în boală de inimă. În sfîrșit, nu știu nimic precis în această privință; știu doar că nu trebuie să vorbești despre așa ceva acasă la noi, nici nimănui, de teamă să nu constați că s-ar deforma părerea pe care unii și-ar putea-o face asupra stării mele.

Prin asta vreau să spun pur și simplu că am voința, orice ar fi, să lucrez ceva temeinic, și că e cu putință ca să mi se împlinească dorința arzătoare, dacă ne vom păstra liniștea sufletească, chiar dacă viitorul va fi sau nu întunecat.

... Nu este în căderea mea să stabilesc întrucît faptul de a nu fi în apele mele ar avea o pricină fizică, ori dacă așa ceva ar proveni dintr-o supraexcitare a sistemului nervos. Îmi dau seama că aș fi avut datoria să-ți vorbesc de la o vreme despre tot felul de lucruri și, de asemenea, despre munca mea; dar iată că, în sfîrșit, vei veni aici și am nestrămutata convingere că întîlnirea noastră mă va liniști.

... Sper că în curînd voi fi cu desăvîrşire normal; voi face tot ceea ce voi putea în acest scop, fiindcă mi-e silă să mă gîndesc că n-o să pot lucra ceea ce aş lucra dacă aş avea toate puterile mele. Cît despre ceea ce i-am scris lui Rappard, că nu cred a mă fi născut ca să mă ocup de sănătatea mea, nu e mai puţin adevărat că în unele împrejurări eşti obligat să alegi între două soluţii: să lucrezi şi să nu mănînci, ori să mănînci şi să laşi lucrul în voia valurilor (de pildă, cînd aduce după sine cheltuieli şi cînd nu produce). Ei bine, în unele împrejurări, aleg prima soluţie. Să nu crezi că ar fi totdeauna o greşeală, fiindcă lucrul nostru dăinuieşte, iar noi înşine în nici un caz. Şi principalul este să dai viaţă la ceva. Prefer să am cîţiva ani de asemenea viaţă decît mulţi ani ca să visez la aşa ceva şi să amîn veşnic pe mai tîrziu. În legătură cu asta, i-am scris lui Rappard că m-am gîndit, în ce mă priveşte pe mine, că au oarecare adevăr misterioasele vorbe: « Cine umblă să-şi mîntuie viaţa, o va pierde pre eə, dar cine şi-o va pierde de dragul unui lucru măreţ, acela şi-o va cîştiga. »

T 314

(19 august 1883)

... Cît despre opera mea, dacă nu pun la îndoială că n-ar avea vădite cusururi, sînt ca şi sigur că nu am apucat pe un drum greşit şi că voi izbuti să creez lucruri autentice, chiar dacă o să mai bîjbîi încă mult.
Sînt convins că ar fi primejdios să caut soluţia într-altă parte decît în muncă.
Aş dori să am vreun prieten, pe cineva ca Mauve, sau ca Herkomer, ca să citez şi alt nume. Dar nu cred că s-ar cuveni să mă sprijin în primul rînd pe o prietenie; nici aceştia nu ar considera pesemne aşa ceva drept esenţial. Cînd stăruieşti în lucrul tău, mai multă sau mai scurtă vreme, cu mai mult sau cu mai puţin succes, găseşti negreşit un prieten printre pictori, un prieten ca M. sau ca H. pe care să poţi în viitor să te bizui.
Poate că îi găseşti întrucîtva mai curînd, cînd lucrezi în tăcere, în loc de a le cere cu bunăvoinţă prietenia sau de a alerga după ei; de altminteri, eu n-aş prea avea

possibilitate de succes, din pricina unor trăsături caracteristice ale firii mele pe care tu le observi mai bine decît mine — mă refer la excentricitatea mea; îmi dau seama într-adevăr de asta, deşi nu o socotesc prea gravă — mă mir, de pildă, că nu se poate dobîndi cît de cît încrederea celorlalţi decît printr-o acţiune de mare întindere, înţesată de greutăţi. Dacă metehnele mele ar fi tot atît de grave, de netăgăduit, ca ale soaţei, de pildă, aş dori ca ceilalţi să facă în folosul meu ceea ce fac eu în acest moment şi aceea ce am şi făcut adeseori în folosul ei: i-am dat iertarea mea, nu pe jumătate, ci necondiţionat, ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat şi ca şi cum nimic n-avea să se mai întîmple. Dacă i-ai spus cumva lui C. M.[1] că s-ar putea să-mi părăsesc soaţa, te rog să-ţi iei vorba înapoi numaidecît; nu vreau să comit ceva crud, ceva neîndurător. Nu ştiu dacă voi mai cunoaşte vreodată fericirea alături de femeie, poate că nu — e sigur în orice caz că aşa ceva se va poticni într-una — dar dacă nu sîntem răspunzători de fericirea noastră, sîntem fără îndoială răspunzători de a asculta sau nu de glasul conştiinţei noastre. Cu bine, dragul meu, fii amabil, mai scrie-mi cîteva vorbe cît stai la Nuenen.
Nu pot să-ţi spun altceva.
Cată să citeşti scrisoarea mea către Pa.
Dacă aş lăsa femeia în voia sorţii sale, poate că ar înnebuni. Adeseori am şi găsit mijlocul de a o linişti în timpul acceselor sale de indispoziţie de neîndurat, potolindu-i spaima care îi intra în oase, de pildă: ea s-a deprins în anul în curs să vadă în mine un prieten adevărat care o opreşte să facă prostii şi care ştie unde o strînge gheata. O împresoară un nu ştiu ce, un fel de seninătate cînd stau eu lîngă ea. Pot deci să sper că în cele din urmă ea se va îmbuna, mai ales dacă n-o să mai fie atrasă de tot ceea ce a fost respingător în viaţa sa trecută, şi dacă n-o să se mai gîndească la ea.
Ar fi de dorit, de asemenea, să mă pot muta, ca măsură de economie. I s-a spus că o voi părăsi din pricina copiilor. Ceea ce nu e adevărat; şi în nici un caz nu din acest motiv aş părăsi-o dacă aşa ceva ar urma să se

[1] Unchiul Cornelius Marinus.

întîmple. Dar toate aceste baliverne o scot din minţi, şi o stimulează să dorească să n-aibă copii.
Iată cum stau lucrurile, Théo: dacă e adevărat că ea învaţă, e necesar totuşi să i se repete de mai multe ori acelaşi lucru; ea îmi taie curajul uneori, dar cînd se hotărăşte să spună ceea ce vrea să spună, să explice unde vrea să ajungă — nu se hotărăşte decît arareori — pare atunci din cale-afară de curată cu toată corupţia sa. S-ar zice că ceva a fost cruţat în adîncul fiinţei sale şi sub ruinele sufletului, ale inimii, ale minţii ei.
Într-aceste puţine clipe, expresia chipului ei evocă o *Mater Dolorosa* de Delacroix, sau unele capete de Ary Scheffer.
Asta îmi dă încredere; acum cînd am din nou înaintea mea expresia despre care am pomenit, respect acest simţămînt tainic şi nu spun nici o vorbă despre metehnele ei.
Îmi place să cred, dragul meu, că vei avea prilejul să admiri frumoase apusuri de soare peste cîmpiile paşnice, departe de oraş, înainte de a te întoarce din nou într-însul. Cît despre o altă instalare, cred că se va putea afla un adăpost undeva pe lume.
Se înţelege de la sine că vom înfăptui cu sînge rece tot ceea ce vom hotărî să înfăptuim; prin urmare, ne vom mai scrie în această privinţă.
Te las cu bine, petrece în voie cîteva zile. Să ştii că stărui să sper că zilele care vor veni vor fi mai senine; puţin îmi pasă de ceea ce ne-o hărăzi viitorul.

T 317

. . . N-ar fi imposibil ca ea să-şi vină în fire iarăşi dacă ar sta o bucată de timp la ţară, departe de drăguţa ei de familie. Dar cine îmi garantează că ea nu va spune, de îndată ce va ajunge acolo: E urît de mama focului, de ce m-ai adus aici? Ea mă îndreptăţeşte să mă tem de asemenea eventualităţi, chiar cînd fac tot ceea ce-mi stă în putinţă ca să îndepărtez soluţia cea din urmă: să o părăsesc.
Cele supuse de Zola corespund adevărului, după judecata mea: *Totuşi aceste femei nu sînt de fel rele, greşelile, căderile lor în păcat avînd drept pricină impo-*

sibilitatea de a duce o viaţă cinstită în trăncănelile, în bîrfelile mahalalelor corupte. Înţelegi tu unde bate citatul acesta din *Otrava.* [1]
Ştiu bine că sînt deosebiri, dar şi unele asemănări între poziţia mea faţă de femeie şi pasajul din *Otrava*, unde scrie că fierarul îşi dădea seama că Gervaise a apucat pe un drum greşit şi că el nu poate avea nici o înrîurire asupra ei fiindcă, făţarnică şi neînţelegătoare în cele ale vieţii, n-are puterea să ia o hotărîre. Mi-e mai milă decît oricînd de femeia asta, fiindcă îmi dau seama că nu-şi află nici răgaz, nici tihnă.
Nu cred să aibă acum un mai bun prieten decît mine, un prieten care i-ar veni într-ajutor din toată inima, dacă ea i-ar uşura situaţia cîtuşi de puţin. Dar ea n-are încredere în mine şi mă aduce într-o stare de neputinţă acordînd încrederea sa acelora care îi sînt într-un cuvînt duşmani; ea nu înţelege, sînt convins, că se poartă prost, ori — caut să-mi dau seama uneori — nu vrea să înţeleagă. Răstimpul cînd îmi mai făceam sînge rău din pricina toanelor sale aparţine trecutului de mult, de anul trecut. Cînd văd acum că îi vin aceleaşi toane, nu mă mai mir şi tot m-aş deprinde, cred, cu ele, dacă n-aş şti că scăparea ei atîrnă de ele. Căci nu o socotesc totuşi rea. Nu o socotesc rea, dar ea n-a văzut niciodată ceea ce e bun, cum ar putea ea deci să fie bună?
Vreau să spun că nu este răspunzătoare, asemenea aceluia care înţelege că e o diferenţă între bine şi rău: de fapt, ea n-a ajuns să priceapă asta, n-are despre aşa ceva decît o cunoştinţă instinctivă, foarte nedesluşită şi foarte încurcată. Cred că ar face ceea ce trebuie să facă, dacă ar şti ce anume. Cît despre ceea ce pretinzi tu — că, după părerea ta, a nu trăi cu mine i-ar face bine — aş cădea de acord, dacă, în primul rînd, n-ar fi nevoită să se întoarcă în familia sa şi, într-al doilea rînd, să se despartă de singurul sprijin, mai mult sau mai puţin, pe care l-ar mai avea ea şi copiii săi. E o situaţie fără ieşire. Nu ştiu dacă o vei putea

[1] Sub acest titlu a fost tradus la noi romanul *Assommoir* şi s-a jucat dramatizarea sa pe scenele noastre. Literal tradus înseamnă: instrument de distrugere; în limbaj parizian, cîrciumă ordinară *(N. tr.)*.

înțelege după lămuririle pe care ți le dau eu, dar ascultă — de fapt, ea ar ține să stea lîngă mine, s-a legat sufletește de mine, dar nu-și dă seama că e pe cale să adîncească un șanț despărțitor între noi. Cînd aduc vorba despre asta, ea mi-o taie scurt: « Da, da, știu eu, n-o să mă ții lîngă tine! »
Însă acestea sînt momente de bună dispoziție, momentele ei proaste sînt mai descurajatoare. Îmi spune atunci fără înconjur: « Da, da, sînt trîndavă și ca lovită de lingoare, așa am fost totdeauna, nu-i nimic de făcut. » Sau altceva: « Ba da, sînt o curvă, și afară de meseria asta nu văd altă scăpare pentru mine decît să mă arunc în apă. »
Ținînd seama de firea ei grosolană, pe jumătate ori pe de-a-ntregul coruptă, aș zice chiar tîrîtă prin noroi, repet: la urma urmelor, ea n-ar putea să fie altminteri decît este; ar fi prostesc și semeț din partea mea să o infierez prin vorbe sforăitoare și pompoase.
Aceste zise, poate că vei înțelege mai bine decît înainte cum de am ajuns să-i aplic dojana pe care abatele Bienvenue, din *Mizerabilii* de Victor Hugo, avea obiceiul s-o adreseze animalelor primejdioase, chiar veninoase: « *Biata fiară, nu-i vina ei că e așa* ».
Tu mă vei înțelege că doresc s-o salvez. Dacă s-ar putea luînd-o de nevastă, aș lua-o chiar acum. Dar fi-va aceasta o soluție? Să ne închipuim că ar începe apoi să-mi spargă urechile în Drenthe: « De ce m-ai adus cu tine aici? » Soluția n-ar fi avansat nici cu un pas.
. . . sper deci că nu vei vedea nici un neajuns în hotărîrea mea de a pleca la Drenthe.
Că femeia va merge acolo sau nu va merge cu mine, depinde numai de ea.
Dacă vrea să mă însoțească, ei bine, însoțească-mă. Să o părăsesc ar însemna să o arunc din nou în prostituție, și cine a încercat să o scoată de acolo nu poate să-i dea brînci tot acolo, nu-i așa?
După mintea mea, să plec la Drenthe este cea mai bună soluție în vederea lucrului și ca să reduc din cheltuieli; îmi place să cred că ești de aceeași părere. Așadar, dacă aprobi proiectul meu, ne vom ocupa să-l îndeplinim, fără să ne sinchisim de femeie, pînă una alta.

. . . Sînt sigur, în ceea ce mă privește pe mine, că în viața sa fiecare pictor străbate o perioadă cînd nu produce decît lucruri de nesuferit, dar cred că eu trebuie să umblu să caut perioada mea stearpă de ajuns de departe în trecut. Mai cred că progresez încet, dar sigur, și că datorită muncii mele prezente lucrările mele ulterioare — care vor fi mai bune — vor scoate în relief și mai bine, prin comparație — că lucrările mele actuale conțin totuși ceva simplitate și ceva adevăr, și de asemenea — fiindcă o spui chiar tu — o aparență ușoară de concepție și de execuție viguroase.

T 318

. . . Ne-am învoit ca să ne despărțim pentru o bucată de timp ori pentru totdeauna, după împrejurări. Ne aflăm amîndoi într-un impas mare și situația ar urma numai să se înrăutățească dacă am rămîne împreună. Adaug « ori pentru totdeauna » fiindcă noi avem oricum fiecare rostul nostru de a trăi, ea copiii săi și eu munca mea; fiindcă sîntem datori să facem unele lucruri împotriva voinței noastre — și fiindcă nu ne putem dovedi atît de buni pe cît am vrea.
I-am spus: nu te vei descurca probabil fără să nu te abați uneori din calea cea dreaptă, dar urmeaz-o cît e cu putință, eu voi face la fel la rîndul meu. Să știi doar că eu, eu n-o să mă descurc în viață cu un preț prea ieftin. Îmi lipsesc multe pentru așa ceva.
. . . Chibzuiește la posibilitatea de a-mi face rost de bani ca să pot pleca de unul singur. Mi se pare că la nevoie voi putea lăsa mobilele aici, cerînd proprietarului să-mi închirieze un colț din pod.
Dar vreau să mă liberez cît mai curînd cu putință, mai ales de această chirie strivitoare, mă înțelegi, și aș vrea să plec cît mai curînd posibil acolo. Se impune pentru ca să progresez. În Drenthe, în Katwijk, în Brabant puțin îmi pasă, dar să trăiesc un răstimp sub acoperămîntul unui țăran, departe, hăt departe la țară, la dracu-n praznic, undeva pe unde natura este în formele ei adevărate.
Mai mult, e necesar să pot picta fără întrerupere, și să-mi hărăzesc ceva mai mulți bani cumpărării de material.

Am discutat despre toate astea şi despre altele cu V. d. Weele; a venit să-şi petreacă o jumătate de zi în atelierul meu, mi-a cercetat cu atenţie studiile unul după altul, am retuşat împreună cîteva şi mi-a explicat unele amănunte tehnice. În sfîrşit, mi-a arătat şi am deprins de la el nişte lucruri folositoare. Îmi va mai consacra oarecare timp înainte de a pleca eu, adică într-una din zilele apropiate, ca să-mi mai dea alte sfaturi.
Wisselingh a stat şi el în cursul unei dimineţi la mine. Am petrecut foarte plăcut — mi-a spus că sînt mai avansat decît crezuse el — am luat amîndoi o cafea şi am vorbit vrute şi nevrute despre zilele de altădată.
Întocmai ca şi V. d. Weele, m-a încurajat mult, dar a stăruit că trebuie să iau cu asalt pictura; e de datoria mea — îngăduie-mi să ţi-o spun verde — e de datoria mea să-mi dau silinţa să pictez vreo sută de studii bune. Vezi tu, trebuie să avansez lucrînd cu stăruinţă în pictură. Mai mult, aceste studii e necesar să înfăţişeze subiecte din viaţa reală de fiecare zi. Colţuri de natură cu trăsături caracteristice. Îmi vine să cred că Wisselingh îmi va cumpăra ceva într-o bună zi, poate că chiar în curînd; ne-am înţeles că îi voi trimite cîteva bucăţi, poate chiar în cursul acestei toamne, dacă nu la iarnă, în sfîrşit, după ce voi fi petrecut oarecare timp la ţară, şi că îi voi trimite într-una ca să-l ţin în curent cu tot ceea ce meşteresc eu — fie că o să cumpere, fie că nu.
I-am spus: să-mi scrii tot ceea ce ai să gîndeşti despre bucăţile pe care ţi le voi trimite, şi dacă vei socoti că poţi să tragi vreo speranţă de la un gen anume, îmi voi da silinţa în această direcţie.
Cît despre C. M., i-am trimis peste douăzeci de studii, adică îmi place să cred că nu va fi nemulţumit, cu atît mai vîrtos cu cît va avea răgazul să le schimbe mai tîrziu.
Ţinînd seama că n-ai bani deocamdată, îţi sugerez să-i explici situaţia: că e de dorit să pot sta cîtva timp la ţară ca să pictez acolo vîrtos — că ne vom da osteneala să ieşim din încurcătură fără ajutorul său, dar că ne-ar conveni dacă, la nevoie, nu s-ar arăta nepăsător cu totul faţă de noi. Vezi bine că e cu putinţă

să mă descurc şi cu suma obişnuită şi să progresez, chiar în pictură. Dacă voi trage în gazdă la un ţăran în Drenthe, culcuşul şi lingura şi strachina mă vor costa cam un florin pe zi. Am de gînd să port de grijă mai departe soaţei mele oarecare timp, să-i vin într-ajutor cu cît îmi va sta în putinţă. Necazurile mele se vor tot împuţina, dar va trebui să renunţ la atelier pînă cînd nu vor veni timpuri mai bune. Voi arunca tot calabalîcul într-un ungher din pod. Şi apoi, pe aici ţi-e drumul, fără bagaje, singur-singurel, spre studiu. Scrie-mi repede ce crezi despre toate astea, aş dori să răspunzi scrisorii de faţă cu întoarcerea poştei ca să ştiu părerea ta.
Mîine mă voi duce să desfac contractul meu de chirie şi mă voi osteni să găsesc unde să-mi pun la adăpost mult-puţina mea avere. Soaţa-mi îşi va căuta o îndeletnicire. Pînă una alta lucrez din răsputeri. Cît despre proiectul de a pleca într-altă parte, aştept răspunsul tău; vom vedea apoi ce-i de făcut. Cu bine, dragul meu, cu cele mai bune urări de sănătate, să-ţi meargă treburile în plin, şi crede-mă

cu totul al tău,
VINCENT.

T 320

... O, Théo, vei înţelege cu siguranţă prin cîte am trecut, vai, zilele acestea; sînt chinuit de o adîncă tristeţe din pricina soaţei şi a copiilor, dar altă scăpare nu este. Mi-am îndreptat toate puterile spre lucrul meu şi simt un puternic imbold lăuntric, fiindcă izbutesc să fac lucruri care altminteri nu mi-ar fi stat în putinţă.
... Menţionam, într-o scrisoare anterioară, că soaţa-mi s-a grăbit să nu-şi ţină unele promisiuni, ceea ce e destul de grav. A depus stăruinţă între altele ca să fie angajată la un bordel: maică-sa a aflat despre asta şi i-a dat curaj.
Soaţa-mi s-a căit de îndată şi a renunţat la proiectul ei; nu încape îndoială că e o mare, o mare slăbiciune din partea ei să se gîndească la asta tocmai acum; dar iată cum e ea — pînă în prezent, cel puţin — n-a avut curajul să spună un «nu» răspicat ispitelor de acest soi.

În sfîrşit, mă sileşte aşadar să iau nişte măsuri pe care le-am amînat într-una.

DRENTHE. Septembrie — 1 decembrie 1883

Vincent pleacă în Drenthe sperînd să poată trăi acolo cu cheltuieli mai puţine şi să folosească într-o mai mare măsură pentru pictură banii trimişi de Théo.
Théo are greutăţi cu şefii săi, Boussod & Valadon, Vincent îl sfătuieşte să se facă pictor şi să vină în Drenthe, aducînd în sprijinul propunerii sale exemplul altor pictori-fraţi: Van Eyck, Van Ostade...
Pe Vincent îl apasă greu singurătatea. Bolnav, descurajat, se hotărăşte — brusc — să se întoarcă la tatăl său mutat între timp în Nuenen.

T 325

Dragă Théo,

... Totul e frumos pe aici, pe oriunde te-ai duce. Întreg cuprinsul de mărăcini şi de bălării e mai întins decît în Brabant, cel puţin pe lîngă Zundert şi pe lîngă Etten — întrucîtva monoton pe la nămiezi şi mai cu seamă cînd e soare. Nu-i un motiv să nu fi şi încercat în mai multe rînduri să pictez acest efect, de care nu voiam să mă lipsesc.
Marea nici ea nu e totdeauna pitorească, dar trebuie în mod egal să dai atenţie acelor clipe şi acelor efecte, ca să nu te înşeli asupra calităţilor ei adevărate. Atunci, în acel ceas cînd soarele de la amiază frige, întinsul de mărăcini şi de bălării, departe de a fi încîntător, te indispune, e plictisitor şi obositor ca pustiul, ba şi neospitalier, duşmănos, ca să zic aşa. Să-l pictezi în această lumină orbitoare şi să redai fuga planurilor nesfîrşite îţi vine ameţeala.
De aceea, să nu cumva să crezi că e potrivit să-l interpretezi într-un mod sentimental; dimpotrivă, el nu este aproape niciodată sentimental. Dar un colţ supărător şi plicticos ajunge tot atît de sublim ca o pînză de J. Dupré, — de pildă, pe seară, cînd o jalnică figură se mişcă în amurg — cînd această imensă

bucată din scoarţa pămîntului, pîrjolită de văpaia soarelui, se întunecă în contrast cu delicatele tonuri liliachii ale cerului de seară, şi cînd cea din urmă dunguliţă de un albăstrui închis desparte cerul de pămînt în zare. Cît despre figuri, bărbaţi şi femei — poţi spune despre ele la fel: nu par interesante totdeauna, dar dacă le observi cu răbdare, în cele din urmă ajungi să le descoperi trăsături din Millet.

Ieri am dat peste unul dintre cele mai caracteristice cimitire pe care le-am văzut în viaţa mea; închipuie-ţi un petec de mărăcini şi bălării împrejmuit cu un gard de brazi mărunţi strînşi unii lîngă alţii, aşa încît ai crede că e pur şi simplu un brădet.

Totuşi este o intrare, o alee scurtă, şi apoi ajungi la nişte morminte acoperite de tufe de iarbă şi de mărăcini. Unele au nişte stîlpi albi pe care poţi să citeşti numele celui dispărut.

... E ceva foarte frumos să vezi mărăcini adevăraţi pe morminte; mireasma de terebentină are ceva mistic; şirul întunecat de brazi împrejmuind cimitirul desparte cerul strălucitor de un pămînt aspru care îndeobşte e trandafiriu, roşcat, negricios, gălbui, dar peste tot cu tonuri liliachii.

Nu a fost lesne de pictat; voi mai căuta să scot şi alte diferite efecte din acest cimitir; pe zăpadă, de pildă, va fi fiind probabil foarte caracteristic (...)

Auzisem şi eu vorbindu-se despre Liebermann[1], dar mai ales descrierea ta asupra facturii sale mi-a luminat căpăţîna.

Culoarea lui va fi fiind probabil nesfîrşit mai potrivită decît a lui Henkès (spui foarte bine culoare de ardezie cu treceri spre gri-galben şi gri-brun). Înţeleg foarte bine din scrisoarea ta. Asta, acest mod de a picta e admirabil, dar trebuie să-l cunoşti adînc de tot. Dacă doresc să pictez mult, se explică tocmai fiindcă aş dori să dau consistenţă facturii mele, mi-ar plăcea să-i imprim o trăsătură caracteristică (deşi aud adeseori spunîndu-se: să nu cumva să te închizi într-un sistem).

[1] *Max Liebermann* (1847—1935) — pictor peisagist german, emul al impresioniştilor francezi *(N. tr.)*.

El şi mulţi alţii au această trăsătură caracteristică. Din descrierea ta văd că el, Liebermann, s-ar apropia probabil mult de maniera lui Herkomer. Ca şi acesta, el împinge tendinţa spre perfecţie pînă la ultima limită, şi analizează petele de lumină şi petele de umbră produse de lumina soarelui care răzbeşte prin frunzişul copacilor, de care atîţia au fost orbiţi.

... Mă îndeletnicesc acum cu un nou studiu avînd drept subiect un soare roşu printre nişte mesteceni dintr-o livadă mlăştinoasă, de unde se ridică aburi albicioşi de seară, deasupra cărora se vede încă o dungă a zării de un albastru gri, a zării formate de un desiş de copaci şi de cîteva acoperişuri.

T 330

... Nu văd prin ce mijloc aş putea să-ţi descriu ţinutul cum s-ar cuveni, căci vorbele îmi lipsesc, dar închipuieşte-ţi malurile canalului ca nişte kilometri şi kilometri de Michel, sau de Th. Rousseau, de Van Goyen sau de Ph. de Koninck.

Spaţii mari, întinse ca o apă, cîmpii de culori diferite, care se îngustează din ce în ce cu cît se apropie de zare, scoase în relief pe ici pe colo de petele pe care le face o colibă din bucăţi de pămînt desprinse cu iarbă cu tot, o mică fermă, cîţiva mesteceni subţiratici, plopi, stejari. Peste tot, grămezi de turbă. Neîntrerupt trec bărci, venind din mlaştini, încărcate de turbă ori de papură. Ici şi colo vaci, slabe, de un colorit frumos, adeseori oi, porci. Figurile care se ivesc din cînd în cînd pe această cîmpie, au, de cele mai multe ori, multă expresivitate şi cîteodată chiar un farmec nespus, delicat. Astfel, am desenat în barcă o biată femeie simplă, zăbranicul din jurul garniturilor de metal de la bonetă (era în doliu); mai tîrziu, o mamă şi copilul său; mama avea un fişiu violet în jurul capului. Sînt o mulţime de figuri ca din Ostade printre dînşii; fizionomii care amintesc de porci, ori de corbi; dar, din cînd în cînd, o faţă încîntătoare pare o floare de crin rătăcită între spini.

În sfîrşit, sînt foarte mulţumit că am făcut această călătorie şi mi-e capul plin de ceea ce am văzut. Astă-seară întinsul de mărăcini şi bălării a fost nemaipomenit de

frumos. Într-unul dintre Albumele Boetzel se află un Daubigny care redă exact acelaşi efect. Văzduhul era de un gingaş liliachiu alb care nu se poate exprima prin cuvinte. Norii nu erau albi şi flocoşi, ci dimpotrivă îngrămădiţi unul peste altul şi acopereau cerul întreg, semănînd cu nişte fulgi de culoare liliachie, gri, albă, cu o singură spărtură îngustă prin care pătrundea albastrul. Pe zare, o dungă roşie măreaţă; dedesubt, întinderea de mărăcini şi bălării, negricioasă, sumbră, uimitoare; în sfîrşit, ca nişte siluete desenate pe strălucitoarea dungă roşie a cerului, mulţimea de acoperişuri pleoştite ale colibioarelor. Pe seară, acest cuprins de mărăcini şi bălării are adeseori efecte de culoare pe care englezii le numesc cu vorbele *weird* şi *quaint* [1]. Mori donchijoteşti ori croiala, unică în felul său, a podurilor ridicătoare, în număr mare, îşi profilează scheletele capricioase pe zarea colcăind de nori. Seara, satul de-aici cu răsfrîngerile sale, în apă, în noroaie, în băltoace, de la ferestrele sale luminate, este uneori din cale-afară de tulburător.

T 331

Nieum Amsterdam

... Totul pe-aici este cu desăvîrşire întocmai cum îmi place mie. Vreau să spun că pe aici e tihnă.
Altceva mi se mai pare frumos: latura tragică a peisajului. Dar tragicul este peste tot, pe cînd pe-aici nu sînt decît efecte coloristice ca în van Goyen.
Ieri am desenat nişte rădăcini de stejari, putrede, numite pe aici « buşteni de turbă » (Sînt nişte rădăcini de copaci rămase îngropate poate că timp de un secol, în turbă, alcătuind ele însele un nou strat de turbă).
... Aceste rădăcini erau scufundate în noroiul întunecat al unei bălţi.

T 333

... Ai fost amestecat în cîteva evenimente care nu socotesc că ar fi de puţină însemnătate. Ai citit, altminteri, şi mai bine decît cea mai mare parte din oameni, cărţile de Zola, pe care le consider ca fiind

[1] Ciudat, straniu.

printre cele mai bune dintre acelea care vorbesc despre epoca de astăzi.
Mi-ai spus odată: Sînt ca personajul acela din *Pot-Bouille*. Ţi-am răspuns: Nu-i adevărat. Dacă ai fi astfel, ar trebui să te bagi într-altă afacere. Dar tu ai mai mult fond decît dînsul şi nu ştiu dacă *în fond*, *în fondul fondurilor*, eşti cu adevărat un om de afaceri. În sufletul tău desluşesc mai degrabă artistul, artistul autentic.
Ai trecut prin experienţe sentimentale după care n-ai umblat şi care au lăsat urme în sufletul tău. Pentru moment, lucrurile se întîmplă cum se întîmplă. De ce? Încotro te îndrepţi? Începi din nou o carieră asemănătoare? Nu cred. Cred cu hotărîre că nu, e ceva mai adînc decît asta. Se impune să te schimbi, dar să începi o viaţă cu totul nouă.
Am urmărit astăzi plugarii arînd pămîntul dintr-un ogor unde au fost puşi cartofi; femeile se ţineau după ei ca să adune cîţiva cartofi scoşi din ţărînă. E cu totul altfel acest cîmp decît cel pe care ţi l-am schiţat ieri. Dar e ceva propriu acestui ţinut: este mereu acelaşi, dar totuşi mereu altceva, aceleaşi motive ca şi acelea din tablourile maeştrilor care au lucrat în felul acesta, şi totuşi diferite. O, aici totul e atît de specific, totul e atît de calm, atît de paşnic! Nu pot găsi altă vorbă ca să zugrăvesc acest ţinut decît « tihnă ». Să vorbeşti mult, să vorbeşti puţin despre el, înseamnă acelaşi lucru. Vorbitul nu-i adaugă nimic, nu-i scade nimic. Lucrul de căpetenie este să vrei ceva nou de tot, ca şi cum ai încerca să dezlănţui în sufletul tău un fel de reînnoire, să ieşi în întîmpinarea ei, liniştit cu ideea fixă : « va merge ».

... În afară de asta e îndeajuns de ciudat, după părerea mea, că tocmai în zilele acestea s-a petrecut în sufletul meu o schimbare, că sînt tocmai acum într-o stare care mă înviorează atît de puternic, care orînduieşte, supune unor reguli anumite, îmbărbătează, înnoieşte şi înalţă gîndurile mele pînă într-atît, încît ajung cu desăvîrşire stăpînit de ele.
Şi sînt în stare să-ţi scriu pătruns de simţăminte pe care această cîmpie de mărăcini şi bălării tristă şi neumblată, le trezeşte în sufletul meu. Exact în acest

moment îmi dau seama că în mine se deşteaptă ceva ce e mai bun. Ceva care acolo nu s-a înfiripat încă, dar de pe acum încep să văd în opera mea lucruri care nu erau pînă acum cîtva timp. Pictura îmi pare mai uşoară; sînt atras, îmboldit să încep o sumedenie de subiecte pe care le treceam cu vederea pînă acum. Îmi dau seama că asta coincide cu o stare într-atît de nehotărîtă a împrejurărilor, încît nu prea sînt sigur că aş putea rămîne locului aci. Poate că situaţia în care te afli ar putea tocmai da altă întorsătură evenimentelor. Mi-ar părea tare rău, deşi sînt sigur că voi primi totul în linişte.

Însă nu mă pot abţine să nu-mi imaginez că în viitor nu numai eu, ci tu şi cu mine vom fi pictori, lucrînd împreună, prieteneşte, aci, în această regiune bogată în turbă.

... Ceea ce au fost altădată puritanii, sînt pictorii în societatea de astăzi.

Nu este pietate nebună, fanatism sau exaltare, ci un fapt simplu, solid. Mă refer aci tocmai la cei de la Barbizon, la tendinţa cercetărilor lor în viaţa ţăranilor.

... Sînt excesiv de sensibil (...) la ceea ce se spune despre munca mea, despre felul cum sînt considerat. Cînd mă lovesc de neîncredere, cînd sînt singur, îmi lipseşte ceva care curmă în sufletul meu orice iniţiativă. Or, tu tocmai ai înţelege asta. Nu cer de loc să fiu măgulit, sau cineva să-mi spună: « mi se pare că aşa ceva e frumos », cînd i se pare că e urît. Nu. Doresc o sinceritate inteligentă pe care să n-o irite înfrîngerea. O sinceritate care, cînd voi suferi o înfrîngere a şasea oară şi în momentul cînd curajul m-ar părăsi, să-mi spună: « Încearcă totuşi a şaptea oară ! » Vezi tu, de acest ajutor neînsemnat nu mă pot lipsi.

... Millet este tipul omului care crede. Expresia « Credinţa cărbunarului » o folosea adeseori; (...) Nu trebuie să fii Omul Oraşelor, ci Omul Naturii, chiar cînd eşti civilizat sau orice. Nu pot preciza exact ce înseamnă asta; trebuie să fie în individ un nu ştiu ce care să-i închidă ermetic gura şi să-l împingă la acţiune, ceva care să păstreze tăcere chiar cînd el

vorbeşte; aş spune că a păstra tăcere în tine însuţi îmboldeşte la acţiune. Cu toate acestea, înfăptuieşti ceva măreţ. De ce? Fiindcă ai în sufletul tău acel: « Întîmple-se ce s-o întîmpla ! » Munceşte ! Bine, dar pe urmă? Nu ştiu ce să spun.

... Şi, dragule, ceva se mai adaugă la toate astea: ca atîţia, tu eşti înzestrat cu o constituţie nervoasă, şi propria experienţă cată să te ferească de o primejdie. Bagă de seamă ca nervii să nu-ţi joace un renghi. Ai trecut prin răstimpuri de încordare cumplită, eşti tocmai căzut la fund într-una dintre perioadele critice. Tu nu eşti croit să te laşi doborît.

... Nu ştiu ce s-ar întîmpla în cazul cînd nu te hotărăşti să ajungi pictor. Dacă aş avea o portiţă de scăpare la Paris, ar trebui desigur să mă duc, altminteri ar trebui să caut să mă înţeleg cu Pa ca să-mi găsesc un adăpost la el şi să lucrez în Brabant o vreme.

T 335

... Prefer să cîştig o sută cincizeci de franci pe lună ca pictor decît o mie cinci sute de franci pe lună prin alte mijloace, chiar ca neguţător de tablouri.

... Sînt sigur că aş putea să deprind meşteşugul meu la Paris tot atît de bine ca şi aci, între mărăcini şi bălării. Într-un oraş aş avea prilejul să învăţ mult de la alţi pictori, să văd cum lucrează ei. Asta m-ar interesa, dar pe de altă parte, cred că aş face progrese lucrînd şi aici, fără să văd lucrările altor pictori.

T 336

... Cunosc cazul a două persoane în sufletul cărora se dă lupta între: « sînt pictor » şi « nu sînt pictor ». În sufletul lui Van Rappard şi într-al meu. Luptă uneori înspăimîntătoare, luptă care cuprinde exact toată deosebirea dintre noi şi ceilalţi, care iau lucrurile mai puţin în serios decît noi; în ce ne priveşte pe noi, ne este cîteodată foarte greu dar după un acces de melancolie, oarecare lumină se iveşte, oarecare progres cîştigăm; alţii au mai puţin de luptat, întrucît poate că lucrează mai uşor, dar latura originală a caracterului lor se dezvoltă mai puţin.

Şi tu vei avea de dat această luptă şi îţi spun: nu pierde din vedere că te expui primejdiei de a fi zdruncinat de vorbele unor oameni care au, fără îndoială, cele mai bune intenţii de pe lume.
Dacă ceva din adîncul fiinţei tale îţi spune: « tu nu eşti pictor », ei bine, în acest caz, dragul meu, pictează! Şi vocea aceasta va tăcea; dar nu va tăcea decît dacă vei picta. Cine, auzind această voce, se va duce la prietenii săi şi se va plînge, le va povesti chinurile lui, va pierde ceva din puterea lui viguroasă, ceva din ceea ce are mai bun în suflet. Îţi pot fi prieteni numai acei care luptă ei înşişi împotriva acestor griji, acei care, prin pilda propriei activităţi, exaltă ceea ce e activ în sinea lor.
Caută să te pui pe lucru cu îndrăzneală, cu oarecare conştiinţă că faci un lucru raţional, tot aşa cum ţăranul îşi conduce plugul, ori cum prietenul din micul meu crochiu, avînd să-şi grape ogorul, îl grapă el singur. Dacă n-ai cal, îţi eşti propriul cal, o sumedenie de oameni fac aşa pe-aci.

Théo, avînd neînţelegeri cu casa Goupil unde lucrează, a pomenit într-o scrisoare de un vag proiect de a începe să picteze. Vincent îi scrie de mai multe ori fratelui său ca să-l înduplece să lase pentru totdeauna profesia de negustor de tablouri şi să se dedice pe de-a-ntregul picturii, ceea ce i-ar apropia unul de altul. El va întocmi chiar, în cele mai neînsemnate amănunte, un proiect de viaţă comună, întemeiată pe un împrumut în bani de la gazda sa, din Drenthe, fără a se îndoi că ea i-l va acorda.

. . . O vorbă spusă de Gustave Doré mi s-a părut întotdeauna foarte frumoasă. Asta e: « *Am răbdarea unui bou* ». Desluşesc în vorba asta ceva bun, hotărîrea de a fi onest; în sfîrşit, vorba asta cuprinde multe lucruri: e o adevărată vorbă de artist. Cînd te gîndeşti că mintea unor oameni le inspiră judecăţi de acelea cum se aud mai mult decît trebuie pe la negustorii de tablouri cu privire la « artiştii înzes-

traţi », asemenea vorbe îmi fac impresia unui croncănit de corbi. « Am răbdare. » Cîtă linişte, cîtă demnitate cuprinde această vorbă; poate că nu ar părea atît de îndreptăţită dacă n-ar fi acest croncănit de corbi. « Eu nu sînt artist ! » Cît e de grosolan măcar să gîndeşti aşa ceva despre tine însuţi. Cum să n-ai răbdare, să nu deprinzi de la natură să ai răbdare, să ai răbdare privind în tăcere cum răsare grîul, cum cresc, se dezvoltă toate lucrurile. S-ar putea oare să crezi că eşti ceva într-atît de mort, încît să te gîndeşti că n-ai putea nici măcar să te priveşti pe tine însuţi crescînd, dezvoltîndu-te? Ţi-ar trece oare prin gînd să-ţi zădărniceşti dinadins propria dezvoltare? Spun asta ca să învederez cît mi se pare de prostesc să vorbeşti despre artişti « înzestraţi » ori « neînzestraţi ».
Dar dacă vrei să te dezvolţi, trebuie să cobori pe pămînt. Îţi spun aşadar: înfige-te în pămîntul din Drenthe! Acolo vei încolţi. Nu sta să te ofileşti pe trotuar. Unele plante cresc prin oraşe, îmi vei răspunde tu. Fără îndoială. Dar tu eşti grîu şi locul tău e într-un lan de grîu.
. . . Nu am pretenţia că-ţi spun ceva nou, nu, nici în ruptul capului, îţi cer doar să nu lupţi împotriva a ceea ce e mai bun în gîndirea ta. Nu te gîndi decît să priveşti lucrurile mai degrabă cu o gingaşă bunăvoinţă decît cu descurajare.

T 338

. . . Cît despre a fi un gînditor, am rîvnit într-adevăr uneori, dar, din ce în ce, mi-am dat seama că n-am fost născut pentru aşa ceva, şi, considerînd din păcate, prejudecata după care cine simte nevoia să pătrundă cu de-amănuntul lucrurile n-are simţul practic şi nu face parte decît din clanul visătorilor, considerînd aşadar că această prejudecată este foarte respectată în viaţa curentă, adeseori m-am dat cu capul de toţi pereţii, fiindcă n-am păstrat numai pentru mine anumite lucruri.
Dar tocmai fiindcă veni vorba despre istoria Puritanilor şi despre aceea a lui Cromwell, aşa cum Carlyle, de pildă, a întocmit-o, am ajuns să văd că a gîndi şi a trece la fapte nu se exclud, că deosebirile

distincte, care în mod obişnuit se imaginează între a gîndi şi a trece la fapte (ca şi cum una ar exclude pe cealaltă), nu există. Cît despre a pune la îndoială dacă tu însuţi eşti sau nu un artist, chestiunea este prea abstractă.

Totuşi n-am nimic de spus împotriva ideii de a gîndi la aşa ceva... numai să pot desena şi picta în acelaşi timp.

Şi în ceea ce priveşte viaţa mea, planul meu este să lucrez atîtea tablouri, atîtea desene, cît mi-a sta în putinţă. Cînd mi se va sfîrşi viaţa, nu sper altceva decît să mă retrag privind în urma mea cu dragoste şi cu melancolie, zicînd în sinea-mi: « Oh, tablourile pe care le-aş fi putut picta! » Dar asta nu exclude să pictezi cît îţi stă în putere, să nu fie cu supărare. Ai cumva ceva de spus împotrivă, în ceea ce mă priveşte pe mine, sau în ceea ce te priveşte pe tine?

Ţi-aş ura ca rîvna de a picta să-ţi ajungă într-atît o idee fixă, încît întrebarea: « Sînt eu un artist sau nu sînt un artist? » să fie întrucîtva orînduită printre abstracţii, şi ca treburi mai practice, de pildă, compunerea unei figuri sau a unui peisaj să ajungă în primul plan, fiindcă sînt mai plăcute.

Îţi declar, Théo, că mă gîndesc mai cu plăcere la chestiunea de a şti în ce fel braţele, picioarele, capul se leagă de trunchi, decît de a mă întreba dacă sînt un artist sau mai mult sau mai puţin un artist.

Cît despre tine, cred că te gîndeşti mai cu dragă inimă la un cer îndesat de nori cenuşii cu marginile răsfrîngînd lumini în variate culori deasupra unui teren noroios, decît să te adînceşti în tine însuţi. De, ştiu, uneori, oricum, mintea este ticsită de aceste gînduri; nu se poate să fie altminteri. Vezi tu, frate, chiar dacă mintea noastră este bîntuită uneori de întrebarea: este ori nu este un Dumnezeu, nu-i un motiv hotărîtor ca să ducem o viaţă scandaloasă. De asemenea, în privinţa artei, întrebarea: « Sînt eu sau nu sînt un artist? » nu trebuie să ne îndemne la a nu desena sau la a nu picta. Multe lucruri nu le putem explica, şi a pierde cu asta prea mult timp

îmi pare că e o greşeală. Or, cînd treaba nu merge, sau cînd te loveşti de lucruri pe care nu le ştii, nu ajungi decît la o învălmăşeală de gînduri şi de întrebări de nerezolvat. Cînd eşti descumpănit de toate astea, nu este mai bun mod de a învinge aceste abateri din drum decît să arunci o privire nouă asupra laturii practice a lucrului tău.

Or, ţinînd seama că văd, şi la tine şi la mine, ceva din acea fire puritană care uneşte atît de strîns gîndirea cu fapta, şi de care ideea de a nu fi decît gînditor sau numai unealtă este atît de îndepărtată, nu admit, eu care am atîta nevoie şi de principii simple şi de o muncă îndreptăţită, nu admit gîndul unei despărţitri care ne-ar determina să mergem în direcţii opuse, şi mai puţin încă o opoziţie între tine şi mine.

Ar fi, cred eu, o greşeală în modul de a vedea lucrurile să-ţi continui treburile în Paris. Aşadar, concluzia: amîndoi fraţii pictori.

Se potriveşte asta firii tale? S-ar putea într-adevăr să te afli într-o bună zi angajat să lupţi năprasnic şi de prisos împotriva firii, tot îndoindu-te într-una că eşti în stare de aşa ceva, zădărnicindu-ţi astfel tu însuţi eliberarea.

Îmi dau seama într-adevăr, vai! fiindcă a fost şi cazul meu. La urma urmelor, deşi de felul nostru ne sîntem duşmani nouă înşine, încep să văd din ce în ce mai limpede că omul propune şi Dumnezeu dispune. Peste bunele şi păcătoasele noastre fapte se află o forţă cu o putere nesfîrşită. Îndrumă-te înţelepţeşte în împrejurările în care te afli, poate că chiar atît de înţelept, încît vei ajunge pictor, de-a binelea. Aş fi atît de liniştit, de fapt, dacă te-aş vedea apucînd penelul, încît aş socoti drept mai puţin importante calamitatea şi naufragiul decît hotărîrea pentru viitor într-o orientare de care nu vei avea motiv să te căieşti. Dar aş dori tare să-ţi afli numaidecît pacea sufletească în ceea ce priveşte femeia. Dacă aşa ceva s-ar putea, ai fi şi mai puternic, căci cînd eşti iubit capeţi aripi, curaj, o energie sigură. Fiind iubit, eşti mai mult om, un om complet, mai degrabă decît fără iubire. Şi cu cît eşti mai iubit, cu atît e mai bine.

În orice caz, socotesc printre lucrurile posibile ca prin tine însuţi să ajungi conştient că drumul tău în viaţă este să pictezi; şi atunci, prea scumpe frate, puritan fără să-ţi dai seama, s-ar putea într-adevăr întîmpla cîndva ca tu să fi petrecut în Paris mai mult timp decît vei mai petrece, ca o lume veche să ţi se închidă într-un fel puţin generos şi ca o nouă lume să ţi se deschidă totuşi înaintea ochilor.
Ei bine, chibzuieşte la aşa ceva, mai mult sau mai puţin, puţin sau mult. Dar nu-ţi va fi de nici un ajutor, de a-ţi spune: «Vincent, să taci! Nu vorbi despre una ca asta!» Fiindcă la de astea ţi-aş răspunde: «Théo, poate că *în tine însuţi* astea nu vor tăcea!»

Le stăpîneşti mai cu-anevoie
Decît izvorul adîncilor rîuri.

Théo, am primit de mai multe ori între timp veşti de la biata femeie; se pare că lucrează mai departe, spală cu leşie pe la lume, dă o mînă de ajutor în dreapta şi în stînga, în sfîrşit face tot ceea ce îi stă în putinţă. Scrie într-un fel aproape neciteţ, lipsit de înţeles şi, pare-se, regretă unele lucruri din trecut. Copii o duc bine şi sînt sănătoşi.
Mila, dragostea mea faţă de ea nu sînt moarte, desigur, şi sper într-adevăr că o legătură dăinuieşte între noi, deşi nu mi se pare că un trai în comun ar fi din nou de dorit ori cu putinţă.
Acum, frate, ca să vorbim despre altceva: pe aici ninge astăzi şi cad grăunţe de grindină, grăunţe de grindină mari din cale-afară. Spun că ninge, din pricină că dă impresia că ninge. Mila, poate, nu-i dragoste; nu-i un motiv să nu fie profundă.
...Îmi ţin gura asupra frumuseţii de pe aici; aş avea prea multe de spus despre ceea ce văd. Cît priveşte lucrul, am aproape pînă peste cap, şi gîndul că vei începe să lucrezi şi tu mă copleşeşte pînă într-atît, încît sînt eu însumi surprins. Aş dori ca asta să se hotărască, tocmai ca să putem stabili planuri precise de lucru laolaltă. Regiunea Drenthe este atît de frumoasă, ea mă captivează cu atîta putere, atît de complet, ea mă mulţumeşte atît de

absolut, încît n-aş putea sta aici pentru totdeauna, aş prefera să n-o fi văzut. Este frumoasă de nedescris.

Cu o sinceră strîngere de mînă,
cu totul al tău,
VINCENT.

T 339

... Gîndeşte-te la Barbizon, întîmplarea asta e sublimă. Primii care au început să lucreze acolo nici pe departe nu păreau — cînd sosiră — ceea ce erau pe deplin, în realitate. Localitatea, ea i-a format; ei erau încredinţaţi doar de atît: ceva bun nu se poate face în oraş, trebuie să se ducă la ţară. Îmi închipui că şi-or fi zis: trebuie să mă deprind să lucrez, să fac cu totul altceva, da, să ajung contrariul decît ceea ce sînt acum. Şi-or fi zis: nu am nici o valoare, voi prinde din nou puteri în mijlocul naturii. Cel puţin aşa cred eu, şi, dacă ar fi neapărată nevoie să mă duc la Paris, aş găsi desigur ceva de lucru, — nu mă opreşte nimic să nu cred că un viitor nespus, nespus mai bun mă aşteaptă aci... Cît priveşte plecarea la Paris mă atrage în cel mai înalt grad şi mi-ar fi cel mai de folos ca să progresez, tocmai fiindcă aş fi lîngă tine, fiindcă aş putea să-mi confrunt ideile cu ale cuiva care ştie ce înseamnă un tablou şi care pricepe că este logic să faci încercări. Ţin într-adevăr să mă duc la Paris, fiindcă tu eşti la Paris; dacă aş fi mai puţin izolat, aş face mai mare progres, chiar acolo.
Haide, dragul meu, vino să pictezi cu mine în cuprinsul de mărăcini şi bălării, în ogorul de cartofi; vino cu mine să mergem în urma plugului şi a ciobanului — vino să ne uităm împreună la focul din vatră — vino să ne scăldăm în aer curat prin vijelia care suflă peste întinderea de mărăcini şi bălării.
Evadează şi tu. Nu ştiu cum ne va fi viitorul, nu ştiu ce ne pregăteşte, dacă vom fi sprijiniţi de împrejurări, dar nu pot să-ţi vorbesc altminteri: nu-ţi căuta salvarea la Paris, să nu o cauţi în America, căci este peste tot şi veşnic acelaşi lucru. Schimbă-te cu adevărat, dar hai să căutăm această schimbare pe întinsul de mărăcini şi bălării.

T 339 a

... Simt în mine o melancolie de nevindecat cînd mă gîndesc la cutare ori la cutare mers al lucrurilor și unii sînt gata să-mi spună că trec printr-o stare de exaltare, de nechibzuință de adolescent! Tare departe, foarte departe de așa ceva! Din fire tu ești al dracului de serios. Nu te aștepți să dai peste ceva plăcut, peste ceva prietenos; nu, tu știi că va trebui să te lupți parcă împotriva unei stînci; știi că natura nu se dă învinsă sau mlădiată fără o cumplită bătălie, fără ca să nu trebuiască să folosești răbdarea mai mult decît pînă la limita sa obișnuită.

Și e lesne de închipuit dispoziția ta sufletească, în clipele cînd vorbești că o să ajungi pictor, ca despre o nostalgie fără temei, ca despre o aromă de trandafiri, ca despre un vis pe lună!

Te întreb: ce știu ei despre așa ceva, cei care și-ar închipui lucrurile astfel, sau mai rele? Totuși lumea e așa croită. Nu este la mijloc decît una dintre grozăviile sale cînd e vorba despre neînțelegeri și nu-i nici pe departe cea mai rea. Pe bună dreptate, această părere, cu desăvîrșire potrivnică părerii de mare circulație, se înțelege de la sine că trebuie părăsită. Îți dai seama că lucrurile sînt netrebnice și prea în răspărul dreptei judecăți; oricît de potolit, oricît de voios, oricît de încărcat de seninătate ai fi din naștere, ajungi adînc melancolic și-ți spui că nu se poate să se întîmple altminteri; prin urmare nu e nimic mai folositor decît să-ți zici: dacă nu înfăptuiesc nimic, îmi cheltuiesc energia și forța mea vitală. Voi căuta să mă înviorez, să mă întremez în sînul naturii, voi căuta să-mi văd de lucrul meu cu totul altminteri; să-mi întocmesc un plan de muncă într-așa chip, încît, peste cîțiva ani, de pildă, voi avea sub tălpile mele un teren complet nou, solid.

Sînt fără indulgență față de așa-zisa « minte sănătoasă » (marfă contrafăcută, nespus de diferită de cea autentică) la care ar trebui să recurgem, și la care se spune că nu s-a recurs cînd ne abatem din drumurile bătătorite, ori cînd riscăm ceva. Repet că nu am pentru așa ceva nici o indulgență. Tocmai

pentru că mintea mea, în mod firesc sănătoasă, mă duce, dacă mă folosesc de ea ca să adîncesc lucrurile, la rezultate atît de diferite de acelea ale pretinsei înțelepciuni a mărginitei minți prea scurte a lumii, ale precauției, ale semi-sincerității acelora față de care n-am indulgență.

Of, aceste leacuri! Of, aceste șovăieli! Să nu crezi că ceea ce e bun e bun, că negrul e negru, că albul e alb!

Prea scumpe frate, nu sînt în stare să vorbesc. Sînt în clipa asta atît de bucuros încît nu mă pot exprima decît în bobote, în neorînduială și grosolan! Sînt bucuros că nu pot, în acest moment, să scriu într-un chip ordonat, cum scrie Tersteeg și Pa.

Cred într-atît în dispozițiile tale artistice încît, după mine, tu vei fi un artist de îndată ce vei lua în mînă un penel sau o bucată de cretă, ca să lucrezi ceva, în mod neîndemînatec sau nu.

Înainte de a putea să te exprimi pe tine însuți, adică să exprimi ceea ce mintea ta gîndește, simplu, bărbătește, în liniște și temeinic, înainte de a putea exprima așa ceva în opera ta, destul de multe lucruri se vor mai petrece, desigur. Dar se va ajunge la asta. Așa ești, așa pictezi. Nu la început, desigur, dacă ai ceva în tine.

Se și află în sufletul tău, vădit, un nu știu ce, îl și deslușesc în crochiul din Paris și în celelalte pe care le lucrezi folosindu-te de cuvinte. Aș vrea să văd același lucru în primele tale schițe ori studii. Cînd mă gîndesc la Pa, (...) după părerea mea este o greșeală din partea lui că acordă unor lucruri o valoare pe care n-o au, în realitate.

Pa este pentru mine un om care n-a cunoscut, în momente cînd ar fi trebuit să cunosacă, viața intimă a unor oameni iluștri. Vreau să spun că, după mine, nu cunoaște, n-a cunoscut și nu va cunoaște ce înseamnă sufletul civilizației moderne. În ce constă? În ceea ce au etern într-înșii cei mai iluștri oameni: simplicitatea și adevărul. Dupré, Daubigny, Corot, Michet, Israëls, Herkomer, la fel ca și Michelet, Hugo, Zola, Balzac; într-un cuvînt, un maestru, mai curînd al timpurilor vechi decît al timpurilor noi, asta i-a lipsit. Prejudecățile pe care le-a folosit

toată viața, l-au condus, cu o străşnicie demnă de o cauză mai bună, l-au stingherit, l-au încurcat, l-au înăbuşit.
Pa e pentru mine o rază neagră. De ce nu este o rază albă? Nu-i îndrept altă critică. E grea această critică? Cu atît mai rău. Nu pot altceva. Iar ție îți spun: caută raza albă, dar albă, m-auzi?

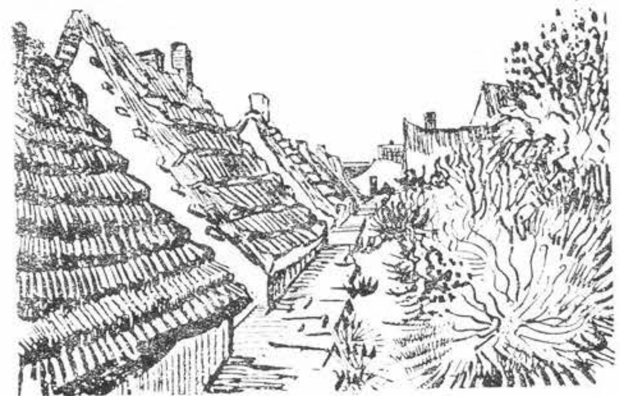
Cu o strîngere de mînă al tău
VINCENT.

Nu spun, departe de mine, cît de departe de a spune că eu am raza mea cea albă. Dar nu mi-e ruşine să spun că această lumină albă există; şi o caut, şi mi se pare că e singurul lucru simplu.

T 340

Mi-ar plăcea să-ți vorbesc puțin despre o plimbare la Zweeloo, satul unde Liebermann a locuit vreme îndelungată şi a făcut studii pentru tabloul de la ultimul Salon, tabloul cu spălătoresele; satul unde Termeulen şi Jules Bakhuizen au stat şi ei mult timp.
Închipuie-ți o plimbare peste întinderea de mărăcini şi bălării, dis-de-dimineață, pe la ceasurile trei, într-o căruță cu două roți, descoperită, (îl însoțeam pe bătrînul la care stau cu chirie şi care se ducea la tîrgul din Assen). Pe un drum — pe un « digk » cum i se zice pe aici — pe care spre a-l înălța cu umplutură se aruncase noroi în loc de nisip. Era şi mai caraghios decît în barcă.
De cum începu să se lumineze de ziuă întrucîtva şi de îndată ce cocoşii prinseră să cînte împrejurul colibelor acoperite cu stuf, împrăştiate printre mărăcini şi bălării, cele cîteva căsuțe prin dreptul cărora treceam, înconjurate de plopi despuiați din care se auzea cum cădeau frunzulițele galbene, de un turn vechi retezat dintr-un mic cimitir mărginit de o ridicătură de pămînt şi de un gard de fagi, peisajul întins, cuprinsul landei, lanurile de grîu, totul, totul oferea privirii motivele înserării ale celor mai frumoase tablouri de Corot. O tăcere, un mister, o tihnă cum doar Corot le-a pictat.

Era încă totuşi noapte de-a binelea, la ceasurile şase de dimineață, pe cînd am sosit în Zweeloo; văzusem tablourile de Corot înainte de a sosi. Fu totuşi atît de frumoasă intrarea noastră în sat, într-o trăsură cu două roți! Imense acoperişurile de muşchi ale caselor, ale grajdurilor, ale staulelor, ale hambarelor.

Aci locuințele sînt foarte înalte printre stejarii de culoarea bronzului, minunată. Peste muşchi jucau tonuri verzi-aurii; pe pămîntul de un întunecat gri-roşietic bătînd în roşu, în albastru, ori în galben, tonuri de o puritate nespusă în verdele ogoarelor de grîu nu prea întinse: tonuri negre pe trunchiurile jilave care se desprind din ploaia de aur a frunzelor de toamnă, învîrtejite şi fîşîitoare, asemenea unor peruci desfăcute, luate de vînt, printre care se vede cerul, sau încă atîrnate de ramurile plopilor, ale mestecenilor, ale teilor, ale merilor.
Un cer fără de nici o pată, luminos, nu alb, dar de un liliachiu sfidînd orice analiză, de un alb în care se văd prefirîndu-se nuanțe de roşu, de albastru şi de galben, un cer care răsfrînge totul din jur şi pe care îl simți peste tot deasupra ta, vaporos, şi care se înfrățeşte cu negura subțire de dedesubt. Totul se topeşte într-o gamă de gri gingaş. Dar n-am dat în Zweeloo peste nici un pictor; lumea de acolo mi-a

spus de altminteri că nu veneau niciodată pe vreme de iarnă. Sper tocmai, în ceea ce mă privește, să nimeresc acolo la iarna viitoare.
Fiindcă nu se aflau pictori pe-acolo, mă hotării, în loc să aștept întoarcerea proprietarului meu, să pornesc pe jos și să desenez cîte ceva în cursul drumului. Am început să lucrez un crochiu mic, înfățișînd renumita livadă de meri după care Leibermann a făcut grandiosul său tablou. Apoi, am străbătut iarăși, dar pe jos, drumul pe care îl parcursesem de dimineață cu trăsura cu două roți.
... Am trecut pe lîngă o bisericuță veche, întocmai *Biserica din Greville* din tabloul mic de Millet de la Luxembourg; dar aci, în loc de țăranușul cu sapa în mînă din tablou, se afla un cioban cu un cîrdișor de oi de-a lungul unui gard de nuiele. Nu se zărea marea în fund; doar o mare de grîu răsărit de scurtă vreme, o mare de brazde în locul aceleia de valuri.
Efectul produs este de-altminteri același.
Apoi, am văzut niște plugari avînd tare mult de lucru — o căruță de nisip, niște ciobani, cîțiva oameni lucrînd la drum, niște cotigi încărcate de bălegar. Într-un han mic, de la marginea drumului, am desenat o bătrînică depănînd la vîrtelnița sa, o figură gingașă neagră, ca scoborîtă de pe alte tărîmuri, dintr-o poveste cu zîne — o figură gingașă neagră în pervazul unei ferestre luminoase, pe care se vedea cerul senin, o cărare tăind prin verdele delicat al cîmpului, o pereche de gîște rupînd cu ciocul iarba. După aceea, cînd se lăsa amurgul, închipuie-ți tăcerea, liniștea din acel răstimp! Închipuie-ți o îngustă alee de plopi înalți cu frunzele lor de toamnă; închipuie-ți un drum larg plin de noroi, de noroi negru, avînd la dreapta cuprinsul de mărăcini și bălării întins la nesfîrșit, la stînga cuprinsul de mărăcini și bălării la nesfîrșit, siluetele negre triunghiulare ale cîtorva colibe din bucăți de pămînt desprinse cu iarbă cu tot, pe ferestrele cărora strălucește lumina roșie a focului din vatră, cîteva băltoace cu o apă gălbuie și murdară unde se răsfrînge cerul, și unde putrezesc trunchiuri de turbă; închipuie-ți acest morman de noroi, spre seară, în amurg, avînd deasupra un cer

alburiu, prin urmare totul negru peste alb. Și, în acest morman de noroi, o făptură cu chică zbîrlită, ciobanul grămadă ovală în două jumătăți, una de lînă, alta de noroi, izbindu-se, pătrunzîndu-se reciproc. Și turma, o vezi venind, ești în mijlocul ei; apoi te întorci și te trezești mergînd în urma ei. Turma greu de condus înaintează cu anevoie pe drumul de noroi. Dar, în depărtare, se ivește ferma, cîteva acoperișuri învelite în mușchi, niște grămezi de paie și de turbă între plopi.
Așezarea păstorească nu este, ea de asemenea, decît o întunecată siluetă aproape triunghiulară. Poarta ei este larg deschisă; parcă ar fi intrarea unui cuib de hoți. Pe locurile goale, înguste, dintre scînduri, lumina cerului se străvede în fund. Toată caravana de lînă și de noroi se înfundă în prăpastia văgăunei de întuneric; de îndată ce s-a afundat acolo, ciobanul și o femeie cu un felinar în mînă închid de-a binelea porțile.
Această întoarcere a turmei în amurg a fost parcă finalul simfoniei pe care ieri am ascultat-o.
Ziua întreagă a trecut parcă ar fi fost un vis — am fost absorbit, de dimineață pînă în seară, de această muzică sfîșietoare, încît am uitat cu desăvîrșire să beau și să mănînc. O bucată de pîine rotundă țărănească și o ceașcă de cafea — iată tot ceea ce am consumat în hanul cel mic unde am desenat femeia cu vîrtelnița. Ziua a trecut repede; din zori și pînă în noapte ori mai degrabă din noapte pînă în noapte, am uitat de toate, răpit de această simfonie.
Mă întorsei acasă, și, așezîndu-mă înaintea focului, îmi dădui seama că îmi era foame, ba constatai că aveam o foame de lup. Iată cum se petrec lucrurile pe-aici! Ai fără doar și poate aceeași impresie ca la expoziția celor *O sută de capodopere*, de pildă. Cu ce te alegi dintr-o zi întreagă ca asta? Cu nimic decît cu o mulțime de crochiuri. Oricum, dar te alegi cu altceva: cu dorința senină de a lucra.

Vincent este descumpănit. Întoarcerea sa la părinți o privește ca un eșec, ca un sfîrșit al speranțelor sale. Părerile estetice îi sînt neschimbate. E partizanul deplin al picturii realiste, îl entuziasmează pictorii care-și închină creația vieții celor ce muncesc. Nu știe mai nimic despre impresioniști. Are o aventură sentimentală cu o vecină, Margo Begeman, de 39 de ani, pe care e gata să o ia în căsătorie; proiectul întîmpină opoziție și în familia lui Vincent și în familia Begemen.
Moare pastorul Theodor Van Gogh. Vincent are necazuri din partea preotului catolic din localitate care îi oprește pe țărani să-i pozeze.
Epoca din Nuenen e cea mai fecundă de pînă acum. Vincent pictează cam 180 de tablouri și ajunge la 240 de desene — tipuri de țesători și țărani brabantini, peisaje, naturi moarte, flori și prima sa compoziție de mari proporții, Țărani mîncînd cartofi.

T 344

Dragă Théo,

. . . Se poate ca prețul unor tablouri, a căror valoare a fost forțată, în cele din urmă să scadă. Dacă îmi ripostezi: Se poate ca Millet și Corot să scadă? — am să-ți răspund: Da, cel puțin prețul pînzelor lor. Afară de asta, din punct de vedere artistic, Millet este Millet și Corot este Corot — ei sînt inalterabili, după părerea mea — ca și soarele.
Acum cinci ani gîndeam altfel, de pildă, că Millet se va menține, chiar ca preț, dar de atunci — tocmai fiindcă observ că de cele mai multe ori Millet este înțeles de-a-ndoaselea, astăzi cînd, datorită reproducerilor lucrărilor sale, e mai cunoscut decît în vremea cînd era disprețuit — mi-e teamă că nu va fi niciodată înțeles de public — și nu e sigur că cei care îl înțeleg mai bine vor plăti lucrările sale mai tîrziu la fel de scump ca în zilele noastre. Rembrandt era mai slab cotat în epoca perucilor.[1]

[1] Epocă bîntuită de prejudecăți, de concepții ruginite, învechite. *(N. tr.).*

. . . Repet, pentru mine Millet este Millet, Rembrandt este Rembrandt, Israëls e Israëls etc. Puțin îmi pasă dacă o pînză de-a lor costă cîțiva cenți sau o sută de bilete de cîte o mie de florini. În consecință, nu-mi prea pasă de comerțul de obiecte de artă.

T 351

. . . Singurătatea este ceva îndeajuns de dureros, un fel de închisoare. Nu pot să prevăd dacă aceasta îmi va fi soarta și pînă la ce limită. De altfel nici tu n-o știi. Întrucît mă privește pe mine, mă simt adeseori mai bine printre oamenii care nu cunosc nici măcar vorba singurătate, (de pildă țăranii, țesătorii etc.) decît în lumea civilizată. Mare noroc pe mine. Bunăoară, de cînd sînt aici, mi-am consacrat întreaga mea atenție țesătorilor.

T 355

. . . M-am apucat să lucrez acest subiect la fel ca un colț de natură: războiul de țesut și țesătorul, ferestruica și scaunul de copil din odăița strîmtă, sărăcăcioasă, cu lut pe jos.
Scrie-mi dacă vrei mai amănunțit despre expoziția Manet, înșiră-mi tablourile de acolo. L-am socotit pe Manet întotdeauna drept foarte original. Ai citit articolul pe care Zola l-a scris despre Manet? Îmi pare rău că n-am văzut decît puține picturi de Manet.
Nu mi se pare de fel exagerat că unii — Zola, de pildă — au o afecțiune fanatică pentru Manet, cu toate că, întrucît mă privește pe mine, nu cred de fel că ar putea fi pus în rîndul primilor dintre cei mai buni din acest secol. Fără doar și poate că e un talent care își are *cu siguranță* « rațiunea de a fi », și asta e deja mult. Articolul pe care Zola l-a scris despre dînsul se află în volumul *Aversiunile mele.* Eu, ți-am spus, nu pot să fiu de aceeași părere cu Zola, cînd *conchide* că Manet deschide ca să spun așa o cale nouă concepției moderne în artă. Eu socotesc că nu Manet, ci Millet este pictorul prin esență modern care a deschis un nou orizont multor pictori.

357
M-am gîndit mult la tine zilele acestea, mai ales din pricina unei cărţulii care vine de la tine şi pe care mi-a împrumutat-o L.: poemele de François Coppée. Cunoaşteam dintre ele doar cîteva şi m-au impresionat cînd le-am citit. E unul dintre acei adevăraţi artişti — *care îşi pun pielea la saramură* — ceea ce se vădeşte din mai multe emoţionante destăinuiri.
E cu atît mai artistic cu cît atîtea lucruri foarte diferite îl impresionează, cu cît izbuteşte să înfăţişeze prin linii şi culori tot atît de bine o sală de aşteptare de clasa a treia ticsită de emigranţi care îşi petrec acolo noaptea, — totul într-un gri întunecat şi trist — şi să deseneze totuşi într-o atmosferă cu desăvîrşire alta o gingaşă marchiză, elegantă ca un personaj dintr-un tablou de Watteau, dansînd menuetul. Adîncirea în momentul prezent — să te laşi sedus cu trup şi cu suflet de mediul unde trăieşti din întîmplare şi să te inspiri din el — ce vrei să faci altceva? La ce ar sluji să te desprinzi din el, chiar dacă ai putea şi chiar dacă ai vrea? De ce să nu ne lăsăm în voia a ceea ce este vădit simţurilor noastre — ceea ce este, la urma urmelor, mijlocul cel mai sigur de a crea ceva?

T 358
. . .Ascultă — după ce am citit scrisoarea ta în legătură cu desenele, ţi-am trimis de îndată o acuarelă cu un ţesător şi cinci desene în peniţă.
Întrucît mă priveşte pe mine, îţi spun sincer, cred că adevărul e de partea ta, vreau să spun că lucrul meu trebuie să se îmbunătăţească, dar de asemenea mi se pare că ar trebui să cheltuieşti mai multă energie cu scopul de a-i găsi nişte amatori.
Pînă acum tu n-ai vîndut nimic din lucrările mele, — nici la un preţ bun, nici mai pe nimic — ba, ca să spun adevărul, nici n-ai încercat.
Vezi bine, nu mă supăr, dar nu e îngăduit să ne amăgim unul pe altul.
. .Cît despre posibilitatea sau despre imposibilitatea de a se vinde nu te mai întreb: este un cîntec vechi, nu vreau să-mi mai sparg urechile cu el.

În loc de orice răspuns, iată, îţi trimit cîteva lucrări noi şi îţi voi trimite mai departe foarte bucuros, cum nu se poate mai bucuros.
Dar trebuie o dată pentru totdeauna să-mi spui cu sinceritate, prefer, dacă ai de gînd să te ocupi de ele, ori dacă demnitatea ta nu-ţi îngăduie aşa ceva. Să lăsăm la o parte trecutul, am viitorul în faţă, şi sînt foarte hotărît să-mi dau silinţa să-mi vînd lucrările, fără să ţin seama de ceea ce crezi tu despre ele.
. . .Trebuie să ies din încurcătură, Théo. Încrezîndu-mă în tine, mă aflu tot în aceeaşi situaţie ca şi acum cîţiva ani; ceea ce spui tu astăzi despre lucrările mele: « aproape că s-ar putea vinde, dar . . . » este vorbă cu vorbă ceea ce mi-ai scris după ce ţi-am trimis din Etten primele crochiuri brabantine. De asta îţi repet: e un cîntec vechi pe care îl ştiu pe de rost. Şi gîndindu-mă bine, prevăd că vei repeta într-una acelaşi refren — dacă pînă acum nu mi-am îngăduit să depun stăruinţele necesare pe lîngă negustori, voi schimba tactica şi voi căuta în mod activ să găsesc amatori pentru tablourile mele.
. . .Am pictat bisericuţa şi încă un ţesător. Spune-mi deci: studiile din Drenthe să fie ele oare într-adevăr atît de proaste? Nu prea îmi vine să-ţi trimit studiile pictate aici; nu, e mai bine să nu ţi le expediez — le vei putea vedea cînd vei veni la primăvară.
(. . .) Da, ce s-ar cuveni să cred despre ceea ce spui tu despre lucrările mele? De pildă, să vorbim despre studiile aduse din Drenthe. Unele sînt foarte superficiale, am spus-o eu însumi; dar ce o să capăt de pe urma acelora care au fost pictate numai şi numai pe-afară, în linişte deplină, păstrîndu-mi cumpătul, unde nu caut să exprim altceva decît ceea ce am văzut — şi tu mă întrebi: nu te influienţează prea mult Michel? Nu cumva îi fi tu prea obsedat de Michel? (Mă refer acum la studiul colibei pe întuneric şi la cel mai înalt dintre bordeiele din bucăţi de pămînt desprinse cu iarbă cu tot, adică la acela avînd înaintea sa un cîmp verde.) Vei spune fără îndoială acelaşi lucru despre cimitirul cel vechi. Şi totuşi nu m-a dus gîndul la Michel nici cînd a fost vorba despre cimitir, nici cînd a fost vorba despre

colibe, mă gîndeam la motivul care era înaintea ochilor mei.

T 368

...Mi se pare că e foarte interesant ceea ce îmi scrii despre Salon. Cît privește ceea ce spui despre Puvis de Chavannes, îmi face o *nemăsurată* plăcere că vezi opera lui în acest fel; împărtășesc pe de-antregul părerea ta asupra talentului său.
Cît despre coloriști, tu și cu mine îi considerăm, în fond, la fel. Că admir un pictor ca Puvis de Chavannes, asta nu mă stînjenește să simt aceeași emoție ca și tine înaintea unui peisaj cu vaci de Mauve, ori înaintea unor tablouri de Maris și de Israëls. Aducînd vorba despre culoarea mea, nu vei descoperi în lucrările de aici tonuri strălucitoare ca argintul, ci mai degrabă tonuri brune, de pildă, de bitum și de bistru; nu mă îndoiesc că unii îmi vor lua asta în nume de rău. Dar vei vedea tu singur cînd vei veni, despre ce este vorba.
...Mi se pare că lumea din Nuenen e mai bună în general decît aceea din Etten sau din Helvoirt, e mai senină atmosfera de aici, asta e cel puțin părerea mea, acum după ce am trăit la fața locului cîtva timp.
Cei de aici au întrucîtva mentalitatea unui « dominée[1]», dar într-așa chip, încît mă deprind cu ea îndeajuns de lesne.
Realitatea este uneori foarte aproape de acel Brabant pe care ți l-ai închipuit *în vis*.
Mărturisesc că îmi surîde din nou proiectul meu pe care îl lăsasem baltă, acela de a mă stabili în Brabant.

T 370

...Îți scriu în legătură cu un pasaj din *Artiștii din zilele noastre* de Charles Blanc.
« *Cu trei luni înainte de-a muri Eugène Delacroix, îl întîlnirăm în galeriile din Palais-Royal, pe la ceasurile zece seara, Paul Chenavard și cu mine. Ieșisem de la o lungă masă de seară unde se discutase cu aprin-*

---

[1] Pastor protestant.

dere probleme de artă, și convorbirea se prelungise între noi amîndoi asupra aceluiași subiect, cu acea vioiciune, cu acea înflăcărare cu care se încing îndeosebi discuțiile de prisos. Ajunsesem a vorbi despre culoare și spuneam: „După mine, coloriștii iluștri nu pictează tonul local“ [1], *era cît pe-aci să dezvolt tema mea cînd îl zărirăm pe Eugène Delacroix în galeria din Rotondă.*
Porni spre noi strigînd: „Sînt sigur că se discută despre pictură“. „Într-adevăr, îi zisei, eram pe cale să susțin o părere care, mi se pare, nu e un paradox și căreia dumneavoastră ați putea în orice caz să-i fiți cel mai bun judecător; spuneam că după mine coloriștii iluștri nu pictează tonul local, și în fața dumneavoastră nu-i nevoie fără îndoială, să spun mai mult.“
Eugène Delacroix se trase doi pași îndărăt, după obiceiul său, clipind din ochi: „Asta e perfect adevărat, zise el, iată un bun exemplu (și arătă cu degetul tonul gri și murdar al caldarîmului), ei bine, dacă i s-ar fi spus lui Paolo Veronese: pictați-mi o frumoasă femeie blondă a cărei carnație să fie în tonul acesta, el ar fi pictat-o, și femeia ar fi fost o blondă în tabloul său“. »

Fiindcă vine vorba despre « culoare săracă », după părerea mea, să nu apreciezi culorile unui tablou în ele însele; o « culoare săracă » aflîndu-se aproape de tot, de pildă, de un viguros roșu-brun, de un albastru întunecat, ori de un verde măsliniu, ar putea foarte bine să exprime verdele foarte crud cu totul dulce al unei livezi ori al unui lan de grîu tînăr. Și totuși cred că de Bock, care a botezat « culori mucoase » [2] aceste culori nu ar contrazice în fond de fel cele spuse mai sus, căci l-am auzit cu urechile mele zicînd o dată că anumite tablouri de Corot, de pildă, cerurile din înserare, au tonuri

---

[1] A picta potrivit tonului local, a transpune întocmai pe pînză obiectele în culorile proprii.
[2] Într-o ediție mai veche se poate citi: « *couleurs „snot kleurtjes“, (enfants pauvres, mal mouchés)* », în traducere literală: copii sărmani, cu muci la nas. *(n. tr.)*

care par foarte luminoase pe pînză, și care, privite cu atenție în ele însele sînt întrucîtva întunecate, cafenii.

Îți vor scrie în curînd cei de acasă ca să-ți mulțumească pentru scrisoarea trimisă.

Dar, ca să ne mai întoarcem la această chestiune că s-ar putea, cu o culoare murdară ca griul caldarîmului să pictezi un cer în amurg ori o femeie blondă, vezi că ea se dedublează cînd o adîncești. Căci, mai întîi, se întîmplă așa: O culoare întunecată poate să pară luminoasă ori mai degrabă să ajungă luminoasă. Asta, la drept vorbind, e mai ales o chestiune de ton. Dar, în ceea ce privește culoarea propriu-zisă, un roșu-gri, întrucîtva nu prea roșu, va părea mai mult ori mai puțin roșu după culorile cu care se va învecina.

La fel se întîmplă cu albastrul și la fel cu galbenul. E de ajuns să amesteci foarte puțin galben cu o culoare ca să ajungă foarte galbenă dacă o pui alături de un violet ori alături de un liliachiu. Îmi aduc aminte că cineva se străduia să redea o suprafață roșie pe care cădea lumina, cu ajutorul vermilionului și al rozului de crom etc. Ei bine, nu mergea. Jean Maris a făcut aceasta, în multe acuarele, folosind un ușor glasiu ocru-roșu peste o culoare care nu era decît roșiatică. Și aceasta reda perfect lumina soarelui pe acoperișuri roșii.

Dacă voi avea timp, îți voi mai transcrie un pasaj din cartea despre Delacroix tratînd despre legile la care sînt supuse culorile și care nu se abat de la regula generală. M-am gîndit de atîtea ori că oamenii, cînd vorbesc despre culoare, vreau adeseori să vorbească despre ton.

Și poate că în zilele noastre sînt mai mulți « tonaliști » decît « coloriști ». Nu înseamnă același lucru, cu toate că se poate foarte bine să meargă mînă în mînă.

T 371

...Am citit cu multă plăcere *Maeștri de adinioară* de Fromentin; în diferite locuri din carte se dezbat în diferite pagini aceleași chestiuni care m-au preocupat mult în ultima vreme și la care, într-adevăr,

mă gîndesc necontenit, mai ales după plecarea mea din Haga, unde am auzit repetîndu-se ceea ce spusese Israëls: și anume, că trebuie să începi să pictezi într-o scară de tonuri minore și să te străduiești să dai o valoare relativ luminoasă cu ajutorul tonurilor gri. Într-un cuvînt: să exprimi lumina opunînd-o tonurilor sumbre. Știu de pe acum ceea ce vrei tu să spui prin « prea negru »; dar, pe de altă parte, încă nu sînt cu desăvîrșire convins, ca să nu citez decît o singură pildă, că un cer gri trebuie totdeauna să fie pictat în tonul local. Așa lucrează Mauve, Ruysdaël însă nu, nici Dupré. Și Corot și Daubigny???

Ei bine, ceea ce se întîmplă cu peisajul, se întîmplă și cu figurile, vreau să spun că Israëls pictează un perete alb cu totul în alt mod decît Regnault, ori decît Fortuny.

Prin urmare, figura face, în comparație cu acel perete, cu totul alt efect.

În ce mă privește pe mine, cînd te aud vorbind despre o mulțime de nume noi, nu pricep totdeauna, fiindcă n-am văzut absolut nimic din opera acestor pictori.

Din spusele tale cu privire la « impresionism », am înțeles într-adevăr că e altceva decît ceea ce credeam eu; dar ce anume se impune să se înțeleagă prin acest termen mie nu mi se pare încă limpede. Eu să-ți spun drept, descopăr la Israëls, de pildă, atîtea și atîtea lucruri, încît sînt foarte puțin curios ori dornic de altceva, vreau să spun de ceva mai nou.

...Încă de multă vreme, Théo, sînt nemulțumit că unii pictori din zilele noastre ne lipsesc de bitum și de bistru, care au slujit ca să se picteze atîtea lucruri minunate și care, bine folosite, dau colorituri foarte plăcute, bogate în efecte și, afară de asta, sînt atît de alese. Și unul și celălalt au însușiri atît de remarcabile, atît de caracteristice.

Totodată, aceste tonuri cer să-ți dai și osteneala să te deprinzi să le folosești, căci trebuie să te slujești de ele într-alt mod decît de culorile obișnuite, și socotesc că poate mulți se înspăimîntă de încercările pe care trebuie să le faci mai întîi și care nu-ți reușesc, firește, din prima zi cînd începi să folosești bistrul și bitumul. Eu am început să le

folosesc acum aproape *un an*, şi mai cu seamă la lucrările de interior. La început mi-au înşelat aşteptările, dar lucrurile frumoase pe care le-am văzut îmi stăruiau în amintire într-una. Tu ai mai mult decît mine prilejul s-auzi vorbindu-se despre cărţi de artă. Dacă dai peste lucrări bune ca, de pildă, această carte de Fromentin asupra pictorilor olandezi, ori dacă-ţi aminteşti de unele pe care le-ai fi citit, să ştii că aş fi tare bucuros să-mi cumperi cîteva, scăzînd preţul din ceea ce ai obiceiul să-mi trimiţi — numai să trateze despre *tehnică*. Am de gînd să-mi însuşesc în mod serios cunoştinţele teoretice; nu le socotesc nicidecum de prisos şi cred că adeseori ceea ce se simte ori ceea ce se presimte din pornire firească ajunge la certitudine, la claritate, cînd eşti călăuzit în căutările tale de un fir conducător exprimat în cuvinte avînd un real înţeles practic.

...Ştii ce înseamnă un ton întreg, un ton rupt?[1] Desigur, poţi să le descoperi într-un tablou, dar ai izbuti să şi explici oare ceea ce vezi? Ceea ce se înţelege prin a rupe un ton?

Aceste lucruri e de folos să le cunoşti, chiar în teorie, fie ca executant cînd pictezi, fie în calitate de cunoscător de artă, cînd se vorbeşte despre culoare.

Cea mai mare parte din oameni înţeleg prin aceasta ceea ce vreau ei şi totuşi aceste cuvinte au o semnificaţie foarte precisă. Legile culorii sînt nespus de minunate tocmai fiindcă nu sînt născociri ale întîmplării (...) În ceea ce priveşte negrul, întîmplarea a vrut ca să nu-l folosesc în studiile despre care am pomenit, fiindcă aveam nevoie, între altele, de accente mai viguroase decît negrul; şi indigoul amestecat cu pămînt de Siena, albastrul de Prusia cu pămînt ars de Siena dau într-adevăr tonuri uneori mult mai profunde decît negrul pur. Cînd aud spunîndu-se că « În natură nu este negru », mă gîndesc adeseori că negru nu se află, dacă vrei, nici în culoare. Să nu cumva totuşi să cădeţi în greşeală şi să credeţi că pictorii colorişti nu se folosesc de negru, căci, se înţelege de la sine, de îndată ce

---

[1] Ton *rupt* — ton ce creşte sau descreşte pentru a reda umbra cu mai multă sau mai puţină intensitate *(Littré)*.

intră în negru un component de albastru, de roşu ori de galben, el ajunge gri ori gri-roşu închis ori gri-galben ori gri-albastru.

Socotesc mai cu seamă cît se poate de interesant ceea ce Ch. Blanc, în *Artişti din vremea mea* spune despre tehnica lui Velázquez ale cărei umbre şi semitonuri constau mai totdeauna din *griuri reci, incolore*, al cărei negru şi al cărei puţin alb sînt componentele principale; medii neutre, incolore, unde, bunăoară, cel mai mic noruleţ, cea mai uşoară « ceaţă » de roşu sînt expresive.

T 372

...Suma mea de bani pentru culori e totuşi astfel încît nu pot să mă avînt decît cu prudenţă la lucrări noi de mai mari dimensiuni şi cu atît mai vîrtos cu cît asta m-ar costa mai mult şi în ce priveşte modelele, dacă ţin să-mi procur modele bine potrivite cu tipul pe care îl am eu în minte (cu feţe aspre, netede, cu frunte îngustă, cu buze groase; nu cu trăsături colţuroase, ci pline, ca în Millet) şi îmbrăcate aşa cum le am în gînd.

Căci toate sînt legate unele de altele aici foarte precis şi nu ai libertatea să te abaţi de la culoarea îmbrăcăminţi, fiindcă efectul stă în asemănarea între tonul indigo rupt şi tonul cobalt rupt, scoase în relief de elementele ascunse, portocaliul şi roşcatul arămiu, al grîului.

Aşa ceva ar putea fi o lucrare care să redea expresiv vara. După părerea mea, vara nu-i lesne de exprimat; mai ales acum cînd un efect de vară e adeseori sau de nesuferit, sau urît; asta e cel puţin impresia mea. În schimb, mai este lumina slabă, zorile, amurgurile. Vreau să spun că nu e uşor să afli, peste vară, un efect de soare care să fie în acelaşi timp atît de bogat şi atît de simplu, care să fie atît de desfătător de privit cît şi efectele caracteristice ale celorlalte anotimpuri.

Primăvara e gingaşă, e grîu tînăr verde, înflorire trandafirie de meri.

Toamna e contrastul între frunzele galbene şi tonurile violete.

Iarna e zăpada, sînt siluetele negre.

Dacă vara e în întregime în opoziția dintre albastruri și elementul portocaliu sau bronzul-auriu al grînelor, s-ar putea, urmînd această concepție, să se lucreze un tablou deosebit, un tablou care ar exprima într-adevăr atmosfera anotimpurilor, cu toate contrastele culorilor complimentare (roșu și verde, albastru și portocaliu, galben și violet, alb și negru).

T 379

Dragă Théo,

N-am izbutit să dau scrisorii mele celei din urmă o altă formă. Dar să știi, n-am putut să tăgăduiesc impresia că e vorba despre o neînțelegere de neînlăturat între tine și mine, mai degrabă decît de un ce a cărui vină ar cădea numai și numai asupra noastră înșine.

Îmi spui că va fi în curînd o expoziție a operei lui Delacroix. Bine. Vei vedea în mod sigur tabloul *Baricada* despre care am luat cunoștință numai din biografiile lui Delacroix. A fost pictat, pare-mi-se, în 1848 [1]. Ai mai văzut de asemenea o litografie de Lemud, mi se pare; dacă n-o fi de el, o fi de Daumier; și ea înfățișează tot o *Baricadă* din 1848. Aș dori să-ți închipui că tu și cu mine, amîndoi am fi trăit în acest an 1848, ori într-o epocă asemănătoare, căci a fost tot ceva la fel în timpul loviturii de stat a lui Napoleon. Nu voi spune vorbe supărătoare — așa ceva n-a fost, de altminteri niciodată scopul meu — îmi dau silința să scot în relief deosebirea dintre noi, în ceea ce privește tendințele în genere ale societății. Ceea ce îți voi spune nu seamănă nici pe departe, așadar, cu niște vorbe rele anume plănuite din timp. Să ne referim la epoca 1848.

Cine se aflau față în față — dintre oamenii pe care îi puteam socoti drept figuri reprezentative ale umanității? Guizot, ministru al lui Louis-Philippe, de o parte; Michelet și Quinet cu studenții, de cealaltă parte.

---

[1] Titlul exact al capodoperei de Delacroix este *Libertatea îndrumînd poporul*, ori *28 iulie 1830*.

Încep cu Guizot și cu Louis-Philippe; au fost ei răi și tiranici? Nu chiar așa. După mine, au fost niște oameni ca Pa, ca bunicul și ca bătrînul Goupil. În sfîrșit, niște persoane pe cît se pare foarte vrednice de respect, cu înfățișare gravă și serioasă — dar, dacă le privești oarecum mai cu atenție și de mai aproape, au ceva lugubru, atît de neexpresiv, atît de fără vlagă, încît te doare inima, nu altceva. Întrec cumva măsura???

Lăsînd la o parte deosebirile de situație, au toți aceeași mentalitate. Mă înșel cumva???

Să luăm acum, de pildă, pe Quinet ori pe Michelet, ori pe V. Hugo (mai tîrziu). Deosebirea între ei și adversarii lor era ea atît de grozavă? Da, dar privind lucrurile în chip superficial, n-ai fi crezut; mie însumi mi s-a părut cîndva o carte de Guizot deopotrivă de bună ca și una de Michelet. Dar, cu cît îmi dădeam seama mai bine de situație, am observat deosebirea, și chiar ceea ce e mai mult, contradicția.

Am observat, în sfîrșit, că unul se învîrte în cerc, și se pierde în neprecis, pe cînd celălalt, dimpotrivă, izbutește să capteze o răsfrîngere din infinit. De atunci s-au petrecut multe și mărunte. Dar sînt sigur că dacă tu și cu mine am fi trăit pe vremea aceea, tu te vei fi aflat de partea lui Guizot, iar eu de partea lui Michelet. Și rămînînd amîndoi consecvenți nouă înșine, ne-am fi putut afla în mod jalnic unul împotriva altuia, ca niște vrăjmași pe o baricardă, de pildă, tu în fața ei, ca soldat al guvernului ei, eu îndărăt, ca revoluționar ori rebel.

Și iată că astăzi, în 1884, din întîmplare cifrele sînt exact aceleași, dar într-o ordine deosebită. Ne aflăm față în față; este adevărat că nu se află nici o baricadă deocamdată. Dar sînt în realitate minți care nu izbutesc să se înțeleagă.

Moara nu mai e la locul său, dar pe-acolo vîntul tot mai bate.

După părerea mea, noi ne aflăm față în față, fiecare pe cîmpuri de bătaie diferite, și nu se poate schimba nimic din asta. Vei fi vrînd ori nu vei fi vrînd, se cuvine să duci mai departe ceea ce ai început tu, iar eu se cuvine să duc mai departe ceea ce am început

eu. Dar fiindcă sîntem frați, să ne ferim să ne omorîm unul pe altul (la figurat!).

Evident, nu ne mai este cu putință să ne dăm o mînă de ajutor ca doi oameni care se află pe același cîmp de bătaie. Nu, căci dacă ne-am apropia unul de altul, ne-am expune primejdiei de a fi prins unul sub focul de armă al celuilalt.

Cuvintele mele rele sînt niște gloanțe pe care nu le trag asupra ta, dragă frate, ci în general asupra taberei în care te afli înrolat.

Nu-mi închipui nici eu că vorbele tale rele mi-ar fi destinate de-a dreptul mie; tu tragi asupra baricadei și crezi că ești vrednic de laudă fiindcă tragi, dar se întîmplă că eu sînt în realitate îndărătul baricadei.

Gîndește-te deci o clipă la toate acestea, fiindcă nu cred că ai putea găsi mare lucru de cîrtit și de criticat în această privință. Nu pot să am pe buze altceva decît ceea ce gîndesc; cam în acest chip trebuie să vedem lucrurile.

Cred că îmi dau seama că soarta ne-a împins în două tabere adverse, deși sperasem că vei evolua altfel și că ne vom întîlni de aceeași parte a baricadei. La rîndul tău speraseși poate că mă voi schimba de ajuns, ca să ne aflăm într-o bună zi împreună, acolo unde ești tu deocamdată. În orice caz, n-am de gînd să trec în cealaltă tabără. Voi trage deci în direcția ta, dar dîndu-mi silința să nu te ating. Cată să procedezi la fel, dar dă-ți silința și tu să nu mă atingi.

Sper că vei pricepe ceea ce vreau să spun la figurat. Nici tu, nici eu nu ne îndeletnicim cu politica, dar ne aflăm pe pămînt, în societate, și este lucru sigur că oamenii se rînduiesc de la sine sub un steag. Norii sînt oare răspunzători că fac parte din cortegiul unei furtuni? Că sînt încărcați de electricitate pozitivă ori negativă? E foarte adevărat că oamenii nu sînt nouri. Dar ca indivizi, facem parte dintr-un tot care alcătuiește omenirea. În această omenire sînt partide diferite. Întrucît voința proprie, întrucît înlănțuirea de neînlăturat a împrejurărilor depind de fatalitatea de a aparține unuia sau altuia dintre partidele care stau față în față?

În sfîrșit, ne aflam atunci în 1848, sîntem astăzi în 1884; *moara nu mai e la locul său, dar pe acolo vîntul tot mai bate.* N-are importanță, dă-ți osteneala totuși să afli spre folosul tău cărui partid te alături în chip real, după cum îmi dau osteneala și eu să aflu la rîndul meu.

Salutări.

VINCENT.

T 380

...Tinerii din ziua de astăzi nu vor să audă cu nici un preț despre mine; foarte bine, asta nu mă interesează de loc; și ca om, și ca pictor generația din preajma anului 48 mi-e mai scumpă decît cea din jurul anului 84, dar nicidecum alde Guizot, *ci revoluționarii, Michelet, și de asemenea pictorii-țărani din Barbizon.*

T 383

...Rappard e tot aici, și va mai sta aproape o săptămînă căci lucrul îi iese de minune.

Lucrează niște torcătoare și felurite studii de capete; a și isprăvit o duzină de studii, care mi se par toate frumoase.

Am vorbit cu el despre impresionism; eu cred că pe această linie ai rîndui lucrările sale. Dar, aici, în Olanda, se înțelege anevoie ceea ce înseamnă impresionismul în realitate.

Și ne interesează mult, și pe mine și pe dînsul, să știm care sînt tendințele actuale. Sigur e că sînt pe cale să se dezvolte concepții noi, neprevăzute. S-a început să se picteze într-un stil cu totul altul decît acum cîțiva ani. Lucrez în ultimul timp la studiul de ajuns de mare, al unei alei de plopi cu frunze de toamnă galbene, pe unde soarele pune ici-colo, printre frunzele căzute pe pămînt, niște pete calde, care îți iau vederile, alternînd cu umbrele lungi ale trunchiurilor de copaci. La capătul drumului, o căscioară de țăran și pe deasupra, printre frunzele de toamnă, cerul albastru.

Cred că peste un an, pictînd mult și fără întrerupere, îmi voi schimba și mai mult maniera și culoarea, va fi întrucîtva mai întunecată decît mai luminoasă.

...Dacă m-aş duce la Anvers, aş vrea fireşte să lucrez mult şi aş avea nevoie în acest scop de modele care mi-e teamă că ar costa prea scump deocamdată. În general, Rappard mă sfătuieşte şi el să nu mă duc chiar acum, ci abia după ce voi fi pictat aici cîteva luni şi abia apoi să mă silesc să-mi găsesc un locşor unde să stau la Anvers pentru a face noi studii de nud. Dacă pictez mai întîi aici vreo treizeci de capete, voi putea profita mai bine de Anvers. Mă voi apuca în curînd de aceste treizeci de capete, sau mai bine zis, am şi început un bust mare de păstor.

T 384

...Tu ai de partea ta întregul adevăr cînd spui că « voi face mai curînd progrese pictînd tablouri bune decît discutînd probleme revoluţionare ».
Mi se pare chiar că ceea ce ai spus e într-atît de adevărat, încît în timpul cînd tu îmi scriai taman atunci am depus o nouă stăruinţă avînd numai şi numai drept scop să mi se dea putinţa să progresez, îndreptîndu-mă continuu spre un scop determinat, cerînd tocmai să mi se îngăduie să mai pictez cîteva studii în atelierul lui Mauve.
...Fraza mai sus citată din scrisoarea ta este urmată imediat de întrebarea: dacă n-aş putea cumva să-ţi procur noi date în privinţa reformelor de îndeplinit în comerţul de artă.
Dacă îmi îngădui să-ţi dau un sfat în interesul tău şi într-al meu, ţi-aş propune să laşi baltă lucrurile de ordin general, dar să sprijini stăruinţa mea pe lîngă Mauve şi pe lîngă Tersteeg.
Ajută-mă să progresez şi să cîştig bani, nu numai trimiţîndu-mi-i tu, dar şi prin înrîurirea ta, şi printr-o mai strînsă colaborare cu mine, aducînd o îmbunătăţire a prieteniei noastre.
Am destulă energie ca să izbutesc să creez ceva bun şi ca să cîştig şi bani pe deasupra. Şi atunci, precum spui şi tu, dacă voi progresa în pictura mea şi voi ajunge să am o situaţie independentă, voi avea mai multe merite decît acum.
Atunci, adică aşadar mai tîrziu, cînd situaţia mea va fi cît de cît consolidată, îţi voi trimite cu plăcere noi date în chestiunea reformei comerţului; am

într-adevăr în această privinţă părerile mele care decurg din experienţa proprie asupra a ceea ce îi stinghereşte pe pictori ca să facă progrese şi cunosc ce fel de lucruri le îngreunează viaţa într-atît, încît ajunge uneori de nesuferit.

...Este adevărat că anul acesta am cheltuit mai mult decît anul trecut, în primul rînd pentru munca mea şi în al doilea pentru nevoi personale. Nu regret, fiindcă am făcut progrese în pictură, ceea ce îmi va îngădui ca mai tîrziu să-mi îmbunătăţesc situaţia. Regret doar că n-am putut consacra în acest scop cîteva sute de florini mai mult. Dar iată, de pildă, cu ce m-am ales: în momentul de faţă pictez fără nici o greutate într-o singură dimineaţă un cap după un model; coloritul mi-e mai viguros şi mai exact, tehnica mea a căpătat o mai accentuată notă proprie. Înţeleg foarte bine să fiu criticat pentru vorbele: mi-au trebuit bani şi mai îmi trebuie, totuşi nu se poate nega că-ţi trebuie un capital pentru cele trebuincioase ca să exerciţi meseria de pictor, după cum îţi trebuie bani pentru exercitarea modestei meserii de cizmar, ca să dau un exemplu.

T 392

...Aproape niciodată nu am început un an cu un aspect mai sumbru, într-o atmosferă mai sumbră; de aceea nu mă aştept la un viitor cu succes, ci la un viitor de luptă.
E vreme urîtă pe-afară, cîmpiile nu oferă decît un peisaj cu bolovani de pămînt negru, cu puţină zăpadă şi adeseori cît e ziua de mare nu-i decît ceaţă şi noroi; pe seară un soare roşu, dimineaţa şi seara corbi, iarbă uscată şi verdeaţă veştejită şi putredă, tufişuri negre şi ramurile plopilor şi ale sălciilor ţepene ca sîrma sub un cer posomorît.
Acestea le văd în trecere şi sînt în armonie cu partea dinăuntru a caselor, nespus de mohorîte, în aceste mohorîte zile de iarnă.
Sînt în armonie şi cu înfăţişarea ţăranilor şi cu a ţesătorilor. Pe aceştia din urmă nu-i aud plîngîndu-se, dar au o viaţă aspră. Un ţesător care lucrează din greu scoate din stăruinţa lui de-o săptămînă,

să zicem, o bucată de șaizeci de metri. În timp ce el țese, nevastă-sa face bobine pentru dînsul, adică înfășură ața pe un mosor; deci, doi lucrează și trebuie să trăiască din lucrul lor. Pe această bucată, țesătorul cîștigă net, în acea săptămînă, de pildă, patru florini și jumătate, și cînd o predă fabricantului, aude adeseori, că i se spune că nu va primi o nouă bucată de țesut decît peste opt ori peste cincisprezece zile. Deci nu numai că țesătorul lucrează cu un salariu scăzut, dar și de lucru capătă arareori.
De aceea, oamenii ăștia sînt adeseori bîntuiți de griji. E altă stare de spirit decît aceea pe care am constatat-o la mineri, într-un an cînd au fost greve și multe accidente. Acolo era cu mult mai rău. Dar și aici, în acest moment, spectacolul este adeseori descurajator.

T 393

...Pe zi ce trece sînt tot mai convins că nu poți crea dacă nu consideri drept esențial că trebuie să lupți cu natura.
Îmi dau seama că după ce ai încercat să observi cu atenție pe maeștri îi întîlnești pe toți, în anumite momente, în viața reală. Vreau să spun că tot ceea ce se cheamă creațiile lor, le descoperim și în realitate, cu cît ochiul, simțămîntul nostru ajung la fel cu ale lor. Și mai cred că dacă criticii sau cunoscătorii s-ar apropia mai tare de natură, puterea lor de a judeca ar fi mai viguroasă decît acum, cînd n-au decît rutina căpătată prin obișnuința de a trăi printre tablouri și de a le compara între ele; ceea ce, bineînțeles, e foarte bine, dar nu e decît o singură latură a problemei și le lipsește baza temeinică dacă încep să uite că natura e în jur și dacă nu pătrund înțelesurile ei.

...Dacă mai tîrziu voi lucra ceva mai frumos, nu voi lucra altminteri decît acum. Vreau să zic că va fi același fruct, dar va fi mai copt; nici nu voi gîndi altceva decît ceea ce am gîndit de la început. Și din acest motiv, zic, în ce mă privește, dacă nu sînt nimic în clipa aceasta, nu voi fi mai mult nici mai tîrziu; dar, dacă voi fi ceva mai tîrziu, înseamnă că sînt ceva

și acum. Căci grîul e grîu, chiar dacă orășenii îl iau la început drept iarbă, și la fel dacă iau iarba drept grîu.
Întîmple-se ce s-o-ntîmpla, dacă lumea socotește că e bun sau că nu e bun ceea ce lucrez eu, și în ce mod lucrez, în ce mă privește pe mine n-am de luat altă hotărîre, decît să lupt cu natura oricît de multă vreme ar trebui pînă ce îmi va încredința taina sa. Lucrez într-una la diferite studii de capete și de mîini.

T 394

...Sînt necontenit în căutarea albastrului. Țăranii de pe aici sînt îmbrăcați mai întotdeauna în albastru. Grînele date în pîrg sau adîncul cu frunze uscate din locul sădit cu fagi, care ințețesc nuanțele ieșite la soare ale albastrului întunecat și ale albastrului luminos, își recapătă viață și prind a cînta opunîndu-se tonurilor aurite sau brunurilor roșcate; este ceva de un încîntător efect și m-a impresionat adînc de la început. Oamenii de prin meleagurile acestea poartă dintr-o pornire firească niște haine de un albastru dintre cele mai frumoase pe care le-am văzut vreodată. Sînt dintr-un postav aspru pe care îl țes ei înșiși, firul din natră e negru, bătătura e albastră și asta dă o țesătură cu dungi negre și albastre. Cînd aceste stofe își pierd din lustru și se spălăcesc puțin de ploaie ori de vreme, ele capătă o tonalitate gingașă, nespus de blîndă, care scoate în relief coloritul carnației; un ton exact îndeajuns de albastru spre a înrîuri asupra oricăror culori în care sînt cuprinse elemente de portocaliu, și îndeajuns de palid ca să nu fie în dezacord.
Dar asta e o problemă de culoare și problema formei mă interesează și mai mult în situația în care mă aflu acum. Spre a reda forma, mi se pare că se ajunge mai bine printr-un colorit aproape monocrom, ale cărui tonuri nu se deosebesc decît prin intensitate și prin valoare. *Izvorul* de Jules Breton, de pildă, e pictat aproape într-o singură culoare. Dar e foarte necesar să studiezi aparte fiecare culoare, în raport cu antiteza ei, înainte de a fi cu totul sigur de rostul său și că va ajunge la armonie.

T 396

...*Vi se pare că imaginez... nu-i adevărat, îmi amintesc*, spunea un pictor care putea să compună cu măiestrie.
Cît despre mine, nu pot să arăt încă nici un tablou, poate că chiar, la drept vorbind, nici un desen. Dar studii lucrez bine, și tocmai de asta pot foarte bine să-mi închipui că va veni o vreme cînd voi putea și eu să compun repede, și fără să șovăi. De altminteri, e greu de spus unde se sfîrșește ceea ce se numește un studiu și de unde începe ceea ce se numește tabloul.

T 398

...Îmi aduc aminte de ceea ce am citit cîndva despre Delacroix, căruia tocmai i se refuzase șaptesprezece pînze. *Șaptesprezece refuzate*, povestea el fără ocolișuri prietenilor săi.
Am recunoscut că acești pionieri erau totuși niște îndrăzneți de un nemaipomenit curaj.
În zilele noastre, se cuvine să ducem mai departe lupta; or fi fiind mari sau mici de tot meritele mele, înțeleg să lupt și eu.
Asta înseamnă, Théo, că sper să continuăm amîndoi să îndeplinim ceea ce am început; pînă una alta, muncind spetindu-mă de-a binelea la compozițiile cele mai de seamă, îți voi trimite niște studii care mi-au venit în minte de-a dreptul de la colibe.
Bineînțeles se va zice: nefinisate, urîte etc. etc. dar va trebui să le dau la iveală, oricum, mi se pare.
Sînt convins net că unii, înfrînți în orașul din care nu pot să ia fuga, păstrează impresii de neșters din viața de țară și cultivă cît trăiesc nostalgia cîmpurilor și a țăranilor.
Pe amatorii de acest soi îi impresionează uneori sinceritatea, și ceea ce îi dezgustă pe alții nu îi stingherește.
Îmi aduc aminte că hoinăream altădată ceasuri peste ceasuri ca să privesc o imagine, nu importă ce, din viața de țară.
E vremea să începem acum să ne arătăm operele, cred cu tărie că le vom găsi amatori încetul cu încetul. Împrejurările ne constrîng de zor, vom crea mai tîrziu lucrări mai date în pîrg.

În momentul acesta fac tot ce pot ca să plătesc factura culorilor; mai mult, am nevoie de pînză, de culori, de pensule.
Ținînd seama că tu ai fost dator să dai un ajutor neobișnuit alor noștri, în urma morții lui Pa, mi-am pus întrebarea:
Să presupunem că tu nu mai ești în stare să-mi dai ceea ce îmi trimiteai ca sumă deosebită în anii precedenți, primăvara sau vara — bani de care nu mă pot lipsi, de altminteri. Întîmplîndu-se așa ceva, nu ți s-ar părea că aș fi îndreptățit ca, la regularea succesiunii, să-mi rezerv, de pildă, două sute de florini din partea mea și să las celorlalți toate sumele care mi s-ar mai cuveni? Aș putea să le las lor întreaga moștenire, dacă ai putea să-mi vii într-ajutor de îndată.
De altminteri, nu consider că le las partea mea, consider că, datorită ție, ei vor putea să o păstreze pentru ei.
...Voi lucra mai departe seara după model.
Am de gînd să încep în săptămîna aceasta pînza înfățișînd niște săteni împrejurul unei strachini cu cartofi seara — poate că chiar la lumina zilei — sau amîndouă deodată — sau « nici una dintre ele », vei zice tu. S-ar putea să reușesc și s-ar putea să nu reușesc; orice ar fi, voi începe să desenez în grabă niște studii de diferite figuri.

T 399

... Sînt într-una ocupat de acei țărani așezați la masă împrejurul unei strachini mari cu cartofi.
... Am pictat totul pe o pînză într-adevăr mare și cred, în stadiul în care se află acum schița, că tabloul are viață.
Sînt sigur totuși că P. M., de pildă, va vorbi de « un desen incorect » etc ... Știi ce i s-ar putea foarte bine răspunde? Că în natură efectele frumoase de lumină cer să se lucreze foarte repede...
O, știu bine că iluștrii maeștri, mai ales la maturitatea experienței lor, izbuteau să finiseze păstrînd accentul vieții. Dar așa ceva eu, cu siguranță, nu voi izbuti să fac atît de curînd.

... Unii oameni acordă ocrotire unor pictori într-o perioadă cînd aceştia nu cîştigă bani. Frumos.
Dar de cîte ori nu se întîmplă ca să iasă prost din asemenea situaţii, în cele din urmă, pentru amîndouă părţile? Pe de o parte, fiindcă protectorul este dezamăgit de a fi cheltuit nişte bani cu totul pierduţi, sau cel puţin aşa i se pare. Pe de altă parte, fiindcă pictorul crede că are drept să ceară mai multă încredere, mai multă răbdare şi dovezi de afecţiune care nu i se pot da. Dar, în cele mai multe cazuri, se ivesc neînţelegeri din pricina nepăsării care e de amîndouă părţile.
Îmi place să cred că una ca asta nu se va întîmpla între noi.
Şi îmi place să cred că încetul cu încetul studiile mele îţi vor da din nou curaj. Nici tu, nici eu nu sîntem contemporani cu acea generaţie pe care Gigoux, în cartea pe care am primit-o de la tine, o numeşte, pe bună dreptate, *les vaillants.* [1]
Dar în vremea noastră nu e mai puţin potrivit, după părerea mea, să păstrăm acel soi de entuziasm. Oricum, e adeseori adevărat că norocul surîde celor curajoşi şi, orice s-ar întîmpla în această privinţă de pildă, fericire, *bucurie (?) de a trăi*, trebuie să lucrezi şi să ai îndrăzneală dacă vrei să trăieşti într-adevăr. Şi zic: să pictăm şi să producem din belşug şi să fim noi înşine cu metehnele şi cu însuşirile noastre; zic « noastre », fiindcă banii care îmi vin de la tine, bani pe care, sînt sigur, te osteneşti îndeajuns ca să-i cîştigi pentru mine, îţi dau dreptul, cînd ceva bun va ieşi din lucrul meu, să-l consideri ca fiind pe jumătate o creaţie a ta.

T 400

... Mă gîndesc la ceea ce spune Millet: « Nu vreau să suprim suferinţa, căci adeseori ea îmboldeşte pe artişti să se exprime în modul cel mai energic. »
... Cînd zic că sînt un pictor de ţărani, e într-adevăr aşa în realitate, şi vei vedea mai limpede mai tîrziu că printre dînşii mă simt eu la largul meu. Nu de florile mărului, într-atîtea nopţi m-am adîncit în

[1] În lb. franceză — vitejii, curajoşii.

gînduri pe lîngă sobă, acasă la mineri, acasă la lucrătorii de la zăcămintele de turbă, acasă la ţesători şi acasă la ţărani, afară doar de timpul cînd lucrul nu-mi dădea răgaz de gîndire.
M-am legat atît de îndeaproape de viaţa ţăranilor, tot văzîndu-i necontenit de-a lungul zilei, încît nu mă simt atras în mod real de alte subiecte,
Îmi scrii că părerea marelui public, adică indiferenţa acestuia faţă de opera lui Millet, precum ai avut prilejul să constaţi zilele-acestea la expoziţie, nu e încurajatoare nici pentru artişti, nici pentru acei care sînt obligaţi să vîndă tablouri. Sînt de acord cu tine, dar Millet a cunoscut asta el însuşi, a trăit-o pe pielea sa. Citind cartea de Sensier, m-a izbit ceea ce spune el despre începutul carierei lui Millet; nu-mi amintesc textul vorbă cu vorbă, dar ţin minte bine înţelesul, şi între altele că indiferenţa aceasta i-ar fi fost îndeajuns de dureroasă dacă simţea nevoia să poarte pantofi frumoşi şi dacă ducea o viaţă de castelan, dar, zicea el, « fiindcă umblu cu saboţi, am să ies eu din încurcătură ». Ceea ce de altminteri s-a şi întîmplat.
Sper că niciodată n-o să pierd din vedere « că trebuie să umblu cu saboţi », vreau să zic printr-asta că trebuie să mă mulţumesc să am ce bea, ce mînca, unde dormi şi cu ce mă îmbraca, să mă mulţumesc cu ceea ce se mulţumesc ţăranii.
Astfel a făcut Millet care, de altminteri, nu dorea altceva; şi de asta, în ochii mei, ca om, a arătat pictorilor o cale pe care Israëls şi Mauve, de pildă, trăind de preferinţă pe picior mare, nu o arată altora. Şi o repet: Millet este « tata Millet », adică sfătuitorul şi călăuzitorul pictorilor tineri în toate domeniile. Cea mai mare parte din cei pe care îi cunosc (şi de altminteri nu cunosc mulţi dintre ei) ar trebui să-i fie recunoscători pentru aceste servicii; cît despre mine, gîndesc tot ca dînsul şi cred în chip necondiţionat în ceea ce spune el. Mă întind cam multă vreme asupra acestor vorbe spuse de Millet, fiindcă tocmai ai scris în această privinţă că, atunci cînd orăşenii pictează ţărani, chiar cînd personajele sînt cu măiestrie pictate, ele ne îndreaptă totuşi gîndul vrînd-nevrînd spre lumea din cartierele de la marginea Parisului.

Am avut şi eu aceeaşi impresie (cu toate că femeia care scoate cartofi de Bastien-Lepage constituie net o excepţie, după părerea mea), dar asta decurge tocmai din faptul că, atît de adeseori, pictorii nu se amestecă îndeajuns ei înşişi în viaţa ţăranilor. Millet spune într-altă parte: « în artă trebuie să-ţi pui pielea la saramură ».
De Groux — asta e una dintre însuşirile lui —picta foarte bine ţărani. (Şi statul îi cerea să lucreze pictură istorică! Ceea ce lucra de asemenea foarte bine, dar era mult mai bun cînd avea putinţa să fie el însuşi.)
E chiar într-una o ruşine şi o pierdere pentru belgieni că De Groux nu e încă apreciat pe deplin cum merită. De Groux este unul dintre maeştrii valoroşi în genul lui Millet. Dar dacă marele public nu l-a recunoscut şi nu-l recunoaşte încă şi chiar dacă stă în umbră ca Daumier, ca Tassaert, unii totuşi (Mellery, de pildă, spre a nu-l cita decît pe el) unii lucrează din nou în acest moment după concepţia lui.
Am văzut nu de mult de Mellery, într-o foaie ilustrată, o familie de luntraşi în cabina şalupei lor, bărbat, soţie şi copii împrejurul unei mese.
În ce priveşte stima generală a oamenilor, am citit relativ la aceasta, sînt cîţiva ani de atunci, în Renan, ceea ce mi-a rămas în minte pe totdeauna şi îi voi da crezare neîntrerupt, am citit că cine doreşte într-adevăr să înfăptuiască ceva bun ori folositor, să nu cumva să se bizuie pe aprobarea ori pe aprecierea obştească, nici să nu le dorească; ba dimpotrivă, să nu aştepte ceva simpatie şi vreun ajutor decît de la foarte puţini oameni de inimă şi încă doar eventual.

T 401

Dragă Théo

Aci alăturat, cîteva pagini interesante despre culoare; e vorba despre nişte înalte adevăruri de care Delacroix era convins.
« Cei vechi nu începeau cu linia, ci cu mijlocul », cu alte cuvinte trebuie să începi cu bazele elipsoidale sau în cerc ale maselor şi nu cu conturul. Am descoperit asupra acestui subiect cartea scrisă de Gigoux care spune acest lucru foarte precis, dar faptul în sine îmi frămîntă mintea de vreme îndelungată.

Cei vechi n-au admis decît trei culori primare, galbenul, roşul şi albastrul, şi pictorii moderni nu admit altele. Numai aceste trei culori, într-adevăr, ele singure nu pot fi descompuse şi nici reduse nu pot fi. Cu toţii ştim că raza solară se descompune într-un şir de şapte culori, pe care Newton le-a numit primitive: violetul, indigoul, albastrul, verdele, galbenul, portocaliul şi roşul; dar e limpede că numele de primitive nu se potriveşte celor trei culori care sînt compuse, fiindcă portocaliul se face din roşu şi din galben, verdele din galben şi din albastru, violetul din albastru şi din roşu. Cît despre indigo, acesta nu se poate număra nici el printre culorile primitive, fiindcă nu e decît o varietate de albastru. Se impune să recunoaştem, alături de cei din antichitate, că nu sînt în natură decît trei culori cu adevărat elementare care, amestecate două cîte două, produc alte trei culori compuse zise binare: portocaliul, verdele şi violetul.
Aceste rudimente dezvoltate de către savanţii moderni au dus la ideea unor legi, care alcătuiesc o luminată teorie a culorilor, teorie pe care Eugène Delacroix o stăpînea în mod ştiinţific şi cu de-amănuntul, după ce o intuise din instinct (Vezi Gramatica artei desenului, a 3-a ediţie, Renouard). Dacă se combină două culori primare, galbenul şi roşul, de pildă, spre a compune o culoare binară, portocaliul, această culoare binară va atinge maximul său de strălucire de îndată ce o vei alătura celei de a treia culori primare nefolosite în amestec. La fel, dacă se combină roşul şi albastrul spre a produce violetul, această culoare binară, violetul, va fi aprinsă pînă la paroxism de apropierea imediată a galbenului. Li se zice pe drept complementare fiecăreia dintre cele trei culori primare, în raport cu acea culoare binară căreia îi corespunde. Astfel albastrul este complementar portocaliului, galbenul este complementar violetului, şi roşul este complementar verdelui. În mod reciproc fiecare dintre culorile compuse este complementară culorii primare nefolosite în amestec. Această aprindere la paroxism reciprocă este ceea ce se numeşte legea contrastului simultan.
Dacă toate culorile complementare sînt folosite la o egalitate de valoare, adică la acelaşi grad de vivacitate şi de lumină, alăturarea lor le va ridica pe una şi pe

cealaltă la o intensitate atît de violentă, încît ochii omului privind la ele abia vor putea să le suporte. Şi, printr-un fenomen ciudat, tot aceleaşi culori, care se exaltează prin alăturare, se vor nimici prin amestecul lor. Astfel, cînd se amestecă laolaltă albastrul şi portocaliul în cantităţi egale, portocaliul nefiind mai portocaliu decît este albastru albastrul, amestecul distruge amîndouă tonurile şi din ele rezultă un gri cu desăvîrşire incolor.

Dar dacă se amestecă laolaltă două complementare în proporţii inegale, ele nu se vor nimici decît în parte şi se va obţine un ton rupt[1] *care va fi o varietate de gri. Astfel stînd lucrurile, noi contraste vor putea ieşi din alăturarea a două complementare, dintre care una este pură, iar cealaltă ruptă*[2]. *Lupta fiind inegală, una dintre cele două culori învinge, iar intensitatea celei dominante nu stinghereşte acordul celor două.*

Dacă alăturăm acum cele asemănătoare, în stare pură, dar la deosebite grade de tărie, de pildă, albastrul închis şi albastrul deschis, se va obţine alt efect, în care va fi contrast datorită diferenţei de intensitate, şi armonie datorită similitudinii culorilor. În sfîrşit, dacă două asemănătoare se vor alătura, una în stare pură, cealaltă ruptă, de pildă, albastru pur cu albastru gri, rezultă altfel de contrast, care va fi potolit datorită asemănării. Se vede, aşadar, că sînt mai multe mijloace deosebite între ele, dar deopotrivă de perfecte, de a întări, de a susţine, de a atenua ori de a neutraliza efectul unei culori, şi asta intervenind asupra celei de alături, atingînd ceea ce nu e ea.

Spre a exalta şi a armoniza aceste culori, se foloseşte laolaltă contrastul complementarelor şi acordul celor asemănătoare, cu alte cuvinte: repetarea unui ton aprins printr-acelaşi ton rupt.

T 402

. . . Este o şcoală a impresioniştilor. O cred. Dar eu nu ştiu despre ea mare lucru. Ştiu însă bine care sînt artiştii autentici şi originali în jurul cărora trebuie

[1] Vezi nota din pag. 260
[2] *Culoare ruptă* — culoare care participă la o altă culoare, datorită unui reflex *(Littré)*.

să se învîrtă, ca împrejurul unei axe, peisagiştii şi pictorii de ţărani, Delacroix, Millet, Corot şi ceilalţi. Aceasta e părerea mea, exprimată nu prea bine. Vreau să spun că sînt (mai curînd decît persoane) reguli, principii, adevăruri fundamentale, atît cu privire la desen cît şi cu privire la culoare. La care trebuie desigur să ajungem dacă se află într-însele ceva adevărat.

Cît despre desen este, bunăoară, acest mod de a lucra în rotund, adică bizuindu-te pe formele ovale în desenul figurilor. Vechii greci au şi presimţit acest lucru şi va rămîne adevărat pînă la sfîrşitul lumii. Cît despre culoare, în această privinţă sînt întrebări veşnice — aceea, de pildă, pe care Corot i-a pus-o lui Français, cînd Français (care avea de mult un nume) îl întrebă pe Corot (care n-avea încă nici un renume, ba chiar avea unul negativ, ori de-a dreptul prost), cînd acelaşi Français, zic, veni la Corot ca să-l întrebe cîteva lucruri: « *Ce e oare un ton rupt? Ce e oare un ton neutru?* »

Ceea ce se poate mai bine înfăţişa pe paletă decît exprima prin vorbe. Ţin deci să-l conving pe Portier, [1] prin această scrisoare, de încrederea mea de nezdruncinat în Eugène Delacroix şi în vechii maeştri.

Şi în vreme ce lucrez la un tablou unde nu se văd licăriri de lampă, cum ştie să facă Dou ori van Schendel, nu e poate de prisos să atrag atenţia că unul dintre cele mai frumoase lucruri ale pictorilor din secolul nostru a fost să picteze umbra, care este totuşi culoare.

. . . Am îndreptăţita speranţă că tabloul cu ţărani mîncînd cartofi va reuşi. Lucrez afară de asta şi la un apus de soare roşu. Ca să pictezi viaţa ţăranului, se impune să fii stăpîn pe atîtea subiecte.

. . . Cît de înţeleaptă e vorba cu privire la personajele din Millet: « *ţăranul său pare pictat cu pămîntul pe care îl însămînţează* »!

Cît e de drept şi de adevărat! Şi cît e de important să poţi potrivi pe paletă acele culori pe care nu ştii

[1] Negustor de tablouri în Paris.

să le numești, și de care de fapt, totul depinde ca punct de pornire.
Pe tine poate că te interesează din nou (aș cuteza să spun: *în chip sigur)* problemele culorilor și îndeosebi ale tonurilor rupte și neutre. În comerțul cu opere de artă cred că se aude vorbindu-se de toate acestea de ajuns de vag și de arbitrar. De altminteri și printre pictori. Săptămîna trecută, am văzut la una dintre cunoștințele mele un studiu realist, într-adevăr îndemînatic, un cap de femeie bătrînă pictat de cineva care, direct sau indirect, este elevul școlii din Haga; dar atît în desen cît și în culoare, era în acest studiu, după cum mi s-a părut, o oarecare nehotărîre, o îngustime de vedere, mult mai evidente decît ceea ce se observă la un Blommers mai de demult, la un Mauve, sau la un Maris. Și acest fenomen are tendința să se generalizeze. Dacă termenul realism se concepe în sensul de adevăr literal — adică desen precis și culoare locală. Este și altceva decît aceasta!

T 404

30 aprilie 1885

... În zilele în cursul cărora am pictat tabloul *Țărani mîncînd cartofi* a fost, și de data aceasta, un prilej de luptă acerbă, ceea ce teribil îmi place. Deși m-am temut într-una că nu voi reuși. Dar a picta, înseamnă de asemenea « a acționa, a crea ».
În ceea ce privește tabloul *Țărani mîncînd cartofi*, i s-ar potrivi bine să fie înconjurat de auriu, sînt sigur. I-ar sta bine și agățat de un perete tapetat care ar avea culoarea vie a grîului după ce a dat în pîrg. Dacă nu este într-acest mediu înconjurător, nici vorbă să-l privești.
Pe un fond sumbru el nu capătă întreaga sa valoare, mai cu seamă pe un fond spălăcit, fiindcă e vorba despre o scenă de viață care se petrece într-un interior foarte gri. În realitate, scena se petrece, de altminteri, într-un fel de ramă aurită, dacă se poate zice, fiindcă privitorul vede vatra și răsfrîngerea flăcărilor pe pereții albi, elemente care ies afară din tablou, dar care, în natură dau totul peste cap.
Încă o dată, trebuie așadar să fie înconjurat de ceva avînd culoarea aurului ori a aramei vechi.

Gîndește-te la asta, te rog, dacă vrei să-l vezi așa cum se cuvine să fie văzut.
Această apropiere de un ton auriu aruncă mai multă lumină asupra unor locuri unde nici nu bănuiai că ea se află, și înlătură înfățișarea vineție pe care ar căpăta-o dacă din păcate l-ai așeza pe un fond spălăcit ori negru. Umbrele fiind pictate cu albastru, culoarea aurie joacă foarte plăcut pe deasupra.
Tabloul l-am dus ieri la Eindhoven, la un prieten care pictează și el. De astăzi în trei-patru zile mă voi duce să-l curăț cu puțintel albuș de ou și voi mai migăli la unele amănunte.
Prietenul acesta, care face și el ce poate ca să învețe să picteze, care își dă silința și el să obțină un frumos colorit, se entuziasmă de treaba asta în mod cu totul deosebit. Văzuse studiul după care făcusem litografia; mi-a spus că n-ar fi crezut că aș putea să scot în relief totodată culoarea și desenul atît de puternic. Lucrînd el însuși după model, știe și el ceea ce îi trece prin minte unui țăran sau prin mînă; vorbind despre mîini a spus că el are o idee cu totul schimbată acum despre maniera de a le lucra.
Am urmărit, pe cînd lucram, să procedez într-așa fel, încît să dau impresia că omuleții aceștia care, la lumina lămpii lor, mănîncă luînd cartofii din strachină cu mîinile, au arat ei singuri pămîntul unde au crescut acești cartofi; tabloul acesta deci ridică în slava cerului munca manuală și sugerează că acești țărani și-au cîștigat în chip cinstit dreptul de a mînca ceea ce mănîncă.
Am urmărit ca tabloul să ne evoce un mod de a trăi cu totul altul decît al nostru, al nostru al oamenilor civilizați. N-aș dori nici în ruptul capului ca toată lumea să se mărginească să-l socotească frumos sau cuviincios.
Am ținut în mîini, o iarnă întreagă, firul acestei țesături, am căutat să-i înțeleg modelul definitiv; dacă a ajuns acum o țesătură cu înfățișare aspră și grosolană, nu-i mai puțin adevărat că firele ei au fost alese cu grijă și după anumite reguli. Și s-ar putea foarte bine întîmpla ca să fie o adevărată pictură de țărani. Sînt convins că asta este. Cine preferă să vadă țăranul searbăd, caute-și de drum. În ce mă privește

pe mine, sînt adînc încredințat de adevărul că se dobîndesc la urma urmelor rezultate mai bune pictîndu-i cu toată asprimea lor mai degrabă decît dacă le adaugi o drăgălășenie convențională. O fată de țăran este, după mine, mai frumoasă decît o doamnă, în fusta sa și în cămașa sa albastre, bătute de praf și cîrpite, cărora vremea, vîntul și soarele le-au dat cele mai gingașe nuanțe. Dar îmbrace pe dînsa o rochie de doamnă și ceea ce e firesc într-însa dispare. Un țăran, în portul său de barhet, e mai chipeș pe cîmp decît cum arată cînd se duce duminica la biserică, purtînd o haină de domn.
Din același motiv, s-ar greși, după părerea mea, să se dea unei picturi de țărani un anumit lustru convențional. Dacă în fața unei picturi de țărani îți miroase a slănină, a afumătură, dacă te pișcă de limbă aroma cartofilor, halal! Nu e vătămătoare. Dacă într-un grajd miroase a bălegar, e bine! Într-una trebuie să miroasă a bălegar. Dacă un lan împrăștie o mireasmă de grîu copt, de cartofi, de îngrășăminte și de bălegar, taman de aici vine sănătatea, mai cu seamă pentru orășeni.
... Din aceste tablouri ei învață ceva folositor. Un tablou de țărani să nu cumva să miroasă a parfum. Sînt tare curios să știu dacă o să descoperi într-al meu ceva care să-ți placă; o sper. Sînt bucuros că domnul Portier a spus că vrea să se ocupe de lucrările mele. Află din partea mea că am lucrări mult mai importante decît niște simple studii.
Cît despre Durand-Ruel, chiar dacă a socotit că desenele nu prețuiesc mult, arată-i tabloul acesta. Lasă-l în pace să-i pară că e prost, n-are decît. Dar arată-i-l oricum, ca să vadă că punem toată energia în lupta noastră. Vei auzi desigur zicîndu-se « ce mîzgîleală ». Pregătește-te s-auzi de-alde astea, după cum și eu sînt pregătit. Dar stăruind, în cele din urmă tot vom da noi ceva adevărat și cinstit.
Să pictezi viața țăranilor e treabă serioasă și, în ce mă privește pe mine, mi-aș imputa că n-am încercat să lucrez tablouri într-așa mod, încît ele să poată da de gîndit celor care gîndesc serios asupra artei și asupra vieții. Millet, De Groux, atîția alții ne-au indicat prin pildele lor că aveau *caracter* și izbuteau să nu se sinchi-

sească de imputări ca murdar, grosolan, năclăios, împuțit etc. Mai mare rușinea să ne îndoim de toate astea.
Nu, trebuie să pictăm țărani ca și cum am fi unul de-al lor, ca și cum am simți, am gîndi ca ei.
Ca și cum n-am putea fi altceva decît ceea ce sîntem. Mă gîndesc la asta adeseori: țăranii sînt o lume aparte și, în multe privințe, cu mult mai bună decît lumea civilizată.

... Cu *Țărani mîncînd cartofi* cred că în cele din urmă o voi duce la bun capăt; în ceea ce privește un tablou, ultimele zile sînt, cată s-o ții minte, totdeauna primejdioase, tocmai pentru că nefiind culoarea complet uscată, nu se mai poate să-l atingi cu pensulele mari fără să nu te pască păcatul să strici totul. Și retușul trebuie să fie făcut foarte ușor, cu o pensulă mică de tot. De asta l-am dus, pur și simplu, într-altă parte, și i-am spus prietenului meu că s-ar cuveni să mă supravegheze să nu cumva să-l vatăm retușîndu-l, și că voi veni la el să fac aceste mărunțișuri. Vei vedea că tabloul nu este lipsit de originalitate.

T. 405

... Cred că vei descoperi ceea ce vreau să exprim prin tabloul *Țărani mîncînd cartofi* și că Portier și el va înțelege. Totuși pare prea întunecat și în ceea ce privește albul, de pildă, nu este, ca să zic așa, folosit nici o singură dată, ci doar culoarea neutră care se formează cînd amesteci roșul, albastrul, galbenul, de pildă, vermilionul, albastrul de Paris și galbenul de Neapole.
Această culoare este deci în sine un gri curat, dar pare albă în tablou. Am să-ți spun de ce lucrez astfel. Motivul este aci un interior gri luminat de o lampă mică.
Fața de masă, de pînză gri, peretele afumat, bonetele prăfoase pe care le poartă femeile cînd lucrează la cîmp, toate astea, cînd le privești mijind ochii, par la lumina lămpii, de un gri foarte închis, iar lampa, deși dă o lumină de un galben roșcat, pare și mai luminoasă și chiar vădit mai luminoasă decît albul în discuție.

Şi apoi e culoarea carnaţiei. Desigur că aceste culori, dacă le priveşti în treacăt, adică dacă nu le analizezi puţin, seamănă cu ceea ce se cheamă culoarea cărnii. Or, cînd am început tabloul, le-am făcut mai întîi cu puţin ocru galben, cu ocru roşu şi cu alb, de pildă. Dar ieşeau cu mult prea luminoase şi hotărît nu mergea. Ce să fac? Pictasem capetele, chiar erau de ajuns de bine lucrate, cu multă atenţie; ei bine, le-am pictat din nou, fără să stau la gînduri, fără cruţare, şi culoarea din care sînt lucrate acum este aproape aceea a unui cartof prăfuit, fireşte cu coajă cu tot.
Pictînd acest tablou mă mai gîndeam la ceea ce s-a spus, atît de drept, despre ţăranii pictaţi de Millet: « *Ţăranii săi par a fi pictaţi cu pămîntul în care ei seamănă* ».
Vorbe la care sînt silit să mă gîndesc fără voia mea, de fiecare dată cînd îi văd lucrînd, pe afară ca şi înăuntru.
Dau de asemenea drept sigur că dacă i-am cere lui Millet, lui Daubigny, lui Corot să picteze un peisaj cu zăpadă fără să se folosească de alb, ei l-ar lucra, şi că zăpada ar apărea albă în tabloul lor.

... Aseară, cînd am ajuns la colibă, am găsit oamenii pregătindu-se să îmbuce la repezeală cîte ceva aproape de ferestruică, în loc de a se fi aşezat în jurul lămpii. Era uimitor de frumos! Şi culoarea era nemaipomenită; îţi aminteşti de capetele acelea pe care le-am pictat împotriva luminii, în dreptul ferestrii? Efectul era la fel, dar încă mai întunecat. Aşa încît cele două femei şi casa pe dinăuntru păreau da, într-adevăr, de-o culoare cam asemănătoare aceleia a săpunului verde închis.
Iar chipul bărbatului, la stînga, era uşor luminat de o lumină intrînd pe o uşă deschisă, mai de departe. Astfel culoarea capului şi a mîinilor părea aceea, de pildă, a unei monede de zece centime, pe scurt, aceea a aramei fără lustru. Şi bluza sa groasă purtată peste haine, acolo unde bătea lumina era de un albastru şters, gingaş cum nu se mai află.

... În ceea ce priveşte tablourile luminoase din zilele noastre, am văzut atît de puţine în anii din urmă.

Dar, fireşte, m-am gîndit multişor la asta. Corot, Millet, Daubigny, Israëls, Dupré, alţii încă au pictat şi ei tablouri luminoase, adică, de acelea în care, oricît de închisă ar fi gama culorilor, privirea pătrunde prin toate ungherele şi prin toate adîncurile.
Şi acei pe care i-am citat mai sus nu sînt capabili să se mărginească, în sens strict, la tonul local; ei urmează gama în care au început; duc pînă la capăt concepţiile lor asupra culorii, asupra tonalităţii şi asupra desenului. Vreau să spun că luate aparte luminile lor sînt aproape totdeauna griuri destul de întunecate, care în tablouri ajung luminoase, prin contrast — adevărul acesta tu ai prilejul să-l observi zi de zi.

Cu dragoste.

Să nu înţelegi greşit. Eu nu spun că Millet nu foloseşte albul, cînd pictează zăpada; dar susţin că el, ca şi ceilalţi « tonalişti », dacă ar vrea cîndva, ar putea să lucreze la fel cum zice Delacroix despre Veronese: că picta femei goale, albe, blonde, cu o culoare care, în ea însăşi, seamănă mult ca ton cu noroiul de pe stradă.

Îţi strîng mîna. Al tău
VINCENT

Cred că vei înţelege lesne din acest tablou că am un fel de a vedea lucrurile cu totul propriu, dar că acesta apare totuşi şi la alţii, bunăoară la anumiţi belgieni. E revoltător că au refuzat tabloul lui Josephson. Dar de ce oare cei care au fost refuzaţi nu se adună ei ca să pună la cale ceva împreună? Unirea face puterea.

T 406

... În ceea ce priveşte critica, aş putea negreşit să găsesc eu însumi de spus despre tablou atîtea, care probabil vor scăpa din vedere celor mai mulţi critici.
Dar îl trimit cu cugetul împăcat deoarece, altminteri decît se întîmplă cu de ajuns de multe tablouri, ceva de la ţară descoperi într-însul, şi de asemenea oarecare viaţă. Aşadar, chiar dacă e lucrat cu totul altfel, şi într-alt secol decît picturile vechilor olan-

dezi, ale lui Ostade, de pildă, a fost scos totuşi din miezul vieţii ţărăneşti. Şi este original.
De exemplu, cînd văd în revista închinată Salonului atîtea pînze care, în ceea ce priveşte tehnica, sînt, dacă vrei, desenate şi pictate fără cusur, foarte multe mă plictisesc de moarte, fiindcă nu-mi dau prilejul să simt sau să gîndesc, fiindcă par să fie lucrate fără o oarecare zvîcnire de pasiune. Or, e pasiune în ceea ce îţi trimit.

T 408

... Ce vrei să-ţi spun? Viitorul şi experienţa vor spune cîndva ceea ce nu izbutesc să exprim prin vorbe.
Sînt de părere că entuziasmul cumpăneşte uneori mai bine decît însăşi calculatorii care se cred deasupra oricărui entuziasm. Şi că instinctul, inspiraţia, imboldul, conştiinţa sînt călăuze mai bune decît le imaginează mulţi. Ori ce-ar fi, sînt de acord că e preferabil să crăpi de pasiune, decît să crăpi de plictiseală.

... În desenele mele noi, încep să lucrez figurile de la bust şi mi se pare că ele capătă mai multă bogăţie şi mai multă vigoare. Dacă cincizeci nu vor ajunge, voi desena o sută şi dacă nici astea nu vor ajunge, voi lucra mai multe, pînă ce o să izbutesc să exprim pe deplin ceea ce rîvnesc să exprim, anume că toate obiectele sînt rotunde, că forma nu are, ca să zic aşa, nici început, nici sfîrşit, că ea alcătuieşte un întreg armonios şi viu.
Ştii că tocmai asta e chestiunea pe care o tratează Gigoux în cartea sa: *Să nu începi cu linia, ci cu mijlocul.*
Mantz scrie: *modelajul este onestitatea artei* parodiind astfel vorbele lui Ingres care a spus: *Desenul este onestitatea artei*, adăugînd: *Aş vrea să fixez conturul printr-o sîrmă.* Hebert avea de asemenea ceea ce el numea *groaza de linie.* Alţii susţin că toate dogmele sînt, în general, absurde.
Păcat că şi vorba asta e tot o dogmă.
Să mergem deci pe drumul nostru şi să ne străduim să creăm ceva, să căutăm să-i dăm viaţă.

Dacă Thys Maris n-ar fi fost atît de hărţuit şi dezgustat pînă într-atît, încît nu mai putea să lucreze, fără îndoială că ar fi creat o operă uimitoare. Mă gîndesc adeseori la acest voinic, Théo, fiindcă opera lui este minunată.
E o visare, dar ce maestru!
Doamne, dacă acest om original ar fi acum ca la debut! Ar ajunge un punct central. Căci şcoala olandeză din zilele noastre are nevoie de elemente noi, în stare să izbutească să creeze ceva.

T 409

... Iată crochiul unui cap pe care l-am desenat în mic mai adineauri pe afară.
Ai primit unul la fel printre studiile pe care ţi le-am trimis ultima dată; este cel mai mare din colecţie. Dar e pictat binişor.
De data aceasta, nu am întins trăsătura mea de penel; mai mult, tonul e cu totul diferit.
N-am mai lucrat pînă acum nici un cap atît de puternic; am pictat cu pămînt; am de gînd să mai pictez multe în acest gen.
Dacă toate îmi vor ieşi bine, cînd voi cîştiga ceva bani, astfel încît voi putea să călătoresc mai mult, ei bine, îmi place să cred că mă voi duce într-o zi să pictez capete de mineri.

... Ce a zis Portier despre *Ţăranii mîncînd cartofi?* Ştiu bine eu singur că această pînză are cusururi, dar, dîndu-mi seama că toate capetele pe care le pictez acum sînt din ce în ce mai viguroase, cutez să afirm că *Ţăranii mîncînd cartofi*, adăugaţi tablourilor care vor urma, vor rămîne.

T 411.

Dragă Théo,
Am expediat astăzi pomenita casetă, conţinînd, afară de ceea ce ţi-am făgăduit mai de mult, încă un tablou, *Cimitir de ţărani.* Am trecut cu vederea cîteva amănunte — am vrut să arăt această paragină, unde de secole ţăranii sînt aşezaţi să se odihnească în pace, chiar în cîmpurile pe care le-au scormonit în cursul vieţii lor — am vrut să arăt că moartea

și înmormîntarea sînt aici lucruri simple, de tot simple, ca și căderea frunzelor toamna; doar puțin pămînt scobit, o neînsemnată cruce de lemn. Cîmpurile, de jur împrejur, întinse, de acolo unde iarba cimitirului se oprește, dincolo de măruntul zid, trag cea din urmă dungă pe zare — ca pe un orizont de mare. Și paragina aceasta a cimitirului îmi istorisește că o credință și o religie au ajuns viermănoase, deși avînd temeiuri trainice; pentru sărmanii țărani, viața și moartea sînt același lucru, sînt ceea ce sînt pentru iarba și pentru floricelele care încolțesc, cresc și se ofilesc, în același pămînt al cimitirului, întîmplarea de a încolți, de a crește și de a se veșteji toate una sînt.
Religiile trec, Dumnezeu rămîne. Este o vorbă spusă de Victor Hugo, care, de curînd, a fost și el îngropat. Aceste două subiecte nu știu dacă îți vor spune ceva. Căsuța acoperită cu stuf mi-a adus aminte, pe cînd pictam, de cuibul unui sfredeluș. În sfîrșit privește-le.

T 415

... În ceea ce mă privește pe mine, trebuie să iau drept punct de plecare culorile primare — roșul, albastrul și galbenul, iar nu griul, drept fond.
Am discutat mult despre culori: el (Rappard) spunea între altele că băgase de aseamă că Japp Maris folosise și el, chiar deajuns de adeseori, tonuri roșcate, brun-gri și roșuri, în primele sale acuarele. Atît de mult și așa de bine, încît ele ar părea toate roșii dacă le-ar alătura de acele pe care le pictează acum.
Același lucru în ceea ce îl privește pe Israëls.
Spunîndu-ți astea, poate că fac mai mult rău decît bine, fiindcă îți aduc la cunoștință o parte din convorbirea noastră și fiindcă ar trebui să-ți aduc la cunoștință și cealaltă parte, la urma urmelor. Numai că noi am discutat adeseori asupra acestui subiect, se prea poate deci să pricepi toate amănuntele sale. Ca să dobîndești un colorit potrivit și substanțial și ca să-l menții, e recomandabil — mai ales în zilele noastre, cînd imitatorii (nu maeștrii) marilor unchiași cu păr alb, pretind din ce în ce mai mult să picteze

peste tot și totdeauna culori deschise — e recomandabil să ne consacrăm de asemenea unor game mai intense și să stăruim în folosirea lor.
De altfel, Wenkebach spunea că pînza înfățișînd vechea clopotniță i-a plăcut, dar că socotea o greșeală din partea mea de a fi pictat anul trecut cu mult bitum. El declară că i se pare ansamblul foarte original. La fel ca și celelalte marafeturi: moara de apă, plugul cu boi, aleea străjuită de copaci toamna.
M-am bucurat mai mult fiindcă mi-a prețuit figurile; el spunea: în maniera lui Millet. Îmi dau seama că voi izbuti să pictez de acestea și mai bune, numai să nu mă mai împiedic de cheltuieli și să le închin toate străduințele mele. Fie ce-o fi, în luna asta am multe griji pe cap, m-am curățat, n-am nici o para chioară.
Sîntem obligați să facem față multor greutăți, nu te supăra pe mine, căci stăruința ne va da posibilitatea să culegem mai tîrziu ceea ce semănăm acum.

T 418

... Căsuța unde Millet a trăit, n-am văzut-o niciodată, dar sînt sigur că cele patru « cuibușoare de om » ale mele sînt tot de același fel ca și casa aceea. Una dintre cele patru căsuțe cu stuf este locuința unui unchiaș căruia i se zice pe aici îndeobște « țărănușul în haine cernite »; alta a fost locuită de o femeie de treabă care, cînd am intrat în casa ei, nu se deda la ceva mai misterios decît să sape groapa cu cartofi, dar care cred că ar avea puterea să facă și vrăji, căci prin partea locului e poreclită « cap de vrăjitoare ».
Îți aduci aminte că în cartea sa Gigoux povestește despre cele întîmplate lui Delacroix cînd i se refuzară în același timp șaptesprezece tablouri. Se deduce de aici, cel puțin așa îmi pare mie, că el și alții din vremea sa, cînd ajungeau în fața cunoscătorilor, ori chiar a profanilor, dintre care nici unul nu-i înțelegeau nici nu voiau să le cumpere nimic, se deduce de aici, zic eu, că acei, pe care Gigoux îi numește pe drept « vitejii » în cartea sa, nu făceau caz de lupta lor fără speranță, ci pictau mai departe.

Aş vrea să-ţi mai spun o dată că, dacă luăm drept punct de pornire această păţanie a lui Delacroix, şi noi trebuie să pictăm mai departe şi încă mult. Eu n-am încotro şi trebuie să fiu cel mai neplăcut dintre oameni, mai ales fiindcă sînt silit să cer bani. Şi cum nu cred că în ceea ce priveşte vînzarea se va produce vreo schimbare neaşteptată în zilele apropiate, această situaţie este de ajuns de dureroasă. Dar, te întreb, nu e de preferat, la urma urmelor, în ceea ce ne priveşte pe noi amîndoi, să lucrăm din toate puterile, chiar dacă greutăţi mari sînt legate de această muncă, decît să ne aşezăm să filozofăm într-o vreme ca asta?
Nu ştiu ce va fi în viitor, Théo, dar ştiu că legea eternă cere ca totul să se schimbe fără încetare. Gîndeşte-te la ceea ce era acum zece ani; totul era deosebit, condiţiile, gustul oamenilor, cu un cuvînt totul. E sigur că peste zece ani multe lucruri se vor fi schimbat. Dar să lucrezi ceva, asta rămîne; nu-ţi pare rău fiindcă ai făcut ceva. Cu cît eşti mai harnic, cu atît mai bine; şi aş prefera să mă expun la o înfrîngere decît să stau cu braţele încrucişate. Că Portier va fi sau nu va fi în stare să facă ceva cu lucrările mele, avem oricum nevoie de dînsul deocamdată. Şi iată părerea mea. După, să zicem, un an de muncă, vom fi adunat mai multe lucrări decît avem acum, şi sînt sigur, îmi dau seama că lucrul meu se va îmbunătăţi cu cît voi desăvîrşi un aspect sau altul.
Ei bine! acei care în momentul de faţă nutresc oarecare simpatie lucrărilor mele, care vorbesc despre ele cum vorbeşte Portier, care le arată celor din jur, aceştia sînt folositori fiindcă, după, să zicem, încă un an de muncă, adunînd în casele lor diferite pînze, aceste tablouri vor vorbi desigur de la sine cîte ceva, chiar dacă oamenii ar tăcea. Dacă îl vei vedea pe Portier cîndva, spune-i liniştit că departe de a renunţa, am intenţia de a-i trimite şi mai multe lucrări. Arată mai departe şi tu lucrările mele, cînd întîlneşti pe cîte cineva.
Nu va trece chiar atîta timp pînă în ziua cînd ceea ce vom izbuti să arătăm noi va fi mai important. Observi şi tu, desigur, şi este la mijloc un fenomen care mă bucură din cale-afară, că încep să se organizeze din ce în ce mai multe expoziţii personale, sau să se expună

în acelaşi timp lucrări de pictori care au ceva în comun.
În comerţul de tablouri are loc un fenomen în care, după cît îndrăznesc eu să cred, văd un viitor mai bun decît în atîtea alte iniţiative. E semn bun că începe a se înţelege că un Bouguereau [1] nu stă bine lîngă un tablou de Jacque, o figură de Beyle sau de Lhermitte alături de un Schelfhout sau de un Koekkoek.
Împrăştie desene de Raffaëlli şi gîndeşte-te dacă e cu putinţă să-ţi faci o idee exactă asupra acestui artist atît de caracteristic fără a-i vedea lucrările strînse laolaltă.
El (Raffaëlli) este altceva decît Régamey, dar mie mi se pare că este o mare personalitate.
Dacă lucrul meu ar sta acasă la mine, cred că aş fi ispitit să-l retuşez într-una. Trimiţîndu-l, ţie şi lui Portier, aşa cum îl aduc de pe cîmp şi de la căsuţele acoperite cu stuf, se poate ca unul sau altul dintre aceste studii să n-aibă cine ştie ce valoare, dar vor fi fiind şi de acelea care, păstrîndu-le la mine, nu s-ar îmbunătăţi supunîndu-le mereu retuşării. Or, după ce vei primi aceste patru pînze, şi de asemenea cîteva studii de căsuţe acoperite cu stuf, dacă cineva nu le-ar vedea decît pe acestea şi nimic altceva, s-ar gîndi, e fatal, că nu pictez decît cocioabe. Aceeaşi părere ar avea şi despre seria mea de capete. Dar priveliştea vieţii ţărăneşti te îmbie să însemni atîtea lucruri diferite! Cînd Millet spune «să lucrezi cît zece sclavi» se cade într-adevăr să lucrezi astfel, dacă ţii să ajungi să faci un tot unitar. E oare ceva de rîs în ceea ce spune Courbet: «Pictează îngeri! Cine oare a văzut îngeri?» Aş vrea să adaug: «*Dreptatea în harem!* Cine oare a văzut Dreptatea în harem?» [2], «Lupte de tauri! Cine oare a văzut?» Şi cîte şi mai cîte, tablouri cu mauri, din Spania, cardinali! Şi apoi toate acele tablouri istorice, care stau mereu acolo, şi ele, lungi de

[1] *William Bouguereau*, (1825—1905) pictor francez, lucra în condiţiile unui academism riguros, cu predilecţie pentru nuduri de dimensiuni mari, de o valoare comercială ridicată în timpul său, dar depreciată de critica ulterioară.
[2] Tablou de Benjamin Constant. *(N. tr.)*

mulţi metri şi largi tot de atîţia! La ce folosesc toate astea? Ce rost au? Cea mai mare parte din aceste pînze, după ce vor fi trecut peste ele cîţiva ani, vor mirosi a mucegai. Sînt reci, sînt plictisitoare şi vor fi şi mai şi.

Dar, în sfîrşit, poate că aceste tablouri vor fi fiind bine pictate? Se poate să fie aşa. În zilele noastre, cînd cunoscătorii se află înaintea unui tablou ca, de pildă, acela de Benjamin Constant, ca acela al unei recepţii la un Cardinal, pictat de nu ştiu care spaniol, au obiceiul de a vorbi, cu o expresie misterioasă, despre « o tehnică straşnică ». Dar dacă aceiaşi cunoscători s-ar afla înaintea unui subiect inspirat din viaţa ţăranilor, sau înaintea unui desen, să zicem de Raffaëlli, şi-ar da aceleaşi ifose ca să le critice tehnica.

Crezi poate că n-am dreptate să depăn asemenea gînduri, dar sînt din cale-afară de plictisit de toate aceste tablouri exotice pictate în atelier! Duceţi-vă şi vă aşezaţi pe-afară! Pictaţi în partea locului! Veţi avea prilejul să vi se întîmple atîtea şi atîtea! De pildă, lucrînd cele patru pînze pe care le vei primi, am cules cu siguranţă vreo sută de muşte, poate că şi mai mult; fără să pun la socoteală praful, nisipul etc.; şi fără să ţin seama de asemenea că, în timp ce am dus şasiul cam vreo două ceasuri, luînd-o razna prin mărăciniş, printre garduri vii, o ramură sau altceva îmi va fi zgîriiat pînza în trecere etc. Fără să pui la socoteală că te întorci acasă cărînd toate astea, după o plimbare de o pereche de ceasuri, obosit, încălzit; că modelele de ocazie nu stau liniştite ca modelele de profesie; şi, în sfîrşit, că efectele se schimbă o dată cu ceasurile care trec.

Nu ştiu cum îţi mai merge. Cît despre mine, cu cît lucrez aici, cu atît mai mult viaţa ţăranilor mă cucereşte, şi cu atît mai puţin aş produce, fie tablouri mari în maniera Cabanel (lîngă care aş socoti şi pe Jacquet, şi pe Benjamin Constant din ultimul timp), fie în tehnica faimoasă, peste mări şi ţări, dar atît de nespus, atît de descurajator de lipsită de simţire a italienilor şi a spaniolilor. Nişte fabricanţi de imagini! E o vorbă a lui Jacque — mă gîndesc la ea foarte adeseori. Şi totuşi nu am idei preconcepute;

îl preţuiesc pe Raffaëlli care, oricum, pictează cu totul altceva decît ţărani, îi apreciez pe Alfred Stevens, pe Tissot, ca să citez dintre acei care au cu totul alte motive decît ţărani; preţuiesc un bun portret. Zola, care totuşi se înşală peste măsură, după părerea mea, cînd judecă pictura, scrie în *Aversiunile mele* ceva foarte frumos despre artă în general: « În tablou (în opera de artă) caut, preţuiesc omul, artistul ». Aşa da. Socotesc asta cu desăvîrşire adevărat şi te întreb: ce om, ce minuţios cercetător, ce gînditor, ce clarvăzător, ce temperament este îndărătul unor pînze cărora li se ridică în slăvi tehnica? În mod sigur adeseori nimic din ăştia. Dar un Raffaëlli este cineva, un Lhermitte este cineva; şi la unii pictori aproape necunoscuţi se simte că opera e creată cu voinţă, cu suflet, cu pasiune, cu dragoste. Tehnica unui tablou din viaţa ţărănească, ori, ca la Raffaëlli, din aceea a muncitorilor din oraşe, e legată de alte greutăţi decît tehnica picturii linse a unui Jacquet sau a unui Benjamin Constant.

Între altele, acelea care constau în a trăi în aceste cocioabe, zi de zi, aşa cum trăiesc ţăranii, sau pe cîmp, peste vară, în toiul căldurii; sau peste iarnă, îndurînd zăpada şi gerul; şi nu în camere, ci pe-afară şi nu în plimbare, ci ca ţăranii înşişi, şi în fiecare zi. Şi te întreb, dacă te gîndeşti la astea, greşesc eu pînă într-atît cînd dezaprob pe cunoscătorii care, în zilele noastre, se opintesc mai ceva decît oricînd, slujindu-se de vocabula: « tehnică », vorbă care are adeseori atît de puţin înţeles şi căreia i se dă o semnificaţie din ce în ce mai convenţională; greşesc eu pînă într-atît cînd critic însăşi critica lor?

Dacă ţinem seama cît trebuie să ne istovim mergînd ca să pictăm pe « ţărănuşul cu haine cernite » şi cocioaba sa acoperită cu stuf, cutez să afirm că drumul este mai lung şi mai obositor decît acela pe care îl străbat mulţi dintre pictorii de subiecte exotice (fie el *Dreptatea în harem*, sau *Recepţie la un cardinal*) spre a executa cele mai căutate dintre subiectele lor extravagante.

Fiindcă modele arabe sau spaniole, sau maure, nu se află la Paris, decît dacă le comanzi şi le plăteşti. Dar cine pictează, ca Raffaëlli, strîngători de cîrpe

în cartierul lor, are o sarcină mai grea, o muncă mai serioasă.
La prima vedere, nimic mai simplu decît să pictezi ţărani, strîngători de cîrpe şi alţi muncitori, dar nimic, nici un subiect, în arta de a picta, nu este atît de greu ca aceste personaje obişnuite.
Nu se află, după cît ştiu eu, nici o academie unde să se înveţe a desena şi a picta un muncitor cu sapa, un semănător, o femeie care îşi agaţă oala mare la vatră, ori o croitoreasă. Dar, în orice oraş, cît de cît important, se află o academie unde găseşti un număr de modele felurite pentru subiecte istorice, arabe, stil Ludovic al XV-lea, într-un cuvînt: totul, afară de personajele care există în realitate.
Cînd vă voi trimite, ţie şi lui Serret, nişte studii de muncitori cu sapa, sau nişte ţărani care plivesc, care culeg spice etc. ca început la o serie asupra muncilor cîmpului, se prea poate ca, fie Serret, fie tu să descoperiţi într-însele greşeli care mie mi-ar folosi să le aflu, şi asupra cărora poate că voi avea aceeaşi părere.
Dar vreau să atrag atenţia asupra unui lucru de care poate că ar fi bine să se ţină seama. Anume, că toate figurile academice sînt stabilite după aceeaşi regulă, şi, zicem: nu se poate mai bune, ireproşabile, fără nici o greşeală. Ghiceşti unde vreau să ajung: dar fără să ne dea prilejul să descoperim ceva nou.
Nu se întîmplă la fel cu figurile de Millet, de Lhermitte, de Régamey, sau de Daumier; şi ele sînt într-adevăr stabilite, dar altminteri decît ne învaţă academia, la urma urmelor. Eu cred că, oricît de corectă ar fi, vorbind din punct de vedere academic, o figură, ea este nefolositoare în epoca noastră, chiar dacă ar fi de Ingres (afară de *Izvorul* său totuşi, fiindcă, hotărît, acesta a fost ceva nou şi este încă, şi va rămîne astfel), dacă îi lipseşte acea însuşire fundamental modernă, intimă, care constă în a fi pornit să faci ceva.
Atunci, poate că vei întreba tu, cînd, aşadar, o figură nu este de prisos, cînd nu are cusururi, şi chiar cusururi mari, după părerea mea? Ei bine, doar cînd muncitorul cu sapa e într-adevăr pe cale să dea cu sapa, cînd ţăranul este un adevărat ţăran, ţăranca o adevărată ţărancă. Şi într-asta constă noul. Da, personajele, da, chiar personajele de mîna a doua de Ostade [1] cele de Terburg [2] nu lucrează ca cele de astăzi.

Aş vrea să-ţi mai spun multe în această privinţă, cum voi lucra şi mai bine decît ceea ce am început, cum apreciez opera unor pictori mai mult decît pe a mea.
Te întreb, cunoşti din vechea şcoală olandeză vreun muncitor cu sapa, vreun semănător??? A încercat vreodată careva dintre pictori să lucreze un «muncitor»? Velázquez să fi încercat oare aşa ceva în *Sacagiul* său, ori în chipurile sale caracteristice din popor? Cred că nu a încercat.
În tablourile vechi persoajele *nu lucrează.*
Muncesc din greu zilele-acestea la o femeie pe care am văzut-o astă-iarnă scoţînd nişte morcovi din pămînt de sub zăpadă. Ei bine, Millet a lucrat muncitori, Lhermitte de asemenea, şi în general pictorii de ţărani din acest secol — un Israëls — socotesc acest motiv mai frumos decît orice altceva.
Dar *chiar* în secolul acesta, cît de puţini, din legiunea de pictori, lucrează *figura* (da, înainte de orice, de dragul figurii, adică de dragul formei şi al modelului); cît de puţini şi-l pot închipui pe un muncitor numai lucrînd; cît de puţini simt nevoia de ceea ce ocoleau cu îndemînare cei vechi, chiar vechii olandezi, care prea se foloseau de atitudini convenţionale; cît de puţini simt nevoia să picteze acţiunea de dragul acţiunii!
Astfel încît pictura ori desenul este într-adevăr un desen al figurii, al figurii de dragul figurii, de dragul formei, armonioase, de neexprimat, al trupului omenesc, deşi este acţiunea de a scoate nişte morcovi din pămînt de sub zăpadă.
Mă exprim oare limpede? Sper. Comunică-i asta lui Serret cînd vei avea prilejul. Mă voi exprima pe scurt: un nud de Cabanel, o doamnă de Jacquet şi o ţărancă,

[1] *Adrian van Ostade*, (1610—1685); pictor din şcoala olandeză, pictează minunate scene de interior; Isaac (1621—1657), fratele său, pictează scene populare de un colorit admirabil.

[2] *Terborch* sau *Ter Borch* sau *Terburg (Gerard)*, (1617—1681), pictor olandez. A lucrat cu predilecţie pictură de gen.

afară de aceea de Bastien-Lepage, desigur, dar o ţărancă de un *Parizian* care a învăţat să deseneze la academie, dau putinţa totdeauna să percepi mădularele şi structura trupului într-acelaşi fel, corect în privinţa proporţiilor şi a anatomiei, uneori încîntător. Dar cînd Israëls, ori cînd Daumier, ori cînd Lhermitte, de pildă, vor desena o figură, se va percepe ceva mai mult forma trupului, şi totuşi (şi de asta îl citez înadins pe Daumier) proporţiile vor fi aproape arbitrare, anatomia şi structura cîteodată nu vor fi de fel satisfăcătoare în ochii academicienilor. Dar *va trăi*. Şi mai ales la Delacroix.

Tot nu mi-am exprimat bine gîndurile.

Spune-i lui Serret că aş fi disperat dacă figurile mele ar fi satisfăcătoare, spune-i că nu vreau să fie corecte în mod academic; spune-i că vreau să zic că dacă s-ar fotografia un om care sapă, e sigur că n-ar săpa. Spune-i că socotesc minunate figurile lucrate de Michelangelo, cu toate că gambele sînt fără doar şi poate prea lungi, şoldurile şi coapsele prea bogate. Spune-i că în ochii mei Millet şi Lhermitte sînt pentru asta adevăraţii pictori, pe temeiul că ei nu pictează lucrurile cum sînt ele, după o analiză scormonitoare de amănunte şi stearpă, ci aşa cum le simt aceştia, Millet, Lhermitte, Michelangelo. Spune-i că dorinţa mea arzătoare este să învăţ să săvîrşesc asemenea inexactităţi, asemenea anomalii, asemenea prelucrări, asemenea modificări ale realităţii, ca să iasă de aici, negreşit, nişte născociri dacă vreţi, dar născociri mai adevărate decît exactitatea în înţelesul strîmt, literal.

. . . Să înfăţişezi ţăranul în activitatea sa, asta este, o repet, ceva cu desăvîrşire modern, sîmburele chiar al artei moderne, ceea ce nici grecii, nici Renaşterea, nici olandezii cei vechi n-au înfăţişat. E un lucru la care mă gîndesc mereu cînd lucrez.

Nu mi s-a întîmplat adeseori să văd răspicat exprimată în scris, prin articole despre artă, deosebirea dintre , pe de o parte, maeştrii iluştri cît şi maeştrii de a doua mînă de astăzi (cei de prima mînă, de pildă, Millet, Lhermitte, Breton, Herkomer, cei de-a doua mînă, de pildă, Raffaëlli şi Régamey) şi, pe de altă parte, şcolile mai vechi.

T 423

. . . În ultimile cincisprezece zile, cucernicii domni preoţi mi-au stîrnit multe plictiseli; ei mi-au adus la cunoştinţă, cu cele mai bune gînduri din lume, crezîndu-se tot atît de îndreptăţiţi ca şi ceilalţi să-mi poarte de grijă, mi-au adus la cunoştinţă, zic, că nu se cade să mă arăt prea familiar cu oamenii mai prejos de situaţia mea; mi-au spus astea mie, cu aceste vorbe, dar au spus-o cu un ton cu totul deosebit cînd s-au adresat « oamenilor de proastă condiţie », ameninţîndu-i, dacă s-ar mai lăsa pictaţi de mine. De data aceasta, m-am dus să comunic exact primarului vorbele lor, scoţînd în evidenţă că asta nu îi priveşte pe preoţi care au obligaţia de a se consacra în parohiile lor unor preocupări mai puţin materiale. Orice ar fi, nu mai întîmpin în momentul de faţă nici o împotrivire şi cred că probabil lucrurile vor rămîne în acest stadiu.

O femeie tînără care mi-a pozat va avea un copil; mă bănuiau că aş avea un amestec într-asta.

Aflînd din gura femeii toate aceste vorbe şi ştiind că un enoriaş al parohului din Nuenen a jucat în treaba asta un rol deosebit de mîrşav, nu vor izbuti să aibă motiv să mă atace, în orice caz în această împrejurare.

Îţi dai seama că a mă duce să pictez oamenii pe la casele lor şi să-i desenez în mediul lor îmi dă de furcă. În sfîrşit, le va fi greu să obţină ceea ce doresc şi îmi place să cred că aceleaşi modele vor consimţi să pozeze în iarna asta; sînt nişte adevărate soiuri de oameni din vechea rasă brabantină.

Toate astea nu m-au împiedicat să lucrez cîteva desene.

Zilele astea n-am izbutit să conving pe careva să-mi pozeze pe cîmp. Spre norocul meu, dacă parohul nu este încă nepopular, e pe cale să ajungă.

Oricum ar fi, este o treabă supărătoare; dacă uneltirile se vor ţine lanţ, voi pleca probabil de-aici. Mă întrebi ce folos am să mă arăt un om neplăcut — cîteodată îmi este necesar. Dacă aş fi discutat cu blîndeţe, m-ar fi călcat în picioare fără nici o milă. Dacă vor să mă împiedice să lucrez, nu văd altă soluţie decît « ochi pentru ochi, dinte pentru dinte ».

Preotul a mers pînă acolo încît a făgăduit bani acelora care ar refuza să-mi mai pozeze; aceştia i-au

răspuns cu mîndrie că preferă să cîştige de la mine decît să-i ceară lui.
Vei înţelege, aşadar, că ei pozează numai şi numai ca să cîştige bani; nu ajung să obţin nimic fără plată.
... Cînd mă gîndesc la Millet ori la Lhermitte, socotesc că arta modernă e tot aşa de viguroasă ca şi opera lui Michelangelo, sau a lui Rembrandt. Dacă arta cea veche este nemăsurat de mare, la fel e şi cea nouă. Arta veche vădeşte geniu, şi cea nouă vădeşte geniu.
... Sînt convins că în arta modernă, în ceea ce priveşte geniul ei, se cuvine s-avem încredere.
De aceea ştiu ce vreau să introduc în opera mea, şi mă voi strădui să-mi ating ţinta, chiar dacă ar fi să pier, fiindcă am o încredere desăvîrşită în artă.

T 425

... Vei primi în curînd o natură moartă de dimensiuni mai mari, înfăţişînd nişte cartofi, cărora am încercat să le dau trup, vreau să spun că am încercat să exprim materia într-aşa fel, încît ea să ajungă nişte mase avînd greutate şi consistenţă, încît să simţi că le ai în palmă dacă ar trebui să le arunci, de pildă.
... Cred cu tărie că în cele din urmă opera mea ar cîştiga dacă aş vedea mai multe pînze, fiindcă pot să-mi dau seama cum a fost concepută o pînză cînd o am sub ochi.
Cît despre Poussin, este un pictor care se gîndeşte la tot şi care dă de gîndit; în tablourile sale totul este în acelaşi timp realitate şi simbol.
În opera de Millet şi într-aceea de Lhermitte totul este de asemenea realitate şi simbol în acelaşi timp. Ei sînt cu totul altceva decît ceea ce se cheamă nişte realişti.

T 426

(octombrie 1885)

Dragă Théo,

Am fost săptămîna aceasta la Amsterdam, aproape că n-am avut răgaz să văd altceva decît muzeul; am stat acolo trei zile — sosind marţi, am plecat joi. Urmarea e că sînt foarte fericit de a mă fi dus cu

orice sacrificiu; nu-mi amintesc să mai fi stat atîta vreme fără să fi văzut un tablou.
... Nu ştiu dacă îţi aduci aminte că se află la stînga acelui *Rond de noapte*, prin urmare simetric cu *Sindicul Postăvarilor*, un tablou (necunoscut de mine pînă acum) de Frans Hals şi de P. Codde, înfăţişînd vreo douăzeci de ofiţeri pictaţi în picioare. L-ai privit cu atenţie? Dacă nu, acest singur tablou merită sforţarea — mai cu seamă cînd e vorba despre un colorist — de a face o călătorie la Amsterdam. E acolo o figură, figura port-drapelului, în colţul din stînga, chiar drept lîngă ramă — această figură e pe de-a-ntregul în gri, aş zice de culoarea mărgăritarului — într-un ton neutru caracteristic, dobîndit, cred, din portocaliu şi din albastru amestecat într-aşa fel încît să se neutralizeze, schimbînd acest ton fundamental; înfăţişîndu-l ici mai deschis, colo puţin mai închis, pictorul a izbutit să dea impresia că figura întreagă este dintr-acelaşi gri. Dar încălţămintea de piele e dintr-alt material decît ciorapii care diferă de pantaloni, care se deosebesc de tunica scurtă — de fiecare dată alt material e înfăţişat diferit colorat, unul de altul, — şi pe de-a-ntregul este totuşi lucrat într-un gri dintr-un singur şi acelaşi grup.
O secundă; asta nu e totul. Într-acest gri, el va pune ceva albastru şi ceva portocaliu şi puţin alb; tunica scurtă e împodobită cu panglici de atlas de un albastru nespus de blînd; eşarfa şi drapelul sînt portocalii, un guleraş — alb.
Portocaliu, alb, albastru, culorile naţionale de atunci, portocaliu şi albastru alăturate, cea mai fermecătoare gamă, pe un fond gri, aceste două culori — pe care le voi numi poli electrici (numai cînd e vorba despre culoare) — cu pricepere amestecate şi reunite într-aşa fel, încît ele se nimicesc reciproc în acest gri şi în acest alb. Mai departe, el a introdus în acest tablou alte game — portocalii peste un alt albastru; şi mai departe cele mai frumoase feluri de negru peste cele mai frumoase alburi. Capetele — vreo douăzeci — scînteietoare de viaţă şi de duh şi lucrate pînă la desăvîrşire! şi cu ce culoare! şi înfăţişarea semeaţă a oamenilor acestora, din cap pînă-n tălpi!

Dar arareori am văzut un chip frumos pînă la sublim

ca al voinicului portocaliu, alb, albastru din colţul din stînga. E fără seamăn.
Delacroix s-ar fi înflăcărat din cale-afară. Eu rămăsesem în sensul strict al cuvîntului pironit locului. Şi apoi, ai văzut şi tu cîntăreţul — bărbatul acela care rîde — bustul într-un negru verzui cu carmin, chiar în tonurile pielii.
Ai văzut şi bustul bărbatului în galben, un galben ca lămîia, stins, al cărui obraz, prin contrastele de tonuri, este de un bronz îndrăzneţ şi măiestrit, de un roşu de culoarea drojdiei de vin (violet?).
Burger a scris despre *Logodnica evreică* de Rembrandt după cum a scris şi despre Vermeer din Delft, ca şi despre *Semănătorul* de Millet şi despre Frans Hals, lăsîndu-se în voia entuziasmului şi întrecîndu-se pe sine. *Sindicii* sînt desăvîrşiţi; e cel mai frumos Rembrandt; dar *Logodnica evreică* — socotit aparte — ce tablou intim nespus de plăcut, pictat cu o mînă de foc! Vezi tu, în *Sindicii*, Rembrandt e credincios naturii, char cînd, aici de asemenea, ba şi mai mult, e plin de nobleţe, de o foarte mare nobleţe, se ridică la nişte înălţimi nesfîrşite. Dar oricum, Rembrandt putea să lucreze şi altminteri, cînd nu simţea nevoia să fie credincios naturii în sensul strict al cuvîntului, ca în portret, cînd avea dispoziţie să fie poet, adică să fie creator. Aşa este în *Logodnica evreică*.
Cît de bine ar fi înţeles şi Delacroix acest tablou. Ce simţire nobilă, de-o adîncime nemăsurată. *Numai după ce vei fi murit de mai multe ori poţi să pictezi astfel* [1], iată nişte vorbe care i s-ar potrivi într-adevăr acestui tablou. Poţi să spui ce vrei despre tablourile de Frans Hals, el rămîne veşnic pe pămînt, pe cînd Rembrandt, el răzbeşte atît de departe în misterul lucrurilor pe care îl destăinuieşte, încît nici un grai nu-l poate exprima.
Pe drept cuvînt se spune despre Rembrandt: Vrăjitorul... Nu e o meserie uşoară.
Am împachetat cîteva naturi moarte, pe care le vei primi în săptămîna ce vine, împreună cu alte două amintiri din Amsterdam, pe care le-am cumpărat din fugă, precum şi cîteva desene. Îţi voi trimite de ase-

[1] Ernest Renan.

menea de aici o carte de Goncourt: *Chérie*. Goncourt are numai cărţi frumoase, şi un mod de a scrie atît de onest şi cu atîta meşteşug !
Am văzut la Amsterdam două tablouri de Israëls, adică *Pescarul din Zandvoort* şi unul dintr-acele din urmă de tot: o bătrînă, adunată toată în sine însăşi, de parcă ar fi fost o boccea de zdrenţe, la patul de moarte al soţului său.
Socotesc că amîndouă operele sînt magistrale. Îndruge orice-ar vrea unii asupra tehnicii, — vorbe de fariseu, vorbe goale şi ipocrite — pictorii adevăraţi se lasă călăuziţi de puterea aceea a conştiinţei care se numeşte simţămînt. Sufletul, mintea lor nu sînt puse în slujba penelului, ci penelul în serviciul minţii lor. De aceea pînzei i-e teamă de pictorul bun, şi nu pictorului de pînză.
Am mai văzut la Amsterdam tablouri de pictori contemporani, de Witkamp şi de alţii. Witkamp este într-adevăr cel mai bun, ne aminteşte de Jules Breton. Ceilalţi pe care îi revăd în gînd, dar pe care nu-i voi numi, şi care se dedau cu totul la ceea ce ei numesc tehnică, aceştia tocmai, după opinia mea, au o tehnică slabă. Ai văzut tablourile cu toate acele tonuri de gri pe care ei le socotesc că sînt alese şi care-s banale, searbede, reci, copilăreşti. În zilele noastre se pregătesc, pentru comoditatea pictorilor care lucrează în ceea ce ei cred că este o gamă de tonuri alese, culori speciale, compuse din tente obişnuite amestecate cu alb pur.
O repet, *tehnica*, amestecul culorilor, modelajul din tabloul *Pescarul din Zandvoort*, de pildă, este, în ochii mei, un Delacroix, şi încă un Delacroix bun; iar nuanţele gri de astăzi, banale şi reci, nu înseamnă lucru mare ca tehnică: sînt un strat de *zugrăveală*, şi Israëls este deasupra zugrăvelii. Să fim înţeleşi, nu vorbesc despre Jaap Maris, despre Willem Maris, despre Mauve, despre Neuhuits, care toţi lucrează după bunul procedeu, în gama lor proprie, despre Blommers etc.
Dar şcoala acestor maeştri, elevii lor, socotesc eu, Théo, este slabă.
Am văzut şi Fodorul [1].

[1] Colecţia Fodor.

Ciobanul de Decamps este, se cuvine să spun, o capodoperă; îți aduci aminte de Meissonier — de crochiul pe patul de moarte? De Diaz?
Apoi, îți aduci aminte de Bosboom, de Waldorp, de Nuyen, de Rochussen, de artiștii originali din perioada aceea de acum patruzeci de ani? Îmi place întotdeauna să-i văd.
Rochussen are vervă ca și Gavarni.
Naturile moarte pe care ți le trimit sînt studii de culoare.
Voi mai lucra multe; să nu crezi că-i muncă de prisos. Ele nu vor mai fi atît de bune peste cîtva timp, dar peste un an, de pildă, vor fi mai bune decît acum, după ce se vor usca bine și vor căpăta un verniu solid. Dacă atîrni de pereții camerei tale un număr mare de studii de-ale mele, cu piuneze, unele printre altele, atît cele de acum cît și cele mai vechi, vei observa, cred, că e o potrivire între aceste studii și că culorile se armonizează bine.
Ca să vorbim despre « prea negru », sînt foarte mulțumit că studiile mele sînt considerate prea negre, mai ales cu cît văd mai multe tablouri lucrate în acea gamă copilărească și rece.
Uită-te la acel *Pescar din Zandvoort*, cu ce e pictat? Este, da sau nu, pictat cu roșu, cu albastru, cu galben, cu negru și cu puțin alb murdar, cu brun închis (totul bine amestecat și în tonuri rupte)? Cînd Israëls spune să nu cumva să pictezi în negru, cu siguranță că nu vrea de fel să se refere la ceea ce se pictează acum. El vrea să spună că trebuie să se pună culoare în umbre, dar asta nu exclude nici o gamă, oricît de întunecată ar fi, și desigur nu pe aceea de tonuri negre și brune, nici pe aceea de tonuri albastre profunde, bineînțeles.
Dar de ce să ne mai frămîntăm mintea pe această temă? E mai nimerit să ne gîndim la Rembrandt, la Frans Hals, la Israëls, decît la această neputință elegantă.

T 427

... Ca să dobîndești ceva cald, trebuie să pictezi cu căldură, altminteri nu gonești cu una cu două răceala. Ceea ce unii pictori numesc luminozitate e,

de multe ori, un urît ton de atelier, de atelier de oraș de fel atrăgător. Ai crede că oamenii nu privesc niciodată revărsatul zorilor, nici amurgul. Ca și cum n-ar mai fi pe lume nimic altceva decît ceasurile amiezii, de la două la trei; un ceas foarte plăcut, pe legea mea; dar adeseori n-are mai multă personalitate decît o zdreanță fleșcăită.

T 428

Dragă Théo,
... Ceea ce îmi scrii despre un anumit studiu după un coș de mere e bine observat. Dar ți-o fi venit în minte oare chiar ție??? Căci îmi aduc aminte pare-mi-se, ba aș zice chiar sînt sigur că tu nu ai văzut totdeauna lucrurile într-acest fel. Orice s-ar întîmpla, sîntem în acest moment pe cale de a cădea la învoială cu privire la culori. Chibzuiește mai departe asupra a c e s t o r lucruri, căci vei vedea unde te va duce asta; Burger și Mantz și Sylvestre le știau bine.
Să-ți istorisesc cum am pictat studiul acesta e simplu de tot: verdele și roșul sînt complementare. Astfel, este un anumit roșu în el însuși foarte dat naibii în mere, și mai încolo, lîngă acesta, altele bat în verde. Mai e un măr—două de altă culoare, un anumit roz pune în valoare totul. Acest roz e culoarea ruptă ieșită din amestecul roșului numit mai sus și din al verdelui citat mai sus.
Iată din ce motive este un raport între culori. Este al doilea contrast: fondul contrastează cu planul din față; unul e de-o culoare neutră, obținută rupînd albastrul prin portocaliu; celălalt, e de aceeași culoare neutră, modificată doar prin adăugirea de puțin galben.
... Studiul cel din urmă, cel mare, e cel mai bun, după părerea mea, cu toate că are fondul negru mat, pe care l-am lăsat dinadins mat fiindcă ocrurile, de felul lor, nu sînt străvezii. Acest studiu, cel mai mare cu cartofi, e pictat modificînd ocrurile nestrăvezii, rupîndu-le printr-un albastru străveziu.
Ocrul roșu cu ocrul galben dînd în portocaliu, îmbinarea lor cu albastru e mai neutră și ele devin fie mai roșii, fie mai galbene, față de această culoare neutralizată. Lumina cea mai puternică din toată această pînză este numai de la puțin ocru galben curat. Iar acest

galben fără luciu mai vorbește totuși, fiindcă se află într-un spațiu larg, despre un fel de violet aproape neutru într-adevăr... ocrul roșu cu albastru dă tonuri violete. Așadar, cuiburile au fost și ele pictate pe un fond negru, într-adins, fiindcă am vrut să lucrez sincer în studiile acestea, și fiindcă obiectele nu se află în mediul lor înconjurător firesc, ci pe un fond convențional. Un cuib viu, în natură, e cu totul altceva, acolo cuibul însuși abia se vede, se văd păsările.

... Rembrandt cel din colecția Lacaze este într-adevăr lucrat după concepția artistică din ultima sa perioadă. Au trecut aproape doisprezece ani de cînd l-am văzut, dar tabloul mi-a rămas în minte fiindcă m-a impresionat cît și capul lui Fabritius care se află la Rotterdam. Dacă-mi aduc bine aminte, femeia goală din colecția Lacaze este de asemenea foarte frumoasă și tot din ultima perioadă. În fața tabloului de Rembrandt *Lecția de anatomie* ah! într-adevăr nu mi-am venit în fire! Îți aduci aminte de culorile cărnii? E pămînt, mai ales picioarele. Ascultă ce-ți spun: și în tablourile de Frans Hals culorile carnației sînt pămîntii, aci în înțelesul pe care tu îl cunoști. Cel puțin, adeseori. Apare de asemenea cîteodată, aș cuteza chiar să zic, totdeauna, un raport de opoziție între tonul îmbrăcăminții și tonul obrazului. Roșul și verdele sînt opuse; *Cîntărețul Dupper*[1] care are tonuri de carmin pe carnație, are mîneci negre, cu tonuri verzi pe ele, iar pe aceste mîneci panglici de alt roșu decît acel carmin. Fața portocalie, albastră, albă despre care ți-am scris e de o culoare relativ neutră, de un roz șters, vioriu, în opoziție cu îmbrăcămintea sa de piele galbenă ca la Frans Hals. Omulețul galben în culoare de lămîie potolită are un vioriu tern pe obraji. Așadar, cu cît este îmbrăcămintea mai întunecată, cu atît mai luminos este uneori obrazul, și nu din întîmplare — cel puțin în portretul său și într-al nevestei sale în grădină sînt două culori violet negru (violet albastru și violet roșcat) și un negru uniform (negru galben?); repet, violet roșcat și violet albastru, negru și negru, deci trei tonuri cele mai întunecate. Ei bine, chipurile sînt foarte luminoase,

[1] Din colecția Dupper.

nemaipomenit de luminoase, chiar și pentru Hals. În sfîrșit, Frans Hals e un colorist între coloriști, colorist ca Veronese, ca Rubens, ca Delacroix, ca Velázquez.

S-a spus cu drept cuvînt de atîtea ori despre Millet, despre Rembrandt și, de pildă, despre Israëls că ei sînt mai degrabă armoniști decît coloriști.

Să-mi răspunzi de data aceasta: negrul și albul se poate sau nu să fie folosite? Sînt ele fructe oprite? Eu cred că nu. Frans Hals are cel puțin douăzeci și șapte de nuanțe de negru. Albul? Dar tu știi tot atît de bine ce tablouri nemaipomenite au fost pictate de către unii coloriști moderni, inadins alb pe alb. Ce înseamnă așadar: nu se cuvine să fie folosite? Delacroix le numea pauze și le folosea ca atare. Să nu cumva să ai împotrivă idei preconcepute, căci pot fi folosite orice tonuri, numai să fie puse la locul lor și în acord cu celelalte, asta se înțelege de la sine. Să știi că socotesc adeseori drept foarte bune procedeele. Apoi de pildă, alburile sale pe alb.

Apusul său de soare din pădurea de la Haga, de pildă, care se află în muzeul din Amsterdam. Într-adevăr, lucrarea aceasta e al naibii de frumoasă.

Da, negrul și albul au dreptul la viață, semnificația lor— iar cei care caută să li se sustragă cu viclenie nu scapă de ele.

Logic de tot e, desigur, să le socotești pe fiecare drept neutre: albul, drept cea mai îndrăzneață împreunare de roșu, de albastru, de galbenul cel mai luminos cu putință; negrul, drept cea mai îndrăzneață împreunare de roșu, de albastru, de galbenul cel mai întunecat; nu am nimic să mai adaug la această afirmație pe care o socotesc cu desăvîrșire adevărată. Așadar, luminosul și brunul, totul în ceea ce privește valoarea, e în raport direct cu această a patra gamă de la alb la negru.

Într-adevăr, este

Gama 1	de la galben	la violet
— 2	de la roșu	la verde
— 3	de la albastru	la portocaliu
Total a 4-a gamă	de la alb	la negru

(aceea a tonurilor neutre, roşu+albastru+galben)
(roşu+albastru+galben, maxima lumină)
(roşu+albastru+galben, maximul negru)
Într-acest fel înţeleg eu personal tonurile negre şi pe cele albe.
Cînd amestec roşu şi verde pînă la verde-roşu ori pînă la roşu-verde, obţin, adăugind alb, un verde-trandafiriu ori un trandafiriu-verde. Şi dacă vrei, adăugîndu-le negru, obţin verde-brun ori brun-verde. Nu-i aşa că e limpede?
Cînd amestec galben şi violet pînă la liliachiu-galben ori pînă la galben-liliachiu, cu alte cuvinte pînă la galben neutralizat ori pînă la liliachiu neutralizat, obţin griuri adăugîndu-le alb ori negru. În sfîrşit, despre griuri şi despre brun închis sau deschis. Se vorbeşte despre ele cînd se redau culori mai deschise ori mai întunecate, oricare le-ar fi soiul şi conţinutul în roşu, în galben ori în albastru.
E o exprimare corectă, după părerea mea, cînd se vorbeşte despre griuri şi despre bruniri deschise sau întunecate. Dar cît de frumos e ceea ce istoriseşte Silvestre despre Delacroix: acesta lua un ton de pe paleta sa la întîmplare, *o nuanţă de nedescris de violaceu*, pe care o arunca într-un loc oarecare, ca să dobîndească, fie lumina cea mai intensă, fie umbra cea mai deasă, dar că mîlul acesta el izbutea să-l folosească într-aşa fel, încît strălucea ca lumina ori era mult întunecat, ca o umbră deasă.
În legătură cu asta am auzit vorbindu-se despre o experienţă cu o foaie de hîrtie de culoare neutră. Ea ajungea verzuie pe fond roşu, roşiatică pe fond verde, albăstruie pe fond portocaliu, portocalie pe fond albastru, gălbuie pe fond violet şi viorie pe fond galben.
Mai am să-ţi spun ceva; presupunînd că ai vrea într-un tablou să dai lumină unei culori ca mîlul, lucru despre care pomeneşte Delacroix cu privire la Veronese care izbutea să picteze un nud blond cu o culoare asemenea mîlului într-aşa fel, încît pe tablou ea apărea albă şi blondă, ei bine, te întreb pe tine, cum e aceasta cu putinţă, altminteri decît prin opunerea de intensităţi puternice de negruri-albastre ori de violeturi-albastre ori de brunuri-roşcate-albastre?

Tu, care cauţi dacă nu se zăresc pe tablou umbre întunecate, şi care socoteşti că dacă umbrele acestea sînt întunecate, chiar negre, n-au nici o valoare, vei fi avînd dreptate?
Cred că nu, căci atunci tabloul de Delacroix, *Dante*, de pildă, ori *Pescarul din Zandvoort* n-au nici o valoare, căci într-însele sînt într-adevăr intensităţile cele mai puternice de negruri albastre ori violete. Oare Rembrandt şi Hals nu se foloseau de negru? Şi Velázquez? Nu de un negru, ci de douăzeci şi şapte de negruri, te asigur. Aşadar acel « să nu cumva să foloseşti negrul », haida de! Ştii tu într-adevăr ce înseamnă asta? Serios îţi spun, chibzuieşte! deoarece îmi dau seama că ai mai putea ajunge la constatarea pe care o socotesc cu totul şi cu totul vrednică de crezare, că tu ai învăţat şi ai înţeles prost chestiunea tonurilor, ori mai bine zis că ai învăţat-o şi ai înţeles-o într-un mod neprecis. Atîtora li se întîmplă astfel, celor mai mulţi li se întîmplă astfel. Dar datorită lui Delacroix şi altora din vremea sa, în cele din urmă vei înţelege cum stau lucrurile. Spune-mi, ai observat că studiile mele care au fonduri negre sînt aşezate toate într-o tonalitate foarte joasă (în părţile lor mai deschise)?
Şi că pe acolo unde le plasez mai jos decît tonalitatea din natură, ţinînd seama că nu numai umbrele mele, ci luminile mele sînt în aceeaşi proporţie mai întunecate, păstrez totuşi raportul dintre tonuri? Studiile mele n-au pentru mine altă noimă decît să constituie un soi de gimnastică, pentru a ridica şi a coborî tonurile, aşadar, nu uita că am pictat muşchiul meu alb sau cenuşiu cu o culoare mîloasă şi că totuşi pe studiu e lumină. Fii sănătos, salutare

VINCENT.

Chestiunea culorilor complementare, a contrastului simultan şi a nimeririi reciproce a complementarelor, este prima şi cea mai însemnată; alta este chestiunea influenţei reciproce a două culori asemănătoare, de pildă, a unui carmin şi a unui vermilion, a unui roz liliachiu şi a unui albastru-liliachiu. A treia chestiune e să opui un albastru palid aceluiaşi albastru întunecat, un roz unui roşu-brun, un galben ca lămîia

unui galben-deschis etc. Dar prima chestiune este cea mai însemnată.

T 429

Dragă Théo,

. . . E sigur că studiind legile culorilor poţi să ajungi din instinct să ai încredere în iluştrii maeştri, să ajungi să-ţi dai seama de ce ţi se pare frumos ceea ce ţi se pare frumos. Şi asta e foarte necesar în zilele noastre, dacă te gîndeşti bine ce cumplit de arbitrare şi de uşuratice sînt judecăţile oamenilor.

Să nu cauţi cumva să-mi scoţi din cap pesimismul cu privire la comerţul de tablouri, fiindcă nu decurge dintr-însul în mod necesar descurajarea. Eu, în ce mă priveşte pe mine, judec cam aşa: închipuie-ţi că aş avea dreptul să asemuiesc din ce în ce mai mult jocul ciudat al preţurilor tablourilor cu un fel de trafic asemenea aceluia de lalele.

Închipuie-ţi, uite, că asemenea traficului de lalele de la sfîrşitul secolului din urmă, comerţul cu opere de artă ar dispărea la sfîrşitul secolului acestuia, aşa cum a apărut, adică îndeajuns de repede. Să dispară deci negoţul ruşinos de lalele, cultura florilor va rămîne. Şi eu, în ce mă priveşte pe mine, mă bucur că sînt un modest grădinar, mai mult sau mai puţin bun sau prost, care pune suflet la îngrijirea grădinii sale.

Pentru moment, paleta mea prinde să se dezgheţe şi sterilitatea de la început a dispărut.

Îmi mai frămînt capul adeseori cînd purced la lucru, dar, oricum, culorile se înlănţuie între ele, ca de la sine, şi luînd o culoare ca punct de plecare, îmi vine limpede în gînd ceea ce ar putea deriva dintr-însa şi în ce mod s-ar putea ajunge să-i dau viaţă.

În peisaj, Jules Dupré este într-adevăr un Delacroix. Ce neobişnuită diversitate de emoţii exprimă el în simfoniile sale de culoare! Ici o marină cu cel mai deschis verde-albastru şi albastru rupt şi tot felul de tonuri ca sideful, colo un peisaj de toamnă cu un frunziş care merge de la roşul misterios de culoarea drojdiei de vin pînă la verdele violent, de la portocaliul pronunţat pînă la culoarea tutunului întunecat, cu încă alte culori pe cer, griuri, nuanţe de

liliachiu, de albastru, de alb, care şi contrastează cu frunzele galbene. Iar mai încolo un apus de soare în negru, în violet, în roşu aprins. Chiar mai fantastic, asemenea colţului de grădină pe care l-am văzut pictat de el şi pe care n-o să-l uit niciodată: negru în umbră, alb la soare, un verde pronunţat, un roşu aprins, şi apoi încă un albastru sumbru, un brun-verde bituminos şi un galben-deschis. Culori care într-adevăr parcă stau de vorbă între ele.

Totdeauna m-a entuziasmat Jules Dupré; mai tîrziu va fi şi mai preţuit decît acum. Căci e un adevărat colorist, interesant totdeauna şi avînd ceva atît de puternic şi atît de dramatic.

Da, e într-adevăr frate cu Delacroix.

Cum ţi-am şi spus, mi-a plăcut scrisoarea ta cu privire la negruri, şi socotesc că ai dreptate cînd susţii că nu trebuie să exprimi culoarea locală.

Totuşi asta nu mă mulţumeşte. După mine, se află mult mai multe îndărătul acestei vorbe: *să nu exprimi culoarea locală.*

. . . « Adevăraţii pictori nu exprimă culoarea locală » — asupra acestui subiect Blanc şi Delacroix au avut discuţii cîndva.

Nu s-ar cuveni în mod obişnuit să înţeleg din aceste vorbe că un pictor bine face cînd pleacă de la culorile paletei sale, în loc să plece de la culorile din natură?

Vreau să spun că atunci cînd doresc, de pildă, să pictez un cap, privesc o dată pentru totdeauna natura de dinaintea mea; apoi îmi zic: acest cap e o armonie de brun-roşu, de violet, de galben, totul rupt; voi pune un violet şi un galben şi un brun-roşu pe paleta mea şi le voi rupe unul prin celălalt. Păstrez din natură o anumită ordine de succesiune a tonurilor şi o anumită precizie în aşezarea lor; cercetez cu de-amănuntul natura spre a nu săvîrşi lucruri nesăbuite, spre a fi cu « judecată », dar nu prea mă interesează dacă tonul meu o să fie exact identic, în sensul literal, de vreme ce e plăcut pe pînza mea precum e plăcut şi în viaţă. Un portret de Courbet, viguros, liber, pictat cu tot felul de tonuri frumoase, profunde, de brun-roşu, aurite, de violet mai rece în umbră, cu negru drept

repoussoir[1], cu o bucată de pînză vopsită în alb spre a odihni ochiul, e mult mai frumos decît orice portret lucrat de cine vrei tu, care ar fi imitat culoarea obrajilor cu o îngrozitoare exactitate.

Un cap de bărbat sau de femeie e dumnezeiesc de frumos, nu-i așa? — dar observat serios, într-adevăr serios. Ei bine, această frumusețe de tonuri care se combină în natură, se pierde printr-o imitație penibilă, literală; ea se păstrează prin recrearea ei cu ajutorul unei game de culori paralele, dar nicidecum fatal exacte, și chiar foarte departe de a fi conforme cu modelul.

A te servi în mod inteligent de tonuri frumoase pe care le formează de la sine culorile cînd sînt rupte pe paletă, și, repet: a porni de la paleta ta, de la experiența cîștigată prin amestecurile pe care le dau culorile frumoase — e cu totul altceva decît să copiezi mecanic, servil după natură.

... Culoarea prin ea însăși exprimă ceva; aceasta nu poate fi negat și trebuie să te folosești de ea; ceea ce e frumos, cu adevărat frumos, e și adevărat. Atunci cînd Veronese a pictat portretele din înalta societate din zilele sale în *Nunta de la Cana* a folosit bogăția întreagă a paletei sale în culorile violet întunecat, în minunatele tonuri aurii. Îi mai rămăsese un azuriu deschis și un alb sidefiu la care se gîndise, și care nu se afla în partea de dinainte. Le-a aruncat în partea dindărăt — și bine a făcut, și de la sine această culoare modifică împrejmuirea unui palat de marmură și cerul, ceea ce împlinește într-un fel propriu grupul de figuri. Fondul acesta e atît de minunat fiindcă s-a izvodit în mod firesc, de la sine, dintr-o combinație premeditată de culori.

N-am eu dreptate spunînd acestea?

Nu e oare pictat altminteri decît dacă l-ar fi pictat vreunul gîndindu-se în același timp la palat și la figuri ca la un tot?

Arhitectura aceasta întreagă și cerul acesta sînt convenționale și subordonate figurilor, sînt chibzuite spre a le înfrumuseța.

---

[1] Vezi nota de la pag 215

Asta înseamnă cu adevărat pictură și e mai frumoasă decît imitarea exactă a lucrurilor înseși. Să te gîndești la un lucru și să lași cadrul să aparțină acestui lucru, să depindă de el.

... Eu însumi m-am dedat ani și ani de zile aproape zadarnic și cu tot soiul de rezultate proaste la studiul naturii, la lupta cu realitatea înconjurătoare, nu o tăgăduiesc. N-aș vrea să fi fost scutit de această greșeală.

Vreau să spun că ar fi însemnat o nebunie și o prostie să continui într-același chip, dar nici vorbă că mi-aș fi dat toată această osteneală fără de nici un folos. «La început omori, după aceea vindeci» sună o vorbă a doctorilor.

T 430

(4 noiembrie 1885)

... Mi-e mintea cu totul absorbită de legile culorilor. Ah! dacă ni le-ar fi predat dascălii în anii tinereții noastre!

E soarta mai tuturor pictorilor; un fel de fatalitate ne condamnă să căutăm multă vreme lumina. Căci legile culorilor Delacroix le-a formulat și le-a adunat laolaltă pentru prima dată, definindu-le cu limpezime conținutul, la îndemîna noastră, a tuturor, în toată desfășurarea și în toate raporturile lor reciproce; și este sigur că aceste legi ale culorii sînt un adevărat izvor de lumină — sînt ceea ce a făcut Newton pentru gravitate și Stephenson pentru aburi.

... Nu te necăji fiindcă apar în studiile mele trăsături de penel cu îngroșări mai mari sau mai mici de culoare. Asta n-are nici o importanță, dacă le lași timp de un an (ajunge și șase luni), și dacă le răzuiești repede cu un brici, pictura va avea o culoare mult mai uniformă decît dacă ar fi fost lucrată în frotiu[1]. Spre a se păstra intensitatea și stabilitatea culorilor se recomandă să fie împăstate, mai cu seamă părțile luminoase ale unui tablou. Și pictorii francezi

---

[1] *frotiu* — culoare ușoară și transparentă, aplicată în parte peste o altă culoare (din lb. franceză: frottis) (Larousse.)

vechi au practicat răzuirea, şi cei din zilele noastre o practică. Cred că glasiul unei culori străvezii îşi pierde complet strălucirea şi ajunge să dispară complet cu timpul dacă este aplicat înainte de a se fi uscat cu totul preparaţia pînzei. Dar dacă este aplicat mai tîrziu el rezistă bine.
Adeseori tu însuţi mi-ai atras atenţia că studiile mele de atelier, cu timpul, în loc de a pierde din culoare, ajung mai bune. Asta, cred, se datorează faptului că sînt împăstate şi că folosesc puţin ulei. După un an uleiul, puţin cît e în orice culoare, s-a evaporat şi atunci se obţine o pastă bună, viguroasă. A picta astfel, adică într-aşa fel încît lucrarea să reziste bine, e, după mine, de mare însemnătate; păcat numai că unele culori rezistente, ca de pildă cobaltul, sînt atît de scumpe.
Nu ştiu ce să cred despre cromuri şi despre roşul de garanţă, dar înţeleg perfect că unele tablouri, mai cu seamă amurgurile americane — cunoşti şi tu soiul acesta de pictură — lucrate cu glasiuri de crom, nu prea rezistă. Daubigny şi Dupré, dimpotrivă, rezistă. Nu ţi se pare ciudat că acel Vermeer din Delft de la Haga şi-a păstrat o culoare atît de minunată, cu tot şiragul său de tonuri cutezătoare, roşu, verde, gri, brun, albastru, negru, galben, alb?

T 431

Dragă Théo,

Am primit ieri seară cartea de Goncourt, am şi început de îndată s-o citesc şi cu toate că trebuie s-o recitesc pe îndelete, avui de azi-dimineaţă asupra ei o privire generală. Aşadar, vezi, o aşteptam cu nerăbdare. Nu mi se pare de fel că l-ar lăuda prea tare pe Boucher. Dacă n-aş fi văzut de Boucher decît acea juxtapunere a celor trei culori: un albastru bogat (cerul), un bronz (chipuri de bărbaţi), şi un alb de sidef (chipuri de femei) — mai ales adăugîndu-le istorioara ducesei de Orléans — aş fi de acord să spun că e cineva pe tărîmul picturii.
Goncourt nu-l laudă prea tare, fiindcă el rosteşte totodată: *canaille* şi asta fără să displacă burghe-

zilor de treabă, într-acelaşi chip, cum s-ar putea să înfăţişezi drept *canaille* pictura de Bouguereau, de Perrault etc., pentru că sînt lipsite — nu-i aşa? — de un nu ştiu ce emoţionant, intim.
Pe lîngă asta, după mine, nu-l laudă prea mult pe Boucher, deoarece nu mă îndoiesc nici o clipă că lui Goncourt i-ar trece prin minte să tăgăduiască superioritatea lui Rubens, a unui Rubens chiar şi mai productiv decît Boucher, ba şi mai mult pictor de femei goale.
Ceea ce foarte adeseori la Rubens nu exclude aspectul emoţionant şi intim despre care am vorbit, mai cu seamă nu în portrete de femei, unde este întradevăr el însuşi ori chiar se întrece pe sine.
Dar Chardin!
De atîtea ori am dorit să aflu ceva despre Chardinomul. (Watteau a fost exact ceea ce îmi închipuiam). Din a treia stare[1], de categoria lui Corot în ceea ce priveşte simplicitatea, dar cu mai multe necazuri, cu mai mult nenoroc în viaţă.
E o carte minunată, La Tour este spiritual şi voltairian.
Pastelul e un procedeu pe care tare aş vrea să-l deprind; voi lucra şi eu într-acest fel, fără îndoială cîndva, mai tîrziu. Se poate deprinde după cîteva ceasuri, dacă eşti în stare să pictezi un cap în ulei.
Am apreciat foarte mult ceea ce spune el despre Chardin. Sînt din ce în ce mai convins că pictorii adevăraţi nu finisau o lucrare în înţelesul care se dă de cele mai multe ori cuvîntului finit, ca să zic aşa, cu atîta precizie, încît se putea întîmpla să-şi bage nasul în tablou.
Cele mai bune picturi şi tocmai cele desăvîrşite din punct de vedere tehnic, privindu-le de aproape, vezi că sînt lucrate din tuşe de culoare puse una alături de alta şi îşi produc efectul lor la oarecare depărtare. Rembrandt nu a renunţat în ruptul capului la procedeul acesta, cu toate suferinţele pe care i le-a pricinuit (burghezi de treabă socoteau că van der Helst era cu mult mai bun, fiindcă putea fi privit şi de aproape).

[1] A treia stare — aici aluzie la Tiers état.

Chardin este în privința aceasta tot atît de mare ca și Rembrandt. Israëls are ceva asemănător. Cred că e totdeauna minunat, tocmai datorită tehnicii sale. Ar fi prea frumos dacă toată lumea ar pricepe asta și dacă ar gîndi la fel, ar zice *Bonnemort*.
Dar ca să lucrezi astfel, trebuie să fii și cam vrăjitor, ceea ce e foarte greu să înveți; iar vorba sumbră și sarcastică a lui Michelangelo: *modul meu de a lucra e menit să plodească proști renumiți* e adevărată și cu privire la îndrăznețiii culorii, căci și în domeniul acesta, cei lași ca și cei fără de personalitate nu izbutesc să imite, să maimuțărească.
Mi se pare că lucrările mele progresează.
Ieri seară mi s-a întîmplat un lucru pe care ți-l voi povesti cît mai exact cu putință. Ai văzut cei trei stejari din fundul grădinii din jurul casei; am muncit din greu la ei a patra oară. Timp de trei zile am stat înaintea lor cu o pînză de mărimea aceleia a colibei acoperite cu stuf și a aceleia a cimitirului de țărani pe care le ai la tine.
Greutatea venea de la frunziș de la acele încîlcite peruci de frunze de un castan deschis, din nevoia să le modelez, să le dau forma, culoarea, tonul. Pe seară, am luat tabloul cu mine și m-am dus la Eindhoven, unde locuiește acel prieten[1] care are un salon îndeajuns de luxos (tapiserie gri, mobilier negru și galben strălucitor) și împreună am agățat pictura de perete.
Ei bine, niciodată n-am avut într-atîta convingerea că voi ajunge să scot din mîna mea lucrări bune, că voi izbuti să cumpănesc culorile mele într-așa fel, încît să dobîndesc efectul pe care îl doresc. Am pus acolo verde blînd și alb aproape gri, chiar și alb curat, așa cum iese el din tub. (Cît despre mine, vezi că, deși mă trage inima la culorile închise, nu am nici o părere preconcepută împotriva celeilalte extreme, chiar a celei mai extreme.)
Cu toate că omul acesta are bani, cu toate că a dorit mult tabloul meu, am fost într-atît de uimit, am avut un asemenea elan cînd am văzut că tabloul plăcea, că așa cum era, agățat acolo de perete, crea

[1] Hermans.

o atmosferă, datorită tihnei dulci, întristătoare care se desprindea din îmbinarea culorilor, încît nu m-am putut hotărî să-l vînd.
Dar cum tabloul îl uimise, i l-am dăruit și el l-a primit în chip simplu cum și doream, fără vorbă lungă, spunîndu-mi doar că: « e al dracului de frumos ». Eu însă nu cred că ar fi chiar pînă-ntr-atît. Trebuie mai întîi să mai văd ceva de Chardin, de Rembrandt, dintre vechii maeștri olandezi și francezi, să mai meditez întrucîtva în privința aceasta, fiindcă vreau să merg mult mai departe folosind ceva mai puțină culoare decît am folosit la acest tablou.
... Știai că frații Goncourt au lucrat gravuri și desene? Să nu cumva să crezi că nu am simțul practic cînd stăruiesc atît ca să desenezi ori ca să pictezi. S-ar putea foarte bine să izbutești. Dacă ai vrea, rezultatul n-ar fi neînsemnat. Și tocmai fiindcă ești negustor de tablouri, ca să ajungi cu adevărat un cunoscător într-ale artei, asta ți-ar conferi o superioritate față de mulți confrați. O superioritate de care, la drept vorbind, ai într-adevăr nevoie.
... Nu știu ce surpriză îmi rezervă viitorul. Deocamdată, cînd citesc ceva despre acel diavol desăvîrșit care fu renumitul La Tour, îmi zic: la naiba! cîtă dreptate a avut și ce bine a știut să prindă în brațe viața (afară de înspăimîntătoarea lui avariție), și de asemenea pictura.
Am văzut de curînd niște tablouri de Frans Hals; ei bine, îți amintești cît de entuziasmat am fost de ele, încît ți-am scris foarte mult de îndată despre chestiunea de *a fixa subiectul din prima clipă*. Ce asemănare este între intențiile lui La Tour etc. etc. și cele ale lui Frans Hals, cînd ei redau viața cu un pastel fragil, materie care s-ar putea înlătura suflînd asupra-i. Nu știu ce anume voi lucra și ce surpriză îmi rezervă viitorul, dar sper că nu voi uita învățămintele pe care le-am tras astfel în vremea din urmă. Să pictezi *din prima clipă*, dar cu o dăruire a întregii tale minți, cu toată atenția ta.
În prezent, mai prețios decît orice mi-e lucrul cu penelul — să pictez și chiar să desenez cu penelul — în loc să încep a face o schiță din cărbune.

Întrebîndu-mă cum își începeau olandezii cei vechi tablourile, am constatat că proporțional au puține desene propriu-zise. Și cu toate acestea, ei *desenau* într-un mod uimitor! Dar mi se pare că de cele mai multe ori începeau, continuau și isprăveau cu penelul și nu umpleau conturul de culoare.
Să luăm, de pildă, pe Van Goyen. Am văzut nu demult de el, în colecția Dupper, un stejar într-o dună pe vreme de furtună, iar de Cuyp, o *Vedere din Dordreeht.*
O tehnică uimitoare; dar cu nimica toată și firesc, parcă în joacă, parcă nețināind seama de culoare și la prima vedere cît se poate de simplu.
Însă fie că e vorba despre o figură, fie despre peisaj, s-a observat totdeauna printre pictori, o tendință de a convinge oamenii că un tablou e altceva decît o reflectare a naturii într-o oglindă, altceva decît o imitație, decît o copie; dimpotrivă, este o creație din nou.
Aș vrea să-ți mai spun multe, că Chardin mai ales îmi dă ghes să mă gîndesc la culoare și la obligația de a nu picta culoarea locală. Socotesc admirabile rîndurile: *Cum să surprindem, cum să redăm din ce este lucrată această gură știrbă, care prezintă nesfîrșite gingășii. Ea nu-i lucrată decît din cîteva dîre de « galben » și din cîteva pensulații de « albastru »!*
Cînd am citit aceasta, m-am gîndit la Vermeer din Delft, la peisajul din Haga; cînd te uiți la el de aproape, pare *de necrezut,* e pictat din cu totul alte culori decît s-ar putea crede privindu-l de la oarecare depărtare.
Salutare, n-am vrut să preget să-ți spun cît de mult mi-a plăcut cartea de Goncourt.

Al tău,
VINCENT.

T 433

Dragă Théo,

În cartea de Goncourt am dat peste fraza următoare, pe care tu ai însemnat-o cu o trăsătură de condei în articolul despre Chardin. După ce a notat că pictorii sînt plătiți prost, zice: « *Ce-i de făcut? Cum să ieșim din încurcătură? Una din două: ori trecem*

într-o situație inferioară, ori murim de foame. Ne hotărîm pentru prima soluție », și menționează mai departe că, afară de cîțiva martiri, cea mai mare parte se fac « profesor de scrimă, soldat, ori comediant ».
Toate astea în fond au rămas o stare de fapt. Deoarece ai băgat de seamă singur cele de mai sus, m-am gîndit că fără îndoială vei fi dorind să afli ce am de gînd să fac pe viitor, cu atît mai mult cu cît ți-am și adus la cunoștință de curînd că am reziliat contractul pentru atelierul meu de acum.
Vremurile nu mai sînt de fel aceleași de pe cînd trăia Chardin. În zilele noastre, anumite fapte nu pot fi trecute cu vederea.
Numărul de pictori s-a mărit.
În zilele noastre, dacă un pictor lucrează « pe de lături altceva » produce în chip sigur o impresie neplăcută asupra publicului.
Eu nu am scăpat de această mentalitate, dar aș spune: « pictează mai departe, lucrează o sută de studii și dacă nu e de ajuns lucrează două sute și vezi dacă asta nu-ți taie pofta de a lucra pe de lături altceva ».
Mai mult, trebuie să te deprinzi cu sărăcia, să te convingi că un soldat, ori un salahor trăiesc și își asigură o perfectă sănătate cu toate că sînt expuși tuturor intemperiilor vremii, hrănindu-se și locuind ca oamenii de rînd, — această soluție echivalează cu a cîștiga un biet florin mai mult pe săptămînă. Totuși nu ne aflăm pe pămînt ca să petrecem, și nu e necesar să trăim mai bine decît aproapele nostru.
În fond, nu folosește *la nimic* să trăim mai mult sau mai puțin bine, fiindcă nu putem să ținem pe loc tinerețea noastră.
Dacă așa ceva s-ar putea! Prin urmare, ceea ce îți dă adevărata fericire, fericirea materială, să fii tînăr și să rămîi astfel vreme îndelungată, nu e de găsit pe-aici, nici chiar în Arabia ori în Italia, deși pe-acolo așa ceva este mai lesnicios decît pe la noi. Cît despre mine, mi se pare că oamenii au mai multe posibilități să-și păstreze vigoarea și să se înzdrăvenească cînd trăiesc în « a treia stare ». În sfîrșit! Zic, așadar,

că mă silesc să-mi găsesc fericirea în pictură, fără gînd ascuns. Dar cred că fac bine că nu mă las de portret, dacă vreau să cîştig ceva bani. Ştiu, nu-i uşor să lucrezi după placul oamenilor care cer «asemănarea» — şi nu cutez să spun dinainte că merg la sigur în treaba mea. Nu consider totuşi că ar fi ceva imposibil, deoarece oamenii de pe aici nu vor fi fiind ei fără îndoială deosebiţi de cei de prin alte părţi. Ei bine! Ţăranii şi locuitorii satului nu se înşală şi zic fără ocolişuri — ei mă contrazic chiar cînd îi asigur că se înşală — ăsta e Reinier de Greef, ăsta e Toen de Groot şi ăsta e Dien Van de Beek etc.; ei recunosc chiar cîteodată o figură văzută de dindărăt. Cetăţenii din oraş şi cocotele cel puţin tot atît cît şi ei, sînt foarte ahtiaţi după portrete. Millet a descoperit chiar că toţi căpitanii de vase stimează pe cineva în stare să picteze portrete (menite fără îndoială s-ajungă în mîna drăguţelor care rămîn pe uscat). Din asta încă nu s-a tras folos. Îţi aminteşti de acel pasaj din Sensier? Mi-aduc aminte mereu de felul cum a ţinut piept Millet în Havre.

În principiu, am de gînd să plec la Anvers. Cu ce şi în ce chip, încă nu mi-e cu putinţă să precizez. Am izbutit să aflu adresele unor negustori de tablouri şase la număr; voi lua deci cu mine cîteva lucrări. Apoi am de gînd să pictez, de îndată ce voi ajunge acolo, unele colţuri din oraş şi, ceva mai mult, să le expun fără nici o întîrziere. Deci, fac tot ce-i cu putinţă ca să ajung la un rezultat. Şi fiindcă plec sărac, n-am ce pierde pe-acolo.

Cît despre locul meu de şedere actual, prea ştiu pe degete toate, ţinutul şi oamenii — şi le sînt prea ataşat ca să nu ştiu cu siguranţă că nu pot să rup definitiv cu ei. Îmi voi da silinţa să iau cu chirie o cameră unde îmi voi orîndui tot calabalîcul; şi astfel voi fi la adăpost în cazul cînd m-aş decide să mă retrag pentru o bucată de vreme din Anvers, sau m-ar prinde dorul de viaţa de la ţară.

Cît despre «a lucra ceva pe de lături», Tersteeg mi-a împuiat capul cu aşa ceva, de la început.

Şi într-adevăr că mi-a împuiat capul, deşi nu e vorba să micşorez valoarea lui Tersteeg. Acei care vor-

besc despre aşa ceva mai mult decît toţi, ei înşişi nu sînt în stare să precizeze în ce ar consta acest lucru pe de lături. Şi, în această privinţă, spre a limpezi oarecum situaţia mea, dacă «aş lucra pe de lături altceva» n-aş putea face decît un singur lucru, dacă aş cunoaşte pe cîţiva negustori, ori pe cîţiva pictori, aş putea să mă ocup cu vînzarea de tablouri; s-o pornesc, de pildă, pe seama lor, într-o călătorie în Anglia.

Ocupaţii de acest soi, fireşte, în legătură directă cu pictura, nu găseşti decît în mod excepţional; de regulă, în lipsă de aşa ceva, un pictor nu poate decît să picteze, nimic altceva.

Să nu uiţi că nu m-am născut să fiu un melancolic. Prin împrejurimi mi s-a dat porecla de *Het Schildermenneke* (omuleţul pictor). Nu voi pleca de-aici fără a lua cu mine o bună doză de răutate.

M-am gîndit şi la Drenthe, dar acest proiect e îndeajuns de greu de îndeplinit.

S-ar putea totuşi împlini în cazul cînd lucrările mele create la ţară ar plăcea la Anvers. Dacă ceea ce am făcut aici ar trezi interes, acum ori mai tîrziu, voi continua pe această cale, şi voi alterna cu altele; avînd grijă de variaţie, din cînd în cînd mă voi întoarce în Drenthe.

Dar neajunsul este că nu pot face decît un singur lucru în acelaşi timp şi n-aş putea să mă ocup de treburile mele în oraş desfăşurînd întreaga mea activitate la ţară.

Momentul e bine ales ca să-mi iau tălpăşiţa, căci m-am certat cu modelul meu şi orice s-ar întîmpla, trebuie să mă mut într-altă parte. În privinţa aceasta, e lesne de prevăzut că n-aş scoate-o la capăt în atelierul acesta care se află chiar alături de pastorul şi de epitropul bisericii. Aşadar, voi schimba locul. Uneltirile acestora nu i-au stîrnit prea tare pe oameni împotriva mea; închiriind altă cameră şi lăsînd lucrurile să cadă în adormire o lună-două, curînd-curînd nu s-ar mai gîndi la asta. Să mă duc să stau acolo două luni, decembrie şi ianuarie, ar fi cea mai bună soluţie, ce zici? În Amsterdam am stat într-o ospătărie populară cu cincizeci de cenţi; mi-aş face rost şi acolo de aşa ceva, şi m-aş chivernisi şi mai

bine căzînd la învoială cu vreun pictor, sau cu altul, ca să-mi dea voie să lucrez în atelierul său. Mai am şi alt motiv — nu-i de fel peste putinţă să găsesc prilejul să pictez ceva nuduri. Academia nu-mi va duce desigur dorul, aşa cum nici eu nu i-aş duce ei dorul, fără îndoială, dar poate că voi găsi ceva simpatic la un sculptor, de pildă (vor fi fiind pe-acolo desigur cîţiva). Se înţelege de la sine că oferind bani, capeţi modele cîte vrei, dar fără bani e treabă grea. Probabil că se vor fi găsind pe acolo oameni care angajează modele pentru nud, s-ar putea să mă înţeleg cu ei asupra cheltuielilor. Am nevoie de modele pentru nud din mai multe motive.

T 434

... Aş dori acum să plec la Anvers. Primul lucru pe care îl voi face acolo, fără îndoială, mă voi duce să văd tablourile de Leys, din sufrageria sa, dacă se poate să le vizitez.

Ai văzut acea *Plimbare pe metereze* şi tabloul care a fost gravat de Bracquemond: *Masa* [1].

Îmi închipui că va fi fiind probabil frumos şi acolo, pe timp de iarnă, pe docurile sub zăpadă.

Voi lua cu mine, fireşte, cîteva tablouri, pe cele pe care ţi le-aş fi trimis de altminteri pe curînd:

O moară înaltă într-o cîmpie de mărăcini şi bălării, pe seară, şi o vedere a satului de după un şir de plopi cu frunze galbene, o natură moartă şi un oarecare număr de desene cu figuri.

În acest moment sînt cam împiedicat în lucrul meu. E un ger ţeapăn, aşa încît nu e cu putinţă să ieşi ca să lucrezi pe afară. E mai cu cale să mă abţin să nu mai angajez modele atîta timp cît voi locui în această casă; poate cînd mă voi întoarce. Astfel îmi voi economisi pînzele şi culorile, ca să am provizii pentru cît timp voi fi acolo. Cu cît voi pleca mai degrabă de-aici, cu atît mai bine. Am primit în zilele din urmă o scrisoare de la Leurs în legătură cu tablourile mele. Tersteeg şi Wisselingh le-au văzut şi « nu le-au fost pe plac » scrie el.

---

[1] Masă sau bufet de pus tacîmurile, vesela de schimb pentru servitul mesei (N. tr.)

Orice s-ar întîmpla, sînt mai departe convins că voi izbuti să-i silesc pe unii să-şi schimbe părerea, chiar presupunînd că Tersteeg şi Wisselingh n-au să binevoiască aşa ceva.

Am citit de curînd cîteva cărţi de soiul acelor *Amintiri* de Gigoux, pe care prietenul meu din Eindhoven mi le-a trimis şi am aflat dintr-însele lucruri foarte interesante asupra oamenilor din acea epocă, începînd cu Paul Huet. Şi asta îmi dă curaj să constat că nu sînt mai puţin priceput să pictez natura, nici în ce priveşte tehnica picturii, cu toate că, mărturisesc de bună voie, procedeul meu mai trebuie îmbunătăţit, şi îl voi îmbunătăţi.

Astfel, uită-te la capetele pe care le ai acasă la tine. Sînt unele bune, mai-mai că sînt sigur de tot. Ei bine, deci înainte! Cred că n-o să-mi fie urît iarna asta. E limpede că va fi vorba mai ales să lucrez pe ruptele. Simţi într-adevăr ceva nemaipomenit la gîndul că trebuie să începi lupta.

... Întrucît vreme îndelungată am lucrat în chip izolat, îmi închipui că, chiar dacă aş dori şi dacă aş putea să învăţ ceva de la alţii, şi să fac chiar împrumuturi de la tehnica lor, voi privi mai departe într-una cu ochii mei şi voi lucra întotdeauna după un procedeu personal.

E mai mult decît sigur că mă voi strădui să învăţ ceva. Voi studia mai ales nudul, dacă o să am prilejul. Totuşi nu-mi fac iluzii; nu voi fi în stare să-mi angajez dintr-o dată nişte modele bune şi într-atît de mare număr cît doresc; va trebui, spre a mi le procura, să cîştig mai întîi bani lucrînd alte subiecte. Ori peisaje ori colţuri de oraş ori portrete precum ţi-am spus, ori, dacă va fi nevoie, chiar firme şi lucrări de decoraţie. Ori, ceea ce n-am spus în scrisoarea mea precedentă, printre lucrurile pe care le-aş putea cu temei face pe de lături, aş putea să dau lecţii de pictură, începîndu-le cu naturi moarte, ceea ce este, cred eu, altă metodă decît aceea tradiţională a profesorilor de desen. Am avut şi dovezi în acest domeniu cu prietenul meu din Eindhoven şi aş cuteza să încep din nou.

... Şi fiindcă am început să-mi împachetez calabalîcul, e foarte natural ca gîndurile mele să fie mai mult acolo decît aici. Aici n-am făcut altceva decît să pictez neştiind ce-i oboseala — ca să învăţ să pictez, ca să dobîndesc principii solide asupra culorii etc. atît am muncit încît nu mi-a prea rămas loc în creier pentru alte îndeletniciri. Dar, după ce m-am hotărît să dau o fugă la Amsterdam pe cîteva zile, mi-a venit din nou dorul să văd tablouri. Căci uneori e greu al naibii să fii cu totul în afară de pictură, să trăieşti în afară de lumea pictorilor şi să nu vezi nici o lucrare de alţi pictori. De atunci simt nevoia să mă întorc acolo, să reiau contactul cel puţin pentru cîtva timp.

Îţi scoţi astfel din pagubă, după ce ai trăit cu desăvîrşire deoparte, ani şi ani luptînd cu natura; e adevărat că nu pierzi degeaba vremea, şi fără îndoială, dobîndeşti o nouă provizie de curaj şi de sănătate — de astea, la urma urmelor, n-ai de prisos, căci viaţa pictorului este adeseori îndeajuns de grea. Cît despre lucrul meu, se impune să mă dau după împrejurări, adică se impune să pictez mai ales lucruri care să se poată arăta în stînga şi-n dreapta dacă izbutesc să înnod relaţii cu vreun negustor de obiecte de artă. Însă ceea ce se amînă nu se pierde: mai cu seamă dacă izbutesc să lucrez cîteva studii noi de capete şi de figuri, ţi le-aş trimite de îndată să le vezi. Presupun că îţi va plăcea unul dintre peisajele pe care le voi lua cu mine, şi poate că şi celălalt, dar sînt încredinţat că îndeosebi acel cu frunzele galbene va avea norocul să-ţi placă. Adaug la asta un crochiu făcut la repezeală.

Orizontul, o dungă mohorîtă, contrastează cu fîşia luminoasă de cer limpede, alb şi albastru. Această dungă închisă e presărată cu pete mărunte roşii, albăstrii, verzi ori brune, alcătuind silueta acoperişurilor şi a livezilor; cîmpurile se întind verzi. Mai sus, cerul, pe care se desenează trunchiurile subţiri negre şi frunzele galbene, este gri. Pe planul din faţă, în întregime acoperit de frunze galbene, se văd două figuri negre şi una albastră.

La dreapta un trunchi de fag, negru şi alb şi un trunchi verde cu frunze de un brun-roşu.

T 435

... Mulţumesc din toată inima pentru biletul de 50 de franci şi pentru scrisoare.

... Ai dreptate să-mi scrii că voi simţi lipsa atelierului în Anvers. Dar am de ales între un atelier fără de lucru aici şi de lucru fără atelier acolo.

Am adoptat ultima alternativă şi cu atîta însufleţire, încît parcă ar fi în mintea mea o întoarcere din exil. Într-adevăr, de vreme îndelungată trăiesc departe de lumea picturii. Între timp puterile mele au dat puţin în pîrg, astfel încît mă simt mai desprins de uneltiri şi mai capabil să le ţin piept. Vreau să spun că la Haga eram mai slab decît ceilalţi în ceea ce privea penelul meu — nu vorbesc despre desen — şi că în ceea ce însemna să pictez şi să risipesc culoare era lesne să fiu mai descumpănit decît acum.

Doresc din tot sufletul să văd tablouri de Rubens. Ai observat că simţămîntul din temele sale religioase are adeseori ceva teatral? Uite, ia-l pe Rembrandt sau pe Michelangelo, ia *Gînditorul* de Michelangelo. Înfăţişează într-adevăr un gînditor, nu-i aşa? Dar are picioarele mici şi sprintene; iar mîna are ceva din iuţeala fulgerului sau din gheara leului. Gînditorul acesta este totodată un om de acţiune; se vede că gîndirea lui înseamnă o concentrare a minţii, dar cu scopul numai de a ţîşni de undeva, ca să acţioneze, într-un chip ori într-altul.

Rembrandt lucrează altminteri. Cristosul său, mai ales în *Pelerinii din Emaus*, este mai mult un suflet într-un trup, ceea ce nu este la fel totuşi într-un bust de Michelangelo, dar cel puţin gestul pe care îl face ca să convingă exprimă putere. Dacă pui alături de asta o pînză de Rubens, unul dintre numeroasele personaje dedate gîndurilor — sînt ca nişte oameni care s-au retras într-un colţ spre a-şi înteţi digestia. Este la fel în tot ceea ce, în tablourile sale, se referă la religie ori la filozofie. Rubens este searbăd şi găunos. Dar ştie să picteze femeile — ca Boucher şi chiar mai bine decît Boucher. În această privinţă chiar dă de gîndit în modul cel mai just şi e serios în cel mai înalt grad. Ştie — datorită unor combinaţii de culori — ştie să picteze o regină, un bărbat

de stat; îi studiază pînă în cele mai mici amănunte, îi redă precum sînt în realitate.
Dar supranaturalul — acolo de unde începe magia — nu; exceptînd că izbuteşte să pună un nu ştiu ce de nespus într-o expresie de femeie, fără ca totuşi să atingă dramaticul.
Am dat peste un pasaj cu privire la Gainsborough care mă hotărăşte şi mai mult să lucrez un studiu dintr-o răsuflare. Iată-l:
« Această repeziciune a tuşei, ea produce atîta efect. Spontaneitatea impresiei pictorului e prin acest mijloc redată în întregime şi se comunică privitorului. Gainsborough avea, de altminteri, o metodă perfectă ca să asigure ansamblul compoziţiilor sale. El schiţa dintr-o trăsătură tabloul său şi îl lucra cu îngrijire în mod armonios de sus în jos, fără să-şi izoleze atenţia asupra unor fragmente mărunte, fără să se încăpăţîneze să redea amănuntele, deoarece el căuta efectul general şi îl afla aproape întotdeauna, datorită acelei vederi largi asupra pînzei, pe care o privea cum priveşti natura, dintr-o singură aruncătură de ochi ».

ANVERS. 27 noiembrie 1885 — 28 februarie 1886

Vincent pleacă la Anvers. Vrea să vadă maeştrii flamanzi din muzee. Urmează cursuri la Şcoala de bele-arte, în atelierul lui Karel Verlat, apoi în clasa de desen a lui Eugen Siberdt. În dorinţa de a progresa în arta căreia i-a sacrificat totul, se supune — nu fără multă greutate — disciplinei acestei şcoli.
La Anvers descoperă ceea ce studiul scrierilor lui Delacroix îl stimulase să presimtă; îl descoperă pe Rubens, descoperă culoarea, crepoanele japoneze, lumina, mişcarea. Renunţă la pictura sumbră. E pregătit pentru a începe pictura în culori luminoase, a cărei revelaţie o va avea la Paris.

T 436
Dragă Théo,
. . . Voi începe scrisoarea vestindu-te că am vizitat sufrageria lui Leys; aflu că sînt acolo: *Plimbarea pe metereze*, *Patinatorii*, *Recepţia*, *Masa* şi pe un panou dintre ferestre *Sfîntul Luca*. Spre uimirea mea, compoziţia — am constatat — este îndeajuns de îndepărtată de compoziţiile definitive; în orice caz, îmi închipui, fiindcă n-am avut încă prilejul să le compar cu fotografiile după tablouri.
Pe de altă parte, e pictat în frescă, deci pe tencuiala pereţilor. O frescă poate şi trebuie, la drept vorbind, să ţină secole, dar acestea s-au şi decolorat în mod vădit şi mai cu seamă aceea de deasupra căminului (fragment din *Recepţia*) e chiar crăpată. Mai mult, fiul baronului Leys — un pişicher — a prefăcut sala mărind o uşă într-atît, încît în *Patinatorii* s-au tăiat picioarele oamenilor care se află pe pod şi privesc peste parmaclîc, ceea ce produce un efect jalnic. Pe lîngă asta, lumina e îngrozitor de proastă, dar picturile din această sală au fost plănuite — îmi închipui eu cel puţin — ca să fie privite la lumina lămpilor. De aceea, fiindcă nu puteam să zăresc nimic, am rugat să se aprindă candelabrul

de către femeia din casă, căreia i-am dat un bacşiş; astfel am izbutit să văd mai bine. După atîtea lucruri care îmi înşelaseră aşteptările în parte (în primul rînd în culoarea de frescă nu e coloritul obişnuit din tablourile de Leys), după atîtea lucruri care îmi înşelaseră aşteptările, îmi pare totuşi minunat.
Servitoarea, femeia de lîngă brutărie, îndrăgostiţii şi celelalte chipuri din *Plimbarea pe metereze* — panorama oraşului, silueta turnurilor şi a acoperişurilor profilate pe cer, forfoteala de patinatori pes'e şanţurile îngheţate — au o înfăţişare măreaţă.
Am mai vizitat Muzeul de pictură veche şi Muzeul Modern. Sînt de acord cu tine că figurile din primplan — capetele — din *Cristos în Purgatoriu* sînt foarte frumoase, mai frumoase decît celelalte şi apoi mai e figura centrală; mai cu seamă cele două capete de femei blonde sînt Rubens de mîna întîi. *Tînărul pescar* de Frans Hals m-a impresionat îndeosebi; portretul celui mai vîrstnic din ghildă *M. de Vos*, un foarte frumos Rembrandt, două tablouri mici de Rembrandt, care se poate să nu fie de Rembrandt, ci de N. Maes?, ori de altul; *Concertul de familie* de Jordaens; Van Goyen, S. Ruysdaël. Şi Quentin Metsys, desenul *Sfintei Barbara* de van Eyck etc...
Muzeul modern: ilustrul Mols pictează în maniera lui Mesdag, cu trăsături caracteristice lui Vollon (Vollon îl cunoştea bine), Braekeler, nu dintre cele proaste: un han din Brabant, ciudat de frumos; peisaje frumoase de C. de Cock, de Lamorinière, de Coosemans, de Asselbergs, de Rosseels, de Baron, de Munthe, de Achenbach, un frumos Clays, două vechi de Leys, unul în maniera Braekeler, altul romantic şi frumos; un portret vechi de Ingres, un portret frumos de David şi alte lucruri frumoase, şi lucruri îngrozitoare, bunăoară, vaci în mărime naturală de cuviosul şi vrednicul de respect Verbroeckhoven etc...

T 437

Dragă Théo,

... Întîlneşti cînd o fată strălucitoare de sănătate, după cît se pare cinstită, de o veselie naivă; cînd un

chip atît de nesincer, atît de viclean, încît ţi-e teamă de el cum ţi-ar fi teamă de o hienă. Nu mai vorbesc despre chipurile desfigurate de variolă, avînd culoarea crevetei fierte, cu ochi mici verzi spălăciţi, fără sprîncene, cu părul rar, neted şi lucios, de culoarea părului ţepos al porcului, ori ceva mai galben; tipuri suedeze ori daneze. Să lucrezi cu o lume ca asta ar fi plăcut, dar cum şi unde? Căci te expui primejdiei să ai curînd-curînd încurcături urîcioase. Am străbătut totuşi fără să am vreo încăierare cu cineva o întreagă mahala cu străzi şi cu străduţe; m-am aşezat jos chiar şi am glumit cu nişte fete uşuratice care mă vor fi luat desigur drept un barcagiu.
Nu e cu neputinţă, cred, ca lucrînd cîteva portrete, să nu izbutesc să dau peste nişte modele bune.
Astăzi mi-au sosit catrafusele şi materialul de lucru, pe care le aşteptam cu nerăbdare. Atelierul mi-e deci pregătit. Dacă aş izbuti să-mi fac rost de modele bune, n-aş mai avea nici o teamă.
Poate că nu e neapărată nevoie să am bani ca să înduplec oamenii să-mi pozeze.
Ideea de a face portrete, din care să dăruiesc în schimbul obligaţiei de a poza, poate că ar fi un bun mijloc, căci lucrurile nu se mai petrec în oraş ca printre ţărani. În sfîrşit, văzînd şi făcînd. E sigur că pentru un pictor, oraşul Anvers este foarte frumos, foarte interesant.
Atelierul meu mi se pare nu tocmai rău, mai cu seamă de cînd am prins în ace pe pereţi o întreagă colecţie de gravuri japoneze care îmi plac tare. Ai văzut acele mici figuri de femei în grădini sau de pe plajă, cu cavaleri, cu flori, cu ramuri noduroase de păducel.
Sînt bucuros de a fi venit aici şi sper că n-o să stau cu braţele încrucişate iarna asta.
Mă simt tare liniştit că am un colţişor unde să lucrez pe vreme rea. Că n-o să petrec aceste ultime zile ale lunii într-un lux nebunesc, se înţelege de la sine.
Dă-ţi sîrguinţa de a-mi trimite scrisoarea ta în prima zi a lunii; n-am pîine pînă atunci; în zilele care vor urma voi fi la strîmtoare.

Odăița mea îmi place îndeajuns și într-adevăr nu pare tristă. Acum, avînd acele trei studii pe care le-am luat cu mine, am să mă duc să vizitez negustorii de tablouri care totuși pare-se sînt instalați de cele mai multe ori în case proprii și nu au vitrine la stradă.
Parcul este și el frumos. Am stat acolo jos o dimineață întreagă ca să desenez. N-am avut deci pînă acuma supărări. Sînt la adăpost în ceea ce privește locuința, căci, mai dînd niște bani, am căpătat o sobă și o lampă. Te asigur că nu va fi ușor să mă plictisesc. Am găsit *Luna Octombrie* de Lhermitte: niște femei, la vreme de seară pe un ogor de cartofi. Minunat!
N-am dat încă peste *Noiembrie*. Îl vei fi păstrat tu? Am mai văzut un *Figaro illustré* cu un frumos desen de Raffaëlli.
...Trimite-mi partea a doua din frații Goncourt, dacă ai isprăvit-o de citit.

Cu prietenie al tău
VINCENT.

Curios lucru că studiile mele par mai închise aici în oraș decît la țară. Oare să provină din faptul că lumina e mai puțin limpede peste tot în oraș? Nu-mi dau seama. Dar asta e mai important decît s-ar părea din capul locului, — asta m-a impresionat și mă determină să cred că unele tablouri pe care le ai la tine acasă par și ele mai închise decît aș fi crezut eu la țară. Dar acelea pe care le-am luat cu mine sînt de ajuns de izbutite, — moara, aleea străjuită de copaci pe vreme de toamnă, natura moartă și două-trei tablouri mici.

T 439

Dragă Théo,

... Rubens m-a impresionat într-adevăr foarte puternic. Desenele sale îmi par că sînt colosal de bune, mă refer la desenele de capete și de mîini.
De pildă, sînt sedus cu totul de maniera sa de a desena o față din trăsături de penel, trăsături de roșu pur, sau de felul de a modela degetele de la mîini din trăsături asemănătoare, cu penelul.

... Socotesc că Rubens e foarte frumos datorită felului său sincer de a picta, de a lucra cu mijloacele cele mai simple.
Nu-l pun pe Henri de Braekeler în rîndul acelora care peste tot caută efecte sidefii, căci se observă la el o ciudată și foarte interesantă tendință de a fi strict adevărat și foarte singur în genul său.
... Nu părăsesc ideea mea de a lucra portret; căci e bine să încerci așa ceva, să dovedești oamenilor că mai este în ființa lor și altceva decît ceea ce fotograful poate să scoată la iveală cu aparatul său.

T 440

Dragă Théo,

Azi m-am simțit descurajat pentru prima oară. Terminasem un tablou reprezentînd Steen-ul și m-am dus să-l ofer negustorilor. Doi dintre ei nu erau acasă, celui de-al treilea nu i-a părut tabloul bun și mi se văicărea că nimeni, exact nimeni nu îi mai călcase în prăvălie de două săptămîni. Nu-i prea îmbucurător, mai ales cînd e frig și trist, cînd ai intrat în ultima ta monedă de 5 franci și nu știi cum ai s-o scoți la capăt în chenzina viitoare.

... Dar prefer îndeosebi să pictez figuri; mai cred că piața s-ar putea să ajungă cîndva îndestulată de peisaje și cu toate că se ivesc destule greutăți din pricina modelelor, ai mai mare posibilitate de cîștig de partea asta. Negustorii spun că se vînd mai bine capetele și figurile de femei.
Va trebui să mă hotărăsc dacă la primăvară să stau mai departe sau nu prin împrejurimile Nuenen-ului. Aș dori tare mult s-aud și cuvîntul tău în chestiunea aceasta.
... N-ar putea fi vorba să merg înainte, atîta vreme cît consacru picturii mai mulți bani decît obțin din ea. Situația mea nu e mai bună, de loc mai bună decît acum cîțiva ani, cînd am stat o iarnă la Bruxelles. Primeam pe atunci 50 de franci mai puțin decît acum, dar pictura îmi cere mai mult de 50 de franci și trebuie să acopăr, înainte de orice, aceste cheltuieli.
Nu mai am indispozițiile mele cînd pictez, dar, la urma urmelor, intervalele de răgaz sînt cîteodată

mai degrabă melancolice. Turbez la gîndul că activitatea îmi este împiedicată şi nu mai ştiu ce să fac mai întîi.
Trebuie să-ţi spun, de cînd sînt aici n-am avut decît trei prînzuri calde; în celelalte zile mănînc doar pîine goală. Cu regimul acesta ajungi un vegetarian mai turbat decît e de dorit. Mai ales că a trebuit să mă descurc în acelaşi fel şi în Nuenen timp de şase luni, şi nici nu izbuteam să o scot la capăt cu cheltuiala pînă la sfîrşitul lunii din pricina facturii de culori. Să pictezi costă scump, şi trebuie să pictezi mult.
... Nu reuşesc de loc să înţeleg cum oameni ca Portier şi ca Serret, de pildă, nici nu se sinchisesc să-mi găsească de lucru, chiar cînd nu reuşesc să-mi vîndă pînzele.
... Ascultă, Théo, mai este ceva — vei înţelege cred că n-am nici un chef să scriu familiei, din moment ce Moe este la fermecătoarea mea soră Anna şi nici celorlalte rubedenii atît de amabile faţă de mine.
Am primit o scrisoare de la Moe rugîndu-mă să-i scriu, spunîndu-mi că ţi-a cerut adresa mea. Ai bunătatea de a-i înştiinţa de mai înainte că nu le voi scrie, potrivit cu toate cele ce le-am spus pur şi simplu la plecarea mea. Tu ştii doar că întîmplările neplăcute din luna martie au fost hotărîtoare.
Am părăsit atunci casa; va să zică dorinţele lor au fost împlinite; reiese de aici că mă gîndesc arareori la ei. Nu doresc de altminteri ca ei să se gîndească la mine. Este fără îndoială de regretat că lucrurile stau astfel. Dar am păstrat unele amintiri, de pildă, una de la Pa, care şi el mi-a vorbit în ultimele sale zile întocmai ca şi domnul părinte-paroh, exact aşa. Nu-şi dau ei seama oare că am ajuns străini unii altora, mai străini decît dacă am fi nişte cunoscuţi, chiar în momentul cînd nu mai sîntem supăraţi...?
Spune-i-le acestea lui Moe în felul tău, căci n-am poftă să-i adresez vorbe aspre. Atîta doar că nu ţin să-i scriu. Moe este prea în vîrstă, de aceea prefer să nu-i aduc la cunoştinţă cu un ton muşcător că nu îi voi scrie. Mulţi pictori s-au aflat în aceeaşi încurcătură ca şi mine şi este mai bine să nu mai pomenim din nou despre unele lucruri.

Am dat la muzeu peste un portret al lui Delaroche, pictat de Portreals. Dacă părea să fie ceva în timpul vieţii, s-a dovedit mai tîrziu gol şi găunos.
Manet şi Courbet, care nu păreau serioşi în timpul vieţii lor, erau de fapt foarte serioşi, ca pictori.
O ciudată întîmplare a vrut ca portretul lui Delaroche să se fi stricat, e găurit în mijlocul frunţii. Asta îi şade bine şi i se potriveşte, într-un cuvînt.
Ah! este cîte un soi bizar de oameni despre care n-ai crede la un moment dat că sînt cu desăvîrşire goi şi găunoşi. Se poate să te înşeli. Şi te simţi uşurat cînd îţi dai seama că te-ai înşelat, chiar dacă eşti nevoit atunci să iei de la capăt totul. Salutări,

al tău,

VINCENT.

T 441

(19 decembrie 1885)

Dragă Théo,

Am isprăvit tocmai de pictat încă un cap după un model pe care nu l-am putut plăti, dar cum a primit să pozeze, l-am angajat totuşi.
Pe de altă parte, cineva mi-a făgăduit în mod formal că îmi va îngădui să-i fac portretul; drept plată, voi putea să pictez două studii care vor fi ale mele.
Totuşi trebuie să-ţi spun că trec prin încercări foarte grele; cu vreo cîţiva de cinci franci care îmi mai rămăseseră am fost nevoit să cumpăr pînză pentru aceste două portrete; mi s-au adus rufele de la spălat, aşa încît mai am doar cîţiva gologani în buzunar. Prin urmare, îţi cer stăruitor, pentru numele lui dumnezeu, să nu aştepţi a-mi scrie şi a-mi trimite bani, mult-puţin, după cum vei putea, vezi, gîndeşte-te că mi-e foame, în adevăratul înţeles al cuvîntului. Dacă aş izbuti să alcătuiesc un grup de vreo cincizeci de capete, poate că aş avea norocul să găsesc de lucru, la fotografi, de pildă; n-aş primi o asemenea muncă dacă n-aş fi strîns în chingi; dar sînt dispus să primesc în aceste momente de strîmtorare. S-ar părea că fotografii au mult de lucru. Se văd în vitrinele lor portrete colorate, după cît se pare fonduri fotografice retuşate; cui ştie ce înseamnă pictura i se par aceste marafeturi molîi şi searbede.

Îmi pare că s-ar obține un colorit mai corespunzător dacă am retușa fotografiile pe care dorim să le colorăm după studii pictate pe viu. În sfîrșit, este o posibilitate de a cîștiga bani care s-ar putea să mi se ivească într-o bună zi.
Dar pentru a mă prezenta oriunde ca să depun orice muncă, trebuie să fac lucrări ca să am ce arăta, se înțelege de la sine.
Ținînd seama că am nevoie de tot zelul și de întreaga mea vlagă, tare mă tem, ți-o spun fără înconjur, să nu mă simt slăbit fizicește. M-am dus să ofer pînza mea după Steen altui negustor; coloritul i s-a părut bun, dar fiindcă începuse a-și face inventarul și cum era instalat într-un local strîmt, mi-a spus să mai vin la el după Anul Nou. E un tablou reușit, le-ar plăcea străinilor dornici să ia cu dînși o amintire din Anvers; și mă voi strădui să pictez și alte vederi din oraș. Ieri am pictat cîteva studii în care se vede catedrala. Am mai pictat un studiu înfățișînd un colț din parc. Totuși prefer să pictez ochii oamenilor decît catedralele, căci în priviri e ceva care nu e în catedrale, chiar dacă sînt maiestuoase și impunătoare; sufletul unui om, chiar dacă e al unui biet calic, ori al unei prostituate, e mai interesant, după părerea mea.

T 442

(28 decembrie 1885)

... Am terminat de curînd două studii și cu cît pictez mai mult, cu atît mai mult mi se pare că progresez. De îndată după ce am primit banii de la tine am angajat un model frumos după care am lucrat un cap în mărime naturală,
E cu totul luminos, afară, bine înțeles, de ceea ce e negru.
Nu-i supărare că se desprinde capul monocrom de pe un fond unde mi-am dat silința să pun o răsfrîngere aurie de lumină.
De altminteri, iată gama culorilor: o culoare a cărnii, intensă, bronzată pe gît și părul negru ca tăciunele— un negru pe care l-am compus din carmin și din albastru de Prusia; un alb spălăcit pentru bluză; albastru de Prusia; un alb spălăcit pentru bluză; un galben deschis, mult mai deschis decît albul, pentru fond. O nuanță de roșu aprins în părul negru

ca tăciunele și o a doua panglică de roșu aprins pe albul spălăcit.
Modelul este o fată de la un șantan și cu toate acestea m-am străduit să-i dau o expresie ca din *Ecce homo* [1].
Cît despre această expresie, iată ce am ținut să exprime, căci mă sforțez să rămîn în adevăr, deși mă străduiesc să redau o idee.
Cînd modelul s-a prezentat la mine, era vădit că fusese foarte ocupată timp de cîteva nopți în șir și îmi împărtăși cîteva vorbe deajuns de elocvente: pe mine șampania nu mă înveselește, mă întristează de tot.
Știam astfel ce aveam de făcut, m-am sforțat să exprim o abstracție, ceva totodată voluptuos și sfîșietor.
Am început un nou studiu după același model, dar în profil.
... Îmi închipui că se pot scoate cheltuielile cînd pictezi fete de astea; le scoți mai ușor decît pictînd alte subiecte. Nimic de spus, unele sînt deosebit de frumoase și duhul vremii noastre cere să pictezi din ce în ce mai mult pînze de acest fel.
Nu e nimic de obiectat din punct de vedere artistic, chiar cînd te așezi la nivelul cel mai ridicat; să picteze ființe omenști, constituie miezul vechei arte italiene, înseamnă Millet, înseamnă Breton.
Însă se impune să aflăm dacă alegi sufletul sau îmbrăcămintea ca punct de pornire; dacă te folosești de formă ca de un cuier de care să agăți ornamente ca niște noduri și panglici, sau chiar dacă privești forma ca un mijloc de a exprima o impresie și un simțămînt, și dacă o redai din plăcerea de a o reda, fiindcă este nespus de frumoasă în sine.
Numai prima interpretare este cea pieritoare; celelalte două constituie temeiul artei sublime.

... Am privit ieri o fotografie mare după un Rembrandt pe care nu-l mai văzusem și care m-a impresionat puternic: un cap de femeie — lumina cade pe piept, pe bărbie și pe vîrful nasului, pe maxilarul inferior.

---

[1] Chipul lui Christos cu coroana de spini *(N. tr.)*.

Fruntea şi ochii sînt adumbriţi de o pălărie mare al cărei penaj este parcă roşu. Este tot atît de probabil că are roşu ori galben pe bluza decoltată. Un fond întunecat. Expresia, un surîs tainic, ca al lui Rembrandt însuşi din autoportretul în care ţine pe genunchi pe Saskia şi are un pahar de vin în mînă.
Toate gîndurile mi-s pătrunse de Rembrandt şi de Hals, nu fiindcă văd multe tablouri de ei, ci fiindcă descopăr aici în oamenii din popor atîtea tipuri care îmi evocă acea epocă.
Mă duc mai departe pe la balurile populare ca să văd capete de femei, capete de marinari sau capete de soldaţi. Costă intrarea douăzeci sau douăzeci şi cinci de centime; bei doar un pahar de bere, căci acolo nu se prea bea şi petreci o noapte întreagă, eu, în orice caz, privind la buna dispoziţie a acelor oameni.
Să lucrez mult după model, iată ce se impune cu tot dinadinsul; n-am la îndemînă alt mijloc mai sigur ca să fac progrese.
Îmi dau seama că pofta mea de mîncare a fost stînjenită o bună bucată de vreme; cînd banii mi-au sosit, nu mai suferearn hrana, dar îmi voi da silinţa să-mi găsesc leacul.
Totuşi claritatea gîndirii şi energia îmi sînt neatinse cînd lucrez.
Pe-afară însă lucrul şi aerul mă abrutizează şi mă aduc într-o stare de sfîrşeală.
Pe scurt, pictura sleieşte omul. Totuşi Van de Loo [1] mi-a zis, cînd m-am dus să-l văd cu puţine zile înainte de-a veni aici, că eram la urma urmei îndeajuns de voinic.
N-ar avea nici o noimă să-mi pierd nădejdea că n-o să ajung să trăiesc destui ani ca să creez o operă. I-am răspuns că cunoşteam mai mulţi pictori care, halal de ei, au atins şaizeci şi chiar şaptezeci de ani, cu toate nevricalele etc. şi că aş fi tare bucuros să ating această vîrstă.
Cred că dispoziţia noastră sufletească are o mare înrîurire în această privinţă; trebuie aşadar să căutăm

[1] Un medic.

liniştea sufletească şi să ne păstrăm neatinsă bucuria de a trăi. În privinţa aceasta, am cîştigat la schimb venind aici, căci mi-am însuşit unele idei noi şi am deprins noi mijloace de a exprima ceea ce doresc. Pensule de mai bună calitate mă ajută şi m-am înflăcărat după două culori: carminul şi cobaltul.
Cobaltul este o culoare dumnezeiască, nu este ceva mai frumos ca să creezi spaţiu împrejurul obiectelor. Carminul este culoarea roşie a vinului; e roşie şi e butie de duh ca vinul.
Se poate spune la fel despre verdele-smaragd. Să nu foloseşti aceste culori nu faci nici o economie.
Tot aşa şi în ceea ce priveşte carminul.
Am aflat ceva privitor la constituţia mea fizică şi mi-a făcut mare plăcere. Ascultă. Într-o vreme, am consultat un medic din Amsterdam în legătură cu unele indispoziţii, mîhniri trecătoare etc. care uneori îmi dădeau ghes să mă gîndesc că nu voi rezista; dar nu l-am întrebat deschis să-mi spună părerea despre boala mea. Ca să aflu prima impresie a unui medic care nu mă cunoaşte de fel, m-am dus să consult pe unul în legătură cu o uşoară indispoziţie şi am folosit prilejul ca să aduc vorba despre starea mea generală. El mi-a făcut o plăcere cît toate zilele; trecînd în ochii săi drept un muncitor m-a întrebat: Lucrezi fierul, nu-i aşa? Iată exact transformarea la care doream să ajung: În tinereţe, înfăţişarea mea vădea pe intelectualul sleit de puteri, acum parcă aş fi un luntraş care mînuieşte fiare vechi.

. . . Figurile de femei pe care le descopăr aici în popor produc asupra mea o impresie unică în felul său; mi-ar plăcea mai mult să le pictez decît să le am în braţele mele, dar cu tot dragul în mod sincer aş face şi una şi cealaltă. Citesc din nou lucrarea fraţilor Goncourt, e o carte minunată. În prefaţa de la *Chérie*, pe care trebuie s-o citeşti, afli povestirea a tot ceea ce fraţii Goncourt vor fi suferit; ei erau negri în cerul gurii, de o tristeţe adîncă la sfîrşitul vieţii lor, negreşit, dar se simţeau siguri pe situaţie fiindcă îşi dădeau seama că într-adevăr creaseră ceva şi că opera lor va

dăinui. Erau nişte straşnici semeţi. De ce nu s-ar

întîmpla la fel și cu noi amîndoi, dacă ne-am înțelege mai bine decît acum, dacă ne-am înțelege întru totul? Să nu uit, dat fiind că ar trebui la urma urmelor să petrec patru-cinci zile pe nemîncate la sfîrșitul anului, ți-aș fi recunoscător dacă ai expedia scrisoarea ta la întîi ianuarie, nu mai tîrziu.
S-ar putea să se întîmple să nu înțelegi, dar uite cînd primesc banii, pofta mea precumpănitoare nu este să mănînc, cu toate că am postit post negru, ci să pictez, și purced de îndată în căutare de modele. Și le tot caut astfel pînă cînd dau de fundul pungii. Scîndura de salvare de care mă agăț într-una este gustarea de dimineață pe care o iau la găzduitorii mei; seara, drept cină, o ceașcă de cafea cu pîine, într-o lăptărie sau chiar ceva pîine de secară din aceea pe care o am totdeauna în geanta mea.
Cred că înțelegi îndeajuns însemnătatea devizei « să fie adevărat » ca să pot exprima fără sfială conținutul gîndirii mele. Din același motiv țin ca figurile mele să fie țărance cînd pictez țărance, și să aibă o expresie de tîrfe cînd pictez tîrfe.
De asta am fost nemaipomenit de impresionat de un cap de tîrfă pictat de Rembrandt.
Fiindcă a surprins nespus de bine acel surîs tainic și l-a redat nespus de frumos, cu o seriozitate de care el singur vrăjitorul-vrăjitorilor, s-a învrednicit.
Acest lucru e ceva nou pentru mine și vreau să mi-l însușesc numaidecît, cu orice chip. Manet l-a deprins, Courbet la fel. La naiba, am aceeași ambiție, cu atît mai mult cu cît am simțit pînă în măduva oaselor frumusețea nemărginită a cercetărilor amănunțite asupra femeii întreprinse de iluștrii maeștri ai literaturii, un Zola, un Daudet, un Goncourt, un Balzac. Nici Stevens nu mă mulțumește, fiindcă femeile sale nu sînt de acele asupra cărora am întrucîtva experiența mea personală. Socotesc că nu le alege pe cele mai interesante.
Cu alte cuvinte, orice s-ar întîmpla, vreau cu tot dinadinsul să merg înainte — vreau să fiu eu însumi. De aceea mă încăpățînez, și am ajuns să nu mă sinchisesc de ceea ce se spune despre mine și despre opera mea.

T 443

(ianuarie 1886)

. . . Ca nu cumva să uit, mă grăbesc să încep a răspunde la întrebarea ta din ziua trecută, cu privire la tabloul de Franck ori Francken, din biserica Saint-André, pe care l-am văzut astăzi. Mi se pare că e un tablou bun — simțirea din care purcede mai cu seamă e frumoasă — dar această simțire nu e prea flamandă, nici prea rubensiană. Îți vine în gînd mai degrabă Murillo.
Coloritul este cald și constituie o gamă roșcată, ca unele colorituri din tablourile de Jordaens.
Umbrele de pe carnație sînt foarte puternice; Rubens nu are această trăsătură caracteristică. Dar o are uneori Jordaens. Asta adaugă acestei pînze ceva *tainic.*
Nu m-am putut apropia îndeajuns ca să cercetez temeinic, ca să-mi dau seama tehnic, ceea ce ar fi meritat osteneala. Concepția din Capul lui Christos este mai puțin convențională decît aceea din cei mai mulți pictori flamanzi.
Totuși mă simt în stare să lucrez la fel; n-am învățat ceva nou din acest tablou.
Și fiindcă nu mă mulțumește ceea ce sînt în stare să lucrez acum și doresc să tot progresez lucrînd într-una, e de ajuns. Să trecem să vedem alte tablouri: m-a impresionat îndeosebi în această biserică o *Coborîre de pe cruce*, agățată foarte sus, care mi se păru foarte frumoasă. Mult simțămînt în cadavrul livid. Fie spus în treacăt.
Se află acolo un vitraliu care mi se pare minunat — foarte, foarte ciudat. O plajă, o mare verde și un castel înălțat pe vîrful unei stînci, un cer albastru scînteind în cele mai frumoase nuanțe de albastru, de verzui, de alburiu, cu tonuri cînd mai stinse, cînd mai intense.
Silueta unei colosale corăbii cu trei catarge, ciudată, ca din basme, își înalță conturul în zare; peste tot, răsfrîngeri de raze, lumină în întuneric, întuneric în lumină. O icoană albastră a Sfintei Fecioare, cu galben puternic și cu alb portocaliu. Deasupra, alt vitraliu, în verde închis cu negru, cu roșu strălucitor.

În sfîrșit, iți amintești? E foarte frumos, il va fi încîntat desigur pe Leys, cum l-ar fi încîntat pe James Tissot — la începuturile sale — ori pe Thys Maris.
Am văzut cîteva tablouri cumpărate de către Muzeul Modern: un Verhas și un Farasyn. Verhas: doamne călări pe măgari și băieți pescuind pe plajă; Farasyn: un tablou cît toate zilele înfățișînd vechiul tîrg de pește din Anvers.
Mai mult, un Emile Wauters: cred, o piață din Cairo.
Tabloul de Verhas e la locul său acolo; e, oricum, un tablou de factură bună, îndrăzneț colorat într-o gamă subtilă, avînd cîteva combinații frumoase, între altele un chip portocaliu desenîndu-se pe un fond albastru deschis, verde deschis și alb.
Lucrez neîncetat la potretele mele; am isprăvit în sfîrșit, două care, cu siguranță, « sînt asemănătoare » (un profil și un 3/4). Nu e totul, nici nu e esențialul. Nu încape îndoială, — merită osteneală să cauți așa ceva — te deprinzi poate ca astfel să desenezi. De altminteri îmi place din ce în ce mai mult să pictez portrete.
Să luăm, de pildă, niște tablouri de Rubens, foarte renumite: *Fecioara cu papagalul*, *Cristos între osîndiți* etc. Cît despre mine, prefer să trec prin fața acestor tablouri, ducîndu-mă să privesc la acel portret de bărbat — pictat de o mînă sigură — avînd ici și colo înfățișare de crochiu și care este agățat nu departe de *Saskia* de Rembrandt.
Într-o *Coborîre de pe cruce* de Van Dyck, cea mare, mai înaltă decît lată, se află și un portret, fără doar și poate că e un portret, nu numai capul, slavă domnului, ci o figură din creștet pînă în tălpi, un minunat colorit în galben și în liliachiu, o femeie aplecată înainte care plînge; bustul, gambele se desenează limpede sub rochie, simți că sînt acolo. Cît de sublimă este arta, cînd e pur și simplu adevărată.
Un Ingres, un David, care, ca pictori, nu făceau totdeauna o bună pictură, sînt foarte interesanți cînd se dezbară de pedantismul lor și se uită pe sine ca să fie adevărați, ca să exprime un caracter,

de pildă, în cele două capete de la Muzeul Modern. În sfîrșit.
Ah, dacă s-ar putea să avem modelele pe care le dorim !

... Sînt strîns din toate părțile; altă scăpare nu este decît să lucrez cu toată vigoarea. Factura negustorului de culori mă apasă ca plumbul și trebuie totuși să merg înainte!!!
Și eu sînt nevoit să amîn oamenii; ei își vor primi totuși banii, dar i-am condamnat pe unii să aștepte. Nici o milă față de ei, afară numai dacă nu-mi acordă credit. Cu cît îmi vor acorda mai puțin, cu atît vor răbda mai mult.
În zilele noastre nu este cu putință să-ți atingi ținta, decît dacă izbutești să creezi lucrări bune, nu lucrări mediocre. Acele de calitate superioară cer mai mari cheltuieli, mai multă osteneală, mai multe mari sforțări: acesta e drumul pe de-a-ntregul indicat, acum mai mult decît oricînd.
Ceea ce ți-am mai spus e clar de tot. Înțelegi tu ori nu înțelegi că țin calea cea bună cînd declar că este cu desăvîrșire necesar să am un grup de capete izbutite în atelierul meu, dacă doresc să găsesc de lucru în domeniul portretului?
Este cu putință să ajung la acest rezultat, pot să întrevăd reușita acestei inițiative, cu toate că o să fie greu de înfăptuit.
Să zicem, bunăoară, ca niște moftangii și ca niște imbecili: nu se poate, n-avem bani, nu-i nimic de făcut?
Răspund: nu!
Iată ceea ce vom răspunde — și vom răspunde în cor, dacă vrei. Vom fi săraci și vom îndura sărăcia atît de mult timp cît va fi necesar, ca un oraș asediat care nu vrea să capituleze, dar vom dovedi că sîntem cineva.
Ești viteaz ori ești laș. Trebuie să ajungem să ademenim publicul, vreau să zic, de pildă, că femeile trebuie să rîvnească să-și aibă portretul lor. Cred că unele doresc să-l aibă. Astăzi l-am întrebat pe slujbașul unui fotograf dacă n-ar găsi posibilitatea să-mi procure comenzi de portrete. Mi-a cerut un comision

pentru fiecare dintre femeile care ar veni să-mi solicite din partea lui să le fac protretul. Am tărăgănat lucrurile, în sensul că nu i-am făgăduit comisionul; vreau deocamdată să văd cu ce soi de om am de-a face.

... Mă bate gîndul să mă duc să-l văd luna asta pe Verlat, directorul Academiei, ca să-i vorbesc în privința modelelor — voi afla ce spun regulamentele şi dacă se poate să lucrez după modele goale. Voi lua cu mine un portret şi cîteva desene ca să i le arăt.
Doresc cu înfocare să-mi dezvolt cunoştinţele despre nud...

T 444

Duminica trecută am văzut prima dată cele două mari tablouri de Rubens, şi fiindcă le-am cercetat minuţios pe acele din Muzeu în diferite rînduri şi după placul meu, cele două tablouri *Coborîrea de pe Cruce* şi *Inălţarea* îmi părură cu atît mai interesante. *Inălţarea* are un caracter propriu care m-a izbit pe dată; n-are nici un chip de femeie. Dacă nu cumva o fi vreunul pe părţile laterale ale tripticului. Nu e ceva mai bun prin urmare. Îngăduie-mi să-ţi spun că celălalt, *Coborîrea de pe cruce*, mă copleşeşte de entuziasm. Nu prin adîncimea simţămintelor proprii lui Rembrandt, ori unui tablou de Delacroix, ori unui desen de Millet.
Pe mine Rubens, cînd înfăţişează durerea omenească, mă mîhneşte mai puţin decît oricare alt pictor. Să-ţi spun din capul locului, spre a-mi desluşi mai bine gîndurile, cele mai frumoase capete ale Mariei din Magdala sau ale unei *Mater Dolorosa* în lacrimi îmi evocă plînsetele unei frumoase tîrfe care s-ar pomeni, de pildă, cu un şancru sau cu orice altă «măruntă ticăloşie a vieţii omeneşti». Ca atare, aceste tablouri sînt de o mînă de maestru, dar să nu cumva să mai cauţi într-însele şi altceva.
Rubens este uimitor în arta de a picta femei frumoase obişnuite. Dar în exprimare *nu e* dramatic de fel. Compară-l cu, de pildă, capul lui Rembrandt din colecţia Lacaze, cu chipul de bărbat din *Logodnica* *evreică*, vei înţelege ceea ce vreau să spun, mai ales că cele opt chipuri de voinici graşi cu feţe umflate care fac o sforţare din toate puterile lor cu o cruce grea de lemn în *Înălţarea* îmi par absurde, de cum încep să-i supun la o cercetare din punct de vedere modern a pasiunilor şi a simţămintelor omeneşti. Mai cu seamă în ceea ce priveşte înfăţişarea bărbaţilor (exceptînd toate portretele propriu-zise despre care am vorbit) Rubens este superficial, găunos, umflat, chiar pe de-a-ntregul convenţional şi tot atît cît Giulio Romano[1] şi cît şi ceilalţi pictori şi mai proşti din perioada decadenţei.
Dar totuşi Rubens mă copleşeşte de entuziasm fiindcă el tocmai îşi dă silinţa să exprime şi să înfăţişeze cu adevărat — cu toate că uneori chipurile sale sînt găunoase — o atmosferă de bucurie, de seninătate, de durere, prin îmbinarea culorilor. Astfel chiar în *Inălţarea Crucii*, pata cea albă — cadavrul de o puternică intensitate de lumină — e dramatică în raportul ei de contrast cu cealaltă parte, care este lăsată în umbră.
De acelaşi fel dar, după mine, mult mai plăcut, este farmecul din *Coborîrea de pe cruce*, unde pata albă este scoasă în relief de părul blond, de obrazul şi de gîtul albe ale femeilor, pe cînd tot ceea ce e împrejur întunecat este de-o uimitoare bogăţie datorită diferitelor mase închise de roşu, de verde închis, de negru, de gri, de violet, apropiate de celelalte prin ton.
Delacroix a încercat mai tîrziu să reînvie încrederea în simfonia culorilor. Şi s-ar crede că încearcă în zadar, cînd observi că aproape toată lumea consideră că un lucru este bine colorat cînd descoperă într-însul exactitatea culorii locale, o exactitate meschină şi mărginită. Nici Rembrandt, nici Millet, nici Delacroix, nici nimeni altcineva, nici chiar Manet ori Courbet, n-au ţintit să ajungă a o dobîndi, nici Rubens ori Veronese.

[1] Giulio Romano (1482–1546), arhitect şi pictor din *Şcoala romană* — şcoală de pictură întemeiată de Perugino, născut la Roma, elev al lui Rafael. Uneori prea superficial.

Am mai văzut multe alte tablouri de Rubens, în diferite biserici.
Şi e foarte interesant să-l studiezi pe Rubens, tocmai fiindcă în tehnica sa este ori pare să fie simplitatea însăşi. Fiindcă îi trebuie atît de puţin, fiindcă lucrează cu o mînă atît de uşoară şi fiindcă pictează şi mai cu seamă desenează fără nici o şovăire. Dar se pricepe la portrete, îndeosebi la capete, ori la chipuri de femei. Într-acestea are adîncime şi e totodată la largul lui.
Şi aceste tablouri şi-au păstrat strălucirea vie tocmai datorită simplităţii tehnicii!
Ce să-ţi mai spun altceva? Că rîvnesc din ce în ce mai mult să reiau fără să mă grăbesc, adică fără nervozitate, într-un chip liniştit şi pe tihnite, toate studiile mele de chipuri. Aş dori să ajung atît de stăpîn pe nud şi pe conformaţia corpului omenesc încît să pot lucra pe de rost.

... Simt în mine o anumită forţă; căci, oriunde m-aş duce, aş avea acelaşi scop: să pictez fiinţe omeneşti aşa cum le văd şi le cunosc.
Dacă impresionismul şi-a şi spus ultimul cuvînt (ca să păstrez acest termen, impresionismul) îmi dau cu gîndul că totdeauna tocmai în felul de a picta personajele s-ar putea să se mai producă mult nou, şi, din ce în ce, doresc ca, într-un timp anevoios ca cel de acum, să ne căutăm salvarea într-o adîncire a artei, în înţelesul ei cel mai înalt. Căci este în artă un domeniu întrucîtva înalt, sau întrucîtva jos; omul este mai interesant decît toate celelalte şi de asemenea, de altminteri, mult mai greu de pictat.

... Am slăbit; afară de asta, hainele mi-s prea purtate etc. Ştii şi tu că aşa ceva nu ne poate fi de folos. Am totuşi încredere că în cele din urmă vom ajunge să ne descurcăm.
Îmi spuneai că dacă m-aş îmbolnăvi, am fi şi la mai mare strîmtoare; sper că lucrurile nu vor merge pînă acolo, dar tocmai ca să nu se întîmple una ca asta, tare aş vrea să fiu ceva mai la largul meu. Pe scurt, cînd te gîndeşti că numeroşi oameni trăiesc fără să aibă vreodată măcar noţiunea de ceea ce

înseamnă să ai un păs, o grijă, şi se mărginesc să-şi spună doar că totul o să iasă bine! Ca şi cum n-ar crăpa de foame atîţia şi atîţia! Ca şi cum n-ar da ortul popii atîţia şi atîţia!
Sînt din ce în ce mai potrivnic imboldului de a gîndi că tu mi te închipui colo drept un om de finanţe şi că mă socoteşti pe mine drept cu totul altfel. Oamenii nu se aseamănă între ei; dacă n-ajungi să înţelegi că, mai ales cînd e vorba despre socoteli, trebuie să laşi să treacă timpul peste calcule înainte de a fi sigur că socotelile sînt exacte, nu ai stofă de contabil. O concepţie mai largă asupra finanţării afacerilor, tocmai asta distinge mult pe oamenii de finanţe moderni.
Adică, să nu exploatezi, ci să laşi altora libertatea de acţiune.
Îmi dau seama, Théo, că şi tu se poate să ajungi oarecum la mare strîmtoare. Dar niciodată viaţa nu ţi-a fost atît de grea pe cît a fost a mea timp de zece sau de doisprezece ani în şir. N-ai putea să-mi dai dreptate acum să spun: poate că a durat îndeajuns? În tot timpul acesta am aflat lucruri pe care nu le-aş fi aflat altfel, lucruri datorită cărora sorţii mei de izbîndă sînt ca şi întineriţi şi mă opun să fiu ţinut deoparte într-una. Dacă m-ar stăpîni dorinţa de a mă afla acum o bucată de vreme pe la oraşe, poate că şi de a avea un atelier în Paris, ţi-ai da osteneala tu să-mi pui piedici?

T 445

(ianuarie 1886)

Scumpul meu Théo,
În sfîrşit Verlat a văzut lucrări de-ale mele. După ce privi la cele două peisaje şi la natura moartă pe care am adus-o cu mine de la ţară, mi-a spus: « Da, însă asta nu mă interesează », dar după ce i-am arătat cele două portrete, mi-a spus: « Astea-s altceva. Dacă e vorba despre figură, poţi să vii ».
Astfel încît de mîine pot să mă duc să lucrez în clasa de pictură de la Academie. Ba m-am şi înţeles cu Vinck (un elev al lui Leys, la care am văzut nişte lucrări după felul de a picta al lui Leys, manieră

medievală), să desenez pe seară după modele din antichitate.
Cred că nici unul dintre aceste două lucruri n-o să-mi strice. Din pictură, din desen pot, fără să mă coste scump, să învăț totul, tot ceea ce-mi poate fi de folos. Este, în orice caz, o încercare ca să ajung a fi cunoscut de lume. Lucrează la clasa de pictură și la aceea de desen diferiți tineri de vîrsta mea pe care i-am zărit în treacăt.
Și sigur e că izbutind să ajung oarecum prieten cu Verlat, cu Vinck și cu mai știu eu cine încă, mi-aș putea face rost astfel uneori de cîte un model.
În sfîrșit, să privesc mai întîi partea practică a trebii. Trebuie să mă duc de asemenea, pentru portrete, acasă la două persoane. Ce va ieși din asta, nu știu. Pe de o parte, este vorba despre o afacere care îmi convine: să mă duc să fac portretele unor fete drăguțe tare, tipuri caracteristice, avînd ochii foarte negri, cu părul închis, două surori care, după părerea mea vor fi fiind desigur niște întreținute.
Pe de altă parte, este vorba despre portretul unei femei măritate. Dar îți repet: nu-i încă treaba gata; se prea poate să nu iasă nimic.
Știu bine doar că aș fi dispus să le fac portretele pe nimic, numai ca exercițiu.
Dar dacă ești de părere că ar trebui să mă duc să pictez, fie aici, fie într-altă parte, este necesar să mă preocup puțin de hainele mele, căci le port de doi ani pe acele pe care le am și s-au ponosit, mai ales în ultima vreme. Dacă n-ar fi, de pildă, decît un costum de patruzeci de franci; mi-ar ajunge deocamdată.
Mai trebuie, dacă îmi spune Verlat să-mi procur cutare sau cutare lucru pentru pictură, să fiu în stare să mi-l procur. Deci, după cum te-am rugat, fă tot posibilul să-mi mai trimiți cincizeci de franci, ca s-o pot scoate la bun capăt luna asta, să-mi cumpăr de îndată pantaloni și o haină nouă, iar pardesiul în februarie. Pe aici e un frig înspăimîntător și încă nu mă simt bine sănătos. Dar, în sfîrșit, dacă pictura merge bine, asta nu are cine știe ce importanță.
Am și desenat în două seri acolo și trebuie să recunosc că, după mine, cu drept cuvînt, ca să lucrezi,

de pildă, figuri de țărani, este foarte folositor să desenezi după un mulaj de statuie antică, numai, nu o luați în nume de rău, să nu fie cum se întîmplă de obicei. Desenele, așa cum văd eu că se fac, îmi par toate, sincer vorbind, proaste, lucrate anapoda. Și îmi dau seama că ale mele sînt cu totul altceva. Cine o fi astăzi pe calea cea bună? Timpul o va spune. Sentimentul a ceea ce înseamnă o statuie antică, nimeni dintre ei nu-l are, lasă-i naibii!
Eu care, de ani și ani, n-am văzut un bun mulaj după statui antice (și acele pe care le au aici sînt foarte frumoase), eu care, într-acești ani, am avut într-una înaintea ochilor modelul viu, rămîn înmărmurit, acum cînd le văd bine, în fața științei atotputernice, a preciziei de a exprima simțirea celor din antichitate.
În sfîrșit, este totuși de prevăzut că domniile lor de la Academie mă vor acuza de erezie, dar îi privește!
Aș vrea să fac oarecare progres cu Verlat. Cred că multe lucruri pe care le lucrează sînt deopotrivă de țepene și de greșite atît în ceea ce privește tonul cît și culoarea, dar mai știu că are și zilele lui foarte bune, că, de pildă, poate să picteze un portret mai bine decît mulți dintre ceilalți. Așadar, văzînd și făcînd. Sînt, orice ar fi, foarte bine dispus și tocmai fiindcă astea îmi convin din tot soiul de motive potrivnice vieții de țară și s-ar putea într-adevăr să încep să mă simt aici ca la mine acasă.
În sfîrșit. Dar fă tot ce-ți stă în putere ca să-mi scrii cît mai curînd, căci e cu adevărat necesar să mai am acei cincizeci de franci în luna aceasta. Altminteri, n-o voi scoate la bun capăt, lucrurile nu suferă nici o amînare.

Cu totul al tău,
VINCENT

T 448

Dragă Théo,

De cîteva zile pictez acolo și îmi place, mai cu seamă fiindcă întîlnesc pictori de toate soiurile și fiindcă îi văd lucrînd în maniere cu desăvîrșire diferite; nu mi s-a întîmplat niciodată așa ceva: să văd lucrînd alți pictori.

Cel mai bine este să stau aici un lung răstimp, căci modelele de aici sînt bune; și astfel mă voi descurca mai bine.
Ceea ce ți-am mai spus, ți-o repet. Tu nu-ți închipui la ce cheltuieli te angajează pictura și modelele. Este mult mai greu decît socotești tu după aparențe, mai ales cînd lucrezi de unul singur. Să sperăm totuși că, în condițiile de aici, lucrurile se vor îndrepta.
Vom avea pe luni modele noi; doar atunci voi începe, la drept vorbind, de-a binelea. Ar fi trebuit să am, și tocmai pentru luni, o pînză mare; mi s-a mai spus, în mod special, că am nevoie de alte pensule etc., afară de cele pe care le am.
Dar nu mai am nici un ban.
Nu e chip așadar de nici o întîrziere și aș dori să faci tot ceea ce îți stă în putință, căci fac și eu ceea ce îmi stă în putință, și lucrurile merg neîntrerupt într-așa fel, încît nu îmi rămîne mai nimic pentru de-ale mîncării.
Voi desena deopotrivă și seara; dar mi se pare că toți cei din clasa de desen lucrează prost și cu totul împotriva bunului simț.
Clasa de pictură este mai bună și după cum cred că ți-am și spus, sînt acolo tot felul de oameni și de toate vîrstele, și chiar patru sau cinci mai vîrstnici decît mine. Lucrez în momentul de față la un cap de copil.
... Ceea ce-ți scriam în privința hainelor de care aș avea nevoie este tot atît de urgent. Am intrat de curînd în relații cu unele persoane care au văzut lucrările pe care le-am adus ca să fiu admis.
Printre studiile expuse ale vechilor elevi, se află unele al dracului de bune. Au fost atîrnate, între altele, unele de Neuhijs și de Huibers.
Dar pînza cea mai bună este probabil de un american, al cărui nume din păcate nu îl știu, un nud de bătrîn. S-ar părea că este un Fortuny ori un Regnault.

T 447

... Verlat, de asemenea și Vinck, profesorul clasei de desen, îmi fac observații bine gîndite; ei mă povățuiesc stăruitor să-mi dau silința mai cu seamă la desen timp de un an de zile cel puțin, și chiar să mă limitez să desenez după modele antice și după nuduri; îmi spun că ar fi drumul cel mai scurt, și că voi retușa după aceea cu totul deosebit pînzele pictate la țară și portretele mele.
Cred că au dreptate; prin urmare, e necesar să caut prilejul de a lucra un timp oarecare acolo unde se află modele antice și modele nude.
Cel mai bun elev din clasă a început în acest mod; el declară că făcea progrese pe măsură ce dădea gata cîte un studiu și am constatat-o și eu singur comparînd lucrările sale de mai înainte cu unele mai de curînd. Cred că îți aduci aminte:
Grecii nu încep cu desenul conturului, ci încep cu mijlocul, cu sîmburele.
Géricault a luat asta de la Gros, care o luase de la greci, dar Géricault a vrut și el s-o ia tot de la greci și i-a studiat chiar în acest scop; după aceea Delacroix a făcut întocmai ca Géricault.
Această chestiune — Millet pictează și el în acest mod, mai mult decît alții — este fundamentală în arta de a picta figuri, este foarte strîns legată de desenul modelat, de penel și de concepția cu desăvîrșire opusă aceleia a lui Bouguereau și consorții, ale căror lucrări sînt lipsite de modelaj interior, par turtite în comparație cu pînzele de Géricault și de Delacroix și nu exprimă nimic, făcînd abstracție de culori.
Cît despre lucrările acestora — Géricault etc. — figurile au un spate, chiar cînd se prezintă din față, au spațiu de jur împrejur — afară de culori. Mă înverșunez să ating acest nivel, însă n-aș vrea să vorbesc despre asta nici lui Verlat, nici lui Vinck, ei nu sînt în stare să mi-l sugereze, căci greșeala lor constă în culoare care, îți dai seama, nu e adevărată la nici unul dintre ei. E ciudat să constat, cînd compar studiul meu cu ale altora, că nu are mai nimic comun cu ele.

Studiile celorlalți au aproape aceeași culoare ca și carnea, prin urmare, văzute de aproape ele par foarte precise, dar dacă le privești de la distanță, fac o impresie jalnică și apar searbede — tot acel trandafiriu, acel galben subtil etc., plăcute în sine, produc un efect supărător. Cele plăsmuite de mine, privite de aproape, par de un roșcat-verzui, de un gri-galben, de un alb, de un negru, de multe nuanțe neutre și în genere de niște culori care nu s-ar putea stabili cu precizie. Dar nu mai distingi aceste culori cînd te dai îndărăt puțin, distingi atunci spațiul și un fel de lumină unduioasă. Și, afară de asta, cea mai neînsemnată părticea de culoare, de care te-ai slujit ca să întinzi glasiul, începe să vorbească.

... Cîțiva elevi mi-au văzut desenele; unul dintre ei, inspirîndu-se din figurile mele de țărani, de îndată s-a pus pe lucru să modeleze mai viguros formele și să scoată în relief puternic umbrele, la lecția de desen după model nud. Mi-a arătat desenul său, am discutat despre el; era plin de viață și mi se păru cel mai frumos desen dintre cele pe care le lucraseră elevii de-acolo. Vrei să afli cum a fost apreciat? Profesorul Siberdt a chemat pe acel elev și i-a spus că s-ar vedea silit să creadă că își bate joc de dînsul dacă ar cuteza să mai facă așa ceva. Și, crede-mă, a fost singurul desen « lucrat bine de tot », în felul lui Tassaert ori al lui Gavarni. Îți dai seama, așadar, cum merg lucrurile pe-aici. Dar nu este ceva grav și nu e cu cale să mă supăr. E de ajuns să faci pe nevinovatul și să te porți ca și cum ai dori tare să te dezveți de acest păcătos mod de a lucra fără să izbutești. Aproape toate figurile pe care ceilalți le desenează aici au mai întotdeauna un cap prea greu și se duc de-a berbeleacul orbește; nici una nu-i înfiptă solid pe picioare. Atunci cînd trebuie să reiasă deslușit din primul crochiu însușirea lor de a sta în picioare.

T 448

(februarie 1886)

Dragă Théo,

Mulțumesc pentru scrisoare și pentru conținut. Mi-a făcut mare plăcere că ai aderat la proiectul meu de a mă duce la Cormon[1].

Îngăduie-mi să-ți povestesc ce mi s-a mai întîmplat pe-aici.

Cursul de pictură a luat sfîrșit în săptămîna trecută; înainte de a se încheia cursul acei care l-au isprăvit se prezintă la un concurs; prin urmare, eu nu voi participa.

Acum desenez cît e ziulica de mare. Un profesor de la acest curs care pictează portrete și izbutește să le vîndă foarte scump, m-a întrebat în diferite rînduri dacă n-am desenat vreodată după modele antice și dacă am învățat cumva singur să desenez. Și el încheie: « văd că dumneata ai lucrat, nu glumă, și n-o să treacă mult timp și o să faci progrese; vei cîștiga din asta mult. Poate că peste un an, dar ce înseamnă un an? »

Alături de mine stă un elev de vîrsta mea căruia nu i-a spus aceleași vorbe; ăsta pictează de multă vreme, și, uite, desenează de trei ani de zile după modele antice.

De regulă, elevii nu desenează pe un fond, și elevului despre care am pomenit i s-a interzis cu desăvîrșire să lucreze vreun desen de-acesta.

Iată ce mi-a spus Siberdt — așa îl cheamă pe profesorul care conduce și clasa unde se lucrează după modele goale: « Cît despre dumneata, desenează cum ți-o plăcea, fiindcă îmi dau seama că iei desenul în serios, cît despre ceilalți, în general nu le îngădui să lucreze un fond, fiindcă astfel se sustrag de la desenul formelor, pe cînd pe fondul alb sînt într-adevăr obligați să le deseneze, este deci o cămașă de forță. »

Îmi mai spunea că Verlat îl asigurase că lucrul meu avea multe părți bune; Verlat s-a abținut să mi-o spună.

---

[1] Pictor francez, născut la Paris în 1845, avea un atelier vestit pe vremea aceea; moderniștii îl considerau drept *pompier (N. tr.)*.

Tocmai după ce primisem scrisoarea ta a venit Siberdt să cerceteze desenele (al meu înfățișa capul zeiței Niobe și o mînă, aceasta poate că o fi fost de Michelangelo; o desenasem în decurs de două-trei ceasuri și tocmai pe acest desen l-a socotit drept izbutit).
I-am împărtășit atunci că mă bătea gîndul să mă duc la Cormon. Și el îmi răspunse: « Vei face tot ceea ce vei vrea, dar te înștiințez că Verlat a format pe mulți foarte buni și noi cei de-aici dorim să formăm elevi care să ne facă cinste — și te îndemn cu toată stăruința să nu pleci ».
E aproape, ca să zic așa, o făgăduială curată de izbîndă garantată. Ce să mă fac oare acum? Pe de altă parte, am cunoscut pe acei englezi care au fost la Paris, și i-am ascultat vorbind despre experiența lor. Unul a lucrat la Gérôme, altul la Cabanel etc.
Ei susțin că ești relativ mai liber la Paris, de pildă, ești lăsat mai adeseori decît aici să-ți alegi tu singur subiectul pe care vrei să-l lucrezi, dar că nu se prea sinchisește nimeni să-ți corecteze ceea ce faci. Știi la ce mă gîndesc eu? Uite: la Paris aș lucra mai mult decît aici, de pildă, un desen în fiecare zi, sau la două zile unul. Și cunoaștem, ori mai bine zis tu cunoști pe atîția oameni competenți care nu se vor da în lături de a mi le cerceta cu de-amănuntul și de a mă ajuta cu povețele lor.
Fie ce-o fi, mă aflu, așadar, la dreptul vorbind, la o răspîntie, fie că mai stau aici puțină vreme, fie că vin la tine la Paris.
... Totuși mi-am dat perfect seama că este necesar să mă perfecționez în mai multe domenii. Dacă mă compar cu ceilalți, mi se pare că sînt mult, mult prea neîndemînatic, de parcă aș fi făcut zece ani de închisoare într-o celulă. Pricina e că am dus timp de zece ani o viață grea, chinuită, că am fost copleșit de griji și de supărări adînci și că n-am avut prieteni.
Dar totul se va schimba cu cît lucrările mele se vor perfecționa, cu cît voi fi mai în stare să lucrez și să izbutesc ceva. Drace, zic eu, sîntem pe calea cea bună ca să ajungem la un bun și temeinic rezultat.

Fii sigur: putința de a izbuti constă în a nu-ți pierde curajul, nici răbdarea și în a stărui, a lucra fără să te urnești din loc.
Cît despre fizic, trebuie să mi-l mai înfrumusețez întrucîtva.
Îmi vei răspunde că asta n-are nici o legătură cu arta, dar s-ar și putea să-mi dai dreptate.
Am început să-mi repar dantura. Am pierdut sau sînt pe cale să pierd vreo zece dinți. Asta e prea-prea și mă stingherește; pe lîngă toate, îmi dă înfățișarea de a avea peste patruzeci de ani și asta îmi pricinuiește neajunsuri. M-am hotărît deci să îndrept această stare.
Trebușoara asta mă va costa o sută de franci (...); mi-am și scos dinții cariați și am plătit jumătate din preț înainte. Mi s-a spus cu acest prilej că ar trebui să-mi îngrijesc stomacul, fiindcă funcționează prost. Nu-mi merge mai bine de cînd sînt aici și va curge ceva apă pe gîrlă pînă voi ajunge mai sănătos.
Evident, înseamnă ceva să afli care îți este partea cea cu meteahnă: poți să-ți găsești leacul dacă te ocupi cu iscusință de ea din toate puterile. Nu o fi plăcut, dar ceea ce este necesar este necesar. Ca să pot picta trebuie să trăiesc și să-mi păstrez ceva forță. Am crezut că dinții mi se stricau din alt motiv nu știam că aveam stomacul prăpădit într-așa hal. E stupid, dacă vrei, dar trebuie uneori să alegi între două rele și te înșeli.
Această istorie mi-a adus multe supărări în luna trecută. Mai aveam și accese de tuse prelungite, vărsam o substanță bătînd în cenușiu etc. Eram foarte neliniștit. Vom fi cu ochii în patru să ne întremăm. Înțelegi bine că nu sînt dintre cei mai voinici, îmi dau seama că dacă nu m-aș îngriji de sănătatea mea și dacă aș întîrzia prea mult să mă îngrijesc, aș crăpa sau, ceea ce e și mai rău, aș înnebuni, sau aș fi cuprins de toropeală, ca și atîția alți pictori (atît de mulți dacă ne gîndim bine).
Asta e într-adevăr situația, trebuie să trecem prin tot șirul de stînci și să nu lăsăm nava să ia apă, chiar dacă ar suferi avarii. Știu că Delacroix a spus că a descoperit pictura *cînd nu mai avea nici dinți, nici suflu*. Dar mai știu că s-a îngrijit chiar din acel

moment. Şi că ar fi crăpat cu cel puţin zece ani mai devreme fără iubita sa. Aşadar nu fi prea supărat pe mine din pricina cheltuielii acesteia, mă voi strădui să fac economii, dar asta a fost grabnic — am fost nevoit să îndrept lucrurile.

T 449

Dragă Théo,

Ţi-am scris alaltăieri că, pe de o parte, nu-mi erau toţi boii acasă şi că, pe de altă parte, mi se părea că întrezăream un punct luminos.

Regret mult de tot că trebuie să-ţi aduc şi mai hotărît la cunoştinţă că, fără putinţă de tăgadă, sînt cu totul şi cu totul istovit şi surmenat. Gîndeşte-te că m-am instalat la 1 mai[1] în atelierul meu (în Nuenen) şi că de atunci mi-am îngăduit poate numai de şase sau de şapte ori luxul de a lua o masă caldă. Să nu cumva să o anunţi pe Moe că nu sînt bine sănătos, pentru simplul motiv că s-ar gîndi că nu-i cu cale ceea ce am făcut şi anume că am plecat; fiindcă am prevăzut cele ce s-au întîmplat. N-am să-i suflu nici o vorbă, fă la fel.

Am trăit acolo şi trăiesc aici fără să pot cumpăra o bucată de pîine; lucrul meu mă îmboldeşte să fac prea multe cheltuieli şi am crezut prea cu dinadinsul că voi putea rezista astfel.

Ascultă ce mi-a spus medicul: trebuie numaidecît să-mi recapăt puterile şi să lucrez mai puţin pînă ce voi dobîndi mai multă rezistenţă. Sufăr de o slăbiciune generală.

Mi-am înrăutăţit starea sănătăţii fumînd mult; fumam tocmai ca să-mi înşel stomacul.

În sfîrşit, se zice: ai să mănînci răbdări prăjite; ei bine, asta îmi fu soarta.

Şi nu e vorba numai despre hrană, mai sînt grijile şi supărările.

... În cursul acestui an va trebui să reîncep să lucrez figuri de bărbaţi şi de femei, în amănunte şi în totalitate, şi după aceea, voi izbuti să desenez ca să zic aşa pe de rost.

---

[1] 1 mai 1885. Vincent scrie în februarie 1886.

În ceea ce priveşte desenul în sine, nu mă izbesc de prea multe greutăţi tehnice; încep să desenez cum se scrie, la fel de curgător. Dar desenul e mai interesant cînd nu te mulţumeşti cu îndemînarea cîştigată încetul cu încetul şi cînd năzuieşti în mod serios la originalitate şi la o concepţie mai largă — să desenezi masele în loc să desenezi contururile şi să modelezi cu vigoare. Dacă însă unii oameni ca, să zicem, Verlat şi Cormon cer aşa ceva de la mine, nu este semn rău, te asigur. Căci Verlat îi lasă pe unii să asude din greu pur şi simplu, fiindcă aceştia nu au totuşi nici un har în ceea ce priveşte figura idealizată. Îmi spui că sînt tineri dotaţi în atelierul lui Cormon; aş dori mult să lucrez laolaltă cu ei şi îmi şi impun de bună voie în sinea mea să închin Parisului cea mai mare parte din an ca să desenez figuri după nuduri şi după modele antice. Pe lîngă astea, voi picta subiectele care ni se vor oferi, vreun efect care ne va impresiona pe-afară, vreun frumos model pe care întîmplarea îl va scoate în calea noastră etc. Să nu cumva să crezi că ăsta ar fi un drum mai lung, este mai scurt. Cine poate să deseneze din memorie o figură e mai fecund decît cel care nu poate aşa ceva. Dacă îmi voi da osteneala să desenez în cursul anului ce vine, vei vedea că voi fi foarte fecund.

Să nu cumva să crezi că anii petrecuţi lucrînd pe-afară sînt fără de nici un folos. Tocmai de această lipsă se resimt acei care n-au lucrat decît în ateliere sau la Academie: de o privire asupra realităţii care îi înconjură şi de talentul de a descoperi motive de pictat. În sfîrşit. Nu ar fi mai înţelept să nu închiriem un atelier, în orice caz în prima jumătate de an, pentru seriosul motiv că trebuie să strîngem băierile pungii la cheltuială?

De altminteri, mi se pare foarte, foarte îmbietor proiectul de a întemeia un atelier. Chiar dacă ar fi necesar să ne înţelegem cu alţi pictori ca să angajăm împreună nişte modele.

T 450

... Înţelege că n-o să-mi pese dacă voi ajunge să lucrez la Cormon şi dacă într-o bună zi nu voi mai duce casă bună cu maestrul şi cu elevii săi[1].

Chiar dacă nu aş avea un maestru, aş putea la nevoie să învăţ singur să desenez după modele antice, ducîndu-mă să lucrez la Luvru, de pildă. Asta şi voi face, la o adică, dar aş prefera să mi se corecteze lucrul, numai că nu este cazul să fiu chinuit cu tot dinadinsul doar din pricina modului meu ciudat de a lucra, care se deosebeşte de al celorlalţi.

Dacă profesorul începe din nou să-mi caute pricină îi voi răspunde cu glas tare, în clasă: « *Sînt de acord să fac în chip maşinal tot ceea ce îmi veţi spune să fac, fiindcă vreau să vă dau ceea ce vi se cuvine în mod strict, dacă doriţi aşa ceva, dar dacă e vorba să mă transformaţi într-o maşină cum îi transformaţi pe ceilalţi, vă asigur că aşa ceva nu se va putea întîmpla cu mine. De altminteri la început mi-aţi spus cu totul altceva, adică: lucrează cum doreşti* »[2].

Iată din ce motiv desenez după modele antice: *să nu încep de la contur, ci să încep cu mijlocul*, de ceea ce nu sînt încă în stare, dar înţeleg din ce în ce mai bine cît e de important; şi n-am să renunţ în ruptul capului la aşa ceva, e prea interesant. Aş dori să putem petrece împreună cîteva zile la Luvru ca să discutăm această chestiune.

... În ceea ce priveşte arta, e o decădere, dacă vrei, după pictorii Delacroix, Corot, Millet, Dupré, Troyon, Breton, Rousseau şi Daubigny. Fie, dar această decadenţă are atîta farmec încît ne este îngăduit să sperăm că se vor crea încă zi de zi nemăsurat, da, nemăsurat de frumoase opere.

Sînt nerăbdător să văd din nou Luvrul, Luxembourgul etc. unde totul îmi va părea nou.

---

[1] *Se gîndea să plece din clasa profesorului de desen Siberdt care, de la o vreme, « îi căuta gîlceavă ».*

[2] Din scrisoarea 455 reiese că Siberdt avea să-şi schimbe purtarea faţă de Vincent: « După cîte am aflat Siberdt ar fi spus într-un loc ieri că mă pricep la desen şi că a fost prea nervos ».

Voi regreta toată viaţa mea că nu am văzut cele *O sută de capodopere*, expoziţia Delacroix şi expoziţia Meissonier. Dar voi găsi un mijloc de a umple această lacună mai mult sau mai puţin.

T 451

... Ne aflăm într-al patrulea sfert dintr-un secol cînd, în cele din urmă, se va dezlănţui o revoluţie uriaşă. Să ne închipuim că îi vom vedea amîndoi începutul pe la sfîrşitul vieţii noastre. Desigur, noi nu vom mai fi pe pămînt ca să cunoaştem vremurile mai bune după aceste furtuni, cînd întreaga societate va fi scăldată în aer curat şi într-o împrospătare a puterilor.

Dar un lucru e important: să nu ne lăsăm înşelaţi de prefăcătoria ascunsă a vremii noastre într-atît încît să nu descoperim într-însa mucegaiul şi mirosurile puturoase ale ceasurilor care premerg furtunii.

Şi să ne spunem: sufletul nostru este prigonit, dar generaţiile viitoare vor putea să respire mai liber. Un Zola şi fraţii Goncourt cred astea cu naivitatea copiilor mari, ei, analiştii cei mai neînduraţi, al căror diagnostic pus societăţii e atît de brutal şi atît de precis totodată.

Şi, hotărît, acei despre care ai pomenit tu, Turgheniev şi Daudet, nu lucrează fără scop, nici fără să arunce o privire de cealaltă parte a baricadei.

Toţi se feresc, şi cu drept cuvînt, să prezică utopii, sînt înclinaţi să vadă lucrurile în rău în înţelesul că, la o analiză amănunţită a evenimentelor, istoria acestui secol ne arată că toate revoluţiile îşi leapădă fătul, oricît de nobile le-ar fi începuturile.

Capeţi curaj, vezi tu, îmbărbătare cînd nu te simţi singur cu simţămintele şi cu gîndurile tale, fiindcă lucrezi şi gîndeşti în bună învoire cu alţii.

Atunci, eşti în stare să lucrezi în acest scop mai mult, şi te simţi infinit mai fericit.

Mi-ar fi plăcut să dobîndesc aşa ceva de multă vreme în folosul nostru al amîndurora şi, uite, îmi vine în gînd că dacă ai rămîne singur, în cele din urmă te-ar cuprinde uritul, fiindcă vremurile nu sînt prea încurajatoare, afară numai dacă nu-ţi afli încurajarea şi mulţumirea în lucrul tău.

... Orice s-ar întîmpla în viitor, te asigur că voi fi încîntat să pot lucra timp de un an în atelierul lui Cormon, nu știu dacă n-ar fi mai indicat, mai în folosul meu, să lucrez la Școala de Arte Frumoase, ori în alte ateliere despre care am auzit vorbindu-se pe aici.
Modelele după antic însă nu mă vor împiedica să nu fiu realist. Haida de! Dimpotrivă.
Sînt tare nerăbdător să văd pînzele pictorilor francezi, se înțelege de la sine. Să nu uit, nu-ți par încîntătoare cele ce urmează?

Tot răul de la femeie vine. Judecată
Întunecată, poftă de cîștig, trădare,
Pocale de aur unde vinurile sînt cu drojdie cu tot,
Orice crimă, orice minciună minunată, orice nebunie
De la ea se trag... Iubește-o totuși, fiindcă zeii
Cu mîna lor au plăsmuit-o...
Și e încă ce-au făcut ei mai bun.

Munca n-a putut nicicînd destăinui cuiva taina celei de-a doua tinereți.
Spune-mi deci ai citit ceva de Carlyle? La o adică, nici nu-i necesar să citești ceva de el, dacă te uiți bine la capul acestui voinic. Află că opera lui se înrudește cu a lui Michelet; Whistler și Legros i-au pictat fiecare cîte un portret.
Omul acesta avea mai multă îndrăzneală și alt unghi de privire asupra multor lucruri decît cea mai mare parte din semeni. Dar cu cît mă informez ca să cunosc mai bine aceste personaje, cu atît mai mult îmi dau seama că este într-una aceeași poveste: lipsă de bani, sănătate șubredă, dușmănie, singurătate; într-un cuvînt, supărări de la început pînă la sfîrșit.
Articolul scris de Mantz despre Paul Baudry este foarte frumos; mi s-a părut caracteristică expresia aceasta: *el a lucrat la reînnoirea surîsului.*
Nu s-ar putea spune despre Delacroix: *el a lucrat la reînnoirea pasiunii?* Poate că da.

Salutări, cu totul al tău

VINCENT

T 452

Dragă Théo,

Nu pot să nu-ți spun că m-aș liniști mult dacă tu ai aproba proiectul meu de a mă duce la Paris, la nevoie, mult mai curînd decît în iunie ori în iulie. Cu cît mai mult îmi îndrept gîndurile într-acolo, cu atît mă cuprinde o dorință mai vie de acele locuri.
... Dar e vorba să-mi recapăt puterile. Or, în Brabant mă voi istovi din nou, voi angaja modele, aceeași poveste va începe iar și asta nu mi se pare că e de dorit. În acest chip, ne-am abate negreșit din drumul nostru. Prin urmare, te rog să-mi îngădui să mă duc la Paris la nevoie, da, aș zice chiar: de îndată, dacă e necesar. Dacă iau cu chirie o mansardă la Paris și aduc cutia de culori și ustensilele mele aș putea, în ceea ce privește lucrul, să mă apuc numaidecît de studiile după modele antice, studii care îmi vor fi desigur de folos cînd mă voi prezenta la Cormon. Pe de altă parte, am putea să proiectăm să ne instalăm altminteri, să căutăm o soluție mai bună, să ne sfătuim.
Consimt, să știi, să mă duc la nevoie la Nuenen, în luna martie, ca să văd cum stau lucrurile pe acolo și ce fel de oameni sînt și dacă aș putea găsi modele, da ori nu.
Dacă rezultatul nu va răspunde așteptărilor mele, ceea ce, de altminteri, trebuie să am în vedere, aș putea să mă duc de-a dreptul la Paris la începutul lunii aprilie și să mă apuc să desenez la Luvru, de pildă.
... Nu pot să nu-ți spun de asemenea că merg regulat la Academie, dar sîcîielile și cîrciogurile lor îmi sînt uneori aproape de nesuferit; într-adevăr, se pare că s-ar fi luat hotărîrea să-mi facă zile amare. Eu îmi dau osteneala totuși să mă feresc de certuri, în chip stăruitor, și îmi văd de treburile mele. Mi se pare că sînt pe urmele a ceea ce caut și poate că aș descoperi și mai repede ceea ce caut dacă m-aș afla singur înaintea modelelor antice. Nu e un motiv să nu mă felicit că am venit să lucrez la Academie; tocmai fiindcă văd acolo cu prisosință rezultatele a ceea ce se cheamă «să începi desenul de la contur». Ei îl practică în chip matematic și îmi caută nod în papură

în legătură cu acest desen: «*lucrează mai întîi un contur; conturul dumitale nu-i precis; nu-ți voi face nici o corectură, dacă modelezi înainte de a-ți fi fixat riguros linia conturului*». Vezi, la atît se reduce totul. Și ar trebui să vezi cît de searbede, de neînsuflețite, de plicticoase sînt rezultatele acestui sistem! Îți spun, sînt foarte mulțumit că am avut prilejul să-l văd de aproape. David, ori și mai rău, Pieneman în plină înflorire! Mi-a venit pofta să spun cel puțin de vreo douăzeci de ori *conturul dumneavoastră e un șiretlic, etc.* Dar am chibzuit că nu face să-mi dau osteneala să mă cert cu dînșii. Deși tac mîlc, îi enervez și ei mă enervează.

Totuși asta nu ne prea interesează; principalul este să ajungem să cunoaștem la perfecție procedeul. Prin urmare, să avem răbdare și să stăruim.

Ei merg pînă la a spune: *Culoarea și modelajul înseamnă puțin lucru, se învață foarte repede, conturul este principalul și cel mai anevoios.*

Vezi că nu se poate învăța nimic nou la Academie; n-am auzit spunîndu-se niciodată că modelajul și culoarea vin de la sine.

Ieri seara am isprăvit un desen pentru examenul de la cursurile de seară. Figura lui Germanicus pe care tu ai văzut-o. Da, sînt sigur că voi fi clasat ultimul, fiindcă desenele celorlalți se aseamănă și fiindcă al meu se deosebește cu totul și cu totul de al lor. Am văzut confecționîndu-se desenul care va fi socotit drept cel mai bun; mă aflam tocmai la spatele celui care îl lucra; este corect și tot ceea ce vrei, dar n-are suflet și toate desenele pe care le-am văzut nu au nici ele. Ajunge. Să nu ne lăsăm pradă acestor griji, ci să ne înflăcărăm pentru un scop mai nobil. Și pe care mă silesc să-l ating.

Și tu ai nevoie să trăiești intens; dacă izbutim să ne unim vom ști noi amîndoi mai mult decît știm fiecare separat și vom putea înfăptui mai mult.

Spune-mi, ai dat atenție observației subtile a lui Paul Mantz: *În viață femeile poate că sînt greutatea supremă;* propoziționea aceasta se află în articolul său asupra lui Baudry.

Vom face și noi experiența asta, afară numai dacă nu vom fi și făcut-o.

Am citit cu interes într-un capitol din *Opera* de Zola din *Gil Blas*,[1] descrierea foarte aleasă a unei scene dintre pictor — Manet, evident — și o femeie care îi pozase dar în cele din urmă se lehămetise. La Academie afli, în legătură cu asta, că e preferabil să nu pictezi femei. Se întîmplă foarte arareori să îndupleci să-ți pozeze o femeie goală: niciodată în clasă, și în chip excepțional, cu ușile închise.

Chiar în clasa unde se desenează după modele antice se află zece figuri de bărbat la o figură de femeie. E foarte comod...

Presupun că ești mai favorizat de soartă la Paris; mi se pare foarte instructiv să compari iarăși și iarăși trupul bărbatului cu trupul femeii, trupuri care sînt cu totul deosebite în mai multe privințe. Să admitem că ar constitui greutatea supremă, dar ce ar fi arta și viața fără asta?

T 453

Dragă Théo,

Ți-am scris adeseori în zilele acestea și aproape de fiecare dată ți-am repetat același lucru. Binevoiește a conchide că o singură idee îmi stăpînește mintea. Nevoia de a lucra cu stăruință cîtva timp desenul figurii. Pe de altă parte, dacă vrei, e un semn de egoism din partea mea, dar caut să-mi restabilesc sănătatea zdruncinată. Impresia predominantă a șederii mele pe loc este neschimbată: sînt mai curînd dezamăgit de ceea ce lucrez aici, dar ideile mi s-au schimbat, s-au împrospătat, și acesta a fost scopul venirii mele prin aceste meleaguri. Cît despre sănătatea mea, mi-am dat seama că prea mă bizuiam pe ea; că nu mai sînt decît ruina a ceea ce aș fi putut fi, cu toate că miezul rămîne bun. Nu m-aș mira de fel dacă și tu ai avea neapărat nevoie să-ți recapeți puterile, așa cum mi s-a prescris mie.

Dacă nu mă înșel, cred că am face bine să ne strîngem laolaltă cît mai curînd cu putință. Stărui a desluși

---

[1] Cotidian parizian de centru stînga, fondat în 1879. În redacție colaborau Maupassant, Richepin și alții. Își încetează apariția în timpul primului război mondial.

o mulțime de neajunsuri în soluția unei șederi la țară. Cu toate că aerul acolo ar fi mai întăritor, distracțiile și plăcerile orașului mi-ar lipsi. Dacă am fi împreună mai adeseori, aș înșela așteptările din multe puncte de vedere, e sigur, dar nu din toate, și mai ales nu în ceea ce privește felul meu de a vedea lucrurile. Fiindcă urmează să luăm în discuție unele subiecte, vreau să te previn înainte de orice că ar fi de dorit, mi se pare, să ne găsim fiecare, într-un chip sau într-altul, cîte o femeie într-un timp mai mult sau mai puțin apropiat. Fiindcă de mult era vremea să avem una, și fiindcă sîntem în pierdere dacă mai așteptăm.

Îți spun astea cu seninătate. E la mijloc condiția principală a unei vieți mai intense. Vorbesc despre asta mai ales fiindcă va trebui fără îndoială să învingem o piedică enormă în acest domeniu. Și fiindcă multe altele mai depind de asta. Rup gheața deci în scrisoarea de față; va trebui să mai discutăm despre aceste lucruri adeseori.

Relațiile cu femeile sînt de o mare însemnătate în ceea ce privește arta. Păcat că nu rămînem tineri în timp ce învățăm încetul cu încetul. Viața ar fi prea frumoasă dacă s-ar întîmpla astfel.

... Lucrul nu merge cum doresc eu, dar nu întrec măsura, căci, ca să spun adevărul, mi s-a dat sfatul să lucrez cît mai puțin cu putință.

Țin să-mi cruț puterile pentru primii pași pe care îi voi face la Paris, bănuind că nu mă desparte de sosirea mea acolo mai mult decît o lună. Mi-ar plăcea să ajung acolo înviorat și bine dispus.

Am avut astăzi, duminică, o adevărată zi de primăvară. Dis-de-dimineață m-am plimbat îndelung prin oraș, prin parc, de-a lungul bulevardelor. Era o vreme atît de frumoasă încît îmi ziceam că s-o fi auzit desigur primul cîntec de ciocîrlie la țară. În sfîrșit, era parcă o reînviere în văzduh.

Dimpotrivă, oamenii și îndeletnicirile lor păreau covîrșite de posomoreală. Nu cred că exagerez cînd prevăd că nu va ieși ceva folositor din diferitele greve, etc. care se dezlănțuie cam peste tot. Mai mult decît sigur că nu vor fi fără de folos pentru generațiile viitoare, cauza va fi cîștigată atunci. Dar în zilele noastre perspectivele sînt îndeajuns de

întunecate pentru toți cei nevoiți să-și cîștige pîinea zilnică prin munca lor, cu atît mai vîrtos cu cît e de prevăzut că situația se va înrăutăți de pe an pe an. Lupta muncitorului împotriva burghezului nu e mai puțin îndreptățită decît lupta celei de a treia stări împotriva celorlalte două stări, sînt o sută de ani de atunci. Mai bine să tăcem, fiindcă viața nu lucrează în favoarea burghezilor; vom vedea multe altele și mai grozave, nu am ajuns încă la sfîrșit, mai este mult pînă atunci.

Așadar, e primăvară și cîte mii și mii de persoane sînt prada celei mai adînci mîhniri? Văd totodată că cel mai mare optimist, ciocîrlia, se înalță în văzduhul primăvăratic; dar văd și pe fata de douăzeci de ani care, deși s-ar fi putut bucura de o sănătate deplină, poartă în pieptul ei germenii tuberculozei, și care poate că se va arunca în apă înainte de a o birui boala. Cînd trăiești neîntrerupt într-un mediu cumsecade, și îți dai coate cu burghezi mai mult sau mai puțin înstăriți, pesemne că nu bagi de seamă bine toate astea, dar cînd te-ai hrănit cu răbdări prăjite ani și ani de zile, ca mine, nu se poate să treci cu vederea că sărăcia lucie e o realitate care trage greu în talgerele cumpenei.

Nu poți să găsești vreun leac situației, nici să îndrepți lucrurile, dar nu te împiedică nimic să nu ai sentimente de milă și de simpatie față de cei în suferință. Corot, lasă dacă n-a fost un om liniștit, totuși se tulbura primăvara; dar n-a trăit el o viață întreagă întocmai ca un muritor de rînd și n-a fost el simțitor la toate nenorocirile semenilor? Iată un amănunt pe care l-am citit într-o biografie care m-a impresionat mult: fiind în vîrstă, în 1870 și în 1871, el tot contempla cerul limpede, dar și vizita ambulanțele unde răniții piereau.

Iluziile dispar repede, dar ceea ce este sublim dăinuiește; chiar dacă am purcede să punem la îndoială orice, nu ne vom îndoi de oameni ca Millet, Corot și Delacroix. Și cred că tot ne sinchisim de oameni în momente cînd nu ne mai sinchisim de natură.

Dacă poți să-mi mai trimiți ceva bani luna asta, mai puțini ori mai mulți, fie și cinci franci, nu uita să mi-i trimiți. De unde nu-i, nici dumnezeu nu cere.

Ard de nerăbdare să aflu hotărîrea ta: te învoiești să vin la Paris pe la întîi april, dacă e nevoie? În orice caz, răspunde-mi repede. Salutări, cu o strîngere de mînă.

Cu totul al tău,
VINCENT.

T 457

Dragă Théo,

Am rupt scrisoarea pe care o scrisesem înainte de asta. De aceea răspunsul meu îți ajunge cu întîrziere. Mai întîi îți mulțumesc pentru cei cincizeci de franci. Mă bucur tare că i-am primit, după cum tare mă bucur de tot ceea ce ai făcut tu pentru mine. Dar din începutul scrisorii de față îți e cu putință să prevezi că epistola ta mi-a înșelat așteptările, fiindcă nu ai consimțit la cererea mea, căci stărui să cred că motivele de a mă duce mai curînd la Paris, pe care ți le-am expus în ultima mea scrisoare, sînt întemeiate. Nevrînd să mă cert cu tine în privința aceasta, la urma urmelor, te rog să mai stai să chibzuiești.
Deoarece am de gînd să mă duc să lucrez la Cormon, este mai bine să desenez mai departe după modele antice, decît să lucrez pe-afară, fiindcă după ce voi cunoaște structura figurii, voi fi în stare să continui cursurile mai cu ușurință. Voi avea de-a face cu niște voinici care au desenat ani de zile după modele antice, și deci nu e prea din cale-afară să desenez și eu cîteva luni. Se prea poate să fiu mai cutezător decît mulți alții și mai capabil să văd întregul întrucît am lucrat într-una după natură.
Dar ceilalți sînt probabil mai tari în ceea ce privește desenul de nud, fiindcă eu am avut mai arareori prilejul decît ei să-l studiez. Dacă izbutesc să-mi recuperez întîrzierea în scurt timp, îmi va fi cu atît mai ușor să studiez la Cormon.
Pe lîngă toate celelalte, este chestiunea sănătății mele: cînd lucrez pe-afară nu mănînc și continuînd astfel nu voi ajunge să mă restabilesc.
Se întîmplă într-una să mă întoarcă boala și sănătatea mea este departe de a fi atît de robustă ca altădată.

Cît despre cheltuieli, mi-e tot una. Prin urmare, stai și mai chibzuiește. Trebuie să dăm din mîini, trebuie să facem o strașnică sforțare. De cînd am legat prieteșug cu un bătrînel francez i-am pictat portretul; lui Verlat i se pare că e bun; vei avea prilejul să-l vezi.
Iarna a fost mai aspră pentru el decît pentru mine; bietul om este într-o stare mai proastă decît mine, căci a slăbit și datorită vîrstei.
Astăzi l-am însoțit pînă la medicul care m-a îngrijit pe mine; va trebui probabil să intre în spital ca să i se facă o intervenție chirurgicală, asta se va hotărî mîine. În cele din urmă am izbutit să-l înduplec, dar era atît de puțin însuflețit, încît mi-a trebuit o vreme ca să-l decid să se ducă să audă ceea ce se hotărîse. Știa că boala îl atinsese îndeajuns de grav, dar n-avea curajul să se dea pe mîna medicului de la spital. Se poate că o să întîrzii pe-aici cîteva zile mai mult, în luna martie, din pricina bătrînului. La urma urmelor nimic nu e la fel de interesant pe lume ca ființele omenești, niciodată nu s-a sfîrșit cu studierea lor. De asta oameni ca Turgheniev sînt maeștri iluștri: ei ne învață să vedem.
Cărțile moderne, de la Balzac încoace, de pildă, se deosebesc de toate cîte s-au scris în celelalte secole și acestea poate că sînt mai frumoase decît acelea. Mi-ar plăcea mult să citesc ceva din Turgheniev de cînd am citit un articol de Daudet, unde analiza omul, firea și opera — un foarte frumos articol.
A fost un strașnic tip de om, se ținea încă tînăr în zilele bătrîneții sale cînd era vorba să lucreze fără întrerupere; într-una a fost nemulțumit de sine și într-una s-a străduit să lucreze mai bine.

T 458

Dragă Théo,

Îți mai scriu, fiincă șederea mea aici merge spre sfîrșit și fiindcă oricum voi pleca într-una dintre cele patru dimineți viitoare. Dacă vremea se drege cituși de puțin, poate că îmi va fi îngăduit să lucrez pe-afară, prin urmare, dacă ții numaidecît, nu mă voi întoarce de florile mărului în Brabant. Orice s-ar întîmpla, mă încăpățînez să-ți repet că este mai bine să mă duc la

Cormon, dar mi-ar plăcea să desenez mai departe după modelul antic înainte de a pleca într-acolo.
Îmi închipui că sănătatea mea începe să se îndrepte, în sensul că suport mai bine hrana. Totuşi nu-i încă înfloritoare; în cîte o zi sînt într-o stare mai bună, într-alta mai puţin bună.
De curînd am isprăvit un nou desen model antic. De cînd ţi-am scris că profesorul (Siberdt) mi-a explicat că vorbele pe care le-a rostit au trecut peste limitele gîndirii sale, nu m-am mai luat la harţă cu el. Astăzi chiar mi-a spus că desenul meu nu are nevoie de multe corecturi în ceea ce priveşte proporţiile, şi de nici una în privinţa nuanţelor. Prin urmare, cutez să sper că voi scoate-o la capăt în atelierul lui Cormon, mai bine zis că doresc fierbine să lucrez în atelierul său. În sfîrşit, sper să fac progrese în anul acesta dacă sănătatea nu-mi va da prea mult de furcă.
Stărui să cred că voi putea găsi de lucru cu toate că nu am avut încă succes în această privinţă.
Numai că lucrul la Academie îmi absoarbe cea mai mare parte din timp. După cîte aud povestindu-se, se vînd mai cu seamă portrete. Se pare că s-a deschis o frumoasă expoziţie a impresioniştilor la Bruxelles. Uite, am văzut şi am auzit spunîndu-se cum procedează unii ca să-şi încordeze întreaga atenţie asupra figurii; află că toţi aceştia cheltuiesc mai mulţi bani decît mine; ei au profitat într-una de modelele dintr-un atelier sau dintr-altul din oraş, tocmai luînd în consideraţie cheltuielile. Mai mult, îşi creează astfel relaţii şi văd lucrînd pe alţii.
Nu mă pot stăpîni să nu-mi spun că ar fi trebuit să fi pornit la o asemenea acţiune acum doi ani şi jumătate, cu atît mai vîrtos se impune să nu o mai amînăm la nesfîrşit.
Anvers-ul mi-a plăcut mult — la urma urmelor. Evident, ar fi fost mai bine, în ceea ce mă priveşte pe mine, să fi sosit aici cu experienţa pe care o am în clipa cînd plec din acest oraş. Dar aşa ceva a fost cu neputinţă, altminteri lucrurile mergeau mai bine; te simţi prost peste tot unde soseşti pentru prima dată. Sper să văd din nou Anvers-ul, mai curînd sau mai tîrziu, căci cînd îţi îndrepţi atenţia asupra lui, ajungi la concluzia că viaţa aici are un parfum de

libertate şi de artă, poate mai mult decît oriunde. Între altele, vii în contact cu tot soiul de oameni, cu englezi, cu francezi, cu germani, cu belgieni. Este o desfătare.
Anvers-ul mai curînd decît Bruxelles seamănă în toate privinţele cu Parisul; mai întîi fiindcă este o metropolă unde întîlneşti oameni de toate naţionalităţile, al doilea, luînd în consideraţie afacerile, şi al treilea, fiindcă are multă mişcare continuă şi zgomotoasă şi fiindcă te distrezi într-însul. Dacă s-ar ţine cursuri mai departe la Academie, aş sta pe loc cu dragă inimă, dar din păcate programul din luna mai nu cuprinde decît concursuri şi cursul de desen obişnuit, după model antic, curs care va lua sfîrşit de asemenea în curînd.
... Mai gîndeşte-te dacă nu-i cu putinţă să găseşti o soluţie care să-mi îngăduie să sosesc la Paris înainte de luna iunie. Sper cu ardoare acest lucru, întrucît cred că ar fi preferabil din mai multe motive, pe care de altminteri ţi le-am enumerat pe toate.

CUPRINS

Apărut 1970. Coli de tipar 15,33. C. Z. pentru bibliotecile mari 7. C. Z. pentru bibliotecile mici 7.74/76.

Intrepr. poligrafică „Arta Grafică"
Calea Şerban Vodă 133. Bucureşti
Republica Socialistă România
Comanda Nr. 999